T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENİ HUKUK)
ANABİLİM DALI

TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİ

Doktora Tezi

Yakup KORKMAZ

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENİ HUKUK)
ANABİLİM DALI

TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİ

Doktora Tezi

Yakup KORKMAZ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Hasan İŞGÜZAR

Ankara-2009

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÖZEL HUKUK (MEDENİ HUKUK)
ANABİLİM DALI

TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan İŞGÜZAR

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı	**İmzası**
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Tez Sınavı Tarihi .....

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER III

KISALTMALAR IX

KAYNAKÇA XIII

GİRİŞ

§ 1. KONUNUN TAKDİMİ, ÖNEMİ, SINIRLANDIRILMASI VE TERMİNOLOJİ SORUNU 1

I. Konunun Takdimi 1

II. Konunun Önemi 2

III. Konunun Sınırlandırılması 3

IV. Terminoloji Sorunu 4

BİRİNCİ BÖLÜM

TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİ

§ 2. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ VE FELSEFESİ 8

I. Tarihi Gelişimi 8

II. Felsefesi 10

A. Genel Olarak 10

B. Tam Zamanında Üretim Felsefesinin Unsurları 14

1. Kanban Yöntemi 14

2. Çekme Sistemleri 17

3. Sürekli İyileştirme (Kaizen) 19

4. Toplam Kalite Yönetimi 22

§ 3. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNİN AMAÇLARI 28

§ 4. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNİN FAYDALARI VE SAKINCALARI 30

I. Faydaları 30

II. Sakıncaları 32
§ 5. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNDE SATIN ALMA 34
I. Genel Olarak 34
II. Parti Büyüklüğünün Belirlenmesi 37
III. Tedarikçi Seçimi 37
IV. Taşımacılık (Nakliye) 42

İKİNCİ BÖLÜM

TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN TANIMI, UNSURLARI, ÖZELLİKLERİ, HUKUKİ NİTELİĞİ, KURULUŞU VE BENZER SÖZLEŞMELERDEN FARKLARI

§ 6. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN TANIMI 44
§ 7. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN UNSURLARI VE ÖZELLİKLERİ 45
I: Unsurları 45
A. Sürekli Borç İlişkisi 45
1. Genel Olarak 45
2. Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesine Uygulanması 49
B. Çerçeve Sözleşme 51
1. Genel Olarak 51
2. Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesine Uygulanması 54
C. Tedarikçinin Bağımsız Olması 58
D. Ücret 61
E. Tarafların Anlaşması 62
II. Özellikleri 63
A. Borçlandırıcı İşlem Özelliği 63
B. Rızaî Sözleşme Özelliği 64
C. Tam İki Tarafa Borç Yükleyen Sözleşme Özelliği 64

§ 8. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNDE BULUNAN DİĞER SÖZLEŞME TİPLERİNE AİT UNSURLAR VE ÖZELLİKLER 66
I. Satım Sözleşmesine Ait Unsurlar ve Özellikler 66
II. İstisna Sözleşmesine Ait Unsurlar ve Özellikler 75
III. Know How Sözleşmesine Ait Unsurlar ve Özellikler 79
IV. Ard Arda Teslimli Sözleşmelere Ait Unsurlar ve Özellikler 84
V. Vekâlet Sözleşmesine Ait Unsurlar ve Özellikler 88
§ 9. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN HUKUKİ NİTELİĞİ 93
I. Genel Olarak İsimsiz Sözleşmeler 93
A. Kendine Özgü Yapısı Olan Sözleşmeler 94
B. Karma Sözleşmeler 95
1. Karma Sözleşmelerin Özellikleri 95
2. Karma Sözleşmelerin Çeşitleri 96
a) Çifte tipli sözleşmeler 96
b) Kombine sözleşmeler 96
c) Eklemli sözleşmeler 97
C. Bileşik Sözleşmeler 97
II. Hukuki Niteliği 98
III. Uygulanacak Hükümler 101
A. Dışlama Görüşü 101
B. Soğurma (Yutma) Görüşü 101
C. Birleştirme (Terkip) görüşü 102
D. Kıyas görüşü 102
E. Hâkimin hukuk yaratması görüşü 103
F. Değerlendirme 103
§ 10. SÖZLEŞMENİN KURULUŞU 104
I. Genel Olarak 104
II. Sözleşmenin Tarafları 106

III. Sözleşmenin Şekli 107

IV. Sözleşmenin Genel işlem Şartları Bakımından İncelenmesi 108

§ 11. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN BENZER SÖZLEŞMELERLE KARŞILAŞTIRILMASI 110

I. Ortaklık Sözleşmesi ile Karşılaştırılması 111

A. Genel Olarak 111

B. Karşılaştırılması 117

II. Hizmet Sözleşmesi ile Karşılaştırılması 119

III. Şirketler Topluluğu ile Karşılaştırılması 124

A. Genel Olarak 124

B. Karşılaştırılması 130

IV. Ön Sözleşme ile Karşılaştırılması 136

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN HÜKÜM VE SONUÇLARI

§ 12. TEDARİKÇİNİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ 140

I. Parça Tedarik Borcu 140

A. Parça (Ara Ürün) Kavramı 142

B. Parça İmal Borcu 143

1. İmal Kavramı 143

2. İmal Etme Borcu 144

C. Parça Hazırlama Borcu 146

II. Parça Teslim Borcu 147

A. Genel Olarak 147

B. Teslim Borcunun İfa Zamanı ve Bunun Hukuki Niteliği 148

1. Teslim Borcunun İfa Zamanı 148

2. Teslim Zamanının Hukuki Niteliği 150
C. Teslim Borcunda Kararlaştırılan İfa Süresine Uyulmaması 153
1. Kararlaştırılan Vadeden Önce İfa 154
2. Kararlaştırılan Vadeden Sonra İfa 156
III. Ayıba Karşı Tekeffül Borcu 161
A. Genel Olarak 161
B. Tedarikçinin Ayıba Karşı Tekeffül Borcu 165
1) Ayıba Karşı Tekeffül Borcunun Maddî Şartları 166
2) Tedarikçinin Ayıptan Sorumlu Tutulmasının Şekli Şartları 170
a) Muayene külfeti 171
b) İhbar külfeti 173
c) Kanuni külfetlerin sözleşme ile değiştirilmesi 174
d) İhbardan vazgeçme şartı olarak garanti beyanları 176
3) Ayıba Karşı Tekeffülden Ana Üretici Lehine Doğan Seçimlik Haklar 180
a) Sözleşmeyi feshetme hakkı 181
b) Semenin/ücretin indirilmesini talep hakkı 181
c) Ayıplı eşyanın değiştirilmesini talep hakkı 182
d) Parçanın tamirini (düzeltilmesini) talep hakkı 183
e) Tazminat talep etme hakkı 184
4) Zamanaşımı 186
§ 13. ANA ÜRETİCİNİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ 187
I. Talepte Bulunma Borcu 187
II. Ücret Ödeme Borcu 189
§ 14. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ 191
I. Sözleşme Süresinin Sona Ermesi 193
II. Fesih 196
A. Olağan Fesih 197

B. Olağanüstü Fesih 199
III. Sürekli Borç İlişkisinin Tarafların Anlaşması İle Sona Erdirilmesi 204
SONUÇ 207
ÖZET 211
ZUSAMMENFASSUNG 211

KISALTMALAR

AGB.	Allgemeinen Geschäftsbedingungen
AGBG.	Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen
AktG.	Aktiengesetz
AR – GE	Araştırma - Geliştirme
Art.	Artikel
Aufl.	Auflage
AÜHFD	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AÜAÖFD.	Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Dergisi
BATİDER	Banka ve Ticaret Hukuku Dergisi
BB.	Betriebs Berater
Bd.	Band
BGB	Bürgerliches Gesetzbuch
BGE	Entscheidungen des Schweizerischen Bundesgerichts
BGH.	Bundesgerichtshof
BK	Borçlar Kanunu
Bkz.	Bakınız
C.	Cilt
c.	cümle
CR	Computer und Recht
Çev.	Çeviren

ÇÜİİBFD.	Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
DB.	Der Betrieb
DEÜİİBFD.	Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
DİBK.	Danıştay İçtihadı Birleştirme Kararı
dpn.	Dipnot
E.	Esas
GRUR Int.	Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht Internationaler Teil
GÜHFD	Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GÜMMFD.	Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi
GSÜHFD.	Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
HD.	Hukuk Dairesi
HGK.	Hukuk Genel Kurulu
Hrsg.	Herausgegeben
İBK.	İsviçre Borçlar Kanunu
İHFM	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İK.	İş Kanunu
MHAD.	Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi
Jher. Jb.	Jherings Jahrbücher
JIT.	Just-in-Time
JuS.	Juristische Schulung
K.	Karar

MPM.	Milli Produktivite Merkezi
NJW.	Neue Juristische Wochenschrift
OLG.	Oberlandesgericht
OPEC.	Organization of the Petroleum Exporting Countries
OR.	Obligationenrecht
RG.	Resmi Gazete
Rn.	Randnummer
s.	sayfa
S.	Sayı
SÜHFD	Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
T.	Tarih
TBK. Tasarısı	Türk Borçlar Kanunu Tasarısı
TDK.	Türk Dil Kurumu
TKHK	Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun
TMK	Türk Medeni Kanunu
TTK	Türk Ticaret Kanunu
TTKT	Türk Ticaret Kanunu Tasarısı
vb.	ve benzeri
vd.	ve devamı
VD	Verimlilik Dergisi
Y.	Yıl
Yarg.	Yargıtay
Yay. Haz.	Yayına Hazırlayan

YD.	Yargıtay Dergisi
YKD.	Yargıtay Kararları Dergisi
YÜHFD.	Yeditepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
ZGB	Schweizerisches Zivilgesetzbuch

KAYNAKÇA[*]

Acar, Nesime :Tam Zamanında Üretim, 6. Basım, Ankara 2003.

Acar, Nesime :Tam Zamanında Üretim ve Kanban Sistemi, VD, Y. 1992, S. 3, s. 85 – 108. (Acar, Kanban).

Acar, Durmuş/**Ömürbek**, Nuri/
Eroğlu, A. Hüsrev :Tam Zamanında Üretim Sisteminin Tekstil Sektöründeki Uygulama Boyutları, ÇÜİİBFD, Y. 2006, C. 7, S. 1, s. 21 – 40.

Aker, Halit :Hâkim İşletme ile Bağımlı Şirket Arasındaki Hukuki İlişki ve Hâkim İşletmenin Sadakat Borcu, BATİDER, Y. 2003, C. XXII, S. 2, s. 153 – 204.

Akıncı, Şahin :Borçlar Hukuku Bilgisi Genel Hükümler, Konya 2003.

Akipek, Şebnem :Alt Vekâlet, Ankara 2003.

Akkanat, Halil :Taşeronluk (Alt Müteahhitlik) Sözleşmesi, İstanbul 2000.

Akman, Sermet Galip :Sorumsuzluk Anlaşması, İstanbul 1976.

Akyol, Şener :Dürüstlük Kuralı ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı, 2. Baskı, İstanbul 2006.

[*] Dipnotlarda geçen eserler, yazarlarının soyadları ile anılmıştır. Aynı yazarın birden fazla eserine yapılan atıflar ile aynı soyadı taşıyan yazarların eserlerine yapılan atıflar, kısaltılmış şekliyle parantez içerisinde gösterilmiştir.

Altaş, Hüseyin :Eserin Teslimden Önce Telef Olması (BK. mad. 368), Ankara 2002.

..... :Hasılat ve Şirket Kirası (BK. mad. 270 – 298), Ankara 2009. (Altaş, Hasılat)

Altay, Sabah :Satım Sözleşmesinde Hasarın Geçişi, İstanbul 2008.

Altop, Atilla :Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'ndaki Genel İşlem Koşulları Düzenlemesi, Prof. Dr. Ergon A. Çetingil ve Prof. Dr. Reyegan Kender'e 50. Birlikte Çalışma Yılı Armağanı, İstanbul 2007, s. 254 – 260.

Ansari, Abdolhossein/
Modarress, B. :Just-In-Time Purchasing, New York 1990.

Antalya, O. Gökhan :Hizmet Akdinin Tanımı, Unsurları ve Hukukî Niteliği, YD, Y. 1987, C. 13, S. 1 – 2, s. 123 – 141 (Antalya, S. 1 – 2); S. 3, s. 288 – 304 (Antalya, S. 3); S. 4, s. 456 – 480 (Antalya, S. 4)

Arat, Ayşe :Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Ankara 2006.

Arbek, Ömer :Satım Konusu Ayıplı Malın Tamir Edilmesi, Ankara 2005.

Arnet, Ruth :Freiheit und Zwang beim Vertragsabschluss, Bern 2008.

Aslan, Çiğdem Mine :Gabinin Unsurları ve Hukuki Sonuçları, Ankara 2006.

Atabek, Reşat :İmalatçının Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, BATİDER, Y. 1979, C. X, S. 1, s. 159 – 176.

…….. :Tek Ortaklı Şirket, BATİDER, Y. 1987, C. XIV, S. 1, s. 23 – 35. (Atabek, Şirket)

Atamer, Yeşim M. :Sözleşme Özgürlüğünün Sınırlandırılması Sorunu Çerçevesinde Genel İşlem Şartlarının Denetlenmesi, 2. Bası, İstanbul 2001.

…….. :Genel İşlem Şartlarının Denetiminde Yeni Açılımlar, Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan, Ankara 2004, s. 291 – 331. (Atamer, Makale)

Atiyah, Patrick. S. :The Rise and Fall of Freedom of Contract, Oxford 1985.

Aydos, Oğuz Sadık :Ürün Sorumluluğu, Ankara 2009.

Ayrancı, Hasan :Ön Sözleşme, Ankara 2006.

Aytaç, Zühtü :Anonim Ortaklıklarda İbra, Ankara 1982.

…….. :Bağlı İşletmeler Hukuku ve Türk Hukukundaki Görünüm, BATİDER, Y. 1976, C. VIII, S. 4, s. 97 – 124. (Aytaç, Bağlı İşletmeler)

Bahtiyar, Mehmet :Genel İşlem Koşullarına Karşı Tüketicilerin Korunması, Makaleler I, İstanbul 2008, s. 99 – 122.

Barlas, Nami :Adî Ortaklık Temeline Dayalı Sözleşme İlişkileri, İstanbul 1998. (Barlas, Ortaklık).

…….. :Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Çerçeve Sözleşmelerin Özellikleri, Prof. Dr. Erdoğan MOROĞLU'na 65. Yaş Günü Armağanı, İstanbul 2001, s. 807 – 828.

Baş Mustafa :Teknik Bilgi (Know – How) Lisans Sözleşmesi, Ankara 2000.

Başpınar, Veysel :Borç Sözleşmelerinin Kısmî Butlanı, Ankara 1988.

…….. :Vekilin (Avukatın, Hekimin, Mimarın, Bankanın) Özen Borcundan Doğan Sorumluluğu, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2004. (Başpınar, Özen)

Başterzi, Süleyman :Çalışmanın Kesintiye Uğramasının Sosyal Sigorta İlişkisine Etkisi, Ankara 2007.

Baygın, Cem :Türk Hukukuna Göre İstisna Sözleşmesinde Ücret ve Tabi Olduğu Hükümler, İstanbul 1999.

Bernhard – Eckel, Stefan :Der Just – in – Time – Vertrag, Baden Baden 1997.

Beşkese, Ahmet :İşletmelerde Sürekli İyileştirme Süreci, Kaizen, Üretim ve Hizmet Süreçlerinin Yönetimi, Editör, Erkan Bayraktar, İstanbul 2007, s. 77 – 90.

Bremer, Andreas :"Just-in-Time"-Leistungen und ihre vertragliche Absicherung, Norderstedt 2005.

Boyacıoğlu, Cumhur :Konzern Kavramı, Ankara 2006.

Bucher, Eugen :Basler Kommentar, Obligationenrecht, Bd. I, 4, (Hrsg. Heinrich Honsell, Nedim Peter Vogt, Wolfgang Wiegand), Art 22, 4. Aufl., Basler 2007.

Buz, Vedat :Gabin Halinde Edimler Arasındaki Aşırı Oransızlığın Giderilerek Sözleşmenin Ayakta Tutulması İsviçre Federal Mahkemesi'nin 26.6.1997 tarihli kararı (BGE 123 III 292 vd) Üzerinde Düşünceler, BATİDER, Y. 1998, C. XIX, S. 4, s. 51 – 82

…….. :Borçlunun Temerrüdünde Sözleşmeden Dönme, Ankara 1998. (Buz, Dönme)

…….. :Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar, Ankara 2005. (Buz, Yenilik)

Von Büren Bruno :Schweizerisches Obligationenrecht Besonderer Teil, Zürich 1972.

Centel, Tankut :Taşerona Ait Tehlike Sınıf ve Derecesinin Asıl İşverene Etkisi ve Uygulama Esasları, Prof. Dr. Ömer Teoman'a 55. Yaş Günü Armağanı, C. II, İstanbul 2002, s. 1013 – 1018.

Cheng, T.C. Edwin/
Podolsky, Susan :Just-in-Time Manufacturing – An Introduction, Second Edition, London 1996.

Çağan, Nami :Vergi Hukuku Yönünden Para Faizsiz – Ev Kirasız Sözleşmesi, BATİDER, Y. 1977, C. XI, S. 1, s. 193 – 201

Çebi, Hakan :Üçüncü Kişinin Fiilini Taahhüt, Prof. Dr. Tahir Çağa'nın Anısına Armağan, İstanbul 2000, s. 111 – 138.

Çevik, Kemal :Fransız ve Türk Hukukunda Tek Ortaklı Şirket, Sınırlı Sorumlu Ticari İşletme, Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan, Ankara 1998, s. 37 – 55.

Çelik, Nuri :İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 19. Bası, İstanbul 2006.

Çelikçapa, Feray Omdan :Üretim Yönetimi ve Teknikleri, Bursa 2000.

Çenberci, Mustafa :Gayrimenkul Satış Vaadi, 3. Baskı, Ankara 1986.

Couvrette, Claude/**Valenta**, Frank/
Miron, Mark :Variety Reduction by Design, A Key Element to Successful Just-in-Time Implementation in a

Custom Manufacturing Environment, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 273 – 283.

Von der Crone, Hans Caspar: :Rahmenverträge, Zürich 1993.

Demir, Mehmet :Cezai Şart Kaydına Genel İşlem Koşulları Arasında Yer Verilmesi Sorunu, Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük'e Armağan, Ankara 2005, s. 437 – 447.

Demirbaş, Harun :Yenilik Doğuran Haklar, İstanbul 2007.

Demirkan, Mahmut :Toplam Kalite Yönetimi ve Türk Endüstri İlişkileri Sistemine Etkileri, Sakarya 1997.

Develioğlu, Hüseyin Murat :Kefalet Sözleşmesini Düzenleyen Hükümler Işığında Bağımsız Garanti Sözleşmeleri, İstanbul 2009.

Doğan, Gül :Otelcilik Sözleşmesi, YÜHFD., Y. 2005, C. I, S. 2, s. 229 – 252.

Dönmez, Hüseyin :Tam Zamanında Üretim (JIT), Üretim ve Hizmet Süreçlerinin Yönetimi, Editör, Erkan Bayraktar, İstanbul 2007, s. 389 – 412.

Durmuşoğlu, M. Bülent :Comparison of Push and Pull Systems in a Cellular Manufacturing Environment, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational

Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 115 – 132.

Edis, Seyfullah :Türk Borçlar Hukukuna Göre Satıcının Ayıba Karşı Tekeffül Borcu, Ankara 1963.

Emmerich, Volker/
Sonnenschein, Jürgen :Konzernrecht, 5. Aufl., München 1993.

Emre, Aynur :Tam Zamanında Üretim Sisteminin Ülkemizde Uygulamaları ve Sorunları, İkinci Basım, Ankara 1995.

Er, Ünal :Sağlık Hukuku, Ankara 2008.

Erbay, İsmail :Know-How Sözleşmesi, Ankara 2002.

Erdoğan, İhsan :İstisna Sözleşmesi ve Bazı İşgörme Sözleşmeleri ile Karşılaştırılması, SÜHFD, Y. 1990, C. III, S. 1, s. 135 – 172.

Eren, Fikret :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 11. Bası, İstanbul 2009.

…….. :İsimsiz Sözleşmelere İlişkin Bazı Sorunlar, Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan, İstanbul 2008, s. 85 – 111. (Eren, İsimsiz Sözleşmeler)

…….. : İnşaat Sözleşmelerinde Müteahhidin Borçları ve Bu Borçların Yerine Getirilmemesinin Sonuçları, İnşaat Sözleşmeleri Yönetici –

İşletmeci Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer, Ankara 1996, s. 63 – 86. (Eren, İnşaat)

Ergezen, Muaz :İstisna Sözleşmesinde Tarafların Sözleşmeyi Sona Erdirme Hakkı, Ankara 2007.

Eriş, Gönen :Açıklamalı – İçtihatlı Türk Ticaret Kanunu Ticari İşletme ve Şirketler, C. I, Ankara 2007.

Erlüle, Fulya :Alt Vekâlet, Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'ın Hatırasına Armağan, İstanbul 1999, s. 259 – 270.

Ernst, Wolfgang :Münchener Kommentar Bürgerliches Gesetzbuch, Schuldrecht Allgemeiner Teil, § 286 BGB, 5. Aufl., München 2006.

Erten, Ali :Sorumsuzluk Şartları, Ankara 1977.

…….. :Müteselsil Sorumluluk Yönünden Sorumsuzluk Şartları, Prof. Dr. Akif Erginay'a 65. Yaş Günü Armağanı, Ankara 1981, s. 113 – 122.

Esener, Turhan :İş Hukuku, Ankara 1978.

Esser, Josef/**Weyers**, Hans – Leo :Schuldrecht, Bd. II, Besonderer Teil, 7. Aufl., Heidelberg 1991.

Feyyat, Canan :Toyotizm Üzerine, Taiichi Ohno, Toyota Ruhu, Çev. Canan Feyyat, 2. Baskı, İstanbul 1998.

Fikentscher, Wolfgang :Schuldrecht, 8. Aufl., Berlin 1992.

Firuzan, Ali Rıza/**Firuzan**, Esin :Tam Zamanında Üretim Sisteminin Uygulama Düzeylerinin Analizi, DEÜİİBFD, Y. 2000, C. 15, S. 1, s. 151 – 169.

Fischer, Max :Der Begriff der Vertragsfreiheit, Zürich 1952.

Franko, Nisim :Üçüncü Şahsın Fiilini Taahhüt, Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan, C. I, İstanbul 2001, s. 567 – 597.

Fritzsche, Jörg :Beck'scher Online-Kommentar zum BGB, (Hrsg. Heinz Georg Bamberger, Herbert Roth), § 91 BGB, Edition 13, München 2009

Gass, Wolfram :Ebenroth/Boujong/Joost/Strohn Handelsgesetzbuch, Bd. II, (Hrsg. Detlev Joost/Lutz Strohn), § 407 HGB, 1. Aufl. München 2001.

Gauch, Peter :System der Beendigung von Dauerverträgen, Freiburg 1968.

…….. :Der Werkvertrag, 4. Aufl., Zürich 1996. (Gauch, Werkvertrag)

Gebhardt, Hans – Peter :Der Zuliefervertrag, München 1996.

Gehrlein, Markus/
Sutschet, Holger :Beck'scher Online – Kommentar, (Hrsg. Heinz Georg Bamberger, Herbert Roth), § 311 BGB, 14. Edition, München 2009.

Gross, John M./**Mclnnis**, Kenneth R.:Kanban Made Simple, New York 2003.

Grunewald, Barbara :Just – in – time – Geschäfte – Qualitätssicherungs-vereinbarungen und Rügelast, NJW, 1995, Heft 28, s. 1777 – 1784.

Guhl, Theo/**Koller**, Alfred/
Schnyder, Anton K./
Druey, Jean Nicolas :Das Schweizerische Obligationenrecht, 9. Aufl., Zürich 2000.

Guiffrida, Alfred L./**Rzepka**, Robert A./
Messina Michael J. :A Dual-Criteria Performance Evaluation Model for Vendors Operating in a Just-In-Time Environment, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 213 – 224.

Gülsün, Bahadır :Tam Zamanında Üretim (TZÜ) Sisteminin Verimlilik Artışı Sağlayan Elemanlarından Birisi, Kalite Yönetimi Yaklaşımı, VD, Y. 2001, S. 4, s. 59 – 78.

Güner, Ertan/
Karaca, Mahmut Engin :Tam Zamanında Üretim Sisteminde Tedarikçi İlişkileri ve En İyi Parti Büyüklüğü Üzerine Bir Uygulama, GÜMMFD, Y. 2004, C. 19, No. 4, s. 443 – 454.

Gürpınar, Damla :Eser Sözleşmesinde Ücretin Artırılması ve Eksiltilmesi, İzmir 2006.

Gürzumar, Osman Berat :Franchise Sözleşmeleri, İstanbul 1995.

Güzel, Ali :Ekonomik ve Teknolojik Değişim Sürecinde İşçi Kavramı ve Yeni Bir Ölçüt Arayışı, İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda İşçi ve İşveren Kavramları ve Ortaya Çıkan Sorunlar, İstanbul 1997, s. 15 – 46.

Handschin, Lukas :Der Konzern im gelten schweizerischen Privatrecht, Zürich 1994.

Havutçu, Ayşe :Tam İki Tarafa Borç Yükleyen Sözleşmelerde Temerrüt ve Müsbet Zararın Tazmini, İzmir 1995. (Havutçu, Sözleşme)

…….. :Tüketicinin Genel İşlem Şartlarına Karşı Korunması, İzmir 2003.

Hay, Edward J. :Tam Zamanında Yönetim, Yeni Üretim Temellerinin Uygulanması, (Yay. Haz. Mustafa Türkmenoğlu), İstanbul 2000.

Heiko, Lance :The Conceptual Foundations of Just-in-Time, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 3 – 17.

Heinrichs, Helmut :Bürgerliches Gesetzbuch, (Hrsg. Otto Palandt), Bd. 7, § 271 BGB, 52. Aufl., München 1993.

Herresthal, Carsten :Leistungsstörüngen bei Sukzessivlieferungs-verträgen, http://www.carsten-herresthal.de/ Herresthal_ZJS_2008 _1. pdf (06.02.2008)

Hirsch, Ernst E. :Ticaret Hukuku Dersleri, 2. Bası, İstanbul 1946.

Holch, Georg :Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Bd. I/1, (Hrsg. Franz Jürgen Säcker, Roland Rixecker)**,** § 91 BGB, 5. Aufl., München 2006.

Von Horstemeier, Gerrit :Der Sukzessivlieferungsvertrag in Praxis und Rechtsprechung, Dissertation 2006. http://deposit.ddb.de/cgibin/dokserv?idn=980054478&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=980054478.pdf

Huguenin, Claire :Obligationenrecht Allgemeiner Teil, 2. Aufl., Zürich 2006.

…….. :Obligationenrecht Besonderer Teil, 3. überarbeitete Aufl., Zürich 2008. (Huguenin, Besonderer Teil)

İnan, Ali Naim :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1979.

Imai, Masaaki :Kaizen, Brissa Yayınları, 1994.

Ishikawa, Kaoru :Toplam Kalite Kontrol, (Yay. Haz. Semih Ordaş ve Nedret Yayla), 2. Baskı, İstanbul 1997.

İşgüzar, Hasan :Tek Satıcılık Sözleşmesi, Ankara 1989.

Jahn, Uwe :Bankrechts –Handbuch (Hrsg. Herbert Schimansky Hermann/Josef Bunte Hans/Jürgen Lwowski), Bd. II, § 114, 3. Aufl. München 2007.

Jung, Peter :Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, (Hrsg. Marc Amstutz/ Peter Breitschmid/ Andreas Furrer/Daniel Girsberger/Claire Huguenin/Markus Müler – Chen/Vito Roberto/Alexandra Rumo – Jungo/Anten K. Schnyder), Art 530 OR, Zürich 2007.

Kalkan, Burcu :Türk Hukukunda Gabin, İstanbul 2004.

Kaplan, İbrahim :İmalatçının Sorumluluğu Üzerine Düşünceler, BATİDER, Y. 1985, C. XIII, S. 1, s. 137 – 140.

Karataş, İzzet :Eser (İnşaat Yapım) Sözleşmeleri, Ankara 2004.

Kartal, Bilal :Kat Karşılığı İnşaat Sözleşmesi, Ankara 1993.

Karayalçın, Yaşar :Ticaret Hukuku, C. II, Şirketler Hukuku, 2. Bası, Ankara 1973.

…….. :Üst Kuruluşlar Hukuku, BATİDER, Y. 1991, C. XVI, S. 1, s. 3 – 47. (Karayalçın, Üst Kuruluşlar)

Kaya, Arslan :Anonim Ortaklıkta Pay Sahibinin Bilgi Alma Hakkı, Ankara 2001.

Kaya, Özgür Katip :Arsa Payı Karşılığı Kat Yapımı Sözleşmesi, İstanbul 2003. (Kaya, Ö.)

Keskin, A. Dilşad :Kesin Vadeli İşlemlerde İfa Etmeme: Temerrüt ve İmkânsızlık, GÜHFD, Y. 2007, C. XI, S. 1 – 2, s. 209 – 231.

Kılıçoğlu, Ahmet M. :Müteahhidin Eseri Şahsen Yapma veya Kendi İdaresi Altında Yaptırma Borcu, AÜHFD, Y. 1975, C. 32, S. 1 – 4, s. 185 – 199. (Kılıçoğlu, Eser)

…….. :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Genişletilmiş 11. Bası, Ankara 2009.

Kırca, Çiğdem :Franchise Sözleşmesi, Ankara 1997.

…….. **:**Know-How Sözleşmesinin Hukuki Niteliği, Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan, Ankara 1998, s. 243 – 268. (Kırca, Know – How)

…….. :Ürün Sorumluluğu, Ankara 2007. (Kırca, Ürün)

…….. :Kaldırılması Gereken Bir Ayırım: Satım Sözleşmesinde Satılanın Zaptı ve Satılan Malın Ayıplı Olması Sebebiyle İstenebilecek Tazminat Açısından Yapılan Doğrudan Zarar – Dolaylı Zarar Ayırımı, Prof. Dr. Ali Naim İnan'a Armağan, Ankara 2009, s. 433 – 458. (Kırca, Zarar)

Kocayusufpaşaoğlu, Necip :İşlem Temelinin Çökmüş Sayılabilmesi İçin Sosyal Felaket Olarak Nitelenebilecek Olağanüstü Bir Olayın Gerçekleşmesi Şart mıdır?, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, İstanbul 2000, s. 502 – 514.

…….. :Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı Borçlar Hukuku Genel Bölüm, C. I, Yenilenmiş Genişletilmiş Tamamlanmış 4. Bası, İstanbul 2008. (Kocayusufpaşaoğlu, Borçlar Hukuku)

Koç, Sedef :Borçlar Kanunu Tasarısının Hizmet Sözleşmesi ile İlgili Yeni Düzenlemeleri, Prof. Dr. Erden Kuntalp'e Armağan, GSÜHFD. Y. 2004, C. I, s. 585 – 604.

Koller, Alfred :Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Bd. I, Bern 2006. (Koller, Bd. I)

…….. :Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Bd. II, Bern 2006. (Koller, Bd. II)

…….. :Basler Kommentar, Obligationenrecht I, Art. 1 – 529 OR., 4. Aufl., (Hrsg. Heinrich Honsell, Nedim Peter Vogt, Wolfgang Wiegand), Art 184 OR, Basler 2007. (Koller, Kommentar)

Korkut, Ömer :Anonim Şirketlerde İnançlı Yönetim Kurulu Üyeliği, Ankara 2007.

Kramer, Ernst A. :Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Basel 2009.

Kulaklı, Emrullah :Ürün Sorumluluğu ve Ayıp Kavramı, İstanbul 2009.

Kuntalp, Erden :Ard Arda Teslimli Satım Akdi, Ankara 1968.

…….. :Karışık Muhtevalı Akit, Ankara 1971. (Kuntalp, Karışık Muhtevalı Akit)

Kut, Ahmet/**Schnyder**, Anton K. :Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, (Hrsg. Marc Amstutz/ Peter Breitschmid/ Andreas Furrer/Daniel Girsberger/Claire Huguenin/Markus Müler – Chen/Vito Roberto/Alexandra Rumo – Jungo/Anten K. Schnyder),), Art 1 OR, Zürich 2007.

Larenz, Karl :Lehrbuch des Schuldrechts, Bd: I, Allgemeiner Teil, 14. Aufl. München 1987.

…….. :Lehrbuch des Schuldrechts, Bd: II, Besonderer Teil, 11. Aufl. München 1977, (Larenz, Bd. II)

…….. :Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. II, Halbband 1, Besonderer Teil, 13. Aufl., München 1986. (Larenz, Bd. II, Halbband. 1)

Larenz, Karl/
Canaris, Claus – Wilhelm :Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. II/2, Besonderer Teil, München 1994.

Lazol, İbrahim/**Eker**, Melek :Computer – Aided Manufacturing, Just in Time Production, Total Quality Management and Use of Balanced Scorecard Measures, An Empirical Study, AÜSBFD, Y. 2008, S. 63 (2), s. 171 – 197.

Lehmann, Michael :Just in time Handels- und AGB-rechtliche Probleme, BB., 1990, Heft 27, s. 1849 - 1855.

Liebscher, Thomas :Beck'sches Handbuch der AG, Gesellschaftsrecht – Steuerrecht – Börsengang, (Hrsg. Welf Müller, Thomas Rödder), München 2004.

Locher, Christoph :Leistungsstörungen im Kauf- und Werkvertragsrecht – Länderbericht Schweiz, Gewährleistungsrecht im Kauf- und Werkvertrag, 31. Tagung der DACH in Budapest vom 23. bis 25. September 2004, Zürich 2005, s. 1 – 23.

Maischein, Oliver :Kartellrechtliche Probleme des Just – in – time – Vertrages, München 1997.

Martinek, Michael :Moderne Vertragstypen, Bd. II: Franchising, Know – How Verträge, Management und Consulting Verträge, München 1992. (Martinek, Bd. II)

…….. :Moderne Vertragstypen, Bd. III, Computerverträge, Kreditkartenverträge sowie sonstige moderne Vertragstypen, München 1993. (Martinek, Bd. III)

Medicus, Dieter :Kaufvertrag und Werkvertrag, JuS., 1992, Heft 4, s. 273 – 278.

Meub, Michael H. :Borçlar Hukuku Reformu: Yeni İstisna Sözleşmesi Hukuku, (Çev. Mehmet Demir), BATİDER, Y. 2002, C. XXI, S. 4, s. 36.

Monks, Joseph G. :İşlemler Yönetimi, (Çev. Sevinç Üreten), Ankara 1996

Müller, Gerd :Ebenroth/Boujong/Joost/Strohn Handelsgesetzbuch, Bd. II, (Hrsg. Detlev Joost/Lutz Strohn), § 377 HGB, 2. Aufl. München 2009.

Nagel, Bernhard :Der Lieferant On Line – Unternehmensrechtliche Probleme der Just – in – Time – Produktion am Beispiel der Automobilindustrie, DB, 1988, Heft 45, s. 2291 – 2294. (Nagel, Lieferant)

…….. :Schuldrechtliche Probleme bei Just – in – Time – Lieferbeziehungen – Dargestellt am Beispiel der Automobilindustrie, DB, 1991, Heft 6, s. 319 – 326.

Nagel, Bernhard/**Riess**, Birgit/ **Theis**, Gisela :Der faktische Just – in – Time – Konzern - Unternehmensübergreifende Rationalisierungskonzepte und Konzernrecht am Beispiel der Automobilindustrie, DB, 1989, Heft 30, s. 1505 – 1511.

Oftinger, Karl :Die Vertragsfreiheit, FG zur Hundertjahrfeier der Bundesverfassung, Zürich 1948, s. 315 – 333.

Oğuzman Kemal/**Öz**, Turgut :Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Gözden Geçirilmiş 7. Bası, İstanbul 2009.

Oğuzman, M. Kemal/**Seliçi**, Özer/ **Özdemir** – **Oktay**, Saibe :Eşya Hukuku, Gözden Geçirilmiş 11. Bası, İstanbul 2006.

Ohno, Taiichi :Toyota Ruhu, (Çev. Canan Feyyat), 2. Baskı, İstanbul 1998.

Oktay, Saibe :İsimsiz Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşluklarının Tamamlanması, İHFM, Y. 1995 – 1996, C. LV, S. 1 – 2, s. 263 – 296.

Oktay – **Özdemir**, Saibe :Yargıtay Kararları Işığında Ticari Satış Sözleşmesinde Ayıp Kavramı ve Ayıba Bağlı

Hakları Kullanmak İçin Uyulması Gereken Külfetler, Prof. Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan, C. I, İstanbul 2007, s. 39 – 58.

Olgaç, Senai :Hukuk Davalarında: Gabin – Hata – Hile – İkrah, Ankara 1975.

Orbak, A. Yurdun/**Bilgin**, Suzan :Kanban Sisteminin Bir Uygulama Örneği, V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 25 – 27 Kasım 2005, s. 289 – 293. http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/pdf/uas/M01041.pdf (12.03.2009)

Ozanoğlu, Hasan Seçkin :Taksitle Satım Sözleşmesi, Ankara 1999.

Öğüz, Tufan :Know – How Sözleşmesi, İstanbul 2001.

Öncer, Mustafa :Japon Ekonomik Mucizesinin Ardında Yatan Gerçek, VD, Y. 1997, S. 1, s. 79 – 92.

Öz, Turgut :İş Sahibinin Eser Sözleşmesinden Dönmesi, İstanbul 1989.

Özel, Çağlar :Haksız Genel İşlem Koşullarına Karşı Tüketicinin Korunması Sorununa Bir Bakış ve Almanya Örneği, BATİDER, Y. 1999, C. XX, S. 2, s. 53 – 65.

Özkaya, Eraslan :Gabin Davaları, Ankara 2000.

Öztan, Bilge :İmalâtçının Sorumluluğu, Ankara 1982.

Parıltı, Nurettin/**Aydoğan**, Enver/
Koçak, Aydın :Üretim Yönetimi, Ankara 2007.

Poroy, Reha/**Tekinalp**, Ünal/
Çamoğlu, Ersin :Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, 10. Tıpkı Basım, İstanbul 2005.

Potinecke, Herald Werner :Produkthaftung bei Just – in – Time – Systemen, Tübingen 1999.

Pulaşlı, Hasan :Şirketler Hukuku, Güncellenmiş 4. Baskı, Adana 2003.

…….. :Türk Ticaret Kanunu Tasarısına Göre Şirketler Topluluğunun Temel Nitelikleri ve Hâkim Şirketin Güven Sorumluluğu, GÜHFD. Y. 2007, C. XI, S. 1 – 2, s.259 – 277. (Pulaşlı, Tasarı)

Ramudhin, Amar/**Rochette** Réne :Just-In-Time Practices in an Unstable Environment, A Simulation Study, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 133 – 140.

Rehbinder, Manfred :Genel İşlem Şartları ve Tüketicinin Korunması, Çev. Ömer Teoman, Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan, İÜHFM Özel Sayı, Y. 1977, C. XLII, S. 1 – 4, s. 641 – 653

Reisoğlu, Seza :Garanti Mukavelesi, Ankara 1963. (Reisoğlu, Garanti)

…….. :Hizmet Akdi, Ankara 1968.

Riehm, Thomas :JuS Lern – CD Zivilrecht I, BGB Allgemeiner Teil; Schuldrecht Sachenrecht, (Hrsg. Stephan Lorenz/Thomas Riehm), § 275 BGB, Edition 3, München 2002

Rinkler, Axel :Ebenroth/Boujong/Joost/Strohn Handelsgesetzbuch, Bd. II, (Hrsg. Detlev Joost/Lutz Strohn), § 453 HGB, 2. Aufl. München 2009.

Rosenbaum, Bernd/
Schramm, Klaus :Einführung eines kundenorientierten Produktionsverfahrens bei einem mittelständischen Heizungsarmaturenhersteller mit Hilfe von Kanban, Iserlohn 1998.

Schluep, Walter R. :İnnominatverträge, Schweizerisches Privatrecht, Bd. VII/2, § 103 – 106, Basel 1979.

Schmidt, Karsten :Zum Verständnis des konzernrechtlichen Abhängigkeitsberichts, Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal Tekinalp'e Armağan, İstanbul 2003, s. 663 – 672. (Schmidt, Makale)

…….. :Münchener Kommentar zum Handelsgesetzbuch, Bd. 5, 2. Aufl. München 2009.

Schnyder, Anton K. :Theo Guhl Das Schweizerische Obligationenrecht, 9. Aufl., (Hrsg. Koller,

Alfred/Schnyder, Anton K./Druey, Jean Nicolas), § 49, Zürich 2000. (Schnyder, A,)

Schnyder, Bernhard :Vertragsfreiheit als Privatrechtsbegriff, Freiburg 1960. (Schnyder, B,)

Schulze, Reiner/**Dörner**, Heinrich/
Ebert, İna :Bürgerliches Gesetzbuch Handkommentar, (Hrsg. Reiner Schulze/Heinrich Dörner/İna Ebert), § 91 BGB, 5. Aufl. Baden – Baden 2007.

Schwenzer, İngeborg :Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, 4. Aufl., Bern 2006.

Seliçi, Özer :Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi, İstanbul 1976.

…….. :Kesin Vadeli İşlemler, MHAD, Y. 1968, S. 3, s. 92 – 107. (Seliçi, Kesin Vade)

Serozan, Rona :Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı Borçlar Hukuku Genel Bölüm, İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme, C. III, 3. Bası, İstanbul 2002.

…….. :Hatemi/Serozan/Arpacı Borçlar Hukuku Özel Bölüm, İstanbul 1992. (Serozan (Hatemi/Arpacı))

…….. :Sözleşmeden Dönme, İstanbul 1975. (Serozan, Dönme)

Sirmen, Lale: Eşya Hukuku Dersleri, Ankara1995.

von Sorge, Christoph/
Knopf, Dominik :Just in time, Seminar "Internet- und Unternehmensrecht", im Sommersemester 2002 (http://www.ira.uka.de/~recht/deu/iir/sekr/2002ss/seminar_sester/1a_Just%20in%20Time.pdf) 18.12.2008.

Staehelin, Thomas :Konzernrecht – Gedanken eines Praktikers, Das St. Galler Konzernrechtsgespräch, (Hrsg. Jean Nicolas Durey), Bern 1988, s. 167 – 173.

Steckler, Brunhilde :Die rechtlichen Risiken der Just – in – time – Produktion, Stuttgart 1996.

Sungur, Hasan Halis :Gabin, İstanbul 1953.

Sungurbey, İsmet :Medeni Hukuk Sorunları, C. IV, İstanbul 1980. (Sungurbey, IV).

…….. :Medeni Hukuk Sorunları, C. V, İstanbul 1984.

Süzek, Sarper :İş Hukuku, Yenilenmiş 4. Baskı, İstanbul 2008.

Syska, Andreas :Produktionsmanagement, Das A – Z wichtiger Methoden und Konzepte für die Produktion von heute, Gabler 2006.

Şahin, Mehmet :Genel İşletme, (Editör Güneş N. Berberoğlu), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2001.

Şahin, Mehmet/**Eren**, Gülten :İşletmelerde Sıfır Stokla Çalışma Sistemi (JIT), Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Dergisi, Yıl 1994, C. 2, S. 1, s. 43 – 55.

Şahiniz, C. Salih :Tacirler Arası Ticari Satımlarda Satıcının Ayıplı İfadan (Ayıplı Mal Tesliminden) Sorumluluğu, Ankara 2008.

Şen, Sebahattin :Yalın Üretim (Japon Modeli), Ankara 2008.

Şenocak, Zarife :Borçlar Kanunu'nun 96 vd. ve 194 vd. Maddeleri Açısından "Aliud"un (Başka Şeyin) Teslimi, BATİDER, Y. 1989, C. XV, S. 1, s. 113 – 135.

…….. :Eser Sözleşmesinde Ayıbın Giderilmesini İsteme Hakkı, Ankara 2002. (Şenocak, Eser)

Tandoğan, Halûk :Garanti Mukavelesi, Ankara 1959. (Tandoğan, Garanti)

…….. :Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, C. I/1, Tümü Yeniden İşlenmiş ve Genişletilmiş 5. Basım, Ankara 1988. (Tandoğan, C. I/1)

…….. :Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, C. II, Tümü Yeniden İşlenmiş ve Genişletilmiş 3. Bası, Ankara 1987. (Tandoğan, C. II)

TBK Tasarısı Türk Borçlar Kanunu Tasarısı, Ankara 2008.

Tekil, Fehiman :Adî, Kolektif ve Komandit Şirketler Hukuku, 5. Bası, İstanbul 1996.

Tekinalp, Ünal/**Poroy**, Reha/
Çamoğlu, Ersin :Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, 8. Bası, İstanbul 2000.

Tekinay, Selahattin Sulhi/
Akman, Sermet/**Burcuoğlu**, Halûk/
Altop, Atillâ :Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, İstanbul 1993.

Tiftik, Mustafa :Türk – İsviçre Hukukunda Okul Sözleşmesi, Erzurum 2001.

Topuz, Seçkin :Türk – İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda Denge Bozulması ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale, Ankara 2009.

Trebilcock, Michael J. :The Limits of Freedom of Contract, Second Printing, Massachusetts 1997.

Troller, Alois :İsviçre Hukukunda Know – How'ın Korunması, Çev. Ergun Özsunay, BATİDER, Y. 1973, C. VII, S. 2, s. 397 – 409.

TTK Tasarısı :Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ve Adalet Komisyonu Raporu, Ankara 2007.

von Tuhr, Andreas :Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı, C. 1 – 2, (Çev. Cevat Edege), Ankara 1983.

Tunçomağ, Kenan :Türk Borçlar Hukuku, C. I, Genel Hükümler, 6. Bası, İstanbul 1976.

Uçar, Ayhan :İstisna Sözleşmesinde Müteahhidin Ayıba Karşı Tekeffül Borcu, Ankara 2003.

Uyar, Talih :Yargıtay Kararlarında "Dürüstlük (Objektif İyiniyet)" Kuralı (MK. 2/I) ve "Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı" (MK. 2/II), Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir 2000, s. 439 – 466.

Ünal, Mehmet/**Başpınar**, Veysel :Şeklî Eşya Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 2007.

Wang, Hunglin/
Wang, Hsu-Pin (Ben) :Decomposition and Optimal Design of Kanban Systems, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 165 – 174.

Watanabe, Susumu :The Japanese Quality Control Circle: Why it Works, İnternational Labour Review, Y. 1991, Vol. 103 No. 1, s. 57 – 80.

Westermann, Harm Peter :Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Band. III, Schuldrecht Besonderer Teil, (Hrsg. Franz Jürgen Säcker/ Roland

Rixecker)**,** §§ 433 – 453 BGB, 5. Aufl., München 2008.

Wildemann, Horst :Das Just-In-Time-Konzept-Produktion und Zulieferung auf Abruf, 2. Auflage, München 1990. (Wildemann, JIT)

…….. :Just – in – Time in F&E, Leitfaden zu Just – in – Time in Forschung, Entwicklung und Konstruktion, 15. Aufl., München 2008.

Womack, James P**./**
Jones, Daniel T./**Roos**, Daniel :Dünyayı Değiştiren Makine, Çev. Otomotiv Sanayii Derneği, İstanbul 1990.

Yalçınduran, Türker :Alt İstisna (Taşeronluk) Sözleşmesi, Ankara 2000. (Yalçınduran, İstisna)

…….. :Vekalet Sözleşmesinde Ücret, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2007.

Yamak, Oygur :Üretim Yönetimi, Gözden Geçirilmiş, Düzeltilmiş, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 2001.

Yanlı, Veliye :Anonim Ortaklıklarda Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması ve Pay Sahiplerinin Ortaklık Alacaklılarına Karşı Sorumlu Kılınması, İstanbul 2000.

Yavuz, Cevdet :Satıcının Satılanın (Malın) Ayıplarından Sorumluluğu, İstanbul 1989. (Yavuz, Ayıp)

Yavuz, Cevdet/**Özen**, Burak/
Acar, Faruk :Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler, Yenilenmiş 7. Baskı, İstanbul 2007.

Yavuz, Nihat :Taksitle Satım Sözleşmelerinde Tüketicilerin (Alıcıların) Genel İşlem Şartı İçerisinde Yer Alan Kayıtlara Karşı Korunması, Terazi Hukuk Dergisi, Y. 4/2007, S. 8, s. 29 – 33. (Yavuz, N. Taksit)

Yenersoy, Gönül :Toplam Kalite Yönetimi, İstanbul 1997.

Yıldırım, M. Fadıl/**Başpınar**, Veysel: Doktrin ve Uygulama Açısından Türk – İsviçre Hukukunda Doğrudan Doğruya ve Dolaylı Zarar Ayrımı, Prof. Dr. Bilge Öztan'a Armağan, Ankara 2008, s. 1093 – 1125.

Yongalık, Aynur :Adî Şirkette Sermaye Payı, Ankara 1991.

Yüce, Melek Bilgin :Garanti Sözleşmesinin Bir Türü Olarak Üçüncü Kişinin Fiilini Taahhüt Sözleşmesi, İstanbul 2007.

Yükçü, Süleyman :JIT Üretim Sisteminin Maliyet Muhasebesi Uygulamalarına Etkisi, (http://www.suleymanyukcu.com/ akademik_eserler/ulusal_makale_31.pdf) (10.04.2009). (Yükçü, Maliyet Muhasebesi)

…….. :JIT Üretim Sisteminde Yönetim Muhasebesi Yaklaşımı,

(http://www.suleymanyukcu.com/akademik_eserler/ulusal_makale_47.pdf) (10.04.2009).

Zevkliler, Aydın/**Havutçu**, Ayşe :Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 9. Baskı, Ankara 2007.

Zimmermann, Peter :Leistungsstörungen im Kauf- und Werkvertragsrecht – Länderbericht Deutschland, Gewährleistungsrecht im Kauf- und Werkvertrag, 31. Tagung der DACH in Budapest vom 23. bis 25. September 2004, Zürich 2005, s. 25 – 47.

Zirkel, Herbert :Das Verhältnis zwischen Zulieferer und Assembler eine Vertragsart sui generis?, NJW., Y. 1990, C. 6, s. 345 – 351.

GİRİŞ

§ 1. KONUNUN TAKDİMİ, ÖNEMİ, MUKAYESELİ HUKUKTAKİ YERİ, SINIRLANDIRILMASI VE TERMİNOLOJİ SORUNU

I. Konunun Takdimi

Bu çalışmanın konusunu, "Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesi" teşkil etmektedir. Tam zamanında tedarik sözleşmesi, tam zamanında üretim sisteminde[1] ana üretici (son üretici) ile ona parça tedarik eden tedarikçi arasında yapılan bir sözleşmedir. Tam zamanında üretim kavramı ilk defa 1960'lı yıllarda kullanılmıştır. Gerçekten de, bu kavram, bir üretim tarzı olarak, ilk defa Japonya'da gemi sanayisinde kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü söz konusu yıllarda Japonya'da çelik üretimi olağanüstü boyutlara ulaşmıştır. Hatta o yıllarda Japonya'da çelikteki üretim fazlası o kadar artmıştır ki, gemi üreticileri, alıcılara üç gün içerisinde mal teslim eder duruma gelmişlerdir. Bu durum daha sonra sanayinin diğer alanlarına da yansımıştır. Bunun sonucunda Japonya'da tedarikçilerden tam zamanında (Just-in-Time) tedarik isteme uygulaması ortaya çıkmıştır. Bundan sonra çok parçalı üretim yapan otomobil sektöründe de Just-in-Time bir sistem olarak uygulanmaya başlamıştır. Bununla birlikte, söz konusu alanda kullanılmasına rağmen "Just-in-Time" kavramının, Japonca'da tam ve gerçek bir karşılığını bulmak mümkün değildir[2].

Tam zamanında üretim sistemi ticarî hayatın özellikle gelişen üretim teknolojisinin ve şirketler arasındaki rekabetin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu sistem ilk defa 1970'li yıllarda Japonya'da Toyota şirketinde uygulanmış, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Avrupa'da, son yıllarda da ülkemizde uygulanmaya başlanmıştır. Yeni bir üretim şekli olan tam zamanında üretim sistemi; verimliliği artırması, sürekli iyileştirme metodunu benimsemesi ve israfı önlemesi

[1] Tam zamanında üretim sistemi kavramı, İngilizce'de kullanılan "*Just in Time Production System*"in Türkçe karşılığıdır.

[2] **Feyyat**, Canan: Toyotizm Üzerine, Taiichi Ohno, Toyota Ruhu, Çev. Canan Feyyat, İkinci Baskı, İstanbul 1998, s. 17.

açısından küresel dünyada rekabetin yoğun olarak yaşandığı yüzyılımızda genel kabul görmüştür. Dünyanın bugün içinde bulunduğu ekonomik kriz sebebiyle, çıkışın, ancak tam zamanında üretim ve buna bağlı olarak tam zamanında tedarik sistemi olduğunu söylemek bir kehanet olmasa gerektir.

Bir üretim sistemi olarak tam zamanında üretim, asıl olarak işletme biliminin konusudur. Bu sebeple işletme biliminde konu, üretim ve yönetim bakımından etraflıca incelenmiştir. Diğer taraftan, tam zamanında üretim sistemi işletme bilimi tarafından incelenmiş olmasına rağmen, ana üretici ile tedarikçi arasındaki sözleşme ilişkisinin niteliği, uygulanacak hukuk kurallarının tespiti ile ortaya çıkan veya çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü konusunda Türk hukukunda henüz bir çalışma yapılmamıştır. Hukukumuzda bu alanda bir boşluk bulunduğundan, yapılacak tez çalışması ile doktrin ve uygulamaya bir katkı sağlanması amaçlanmaktadır.

II. Konunun Önemi

Tam zamanında üretim sistemi, içinde bulunduğumuz küresel krize benzer bir ortamda, 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik kriz sebebiyle ortaya çıkmış ve genel kabul görmüş bir üretim tarzıdır. Bu üretim sistemi, ortaya çıkışından sonra hızla dünyada kabul görmüştür. Sözkonusu sistemden ortaya çıkan bir sözleşme olan tam zamanında tedarik sözleşmesi, krize bir çare olarak kabul edilmiş bir modern sözleşme türüdür. Diğer taraftan, bu üretim sistemi sebebiyle rekabetin arttığı günümüz ekonomisinde sözleşme tarafları hem masraflarını azaltmakta, hem de uzun süreli sözleşmeler yaparak krizi daha az zararla atlatmaktadırlar. Tam zamanında tedarik sözleşmeleri özellikle otomotiv ve elektronik eşya üretiminde olduğu gibi tekrar eden üretimlerde sözkonusu olmaktadır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, henüz ülkemiz hukuku açısından incelenme konusu yapılmamıştır. Anılan durum bizi bu çalışmaya yönlendiren en önemli sebeptir. Sözkonusu sözleşmenin kanunda düzenlenmemiş olması, bu konuda çıkacak uyuşmazlıklara hangi hükümlerin uygulanması gerektiği konusunda bir problemle karşı karşıya kalmamıza sebep olmaktadır. Bu da tam zamanında tedarik

sözleşmesinin hukukî niteliğinin belirlenmesinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple, tam zamanında tedarik sözleşmesinin benzer sözleşmelerle karşılaştırılması, tarafların yükümlülükleri ve sözleşmenin sona erme biçimi çalışmamızda ele alınan konulardır.

III. Konunun Sınırlandırılması

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin incelendiği bu çalışmada zorunlu olarak konunun sınırlandırılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki, bu çalışma tam zamanında tedarik sözleşmesinin sadece borçlar hukuku ile ilgili yönünü kapsamaktadır. Tam zamanında tedarik sözleşmesiyle ilgili olarak imalatçının sorumluluğu da incelenmesi gereken bir konudur. Ancak, bu konunun incelenmesi, monografik bir çalışmanın boyutlarının çok üzerindedir. Bu sebeple imalatçının sorumluluğu[3] konusu inceleme dışında tutulmuştur.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, sözleşme özgürlüğü ilkesi çerçevesinde kurulan bir sözleşmedir. Sözleşme özgürlüğü ilkesi, serbest rekabetin düzenlenmesine ilişkin olan, 4054 sayılı Rekabetin Korunması Hakkında Kanun[4] ile özel olarak düzenlenmiş ve sınırlanmış bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada Rekabetin Korunması Hakkında Kanun ile ilgili durumlar inceleme konusu yapılmayacaktır.

Günümüz ticarî hayatında bir ürünün ortaya konulabilmesi için farklı ülkelerdeki tedarikçilerle çalışılabilmekte, sözleşmeler yapılabilmektedir. Bu sebeple ortaya çıkacak uluslararası özel hukuk sorunları da çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

---

[3] İmalatçının sorumluluğu hakkında geniş bilgi için bkz. **Atabek**, Reşat: İmalatçının Üçüncü Kişilere Karşı Sorumluluğu, BATİDER, Y. 1979, C. X, S. 1, s. 159 – 176; **Öztan**, Bilge: İmalâtçının Sorumluluğu, Ankara 1982; **Kaplan**, İbrahim: İmalatçının Sorumluluğu Üzerine Düşünceler, BATİDER, Y. 1985, C. XIII, S. 1, s. 137 – 140; **Kırca**, Çiğdem: Ürün Sorumluluğu, Ankara 2007; **Aydos**, Oğuz Sadık: Ürün Sorumluluğu, Ankara 2009; **Kulaklı**, Emrullah: Ürün Sorumluluğu ve Ayıp Kavramı, İstanbul 2009.

[4] Bkz. RG. T.13.12.1994, S. 22140.

Çalışmamız bir "GİRİŞ", üç "BÖLÜM" ve "SONUÇ"tan oluşmaktadır. Giriş'te tam zamanında tedarik sözleşmesi takdim edilmekte, bu sözleşmenin önemine ve terminolojiye kısaca yer verilmektedir.

Birinci Bölüm'de, tam zamanında tedarik sözleşmesinin daha iyi anlaşılabilmesi için, bu sözleşmenin kaynağını oluşturan tam zamanında üretim sistemi incelenmektedir. Bu bağlamda tam zamanında üretim sisteminin tarihi gelişimi, felsefesi, amaçları ile fayda ve sakıncalarına değinilmektedir.

İkinci Bölüm'de ise öncelikli olarak tam zamanında tedarik sözleşmesinin bir tanımı yapılmakta ve unsurları ile özellikleri ele alınmaktadır. Daha sonra adı geçen sözleşmenin içerdiği diğer sözleşme tiplerine ait unsur ve özellikler incelenmektedir. Bununla birlikte bu bölümde, tam zamanında tedarik sözleşmesinin hukuki niteliği ve bu sözleşmeye uygulanacak hükümler belirlenmektedir. Yine bu bölümde sözleşmenin kurulması ve benzer bazı sözleşmelerle karşılaştırılarak farklılıkları ortaya konulmaktadır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin hüküm ve sonuçlarının incelendiği üçüncü bölümde tarafların yükümlülükleri ile sözleşmenin sona ermesi ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.

Nihayet çalışmamız, incelememiz sırasında vardığımız sonuçların topluca yeraldığı Sonuç kısmı ile sona ermektedir.

IV. Terminoloji Sorunu

Tam zamanında üretim ile ilgili olarak doktrinde tam bir kavram birliği yoktur. Doktrinde tam zamanında üretim için birbirinden çok değişik ve çeşitli anlamlara gelen kavramlar, deyimler ve ifadeler kullanılmaktadır. Şunu hemen belirtmek gerekir ki, sözkonusu kavram, deyim veya ifadelerden her biri kendi açısından, bu üretim tarzının belli bir özelliğini öne çıkarmaktadır. Değişik özellikleri dikkate alan yazarlar da, bahsedilen özelliği en iyi ifade eden kavramı tercih etmektedirler.

Doktrinde tam zamanında üretim sistemini ifade amacıyla, "Just in Time", "Sıfır Envanter", "Stoksuz Üretim"[5], "Japon Üretim Sistemi", "Toyota Üretim Sistemi", "Ohno Sistemi", "Yalın Üretim" veya "Kanban Sistemi" gibi kavramlar kullanılmaktadır[6]. ABD, İngiltere ve Alman doktrininde bunlar içerisinde kavram olarak en yaygın kullanılanı ise "Just-in-Time" deyimidir.

Ülkemizde, yukarıda sözü edilen sistemi ifade etmek üzere, işletme doktrininde daha çok **"**tam zamanında üretim**"** kavramı kullanılmaktadır[7]. Biz de, üretim sistemini daha iyi ifade ettiğine inandığımız "tam zamanında üretim" kavramını tercih ediyoruz.

Tam zamanında üretimin doktrinde genel kabul görmüş bir tanımı mevcut değildir. Bunun ilk sebebi; adı geçen müessesenin uygulama alanının çok geniş olmasıdır. Diğer bir sebep ise, sözkonusu sistemin uygulandığı her bir alanda farklı önceliklere önem verilmesi ve tanımının bu önceliklere göre yapılmak istenmesidir.

Doktrinde hâkim görüşe göre tam zamanında üretim, "*gerekli parçaları, gerekli miktarda, gerekli olduğu yerde ve zamanda, doğru kalitede üretmek"*tir[8].

---

[5] Toyota Motor TKK Promosyon Bölümü müdür yardımcısı Zenzaburo Katayama; "*Bazen Toyota üretim sistemine "stoksuz sistem"de denir. Ancak bu doğru değildir. Her zaman el altında bir miktar stokumuz vardır, çünkü belirlenen bir zaman için gerekli miktarda ürünü üretebilmek üzere sabit bir stok düzeyine gereksinimimiz var…*" demektedir (**İmai,** Masaaki: Kaizen, Brissa Yayınları, 1994, s. 92).

[6] **Feyyat**, s. 17; **Acar,** Nesime: Tam Zamanında Üretim, MPM Yayınları, 6. Basım, Ankara 2003, s. 10; **Acar**, Durmuş**/Ömürbek**, Nuri**/Eroğlu**, A. Hüsrev: Tam Zamanında Üretim Sisteminin Tekstil Sektöründeki Uygulama Boyutları, CÜİİBFD, Y. 2006, C. 7, S. 1, s. 22; **Çelikçapa**, Feray Omdan: Üretim Yönetimi ve Teknikleri, Bursa 2000, s. 239 vd.

[7] **Acar**, s. 9 vd.; **Acar/Ömürbek/Eroğlu**, s. 22 vd.; **Yükçü**, Süleyman: JIT Üretim Sisteminin Maliyet Muhasebesi Uygulamalarına Etkisi, s. 1 (http://www.suleymanyukcu.com/akademik_eserler/ulusal_makale_31.pdf) (10.04.2009).

[8] **Wang**, Hunglin**/ Wang**, Hsu-Pin (Ben): Decomposition and Optimal Design of Kanban Systems, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 165; **Nagel**, Bernhard: Der Lieferant On Line – Unternehmensrechtliche Probleme der Just – in – Time – Produktion am Beispiel der Automobilindustrie, DB, 1988, Heft 45, s. 2291; **Wildemann**, Horst: Just – in – Time in F&E, Leitfaden zu Just – in – Time in Forschung, Entwicklung und Konstruktion, 15. Aufl., München 2008, s. 29; **Potinecke**, Herald Werner: Produkthaftung bei Just – in – Time – Systemen, Tübingen 1999, s. 7; **Rosenbaum**, Bernd**/Schramm**, Klaus: Einführung eines kundenorientierten Produktionsverfahrens bei einem mittelständischen Heizungsarmaturenhersteller mit Hilfe von Kanban, Iserlohn 1998, s. 6; **Parıltı**, Nurettin**/Aydoğan**, Enver**/Koçak**, Aydın: Üretim Yönetimi, Ankara 2007, s. 169; **Acar**, s. 10; **Çelikçapa**, s. 240; **Orbak**,

Buna karşılık başka bir görüş, sistemin tanımını biraz daha genişletmiştir. Buna göre tam zamanında üretim, "*Stok birikimini önleyerek, taşıma uzaklıklarını azaltarak, ıskartaları ve kusurlu üretimleri en aza indirerek, kıt yerlerin maksimum kullanımını sağlayarak ve benzeri iyileştirmeleri yaparak, alımlardan üretime, üretimden dağıtıma ve tüketicilere kadar, tüm iş akışının kesintisiz, ard arda, ne erken ne de geç, tam zamanında olmasını sağlamayı sürdürme çabasıdır*"[9].

Yukarıdaki tanımlardan ilki çok kısa ve sistemi ifade etmekten uzaktır. Buna karşılık ikinci tanım ise, tanımdan ziyade sistemin başlangıcından sonuna kadar bütün aşamalarını ifade etmektedir. Bize göre tam zamanında üretim; hammadde, yarı mamül ve mamül stoklarını en aza indirmeyi, israfı ortadan kaldırmayı, üretimi dengelemeyi, üretim sürecini sürekli olarak basitleştirmeyi ve geliştirmeyi amaçlayan, gerekli parçaları, gerektiği kadar, gerekli yer ve zamanda, doğru kalitede üreten, müşteri odaklı bir sistemdir.

Çalışma konumuz, üretim sistemini incelemek olmayıp, bu üretim sisteminden doğan sözleşmeyi incelemek olduğundan bu sözleşmeyi ifade etmek için "*Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesi*" kavramını kullanmayı tercih etmekteyiz. Bu tercih iki sebeple yapılmıştır. Öncelikle "*tam zamanında*" kavramı, sistemi anlatmak için kullanılmaktadır. Bu ise ifanın unsurlarından[10] biri olan ifanın zamanı ile ilgili bir husustur. Hâlbuki burada amaç sadece ifa değil, sözleşmenin kurulması, unsurları ile hüküm ve sonuçlarının incelenmesidir. Buna karşılık "*tedarik*" kavramı

A. Yurdun/**Bilgin**, Suzan: Kanban Sisteminin Bir Uygulama Örneği, V. Ulusal Üretim Araştırmaları Sempozyumu, İstanbul Ticaret Üniversitesi, 25 – 27 Kasım 2005, (http://www.iticu.edu.tr/kutuphane/pdf/uas/M01041.pdf) (12.03.2009), s. 289; **Firuzan**, Ali Rıza/**Firuzan**, Esin: Tam Zamanında Üretim Sisteminin Uygulama Düzeylerinin Analizi, DEÜİİBFD, Y. 2000, C. 15, S. 1, s. 151; **Yükçü**, Maliyet Muhasebesi , s. 2.

[9] **Şahin**, Mehmet/**Eren**, Gülten: İşletmelerde Sıfır Stokla Çalışma Sistemi (JIT), AÜAÖFD, Y. 1994, C. 2, S. 1, s. 43.

[10] "*Borçlu, edimi borçlandığı biçimde (tarzda) yerine getirmek zorundadır. Borçlunun, edimi borçlandığı biçimde yerine getirme yükümüne "ifanın tarzı = Erfüllungsmodalitaet" adı verilir. Buna göre borçlu, borçlanılan edimi, her yönden borca uygun olarak tam ve doğru bir şekilde, gereği gibi ifa etmek zorundadır. İfa tarzına, ifa modaliteleri veya ifa unsurları demek de mümkündür… İfa unsurları; ifanın konusu (içeriği), ifanın tarafları, ifa zamanı ve ifa yeridir.*" **Eren**, Fikret: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 11. Bası, İstanbul 2009, s. 875.

sözleşmenin konusu ve içeriği ile ilgilidir. Diğer taraftan tedarik kavramı, bu incelemenin bir üretim planlaması veya bir üretim yönetimi çalışması olmadığını, hukukî bir araştırma olduğunu ifade etmek için seçilmiştir. Bununla birlikte, tam zamanında üretim denilince, hukukta sadece istisna sözleşmesi akla gelmektedir. Fakat incelemenin ilerleyen sayfalarında görüleceği üzere, ana üretici ile tedarikçi arasında yapılan sözleşme, sadece istisna sözleşmesinin hükümlerini içermemekte; satım ve know – how gibi sözleşmelerin unsurlarını da taşımaktadır. Yine, tam zamanında tedarik sözleşmesi istisna sözleşmesinin bütün özelliklerini taşımamaktadır. Meselâ, istisna sözleşmesinin aksine, bu sözleşme sürekli borç ilişkisi niteliğini taşımaktadır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin anlaşılabilmesi için tam zamanında üretim sisteminin bilinmesi bir mecburiyettir. Sözleşme, üretim sistemi üzerine inşa edilmektedir. Bu sebeple aşağıda öncelikle tam zamanında üretim sistemi ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİ

§ 2. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNİN TARİHÎ GELİŞİMİ VE FELSEFESİ

I. Tarihî Gelişimi

Sanayi dünyasında 1920'li yıllara kadar olan dönemde, emek yoğun üretim ağırlıklı olarak uygulanmıştır. Bu tür üretim sisteminde üretim, basit ve çok amaçlı tezgâhlarla tüketicinin isteğine göre gerçekleştirildiğinden, iyi eğitilmiş vasıflı işçi büyük rol oynamaktadır[11].

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, emek ağırlıklı üretim sistemi değişmiştir. Zira bu yıllarda *Henry Ford* ve General Motors'dan *Alfred Sloan*, Avrupalı işletmelerin öncülüğünde yürüyen dünya otomotiv sanayisini, emek-yoğun üretim tarzından seri üretim sistemine taşımışlardır[12]. Böylece seri üretim çağı başlamıştır. Seri üretim yönteminde, belirli konularda yetişmiş profesyonellerin tasarımı ile vasıfsız veya az vasıflı işçi kullanılarak, pahalı ve tek amaçlı tezgâhlarla çok sayıda üretim yapılmaktadır.

Toyota Motor Fabrikası Başkanı *Taiichi Ohno* tarafından geliştirilip, uygulanmaya konulan tam zamanında üretim yaklaşımı, Japonya'nın savaş sonrası içinde bulunduğu ekonomik şartların bir gereği ve sonucu olarak ortaya çıkmıştır[13]. Çünkü Japonya, İkinci Dünya Savaşı sonrası kısıtlı tabî kaynaklara ve işgücüne

---

[11] **Öncer**, Mustafa: Japon Ekonomik Mucizesinin Ardında Yatan Gerçek, VD., Y. 1997, S. 1, s. 80; **Yamak,** Oygur: Üretim Yönetimi, Gözden Geçirilmiş, Düzeltilmiş, Genişletilmiş 3. Baskı, İstanbul 2001, s. 296.

[12] **Öncer**, s. 80; **Yamak,** s. 296.

[13] **Cheng**, T.C. Edwin/**Podolsky**, Susan: Just-in-Time Manufacturing – An Introduction, Second Edition, London, 1996, s. 2; **Acar,** s. 9; **Syska**, Andreas: Produktionsmanagement, Das A – Z wichtiger Methoden und Konzepte fir die Produktion von heute, Gabler 2006, s. 65; **Dönmez**, Hüseyin: Tam Zamanında Üretim (JIT), Üretim ve Hizmet Süreçlerinin Yönetimi, Editör, Erkan Bayraktar, İstanbul 2007, s. 390; **Şahin**, Mehmet: Genel İşletme, Editör Güneş N. Berberoğlu, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir 2001, s. 252.

sahipti. Buna sermaye kaynaklarının yetersizliği de eklenmişti. Bunun üzerine ekonomik varlığını sürdürebilmek için Japonya, kısıtlı olan kaynakları mümkün olan en düşük maliyetle kullanmayı öğrenmek mecburiyetinde kalmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra Toyota Motor İşletmesi, kamyon ve otomobil üretmekteydi. Fakat bu işletmede kullanılan makineler savaş zamanından kalmaydı ve verimlilikleri çok düşüktü. Bunun yanı sıra satışlar da iyi gitmiyordu[14]. İşte böyle bir ortamda Toyota Motor İşletmesi'nden *Eiji Toyoda* ve *Taiichi Ohno* tam zamanında üretim sistemine öncülük etmişlerdir. Sözkonusu kişiler, otomotiv imalâtında işçilerin eğitimine önem vermişler, makine parkını yenilemişler, otomasyona geçmişlerdir. Onlar bununla da yetinmeyip, fabrika içi yerleştirmeyi yeniden düzenlemişlerdir. Böylece verim ve üretim miktarları artmış, ürünlerdeki çeşit sayısı çoğalmıştır. Sonuçta eski üretim şekilleri ve stok politikalarını terk ederek, "Tam Zamanında Üretim Sistemi"ni ortaya atıp, geliştirerek uygulamışlardır[15].

1973 yılı Ekim ayında çıkan Arap – İsrail savaşı ertesinde petrol üretiminde gerileme ve OPEC üyesi ülkelerin petrol üretiminde azaltmaya gitmeleri dünyada büyük bir petrol krizine sebep olmuştur[16]. Japonya, hammadde ve özellikle petrol enerjisi bakımından dışarıya bağımlı bir ülkedir. Bahsi geçen krizin sonuçlarından, her ülke gibi Japonya da etkilenmiştir. Kriz sebebiyle enerji maliyeti artınca, Japon işletmeleri, bu maliyet artışının olumsuz etkisini azaltmak için çare aramaya başlamışlardır. Sonuçta, bu konuda yapılacak tek şeyin, diğer maliyetlerde kısıntıya gitmek olduğuna karar vermişlerdir.

Petrol krizi sonrasında tam zamanında üretim felsefesinin önemi diğer Japon şirketleri tarafından da anlaşılmış ve uygulanmaya başlanmıştır. Bunun sonucu

---

[14] **Emre**, Aynur: Tam Zamanında Üretim Sisteminin Ülkemizde Uygulamaları ve Sorunları, MPM Yayınları, İkinci Basım, Ankara 1995, s. 2.

[15] v**on Sorge**, Christoph/**Knopf**, Dominik: Just in time, Seminar "Internet- und Unternehmensrecht", im Sommersemester 2002, s. 1 (http://www.ira.uka.de/~recht/deu/iir/sekr/2002ss/seminar_sester/1a_Just%20in%20 Time.pdf) [24.01.2008]; **Emre**, s. 2.

[16] **Yamak**, s. 297, dn. 1.

olarak tam zamanında üretim sisteminin üstünlüğü, iki petrol krizi (1973 ve 1979) sonrasında, dünya çapındaki zayıf ekonomik gelişme sırasında, verimlilik ve uluslararası rekabette Japonya'nın çarpıcı gelişmesi ile ispatlanmıştır[17]. Gerçekten de Toyota ve sonra da diğer Japon şirketlerinin bu sistemi uygulamaları üzerine, Japonya kısa zamanda bugünkü ekonomik üstünlüğüne ulaşmıştır[18].

1973 petrol krizi sonrası ortaya çıkan ekonomik daralmayı aşmada gelişmiş ülkeler bile zorlanırken, Japonya'nın krizden ciddi bir yara almadan çıkması, bütün dünyanın gözlerini bu ülkeye çevirmelerine sebep olmuştur. 1980'lerin başlarında, Amerikan otomobil üreticileri, Japon üreticilerin düşük işgücü maliyetleri kadar bu alanlarda rekabetçi avantajlara da sahip olduklarını anlamışlardır. Yine bu tarihlerden itibaren, tam zamanında üretim sistemlerinin Amerika ve Avrupa'da uygulanmaya başladığı görülmektedir[19]. Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre, bu ülkede tam zamanında üretim yaklaşımını uygulayan işletmelerin oranı 1987 yılında %25 iken, bu oranın 1992 yılında %55'e yükseldiği belirlenmiştir[20]. Günümüzde bu oranın çok daha yukarılara çıktığı tahmin edilmektedir. Bu arada Japonya, Amerikan otomobil pazarında önemli bir pay almış ve otomobilden başka diğer bazı alanlarda da dünya liderliğini ele geçirmiştir. Söz konusu alanlar; elektronik tüketim eşyası, çelik, robot ve gemi yapımıdır. İleri teknoloji gerektiren bilgisayar, uzay ve haberleşme aygıtları vb. gibi alanlarında Japonya Amerika'yı yakalamıştır[21].

II. Felsefesi

A. Genel Olarak

Tam zamanında üretim; üretim, yönetim, insan kaynakları ve müşteri ilişkileri açısından bütün oluşturan bir felsefedir. Tam zamanında üretim; Japon

[17] **Hay**, Edward J.: Tam Zamanında Yönetim, Yeni Üretim Temellerinin Uygulanması, (Yay. Haz.: Mustafa Türkmenoğlu), İstanbul 2000, s. 2; **Cheng/Podolsky**, s. 3; **Emre**, s. 2; **Dönmez**, s. 390 vd.
[18] **Öncer**, s. 79 – 92; **Yükçü**, Maliyet Muhasebesi, s. 1.
[19] **Heiko**, Lance: The Conceptual Foundations of Just-in-Time, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 7 vd.; **Dönmez**, s. 390.
[20] **Acar**, s. 9.
[21] **Emre**, s. 2.

otomobil üreticilerinin tasarım, tedarik, üretim ilişkileri ve satış gibi birçok alana yaklaşımını ifade eder[22]. Sistemde, bu sisteme adını veren "tam zamanında" işlemlerin yapılması, üretimin gerçekleştirilmesi ve elde edilen ürünlerin zamanında gereken yere teslim edilmesi gerekir. Bu açıklanan sistemin en önemli unsurudur.

Tam zamanında üretim, eşzamanlı bir üretimdir. Çünkü adı geçen sistemde süreçler ve işlemler, ana üretimle birlikte aynı zamanda ve uyumlu bir şekilde yürütülür. Zira bu sistemde montaj bandında bulunan otomobilin parçaları, yan süreçlerde üretilerek işlemlerin izlediği sıraya göre montaj bandına getirilir. Burada amaç otomobilin parçayı, parçanın da otomobili beklememesini sağlamaktır. Bu sebeple, her bir parça ne zamanından önce ne de zamanından sonra banda gelmelidir. Parçaların tam zamanında bantta olmaları halinde, stoklama[23] giderleri ve gecikme ile oluşacak giderler yok edilir. Bu sebeple sistemde banttaki ürünün işlemi bitmeden sonraki ürün banda girmez[24].

Tam zamanında üretim sistemin temel ilkesi, daha az kaynak ve daha az emek gücüyle daha çok üretim yapabilmek için yeni yönetim tekniklerini makinelerle birleştirmektir. Bu yönüyle sistem, zanaatkâr üretimi ile seri üretimden önemli ölçüde farklılıklar gösterir. Gerçekten de zanaatkâr üretiminde el aletleri kullanan yüksek vasıflı işçiler, ürünleri alıcının istediği özelliklere göre üretmektedir. Bu üretim tarzında her bir mal bir kez üretilmektedir. Seri üretimde ise, pahalı ve tek bir amaca yönelik olan makinelerde çalışan vasıfsız veya yarı vasıflı işçilerin

---

[22] **Şen**, Sebahattin: Yalın Üretim (Japon Modeli), Ankara 2008, s. 16.

[23] Stok problemleri gizler. Geleneksel üreticiler stokların kendilerini ve müşterilerini problemlerden koruduğunu sanırlar. Ancak tam zamanında üretim yapan şirketler bunun tam aksinin doğru olduğunu göstermişlerdir. Üreticiler üretim süreci sırasında ve tamamlanmış mallarda emniyet stokları bulundurarak problemlerin çözülmesini önlerler. Çünkü stoklar problemleri örter ve üreticilere problemleri çözmeden onlarla rahatça yaşama fırsatı verir. Tam zamanında üretimi uygulayan Japon ve batılı yöneticiler, kayalardan ve sudan bahsederler. Kayalar, her çeşit problemin sembolüdür. Su ise geleneksel üreticilerin kendilerini bu problemlerden korumak için kullandıkları stoku temsil eder. Bir makinenin iki üç günde bir 10 – 15 dakika bozulduğunu düşünürsek, bu makine stok sebebiyle öncelikle üretimi etkilemeyecektir. Ancak, bu ve bunun gibi problemler yüzünden tutulacak stok hesaplandığında karşımıza büyük bir yekün oluşturacak miktar çıkacaktır. Bu stok için yapılacak masraflar, bu parçaların ve makinenin etkin ve verimli kullanılamaması sebebiyle oluşacak kayıplar ve çalışan personelin harcadığı zaman, kayıp olarak hep önümüzde duracaktır (**Hay**, s. 23 vd.).

[24] **Nagel**, Lieferant, s. 2291; **Wildemann**, JIT, s. 41; **Potinecke**, s. 15 – 16; **Yamak**, s. 302.

ürettikleri ürünlerin tasarımını vasıflı profesyoneller hazırlamaktadır. Profesyonellerce hazırlanan bu tasarımlar daha sonra büyük miktarlarda üretilen standart ürünlere dönüşmektedir. Bu üretim tarzında hammadde veya yarı mamul malların gelmediği veya üretim akışı yavaşladığı zaman, üretimi güvenceye almak için fazladan stoklar ve işçi bulundurulur.

Tam zamanında üretim sisteminde, zanaatkâr üretimin yüksek maliyetlerinden ve seri üretimin katılıklarından kaçınılarak, zanaatkâr ve seri üretimin avantajlı yönleri bir sistem içerisinde bir araya getirilmiştir[25]. Sözkonusu anlayış dolayısıyla tam zamanında üretimin amaçlarına ulaşabilmek için yönetim, üretimin her düzeyinde otomatik makinelerle çalışan, çok yönlü becerilere sahip işçilerden çalışma takımları oluşturarak, çok çeşitli ürünleri, küçük miktarlarda üretmektedir. Sistem, geleneksel yönetim hiyerarşisini kaldırmakta, bunun yerine üretim noktasında birlikte çalışan vasıflı takımları esas almaktadır. Gerçekten de, sistemin uygulandığı Japonya şirketlerinde tasarım mühendisleri, bilgisayar programcıları ve fabrika işçileri yüz yüze karşılıklı etkileşim içinde çalışarak düşünceleri paylaşmakta ve ortak kararları doğrudan üretim yerinde uygulamaktadırlar. Böylece kafa ve kol emeğini ayıran geleneksel üretim tarzının tersine, sistemde üretim sürecine katılan herkesin tüm zihinsel yeteneklerini ve çalışma deneyimlerini kullanmak için tasarlanan ortak takım çalışması anlayışı uygulanmaktadır[26]. Tam zamanında üretim sisteminde, diğer üretim sistemlerinde kullanılan, fabrikadaki insan emeği, üretim alanı, üretim araçlarına yapılan yatırım ve yeni ürün geliştirmek için gereken zaman gibi unsurların yarısı kullanılmaktadır[27].

[25] **Womack,** James P**./Jones**, Daniel T./**Roos**, Daniel: Dünyayı Değiştiren Makine, Çev. Otomotiv Sanayii Derneği, İstanbul 1990, s. 284; **Yamak**, s. 298; **Şen**, s. 17; **Öncer**, s.81.
[26] **Şen**, s. 18.
[27] **Womack,** s. 13.

Tam zamanında üretim sisteminde en önemli unsurlardan bir diğeri esnek işgücüdür. Esnek işgücü ile kastedilen, bir işçinin birden fazla işi yapabilecek durumda olmasıdır[28]. Bunun için çalışanlara eğitim verilir ve iş değişikliği yapılır[29].

Tam zamanında üretim sistemi yalındır. Bu yönüyle sistem seri üretimle kıyaslandığında, daha az stok, yani daha az mekân, daha az hareket eden malzemeler, yine makinelerin yeniden düzenlenmesi için daha az zaman, daha az işgücü ve daha verimli teknolojiyi gerektirir. Sayılan bu özellikler işletmeye maliyet etkinliği sağlar. Sözkonusu özellikler tek başlarına fazla önemli olmayan, ancak birleştirildiğinde bir bütün oluşturan ve gereksiz her unsuru israf olarak değerlendiren yeni bir üretim anlayışı oluşturmaktadır. Başka bir anlatımla tam zamanında üretim ilkeleri bir bütündür ve başarılı olabilmek için bir bütün olarak kavranıp uygulanması gerekir. Tek tek veya bir kaçı ayrı olarak uygulandığında istenilen amaca ulaşılamaz[30]. Bu sebeple, tam zamanında üretim felsefesinin unsurları bir bütün halinde uygulanmalıdır. Ancak bütün halinde uygulanmasından kasıt tüm unsurların aynı anda uygulanmaya başlanması değildir; önce bazı unsurlar uygulanıp zamanla sistemin tamamı uygulanabilir. Japonya sanayisindeki başarıyı gören ABD sanayicileri, sistemin bazı unsurlarını alıp uygulamışlar, ancak sonuç alamamışlardır. Bu yüzden sonraki yıllarda ABD'li şirketler Japon otomotiv şirketleri ile ortak yatırımlar yapmışlar ve tam zamanında üretim felsefesini öğrenmişlerdir[31].

Tam zamanında üretim sistemi tekrar eden üretim sanayisinin verimliliğinin artırılmasında etkilidir. Bu sebeple, daha çok otomotiv ve bilgisayar ile elektronik

[28] Esnek işgücü, iş hayatında güvenlik zaafına yol açacağı için eleştirilebilir. Günümüzde işçiye, tanımlı iş sağlama görüşü giderek yaygınlık kazanmaktadır.
[29] **Heiko**, s. 10.
[30] **Şen,** s. 16 vd.
[31] **Yamak**, s. 304.

ürünlerin üretilmesinde uygulanmaktadır[32]. Çünkü bu iki sektör de tekrar eden üretimdir[33].

B. Tam Zamanında Üretim Felsefesinin Unsurları

1. Kanban Yöntemi

Tam zamanında üretim sisteminde üretimin "tam zamanında" gerçekleştirilebilmesinin ön şartı, tüm süreçlere (proseslere) ne zaman ve ne miktarda üretim yapacaklarını bildiren bir bilgi yönteminin kurulmasıdır. Bu üretim tarzında sözkonusu işlevi yerine getiren yöntem kanbandır. Kanban, *Taiichi Ohno* tarafından geliştirilmiş bir yöntemdir[34]. Yine kanban, tam zamanında üretim sisteminin temel alt sistemlerinden biridir ve bahsedilen üretimi gerçekleştirme aracıdır[35].

Kanban[36] yöntemi, tam zamanında üretim ortamında malzeme hareketlerinin kontrolü ve bu kontrol sırasında üretim etkinliğinin plânlanması ile stok seviyesi kontrolü amacıyla kullanılan yeni bir üretim kontrol (çizelgeleme) yaklaşımıdır[37]. Kanban, geleneksel üretim yönetimi sisteminde alışılmış olunan günlük veya haftalık üretim şemasının yerine geçer. Kanban'ı plânlama aracı yerine uygulama aracı olarak kabul etmek gerekir[38]. Kanban, Japonca "kart" anlamına gelmektedir[39]. Kanban, ihtiyaç duyulan ürünün tipini ve miktarını gösteren bir karttır. Bu kart bir sonraki

---

[32] **Nagel**, Lieferant, s. 2291; **Wildemann**, Horst: Das Just-In-Time-Konzept-Produktion und Zulieferung auf Abruf, 2. Auflage, München 1990, s. 240; **Potinecke**, s. 6.

[33] **Couvrette**, Claude/**Valenta**, Frank/**Miron**, Mark: Variety Reduction by Design, A Key Element to Successful Just-in-Time Implementation in a Custom Manufacturing Environment, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 273 – 274.

[34] **Gross**, John M./**Mclnnis**, Kenneth R.: Kanban Made Simple, New York 2003, s. 1.

[35] **Ohno**, Taiichi: Toyota Ruhu, (Çev. Canan Feyyat), 2. Baskı, İstanbul 1998, s. 74; **Wang/Wang,** s. 165; **Wildemann**; JIT, s. 34 vd.; **Potinecke**, s. 22; **Acar**, s. 15; **Yamak**, s. 304.

[36] Kanban kullanıldığı yere ve işlevine göre çeşitli isimlerle anılmaktadır. Meselâ "Çekme Kanbanı", "Üretim Kanbanı", "Sipariş Kanbanı", "Satıcı Kanbanı", vb. Geniş bilgi için bkz. **Acar**, s. 17 vd.; **Acar**, Nesime: Tam Zamanında Üretim ve Kanban Sistemi, VD, Y, 1992, S. 3, s. 85 vd.; **Emre**, s. 19 vd.

[37] **Wang/Wang**, s. 165; **Monks**, Joseph G.: İşlemler Yönetimi, (Çev. Sevinç Üreten), Ankara 1996, s. 236; **Rosenbaum/Schramm**, s. 12; **Orbak/Bilgin**, s. 289; **Acar**, s. 15; **Acar**, Kanban, s. 88; **Yamak**, s. 304.

[38] **Gross/Mclnnis**, s. 3.

[39] **Wang/Wang**, s. 165; **Syska**, s. 68; **Hay**, s. 106; **Potinecke**, s. 22; **Rosenbaum/Schramm**, s. 12; **Dönmez**, s. 400; **Orbak/Bilgin**, s. 289.

süreçten bir önceki sürece gönderilen üretim emri yerine geçer[40]. Bu yönüyle kanban, sistemin işlemesi için kullanılan bir iç iletişim yöntemidir. Fakat buradaki iç iletişim, sadece şirketin kendi içinde değil, bağlı şirketler ve tedarikçi şirketlerle olan ilişkilerinde de geçerlidir. Tam zamanında üretim sisteminin omurgası olarak tanımlanan kanban ile üretimin tüm aşamalarında, birbirinden önceki ve sonraki süreçlerdeki (sevkiyat ve üretim konusundaki) tüm bilgiler, en yaygın şekliyle dikdörtgen biçimindeki kâğıtlar, plâstik veya metal üzerine yazılarak bilgilendirme zamanında ve doğru biçimde yapılmaktadır[41].

Kanbanda iş sürecini harekete geçiren merkezî plânlamacılar değil, bölümlerin (departmanların) kendileridir. Kanban, son derece basit, ancak etkin bir yöntemdir. Bu yöntem sayesinde üretim eş zamanlı (senkronize) olarak devam eder. Kanbanlar stokları, mevcut üretimi desteklemek için gerekli düzeylerle sınırlandırırlar ve üretimle ilgili sınırlamaları ortaya çıkarmanın etkin bir mekanizması olarak kabul edilirler[42]. Böylece bir önceki banttan hatalı parça gelmişse, bir sonraki süreç, anında bandı durdurarak, sözkonusu hataya müdahale etmek zorundadır. Ayrıca böyle bir olay yaşandığında, banttaki tüm çalışanlar devreye girmekte, olaydan herkes haberdar edilmekte ve hatalı parça gönderene iade edilmektedir. Böylece hata, arıza ve üretim kesintilerinin tekrarlanması önlenmiş olmaktadır[43].

Ohno, kanbanın temelindeki fikrin 1956 yılında Amerikan süpermarketlerinin işleyiş biçiminden etkilenerek geliştirildiğini, süpermarkette müşterinin aldığı malın kasaya yazıldığını, daha sonra satış bölümüne bilgi verilmesi üzerine aynı malın yerine hemen yenisinin konulmasından esinlenerek bu yöntemin oluşturulduğunu

[40] **Güner/Karaca**, s. 444.
[41] **Ohno**, s. 72; **Şen**, s. 62; **Emre**, s. 19.
[42] **Monks**, s. 49; **Gross/Mclnnis**, s. 2. Teoride stok olmadan çalışmak isteniyorsa da uygulamada bu mümkün olmamaktadır. Ancak bunu gerçekleştirmek yönünde çalışmalar devam etmekte, dolayısıyla da tutulan stoklar minimum seviyede kalmaktadır.
[43] **Ohno**, s. 73 - 74; **Gross/Mclnnis**, s. 4; **Şen**, s. 62.

belirtmektedir[44]. Tam zamanında üretim sisteminde, bütün üretim süreçleri kanban ile düzenlenip yönetilmektedir. Kanban'ın kullanılmasıyla, kayıpların ne zaman ve nerede ortaya çıktığı hızla belirlenir. Üretim boyunca ortaya çıkan kayıplar incelenir ve düzeltme yolları aranır. Kanban üretim tesisinde emek ve depo[45] sayısını azalttığı gibi, hatalı ürünleri de ortadan kaldırır. Hatasız üretim ve kayıpların azaltılması, hızlı kalıp değiştirilmesi[46] gibi hususlar yerine getirilmedikçe, kanban yönteminden beklenen yarar sağlanamaz.

Kanban, tekrar eden (repetitive) üretime uygun bir yöntemdir. Üretim tekrar etmiyorsa, yani miktar ve zaman bakımından değişken ve üretim seyrek aralıklarla yapılıyorsa, kanban kullanımı bir yarar sağlamaz. Yine üretim sisteminde gerekli iyileştirmeler yapılmadan, kanban yöntemini uygulamak olumlu sonuç vermez. Hatta olumsuz bazı sonuçlar da doğurabilir. Yeterli olmayan bir kanban yöntemi, üretim sisteminin durmasına sebep olabilir[47].

Bugün kanban yöntemi, sadece görünüşteki bir model olarak kullanılır. Çünkü teknolojik gelişme çerçevesinde artık kartlar değil, elektronik bilgi işlem tarafından desteklenen üretim sistemleri kullanılmaktadır. Tedarikçi ve alıcı internet üzerinden zaman kaybı olmaksızın malzeme gereksinimini koordine edebilir[48]. Kısa vadeli talep değişiklikleri "electronic Mail" (e-Mail) ile alıcı tarafından hızlı ve güvenilir bir şekilde tedarikçiye iletilebilir[49].

---

[44] **Ohno**, s. 69; **Gross/Mclnnis**, s. 2; **Syska**, s. 68; **Rosenbaum/Schramm**, s. 12.

[45] Stok, belirsizlik sebebiyle bir önlem olarak tutulur. Kanbanla belirsizlikler ortadan kaldırıldığı için stok seviyesi azaltılır. Stok seviyesinin azalması, o stoklarla ilgili depolama, depodan istenilen malzemeyi bulma, depodaki malzemeyi üretim bandına taşıma gibi işlemler için gerekli olan işgücü sayısını azaltır.

Yine hem tedarikçi hem de üretici birer depo bulundurup orada ürünleri stoklayacakları için iki taraflı depo ve stokların olması ve bunların getirdiği işlemlerden dolayı masrafların iki katlanması sözkonusudur. İki taraf içinde depoların oluşturulması büyük sermayenin depo alanı ve depo donanımına bağlanması demektir (**Potinecke**, s. 10 – 11).

[46] Tam zamanında üretim sisteminin en önemli başarılarından birisi de büyük preslerde kalıp değiştirme süresini 8 saatten 3 dakika gibi bir zamana indirmiş olmasıdır (**Feyyat**, s. 17).

[47] **Wang/ Wang**, s. 165; **Yamak**, s. 307; **Parıltı/Aydoğan/Koçak**, s. 170; **Çelikçapa**, s. 246.

[48] **Wildemann**, JIT, s. 34; **Potinecke**, s. 14.

[49] **Bremer**, Andreas: "Just-in-Time"-Leistungen und ihre vertragliche Absicherung, Norderstadt 2005, s. 16.

2. Çekme Sistemleri

Üretim kontrol sistemleri, "iten sistemler (push systems)" ve "çeken sistemler (pull systems)" olmak üzere iki temel grup altında toplanabilir. Klâsik sistem iten sistemlerdir[50] ve üreticiden pazara doğru işler. Burada inisiyatif üreticidedir; pazar için gerekli olduğunu düşündüğü ürünü, pazarın istediğini düşündüğü miktar ve zamanda üretir ve pazara sürer[51]. Başka bir deyişle, bu sistemde üretim ve envanter kontrolü, tahmin edilen talep değerlerine dayanır ve bu değerlere göre üretim çizelgesi hazırlanır. Zaman içinde hazırlanan bu çizelge dikkate alınarak üretim yapıldığı için, iten sistemler çoğu kez çizelgeye dayalı sistemler veya çizelgenin ittiği sistemler olarak da isimlendirilir[52]. Bu ortamda üretim süreçleri daima bir sonraki sürecin ihtiyacını karşılayacak şekilde üretim yapar. Fakat bu durumda üretim süreçlerinden birinde meydana gelen aksaklıklardan veya talepteki dalgalanmalardan kaynaklanan değişikliklere hızla uyum sağlamak kolay değildir. Üretim hızının, değişiklikler doğrultusunda uyarlanabilmesi, çizelgelerin yeni duruma uydurularak ilgili birimlere yeniden gönderilmesine bağlıdır. Bu tür uyarlamaların oldukça zaman aldığı bir gerçektir. Bu sebeple, iten sistemlerde süreçler arasında stok bulundurmak yoluyla değişikliklere uyum sağlanır. Bu sebeple de klâsik sistemlerde, üretimin sürdürülebilmesi için yüksek ara stoklarla çalışmak kaçınılmazdır[53].

Tam zamanında üretim sistemleri çeken sistemlerdir. Çeken sistemler, pazardan üreticiye doğru işleyen sistemlerdir. Burada inisiyatif pazarın (müşterinin) elindedir. Başka bir deyişle çeken sistemler, sonraki süreçlerin önceki süreçlerden, sadece tükettikleri miktarda ve zamanda parça talep ettikleri ve çektikleri sistemlerdir. Çeken sistemlerde üretim çizelgesi, sadece son üretim sürecine gönderilir. Hangi ürünlerin ne zaman ve ne miktarlarda üretileceğinin sadece son süreç tarafından bilinmesi, bu sürecin bir önceki süreçlerden sadece kendine gereken

[50] **Wang/ Wang**, s. 165.
[51] **Yamak**, s. 298; **Emre**, s. 4 vd.
[52] **Acar**, s.15.
[53] **Acar**, s.15; **Yamak**, s. 299.

parçaları çekmesini sağlar. Çünkü böyle bir halde müşteri ürünü alacağını beyan eder, siparişini verir ve ürün ondan sonra üretilir. Bir sonraki aşamanın parça çekimi olmadan bir önceki aşamada üretim yapılmaz[54]. Sonuç olarak her aşama kendisinden sonra gelen aşamaların taleplerini karşılamak üzere tam zamanında üretim yapar. Sonraki aşamaların önceki aşamalardan, sadece gerektiği zaman ve miktarda parça çekmesi, aşamalar arasında oluşan ara stokların ve ara stok düzeyinde gözlenen dalgalanmaların asgariye indirilmesini sağlar. Bu sistem problemleri gizleyen stokların oluşumunu engeller ve dolayısı ile stoklara yapılan yatırımı azaltır[55]. Kanban tarafından kontrol edilen proseslerde üretim, gelecekteki talep tahminine göre değil, mevcut talebe göre yapılır. Bu talebin elde edilmesi için iki şart gereklidir. Bunlardan birincisi, müşteriler tarafından tüketilen ürünleri ikâme etmek için üretim yapmak; ikincisi ise, müşteriler tarafından yapılan bildirimlere dayanan üretim yapmaktır[56]. Bunları başarmak için tam zamanında üretim sisteminin klâsik sistemlerden farklı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Zira çok çeşitli ürünler üretebilmek için, ürün çeşitlerinin birinden diğerine çok çabuk geçebilmesi gerekir. Aksi halde çok zaman kaybı söz konusu olur. Aynı şekilde ürünlerin üretim ön sürelerinin[57] kısaltılması gereklidir[58]. Bunu yapabilmek için ise, ürünün üretim sürecindeki gereksiz beklemeler, taşımalar ve gecikmeler yok edilmelidir. Bunu başarmada makinelerin "ayar süreleri (setup time)" önemli bir faktördür. Eğer makinelerin hazırlık ve ayar süresi uzun ise hızlı geçiş sağlanamaz. Sistem bu şekilde çalıştığı zaman gerek üreticilerin gerekse dağıtıcıların stok tutmasına gerek kalmaz.

---

[54] **Ramudhin**, Amar/**Rochette** Réne: Just-In-Time Practices in an Unstable Environment, A Simulation Study, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 137; **Durmuşoğlu**, M. Bülent: Comparison of Push and Pull Systems in a Cellular Manufacturing Environment, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 116; **Hay**, s. 105; **Acar**, s. 16; **Yamak**, s. 299; **Çelikçapa**, s. 243; **Orbak/Bilgin**, s. 290.

[55] **Ramudhin/Rochette**, s. 137; **Acar**, s. 16; **Dönmez**, s. 399 vd.; **Güner/Karaca**, s. 443.

[56] **Gross/Mclnnis**, s. 2. McDonald's hamburgerleri çekme sistemlere, klasik büfeler ise itme sistemlere misal olarak verilebilir (**Yamak**, s. 298).

[57] Buradaki ön süreden kasıt, üretim yapmak için yapılacak hazırlıklarda geçirilen süredir.

[58] **Wildemann**, s. 49.

Yine üretimin standartlaştırılması, toplam verimli bakım ve "U" tarzı yerleşim[59] tam zamanında üretim sisteminin önemli unsurlarındandır[60].

3. Sürekli İyileştirme (Kaizen)

Kaizen, terim olarak, Japonca "Kai" (değişim) ve "Zen" (daha iyi) kelimelerinin birleşimi olup, "iyi yönde değiştirme" veya kısaca "iyileştirme" anlamına gelmektedir[61]. Ancak bu iyileştirme, bir işletmedeki yöneticilerden işçilere kadar herkesi kapsayan sürekli bir iyileştirmedir. Bu sebeple kaizen, işletmede yer alan herkesin katılımını gerektiren bir süreçtir. Kaizen sadece iş hayatıyla ilgili bir kavram değildir; aksine gerek bireysel, gerek toplumsal olarak hayatın her aşamasında etkilidir[62].

Japonya'da işletme yönetiminin iş fonksiyonları ile ilgili iki temel görevi vardır. Bunlar, koruma ve iyileştirmedir. Koruma, yönetim ve işleyişle ilgili mevcut standartların sürdürülebilmesi faaliyetidir. İyileştirme ise, mevcut standartların kalitesinin yükseltilmesine yönelik faaliyetleri kapsar. İyileştirme kendi içerisinde ikiye ayrılır. Bunlar, "*sürekli iyileştirme (kaizen)*" ve "*yenilik*" olarak ifade edilebilir. Kaizen, sürekli çabaların sonucunda mevcut durumda görülen küçük çapta

---

[59] Tam zamanında üretim sisteminde esnek atölyeler önemlidir. Çünkü esnek atölyelerde tüketiciden gelen talepteki azalma ve artışlara paralel olarak iş gücüde azaltılır veya artırılır. Bu da personelin verimli ve etkin kullanımı ile ilgilidir. Bunu gerçekleştirmenin en kolay yolu da uygun tezgâh yerleşim planlaması ile mümkün olur. Düz hatlı tezgâhlarda bu esneklik sağlanamaz. U tarzında hazırlanan tezgâhlarda ise bu çok daha kolay olur. U tarzı yerleşim planlamasında temel özellik, üretim hattına giriş ve çıkışların aynı pozisyondan yapılmasıdır. Bu tür yerleşim planlarının en temel avantajı, talepteki dalgalanmalardan kaynaklanan üretim değişmelerine uyum sağlarken, hat içindeki işgücü sayısının azaltılıp çoğaltılabilmesidir. Bunu gerçekleştirmek için ise U biçimindeki çalışma alanının iç kısmında yer alan işçi sayılarını azaltmak veya çoğaltmak gerekir. Bu tarz bir planlamada bir işçi birden fazla makineyi kontrol edebilmektedir. İşgücünün çok fonksiyonlu olacak şekilde eğitilmesi bu tarz planlama için önemlidir. Tam zamanında üretim sisteminde bu amaçla iş rotasyonu sistemi uygulanmaktadır. Bu sistem çerçevesinde her işçi, bulunduğu atölyedeki tüm işleri sırasıyla dolaşarak öğrenmekte ve giderek bu işlerde uzmanlaşmaktadır. Bunun sonucunda da her işçi birden fazla makineyi kontrol edebilmekte ve gerektiğinde bu işçilerin yerleri değiştirilebilmektedir. U tarzı yerleşim; bütün çalışma alanlarına kolay erişim sağlayarak, bu esnek işgücünü en etkin ve verimli bir şekilde çalışmasına önemli bir katkı sağlamaktadır (**Hay**, s. 75 vd.; **Acar**, 85 vd.).

[60] Bu konularla ilgili geniş bilgi için bkz. **Acar**, s. 47 vd.; **Emre**, s. 25 vd.; **Yamak**, s. 299 vd.

[61] **İmai,** s. 3; **Dönmez**, s. 407.

[62] **Wildemann**, 43; **Beşkese**, Ahmet: İşletmelerde Sürekli İyileştirme Süreci, Kaizen, Üretim ve Hizmet Süreçlerinin Yönetimi, (Editör, Erkan Bayraktar), İstanbul 2007, s. 77.

iyileştirmelerdir. Yenilik ise, yeni teknolojiye ve/veya araçlara yapılan büyük yatırımlar sonucu, mevcut durumun önemli bir şekilde değiştirilmesidir. Başka bir deyişle yenilik, bir defada çok önemli değişiklikler yaparak çarpıcı gelişmeler elde etmeyi hedefleyen ve üst yönetimin doğrudan desteğini gerektiren tarzdaki çalışmalardır. Buluşlarla ilerleme anlamında yenilik anlık gelişmelere yol açan bir faaliyettir[63].

Sürekli iyileştirme ile yenilik arasında bazı farklar vardır[64]. Bunlardan ilki, sürekli iyileştirmede ayrıntılara ilgi gösterilerek sürekli ilerlemeler kaydedilirken, buluşlara dayalı yenilik modelinde aralıklı büyük sıçramalar söz konusu olmasıdır. İkinci fark ise, sürekli iyileştirmede tüm çalışanların katılımı ile bir grup çalışması ortamı doğarken, yenilik düşüncesinde gelişim, az sayıda kişinin bireysel çabalarıyla sağlanmaya çalışılır. Sözkonusu alanda başka bir fark ise, buluşlar, gizli ve patenti alınan bilgiler şeklinde ortaya çıkarken, sürekli iyileştirmede bilgiler açık ve kolayca erişilebilebilir durumdadır. Nihayet, başka bir fark ise, kaizen sürecin düzenlenmesine ilişkin bir yaklaşım iken, yenilik sonuca yönelik bir yaklaşımdır.

Sürekli iyileştirme, esas olarak çalışanların işe yaklaşımları ve bu konuda uygun bir düşünce tarzı geliştirmeleri ile ilgili bir anlayıştır. Sürekli iyileştirmede amaç, daima daha iyiye ulaşmaktır. Bunun en önemli özelliği de, sonuç odaklı değil, süreç odaklı bir düşünce tarzı olmasıdır. Bu şekilde birçok farklı strateji geliştirilip, sürekli iyileştirme sağlanır[65].

Kaizen felsefesinin önemli bir özelliği de, büyük ölçekli şirketlerde olduğu gibi, küçük ve orta ölçekli şirketlerde de aynı işe yaramasıdır. Sabit takımlar oluşturulması ve çalışanların katılımı, daha güvenli bir çalışma ortamı oluşturmakta ve üretkenliği artırmaktadır. Nitekim *Beşkese*'nin[66] *Cheser*'den naklettiğine göre; ABD'deki tıbbî araç üreticilerinden birinde sürekli iyileştirme (kaizen)'in yoğun

[63] **İmai**, s. 5 vd.; **Dönmez**, s. 407.
[64] **Beşkese**, s. 86 vd.; **Çelikçapa**, s. 262.
[65] **Beşkese**, s. 77.
[66] **Beşkese**, s. 79.

olarak uygulanması sonucunda, 18 aylık dönemde üretkenlik % 40 artmıştır. ABD'deki gelişim oranının yıllık ortalama % 2 – 3 olduğu düşünüldüğünde, aylık % 2,2'lik bu oran hayret verici bir gelişmeyi ifade etmektedir. Ülkemizde de buna benzer sonuçlarla karşılaşılmaktadır. Meselâ; İzocam'da sürekli üretim hattında yapılan hammadde değişimi sırasında ortaya çıkan ve süreçte gecikmeye yol açan bir problemin sürekli iyileştirme çalışmaları ile çözülmesi sonucunda yıllık 22 bin TL kâr sağlandığı bildirilmektedir[67]. Yine yedi yıldır uyguladığı Kaizen sistemi sayesinde Eti şirketi, % 28 verimlilik artışı sağlayarak 36,6 milyon Euro'luk kazanım elde etmiştir. Bu arada 24 bin iyileştirme yapılmış, iş kazaları % 95, tüketici şikâyetleri % 44 ve arızalar % 81 azalmıştır[68].

Sürekli iyileştirmede başarılar ödüllendirilir[69]. Böylece çalışanlar kendi iş çevrelerini geliştirmek için düşünmek ve gerekli adımları atmak konusunda motive edilirler. Bu yönüyle sürekli iyileştirme, yöneticilerden çalışanlara kadar her iş düzeyinde sürekli gelişmeyi ve iyileştirmeyi ifade eder. İyileştirme faaliyetlerinin başlangıç noktası, bu konudaki ihtiyacın hissedilmesidir. İhtiyaç, bir problemin fark edilmesiyle ortaya çıkar. İşyerlerinde muhtemel problemleri ilk fark edecek olanlar genellikle orada çalışanlar olduğuna göre, koruma ve iyileştirme de onlarla başlar.

Sürekli iyileştirmede amaçlardan birisi de kritik problemlerin kökenine inmek ve tekrarlamayacak şekilde sistematik çözümü geliştirmektir. Sürekli iyileştirme problemin kaynağına değil, kökenine inmeyi amaçlar. Bunun için "*5 NİÇİN METODU*"[70] kullanılır. Bu metotta her tür problemin niçin oluştuğunu en az 5 kez

---

[67] **Beşkese**, s. 79.

[68] "Japon Sistemi Etiye Kalite Ödülü Getirdi" başlıklı yazıda Eti şirketinin bu uygulama neticesinde, 2007 yılında bisküvi fabrikasının aldığı "Mükemmellikte Devamlılık Ödülü"nü, bu kez de çikolata fabrikasının aldığı belirtilmiştir (Posta Gazetesi, 13.03.2009, s. 9).

[69] Japon yönetiminde sonuç kriterleri için verilen ödüller sağlanan kâr ve tasarruflar doğrultusunda para ödülleri iken, proses kriterleri için verilen ödüller daha çok onursaldır ve tanınma şeklindedir. Meselâ Toyota Motor'da en çok gıpta edilen kalite kontrol ödülü "Başkanlık Ödülü"dür. Bu ödül Başkan tarafından bizzat verilen bir dolmakalemdir (**İmai**, s. 21 vd.).

[70] Bu metod bir işletmede veya fabrikada bir problemle karşı karşıya kalındığında, bu problemin özünü anlayabilmek için, problemle uğraşan kişilerin kendi kendine beş kez "niçin" diye sorması ve beş kez cevap vermeyi denemesi şeklinde ifade edilebilir. Mesela, bir makinenin durup çalışmaması halinde: 1) Makine niçin durdu? – Çünkü aşırı bir yüklenme oldu ve sigortası attı. 2) Niçin aşırı

sorgulayarak, bunun temeline inilmek istenir. Sürekli gelişmenin en temel iddiası, gelişmelerin yeni yapıldığı yerlerde bile, her zaman geliştirilecek yeni şeylerin olduğudur. Mevcut durumla yetinmek sürekli iyileştirmenin baş düşmanıdır[71].

Japon işletmelerinde yönetim, çalışanların öneriler getirerek iyileştirmeye katılmalarını sağlar. Öneri sistemi[72], "*küçük bir fikirden dünyalar kurulur*" görüşü ile işi yapan veya işi en iyi bilen kişilerin, işleri ile ilgili iyileştirici önerilerde bulunmalarını teşvik etmek için geliştirilmiş bir sistemdir[73]. Bu sebeple sistem, yönetimin bir parçasını oluşturur. İşçilerden gelen öneri sayısı, amirlerin performansı incelenirken başvurulan çok önemli bir kıstastır[74].

Sürekli iyileştirmeye ulaşmak için yollar sayısızdır. Bununla birlikte sürekli iyileştirmeye giden en önemli yol aşağıda incelenecek olan toplam kalite kontrol uygulamasıdır[75].

4. Toplam Kalite Yönetimi

"Toplam Kalite Kontrolü" (Total Quality Control) kavramı, ilk kez 1957 yılı Mayıs ayında ABD'de yayınlanan "Industrial Quality Magazine" dergisinde, *Feigenbaum* tarafından kaleme alınan makalede kullanılmıştır. Feigenbaum'a göre toplam kalite kontrolü, "*bir organizasyondaki değişik grupların kalite geliştirme, kaliteyi koruma ve kaliteyi iyileştirme çabalarını, müşteri tatminini de göz önünde*

---

yüklenme oldu? – Çünkü yataklar yeterince yağlanmamıştı. 3) Yağlama niçin yeterli değildi? – Çünkü yağ pompası iyi çalışmamıştı. 4) Yağ pompası niçin iyi çalışmamıştı? – Çünkü titreşimlerden dolayı pompanın mili hasar görmüştü. 5) Niçin hasar görmüştü? – Çünkü filtrajda bir hata olmuştu ve içeri bir metal parçası kaçmıştı. Bu misalde de olduğu gibi, "niçin" sorusunu birkaç kez yenilemek bir problemin belirlenmesine ve çözülmesine yardımcı olabilir. Böyle bir pratik izlenmediği takdirde, yalnızca sigorta değiştirilir veya yağ pompası onarılır. Bu durumda da gerçek problem olduğu yerde durur ve aynı arıza aylarca tekrarlanır (**Ohno**, s. 59).

[71] **İmai**, s. 9; **Beşkese**, s. 81; **Dönmez**, s. 408 vd.

[72] Toyota Motor Yönetim Kurulu Başkanı Eiji Toyoda bir röportajında, "*Japon işçilerinin özelliklerinden biri de, elleri kadar zekâlarını da kullanmalarıdır. İşçilerimiz yılda 1,5 milyon öneri getirir ve bunların %95'i uygulamaya konur. Toyota atmosferinde iyileştirme isteği elle tutulacak kadar somuttur.*" Demiştir (**İmai**, s. 15 vd.). Böylece çalışanlar sürekli iyileştirme çalışmalarına katılarak sadece katkıda bulunmaya istekli olmaz, aynı zamanda da çabalarının sonucu olarak ortaya konulan uygulamadan da haz alırlar ve aidiyet duygusu gelişir (**Acar**, s. 103).

[73] **Şen**, s. 29.

[74] **İmai**, s. 15 – 16.

[75] **İmai**, s. 41 vd.

tutarak, üretim ve hizmeti en ekonomik düzeyde gerçekleştirebilmek için birleştiren etkili bir sistem" dir[76]. Bu tanımında *Feigenbaum*, toplam kalitenin iyileştirilmesinde temel görevi kalite kontrol uzmanlarına vermiştir.

Japon Standartları Enstitüsü toplam kalite kontrolünü şöyle tanımlamaktadır[77]: "*Kalite kontrolün sonuç alıcı biçimde uygulanması üst yöneticiler, müdürler, amirler ve işçiler dâhil olmak üzere şirketteki herkesin pazar araştırma ve geliştirme, ürün planlaması, tasarım, üretim planlaması, satın alma, satış, imalat, satış sonrası hizmetler, muhasebe, personel eğitimi gibi tüm faaliyet alanlarında işbirliğini gerektirir. Bu şekilde gerçekleştirilen kalite kontrole, şirket çapında kalite kontrol veya toplam kalite kontrol denir.*" Yine Japonya'da kalite kontrol veya kalite güvencesi, tüketicinin gereksinimlerini en düşük maliyetle karşılayan ürünlerin tasarlanması, geliştirilmesi, imalatı ve satış sonrası hizmetlerini içeren etkinlikler bütünü olarak tanımlanır[78]. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere tüketicinin ürün kalitesinden tatmin olması bu alandaki temel hedeflerden biridir. Ürün kalitesi, aynı zamanda tam zamanında üretim sisteminin vazgeçilmez bir parçasıdır. Çünkü kalite kontrol olmaksızın üretimin sürekliliğini sağlamak mümkün değildir.

Tam zamanında üretim sistemini kuran ve ilk uygulayıcısı olan Toyota toplam kalite kontrolü kavramını değiştirerek, "Firma Bazında Kalite Kontrolü" olarak adlandırmaktadır[79]. Günümüzde toplam kalite kontrol, sadece kalite geliştirme amacıyla kullanılan bir yaklaşım olmaktan öte, yönetim kontrol sistemi olarak kabul edilmekte ve daha çok "Toplam Kalite Yönetimi" olarak anılmaktadır[80]. Toplam kalite yönetimi; "*Bir kuruluş içinde kaliteyi odak alan, kuruluşun bütün üyelerinin katılımına dayanan, müşteri memnuniyeti yoluyla uzun vadeli başarıyı amaçlayan ve*

---

[76] **Ishikawa**, Kaoru: Toplam Kalite Kontrol, (Yay. Haz.: Semih Ordaş ve Nedret Yayla), 2. Baskı, İstanbul 1997, s. 92; **Emre**, s. 29.
[77] **İmai,** s. 42.
[78] **Acar**, s. 109.
[79] **Emre**, s. 28.
[80] **Yenersoy,** Gönül: Toplam Kalite Yönetimi, İstanbul 1997, s. 46 – 47.

kuruluşun bütün üyeleri ve topluma yarar sağlayan yönetim yaklaşımı"dır[81]. Toplam kalite kontrolü bir yönetim felsefesi, bir düşünce ve yaşama biçimi olarak ele alınmakta ve bir idarî süreci ifade etmektedir. Bu bakımdan çoğu zaman toplam kalite kontrolü kavramı, toplam kalite yönetimi yerine de kullanılmaktadır[82].

Tam zamanında üretimi ilk defa uygulayan Japonlar, kalite ve toplam kalite yönetimi anlayışını ABD'den almışlardır. Ancak bu metodu kendi yapılarına uydurdukları için, toplam kalite yönetimine yaklaşımları biraz daha farklıdır. Gerçekten de, her şeyden önce Japonlar bütün bölümlerin ve bütün çalışanların toplam kalite yönetimine katılmasını esas almışlardır[83]. Çünkü toplam kalite yönetiminde kalite herkesin işidir[84]. Bu sebeple mühendisler, üst ve orta yöneticiler, ustabaşılar ve işçiler için kalite kontrol eğitimleri düzenlenmektedir. Bu çalışmalar toplam kalite yönetimi olarak isimlendirilmektedir. Tam zamanında üretim sisteminde imalatçı veya imalat sürecinin tümü kalite kontrolden sorumlu olarak kabul edilmiştir. Bu yaklaşımdaki temel ilke, hatalı üretimden, doğrudan ve en fazla etkilenen grubun problemleri hemen fark edebileceği ve aynı sebeple bunları düzeltme sorumluluğuna sahip olmalarının gerektiğidir. Bu yüzden çok az sayıda muayene süreci uzmanlaşmış kalite kontrol elemanlarına bırakılmalıdır. Üretim

[81] **Şen**, s. 25.
[82] **Demirkan**, Mahmut: Toplam Kalite Yönetimi ve Türk Endüstri İlişkileri Sistemine Etkileri, Sakarya 1997, s. 54.
[83] **Potinecke**, s. 12.
[84] Japonya'da kalite kontrol elemanlarının yerine, tüm çalışanların toplam kalite yönetimi konusunda eğitimden geçirilmesinin birkaç temel sebebi vardır. Bunlardan ilki; kalite kontrol elemanları üretim sürecinin dışındadırlar. Bu yüzden de ürüne artı bir değer katmamaktadırlar. Bununla birlikte verimlilik artışı olmaksızın üretim maliyetleri artmaktadır. İkinci sebep ise; kalite kontrol elemanlarının üretimin dışında olmaları dolayısıyla herhangi bir hatanın tespit edilmesi durumunda üretim hattına geri besleme ile bildirilmesine kadar bir süre geçmektedir. Geçen bu sürede hata tespit edilmiş olmasına rağmen, hatalı parça üretimi devam etmektedir. Tam zamanında üretim sisteminde ise üretim bandında her birim kendisi kalite kontrolünden sorumludur. Bu şekilde hatalı parçalar derhal tespit edilir ve problemlere çok kısa sürede çözüm bulunur. Bu sayede hatalı parça üretilmesine de engel olunur. Japon şirketlerinde ortalama kalite kontrol elemanı sayısı toplam personel sayısının %5'inin altındadır. Büyük Japon şirketlerinde bu oran ise %1'in altındadır. Buna karşılık Amerika ve Avrupa'daki şirketlerde ise bu oran çalışan personelin yaklaşık %10'u kadardır (**Emre**, s. 28 – 29; **Potinecke**, s. 12).

akışını doğrudan etkileyen muayeneler imalat işçileri tarafından yapılırken, son muayeneler uzmanlaşmış kalite kontrol elemanlarınca gerçekleştirilmektedir[85].

Tam zamanında üretim sisteminin amaçlarından birisi de müşteri ihtiyaçlarını anlamak, bu ihtiyaçları gerçekleştirmek için ürün tasarımında ve üretiminde kullanılan kaynakların miktarını en aza indirecek en iyi kalite ve en düşük maliyet sağlanarak ihtiyaç duyulan kaliteli ürünlerin tam istenilen zamanda ve istenilen miktarda üretilmesidir[86]. Çünkü tam zamanında üretimde müşteri anlayışı biraz daha değişiktir. Gerçekten de, anılan sistemde bütün birimler kendinden sonraki aşamalarda çalışan kişileri bir müşteri gibi algılayarak (iç müşteri), onların ihtiyaçlarını tatmin etmelidir[87]. Tam zamanında üretim ile iç müşterinin tatmini de gerekeceğinden, müşteriyi tatmin etme derecesi olarak tanımlanan kalite, tüm süreçlere yayılmış olmaktadır. Burada kalite kavramı geniş bir şekilde ve "*iyileştirilebilen her şey*" anlamında kullanılmaktadır. Bu sebeple, kalite sadece ürünlerde ve hizmetlerde değil, insanların ve makinelerin çalışma biçimlerinde, sistemlerin ve süreçlerin ele alınış şeklinde de geçerlidir. Çünkü kalite insan davranışının her yönünü içermektedir. Bu anlamda kalite kontrolü sadece ürün kalitesi ve verimliliğin geliştirilmesiyle değil, fakat genelde işletme faaliyetlerinin sürekli iyileştirilmesiyle de ilgilidir[88].

Batı ülkelerinde kalite kontrolü, ürün denetimi üzerinde odaklanırken, tam zamanında üretimde asıl vurgu hatalı ürün üretilmemesi noktasında toplanmaktadır[89]. Bu sebeple batıdaki şirketlerde kalite kontrolü çok fazla merkezileşmiş ve uzmanlık alanı haline dönüşmüştür. Buralarda genellikle her bölüme kalite kontrol uzmanları yerleştirilmektedir. Bu sebeple kalite kontrolü, kalite kontrol mühendislerine veya güvenilir mühendislere verilmektedir. Japonya'da ise kalite kontrolü sözkonusu

[85] **Gülsün**, Bahadır: Tam Zamanında Üretim Sisteminin Verimlilik Artışı Sağlayan Elemanlarından Birisi, Kalite Yönetimi Yaklaşımı, VD, Y. 2001, S. 4, s. 60 vd.; **Acar**, s. 110 vd.; **Emre**, s. 28.
[86] **Gülsün**, s. 60.
[87] **Dönmez**, s. 394.
[88] **Watanabe**, Susumu: The Japanese Quality Control Circle: Why it Works, İnternational Labour Review, Y. 1991, C. 103, S. 1, s. 57 vd.
[89] **Wildemann**, s. 53.

ülkelerdekinden biraz daha farklıdır. Gerçekten de, buralarda teknik uzmanların görevi, gerektiği zaman teknolojik önerilerde bulunmak, diğer işçileri eğitmek ve bunların her birinin kalite kontrolüne katılarak, kalitenin gelişmesine yardımcı olmasını sağlamaktır. Son yıllarda toplam kalite yönetimi sadece kaliteyi değil, maliyet (kâr ve fiyat kontrolü), miktar kontrolü (üretim miktarı, satış miktarı, stok miktarı) ve teslim tarihi kontrolünü de geliştirmeye çalışmaktadır. Böylece sistem, tedarikçileri, taşeronları, dağıtım sistemlerini ve ortak firmaları da kapsayacak biçimde genişletilmiştir[90].

Tam zamanında üretim için süreçlerde kaliteli ürünün yol alması özel bir öneme sahiptir. Daha öncede ifade edildiği üzere, bu sistemde ara stoklar azalacağından, üretimin durmaması için sadece hatasız ürünlerin plânlandığı şekilde süreç içinde ilerlemesi gerekmektedir[91]. Tam zamanında üretimde kalite kontrol sistemini gerçekleştirmenin en önemli unsuru "o*tonomasyon (Jidoka)*"dur[92]. Otonomasyon ise "*herhangi bir anormallik halinde devreye girerek, makineyi otomatik olarak durduran bir cihazla donatılmış makineler*"i ifade etmektedir[93]. Otonomasyonun anlamı makineye, insan zekâsı ve duyarlılığını nakletmektir. Bu sistem sayesinde üretim hattından hatalı parçaların geçmesi engellenmektedir. Çünkü bir üretim hatasıyla karşılaşıldığında üretim hattının durması, o probleme anında müdahale edilmesini, problemin çözülmesini ve benzer problemlerin tekrarlamaması için önlemlerin alınmasını sağlar[94]. Bu sebeple, sözkonusu anlayış sadece makinelere değil, üretim bantlarına ve işçilere de uyarlanmıştır. Bunun anlamı, işçinin herhangi bir hata gördüğünde, tereddüt etmeden, üretim bandını durdurabilmesidir. Böylece hatalı üretim önlenmekte ve üretim bandında ortaya çıkan tüm hatalar anında görülebilmektedir. Böylelikle, bu sistemde işçi makineyle düzenli olarak çalıştığında değil, sadece durduğunda ilgilenmek durumundadır. Otonomasyon işçinin aynı anda

[90] **Şen**, s. 26.
[91] **Potinecke**, s. 12.
[92] **Heiko**, s. 8.
[93] **Ohno**, s. 45 vd.; **İmai**, s. 90.
[94] **İmai**, s. 90; **Acar**, s. 112.

birkaç makineyi birden idare edebilmesini ve böylece verimliliğini artırmasını sağlar. İşçiler aynı anda birçok farklı makineyi idare ettiklerinden, tam zamanında üretim sistemi, işçinin sorumluluklarında ve becerilerinde önemli gelişmelere imkân tanır[95].

Başarılı bir tam zamanında üretim sistemi uygulaması için, yan sanayi şirketlerinin tedarik ettikleri yarı mamul veya mamul parçaların kalite kontrolünü, parçaları alıcı şirkete teslim etmeden önce yapmaları, bu ürünleri yüzde yüz kalite sağlanmış olarak sevk etmeleri önemlidir[96]. Aksi halde, kalite, tedarikçileri de kapsamak suretiyle üretimin her safhasında, en yüksek seviyede tutulmazsa, makineler sürekli olarak durur. Bu sebeple tedarikçi şirketlere alıcı şirket tarafından, kalite kontrol teknikleri öğretilmek üzere eğitimler verilmektedir[97]. Kalite kontrolünden ve geliştirilmesinden tedarikçi şirketler sorumludur. Alıcı şirketler, tedarikçi şirketlerden, ürettikleri parçaların tasarım ve kalitesini geliştirmelerini beklemektedirler[98]. Bu arada alıcı şirketler tedarikçi şirketlere her konuda yardımcı olmakta ve bu işler için ortak çalışma ekipleri kurmaktadırlar. Sonuç olarak, kalite için alıcı ve tedarikçi şirketlerin el ele vererek birlikte çalışmaları tam zamanında üretim sisteminin başarısı için şarttır[99].

---

[95] **İmai**, s. 91, **Şen**, s. 59.

[96] Tam zamanında üretim sistemlerinde ana üreticiye teslim edilen parçaların yüksek kaliteli olması zorunludur. İlk bakışta daha yoğun yapılan kalite kontrol işlemleri masrafları yükseltiyor izlenimi verse de daha iyi incelendiğinde aslında yüksek kaliteden dolayı sonra oluşabilecek masrafların düşmesine katkı sağladığı görülür Bkz. **Braun**, Verana: Blinder Doppelpaβ, JIT: Dauerhafte Wettbewerbsvorteile für Abnehmer, Beschaffung Aktuell, Y. 1991, S. 11, s. 37 (Potinecke, s. 19'dan naklen).

[97] **Ansari**, Abdolhossein/**Modarress**, B.: Just-In-Time Purchasing, New York 1990, s. 111; **Gülsün**, s. 70 vd.

[98] Klasik sistemde üretimde kullanılan parçaların tasarımı ana üretici tarafından yapılmakta ve dışarıdaki tedarikçilere ürettirilmektedir. Tedarikçilerin kendilerine verilen iş konusunda hiçbir inisiyatifleri yoktur (**Şen**, s. 18).

[99] **Emre**, s. 31 – 32.

§ 3. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNİN AMAÇLARI

Tam zamanında üretim sisteminde üretim müşteri talebine göre yapıldığı için, bu sistemin en önemli amacı müşteri memnuniyetini sağlamasıdır. Bu da üretim süreçlerinin taleplerdeki değişikliklere uyum sağlaması ile gerçekleştirilir[100]. Çünkü bahsedilen üretim sisteminde müşterinin istediği ürün, müşterinin istediği miktarda üretilir.

Tam zamanında üretim sisteminin temel amacı kaliteyi yükseltmek, verimliliği artırmak, ürünlerde ve üretim sürecinde sürekli gelişmeyi sağlamaktır[101]. Yine bu sistemin diğer bir amacı olarak, israfı yok etmeyi sayabiliriz. Başka bir deyişle, işgücü, malzeme ve aletleri israf etmeksizin üretim yapmak bu sistemin en önemli amaçlarından birisidir. İsraf, bir ürüne değer katmadan maliyet ekleyen her bir olgu olarak tanımlanabilir[102].Bu sayede verimlilik de artırılır[103]. Tam zamanında üretim sisteminin diğer bir amacı da, stokları ortadan kaldırmak[104] ve hatasız üretim yapmaktır. Bu bağlamda üretimin her aşamasındaki stoklar (hammadde, ara mamul, mal stokları) ve kalitesizlik (satın alınan ve imal edilen parça ve mamullerdeki hatalar) en temel israf çeşidi olarak belirlenmektedir. İsraf çok çeşitlidir. Tam zamanında üretim sisteminin kurucusu *Taiichi Ohno*, üretimde meydana gelen yedi israfı; üretim fazlası, ölü zamanlar, gereksiz nakliye ve bakım işlemleri, gereksiz ve

---

[100] **Wildemann**, JIT, s. 37; **Potinecke**, s. 8.

[101] **Guiffrida**, Alfred L./**Rzepka**, Robert A./**Messina** Michael J.: A Dual-Criteria Performance Evaluation Model for Vendors Operating in a Just-In-Time Environment, Just-in-Time Manufacturing Systems – Operational Planning and Control Issues, Edited by Ahmet Şatır, New York 1991, s. 213 vd.; **Lazol**, İbrahim/**Eker**, Melek: Computer – Aided Manufacturing, Just in Time Production, Total Quality Management and Use of Balanced Scorecard Measures, An Empirical Study, AÜSBFD, Y. 2008, S. 63 (2), s. 172; **von Sorge/Knopf**, s. 1; **Emre**, s. 3 vd.; **Acar/Ömürbek/Eroğlu**, s. 23.

[102] **Hay**, s. 8; **Acar**, s. 10; **Emre**, s. 10; **Dönmez**, s. 389; **Acar/Ömürbek/Eroğlu**, s. 23.

[103] **Cheng/Podolsky**, 10; **Acar/Ömürbek/Eroğlu**, s. 23 - 24.

[104] Yükçü stok bulundurma maliyetini açıklarken; "*Stok Bulundurma Maliyeti (Outlay Carrying Cost): Stoklara bağlanan sermaye faizi, depolama gideri, sigorta ve vergi giderlerinden oluşan bir maliyettir. Bu maliyetin işletmede bulundurulan stok miktarı ile orantılı olarak değiştiği kabul edilir.*" açıklamasına yer vermektedir. **Yükçü**, Süleyman: JIT Üretim Sisteminde Yönetim Muhasebesi Yaklaşımı, s. 2, (http://www.suleymanyukcu.com/akademik_eserler/ulusal_makale_47.pdf) (10.04.2009).

uygun olmayan işler, stok fazlası, gereksiz hareketler, hatalı parça üretimi şeklinde sıralamaktadır[105].

Tam zamanında üretim felsefesi, üretimin tüm aşamalarında stokları, hem yüksek maliyetlere sebep oldukları, hem de sistem içindeki iyi işlemeyen ve yetersiz kaynakları gizledikleri için en önemli israf unsuru olarak belirlemiştir. Bu sebeple, tam zamanında üretim çerçevesinde stokların azaltılması hatta ideal olarak düşünüldüğünde kaldırılması, ayrıca sürekli bir amaç olarak benimsenmektedir[106]. Bir üretim sisteminde stokların azaltılması, ancak stok tutma sebeplerinin ortadan kaldırılmasıyla mümkün olur[107]. Diğer bir amaç olarak, üretim içi talep dalgalanmalarını azaltarak, düzgün üretim akışı elde etmeyi de sayabiliriz[108].

Tam zamanında üretim sisteminde bir diğer amaç da "toplam kalite kontrol" sisteminin uygulanmasıdır. Böylece kalite kontrol sadece üretim sonucunda alıcıya teslim sırasında alıcının kontrol etmesi gereken bir durumdan çıkıp, henüz parça üretilirken de her aşamada kalitenin kontrol edildiği bir duruma dönüşmektedir. Böylece sıfır hata amacına ulaşılmaya çalışılmaktadır[109].

Tam zamanında üretim sisteminin amaçlarından bir diğeri de, doktrinde makineler için sıfır hazırlık zamanı, sıfır bozulma/durma, parçalar için sıfır bekleme zamanı şeklinde sıfırlarla ifade edilebilmektedir[110].

Yukarıda sayılan amaçlara ulaşmak için tam zamanında üretim, birbiri ile uyum içinde entegre olması gereken birçok unsuru gerektirir. Bu unsurlar esas olarak insan kaynaklarını, üretim, satın alma, plânlama ve organizasyon düzenleme fonksiyonlarını içerir. Bu sistemin uygulanması için tüm çalışanların ikna edilmesi gerekmektedir[111].

---

[105] **Ohno,** s. 62.
[106] **Wildemann**, JIT, s. 38; **von Sorge /Knopf**, s. 1; **Potinecke**, s. 11; **Parıltı/Aydoğan/Koçak**, s. 170
[107] **Acar**, s. 31.
[108] **Yükçü**, Maliyet Muhasebesi, s. 2.
[109] **Wildemann**, JIT, s. 38
[110] **Acar/Ömürbek/Eroğlu**, s. 23.
[111] **Cheng/Podolsky**, s. 6.

§ 4. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNİN FAYDALARI VE SAKINCALARI

Tam zamanında üretim sisteminin faydaları, özellikle günümüzdeki gibi bir ekonomik krizle birlikte ortaya çıkması sebebiyle, bu gün daha iyi anlaşılabilir. Bu sistem verimliliği artırması, masrafları azaltması ve sürekli kaliteli ürün üretilmesine sebep olması yüzünden günümüz küresel rekabetinde uygulayıcılarını daha avantajlı bir konuma getirmektedir. Bununla birlikte, hiçbir sistem yoktur ki bir takım sakıncalar içermesin. Bu sebeple bahsedilen üretim sisteminin de sakıncaları sözkonusudur. Ancak bir sistem hakkında değerlendirme yapılırken fayda ve sakıncalarını birlikte göz önüne alıp ona göre karar vermek gerekir. Tam zamanında üretim sisteminin yaygınlaşmasıyla beraber faydalarının (avantajlarının), sakıncalarından (dezavantajlarından) fazla olduğu sonucuna varmak mümkündür.

I. Faydaları

Tam zamanında üretim sisteminin ana üreticiye ve tedarikçiye yönelik birçok faydası vardır. Bu faydalar aşağıdaki gibi sıralanabilir[112]:

a) Sistemin en önemli faydası ana üretici ile tedarikçi arasında uzun süreli bir ilişki kurar. Uzun süreli bu ilişki sayesinde, ana üretici ile tedarikçi, iş stratejileri ve üretim amaçlarını paylaşabilirler.

b) Uzun süreli ilişki yıllık (her yıl) gerekli olan ihale sürecini ortadan kaldırır ve satıcı ile ürünün tasarlanması ve üretimi konusunda bilgi paylaşımına sebep olur. Bu da ürünün kalitesini artıracağı gibi, maliyetinin düşmesine de etki eder. Sonuçta satış fiyatına yansıyan üretim maliyetinin düşmesini sağlar. Tedarikçi yönünden de orta ve uzun vadeli satışlar emniyete alınmış olur. Böylece tedarikçi daha doğru ve daha ucuz üretim planlama imkânına kavuşmuş olur.

---

[112] **Ansari/Modarress**, s. 39 – 40; **Hay**, s. 16; **Wildemann**, JIT, s. 193 vd.; **Potinecke**, s. 16 vd.

c) Tedarikçi, doğru ürünü, doğru zamanda ve istenilen kalitede teslim etmek zorundadır. Bu da kaynakların doğru kullanımını sağlar ve stokları azaltır. Stokların azalmasıyla, depo hacmi ve alanı azalır; bunun sonucunda da depo yönetim ve işletim masrafları asgariye indirilir. Sonuç olarak daha az sermaye cari varlıklara bağlanmış olur ve eski depo alanları yeni kullanımlara kazandırılır. Bu sistemde taşıma (nakliye) araçları bir nevi depo gibi işlev görür[113].

d) Tam zamanında üretimde esas olan küçük birimler halinde ve sık sık teslimat yapmaktır. Bu uygulama birim maliyeti düşürdüğü gibi, aynı zamanda verimliliği ve kaliteyi de artırır.

e) Tam zamanında üretim sisteminin faydalarından birisi de, kalitenin geliştirilmesi ve bunun sonucunda teslim alma bölümünde kontrol edilmeden parçaların üretim bandına kadar götürülüp orada teslim edilmesidir. Bu durum verimliliği artırır.

f) Tasarım, üretim ve teslim aşamalarında uygulanan kalite kontrol teknikleri yüksek kaliteli ürün ve yüksek kaliteli üretim süreci ile düşük maliyet sonucunu verir. Bu faydalar satıcı ve tedarikçi tarafından birlikte paylaşılır.

g) Tam zamanında üretim sisteminde, geleneksel üretim tarzına bakarak, üretici, müşterilerin arzu ve isteklerine yönelik üretim yapmakta ve ürettiği ürünleri çeşitlendirmekte[114], böylece müşteri memnuniyeti ve rekabet avantajı elde etmektedir[115].

---

[113] **von Sorge /Knopf**, s. 5.

[114] "*Toyota bu gün kendi montaj zincirinden yılda ortalama 32 000 farklı modelde otomobil üretmektedir. En küçük ayrıntılarda bile olsa bu otomobillerin hepsinde bir farklılık sözkonusudur. Bir ayda birbirinin aynı sadece 11 model piyasaya sürülmektedir. Bir müşterinin herhangi bir Toyota satıcısına başvurarak tamamen kendi istekleri doğrultusunda tarifini verdiği ürünün fabrikadan çıkarak müşterinin eline ulaşması 12 günü geçmemektedir. Yeni bir modelin projelendirilmesi Batılı endüstrilerde 4 yılı bulurken, Toyota'da bu yaklaşık 2 yılı alıyor.*" (http,//www.ofismuhendis.com/showthread.php?p=2823) [17.12.2008].

[115] **Cheng/Podolsky**, s. 12; **Braun**, s. 36; **Potinecke**, s. 17.

II. Sakıncaları

Tam zamanında üretim sisteminin yukarıda sıralanan üstün yanlarının yanında, bir kısım sakıncaları da vardır. Bunları şöyle ifade etmek mümkündür:

a) İlk önce toplumun genel olarak tamamı için geçerli olan sakıncasından bahsetmek gerekir. Tam zamanında üretim sistemi üretime eş zamanlı malzeme ve parça tedariki ile stokların hem ana üretici hem de tedarikçi şirketler tarafından ortadan kaldırılması, daha doğrusu en aza indirilmesi ile tanınmış bir sistemdir. Bu da tedarikçi ile alıcı arasında sürekli bir taşıma akışının olmasını gerekli kılmaktadır. İhtiyaçların karşılanması, diğer taşıma araçları (meselâ trenler) daha az esneklik sağladığı için, genellikle kamyonlarla gerçekleşir. Taşımanın kamyonlarla yapılması sonucunda trafik yoğunlaşır veya tıkanır. Bunun sonucunda da trafikte kaza sayısı artar[116].

b) Ana üretici için tam zamanında üretim sisteminde en önemli risk, tedarikçi şirketin bir ürünü gecikmeli olarak teslim etmesi veya hiç teslim etmemesidir. Tedarikçinin teslim etmediği en küçük parçadan dolayı üreticinin üretiminde aksaklık meydana gelebilir ve hatta bu üretim bandının durmasına dahi sebep olabilir. Gerçi bu gibi durumları engellemek için gerekli emniyeti sağlayan sistemler ve sözleşmeler yapılıyor olsa da, bunlar sözkonusu riski tamamen ortadan kaldıramamaktadır[117].

c) Sistemde ana üretici ile tedarikçi şirketler arasında uzun süreli ve sıkı bir ilişki oluşmakta, bu da şirketlerin aralarındaki ilişkiyi sona erdirmelerinin çok yavaş ve masraflı olmasına yol açmaktadır[118].

d) Ana üretici bir veya birkaç tedarikçi ile sözleşme yaptığı için, kendini bir tür kısıtlamış olmakta, bu tedarikçilere bağımlılığı söz konusu olmaktadır. Gerçi tedarikçi için bu durum daha büyük bir olumsuzluk ifade etmektedir. Böylece

[116] **Potinecke**, s. 18.
[117] **Cheng/Podolsky**, s. 12; **Braun**, s. 38; **Potinecke**, s. 19; **von Sorge /Knopf**, s. 1.
[118] **Braun**, s. 38; **Potinecke**, s. 19.

tedarikçi kendi zararına olsa dahi alıcıyı kaybetmek korkusundan onun şartlarını ve yaptırımlarını kabullenmek zorunda kalmaktadır[119].

e) Sistem ana üretici ile tedarikçi şirketler arasında sıkı işbirliği ve sürekli bilgi alış verişini zorunlu kılar. Bu yönüyle bilgi edinme gerekli ve mecburidir. Bu da, ana üreticinin tedarikçi şirketler hakkında geniş bir şekilde bilgi edinmesini sağlar. Tedarikçi şirketlerin araştırma ve geliştirme çalışmalarını açıklamak zorunda kalmaları, son derece önemli bir riski de beraberinde getirir. Bu risk, tedarikçinin araştırma ve geliştirme dokümanları temel alınarak, başka bir tedarikçi şirketten araştırma ve geliştirme çalışmaları yapmadan, daha ucuz bir teklif elde etmek için kullanılmasıdır. Anılan risk know – how kaybına uğramayı da kapsar[120].

f) Tam zamanında üretimin bir sakıncası da kültürel farklılıklar alanında ortaya çıkar. Bunu gerçekleştirmek için, eğilimlerde ve işçi felsefesinde değişiklik yapmak gerekebilir. Bu Japonların kendi kültürlerinden doğmuş bir sistemdir[121].

g) Tam zamanında üretimin bir sakıncası da bireyselliğin kaybıdır. Gerçekten de başarı için avantaj olarak düşünülen bu durum bazen de olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir[122].

h) Tam zamanında üretim organizasyonu neredeyse her aşamada ve tüm bireyleri etkileyen bir değişim içerdiği için, çalışanlar tarafından değişime karşı direnç gösterilebilir. Bu direnç duygusal olabileceği gibi rasyonel de olabilir[123].

Kanaatimizce her ne kadar bazı sakıncaları bulunsa da, tam zamanında üretim sisteminin faydaları, onun kabulü için yeterlidir. Çünkü sözkonusu sistemin faydaları, sakıncalarına göre bariz bir üstünlük göstermekte ve taraflara avantaj sağlamaktadır.

---

[119] **Braun**, s. 39.
[120] **Klebe**, Thomas/**Roth**, Siegfried: Technische und organizatorische Aspekte der Just-in-Time Delivery, Autonome Zulieferer oder Diktat der Markmacht?, CR, Y. 1990 , s. 679; **Potinecke**, s. 20.
[121] **Cheng/Podolsky**, s. 12 – 13.
[122] **Cheng/Podolsky**, s. 13.
[123] **Cheng/Podolsky**, s. 13.

§ 5. TAM ZAMANINDA ÜRETİM SİSTEMİNDE SATIN ALMA[124]

I. Genel Olarak

Satın alma bölümü eski yıllarda şirket organizasyonlarında alt seviyelerde yer almaktaydı. Çünkü o yıllarda satın alma, malzeme kaynaklarının bulunması, fiyatlandırılması ile sevkiyat faktörlerinden oluşan dar bir alanda meydana gelmekteydi. Satın alma bölümleri, 1970'li yılların ortalarından itibaren şirketlerin organizasyonunda üst seviyelere yükseldiler. Bu yükselmenin sebebi malzeme için harcanan paranın tüm harcamalar içindeki payının giderek artmasıdır. Gerçekten de, ABD'de 1988 yılında yapılan bir araştırmaya göre, temel sanayilerde satış gelirlerinin %57.9'u malzeme ve hizmet alımına harcanmaktaydı. Bundan çıkan sonuç, malzeme ve hizmetler için harcanan paranın diğer tüm gider harcamalarından daha fazla olduğudur[125].

Doktrindeki hâkim görüşe göre satın alma; malzeme ve hizmetlerin doğru kalitede, doğru miktarda, doğru fiyattan, doğru kaynaktan ve doğru zamanda temin edilmesidir[126]. Tam zamanında üretim ortamında idealize edilmiş sıfır stok hedefine ulaşabilmek için az sayıda satıcıdan, istenilen kalite düzeyinde ürünlerin, küçük miktarlarda ve zamanında satın alınması gerekmektedir. Bu çerçevede, alıcı (ana üretici) ile satıcı (tedarikçi) ilişkileri tümüyle gözden geçirilerek yeni ilkeler doğrultusunda düzenlenmiştir. Tam zamanında üretim uygulamasında ana sanayici (satın alan) daha aktif bir rol üstlenerek daha iyi kalite ve zamanında teslimat gibi unsurların yerine getirilmesi için uzun süreli bir ilişkinin kurulmasını sağlamalıdır. Tam zamanında üretim uygulamasında, satın alınan parçaların istenen kalite düzeyinde olması ve bunun sürekliliği çok önemlidir[127]. Çünkü tam zamanında

---

[124] Burada kullanılan "satın alma" kavramı teknik değil, işletmeye dışarıdan alınan her şey ve hizmetler anlamında kullanılmıştır.
[125] **Emre**, s. 32.
[126] **Emre**, s. 33.
[127] **Ansari/Modarress**, s. 28 vd.; **Acar**, s. 43; **Çelikçapa**, s. 252.

üretim sisteminde üretimin aksamadan devam etmesi, yan sanayi adı verilen tedarikçilerden parçaların zamanında ve kaliteli gelmesine bağlıdır. Bu ise ancak aynı fabrikanın uzantısı gibi çalışan tedarikçilerle mümkün olur. Dolayısıyla, tedarikçi şirketler ile ana üreticinin ortak bir çalışma düzenine girmesi şarttır. Ürün geliştirmeden üretim süreçlerinin tasarımına, üretim ve satış sonrası destek hizmetlerine dek uzanan geniş bir alanda işbirliği zorunludur[128].

Tam zamanında üretim sisteminin temel amacı, kaynak israfını ortadan kaldırarak maliyetin azaltılmasıdır. Sistem bunun için de stokların asgari seviyede tutulmasını amaçlar. Çünkü fazla alım yapılması stokları yükseltir ve başka işler için harcanacak sermayeyi bağlar[129]. Meselâ Ford Motor Şirketi'nde stoklara bağlanan her ABD Doları'nın şirkete maliyeti 26 Cent'tir. Bu maliyet başlıca faiz ve sigorta giderlerinden oluşur. ABD'deki otomobil üreticileri 11 milyon araç üretmek için 8.5 milyar ABD Doları karşılığı stok bulundururken, aynı miktar araç için Japon üreticileri ise 800 milyon ABD Doları karşılığı stok bulundurmaktadırlar[130].

Tam zamanında üretim uygulamasına geçen bir işletme, tedarikçilerden üretimlerinin belirli bir kapasitesini kendisi için sürekli korumasını isteyebilmektedir. Bu da satıcının gelecekteki iş potansiyelinin bir bölümünden vazgeçmesi anlamına gelmektedir. Üreticinin böyle bir üretim tarzını benimsemesi için, kendi kâr marjını koruyabilecek işlem tasarrufları elde etmesine imkân tanıyan bazı ayrıcalıklara sahip olması gerekir. Alıcı (ana üretici) açısından ise bu ayrıcalıkların herhangi bir maliyet artışına sebep olmaması gerekmektedir. Aksi halde tam zamanında üretim yaklaşımı ile elde edilecek kazançlarda bir azalma söz konusu olabilecektir. Bu durumda alıcı ile tedarikçi arasında, alıcı açısından fazla riskli olmayan ve ek bir maliyet

[128] **Yamak**, s. 314; **Öncer**, s. 87; **Çelikçapa**, s. 252.
[129] Bir otomobilin ortaya çıkması için 10 binin üzerinde parça olduğu düşüldüğünde, tutulacak stokun maliyeti daha kolay anlaşılır (**Feyyat**, s. 16).
[130] **Emre**, s. 34. Bir başka yönden bakıldığında, Amerika'daki fabrikalarda yaklaşık iki iş haftasına eş fazla mal stoklanırken, Toyota'da bu oran iki iş saatini aşmamaktadır (**Feyyat**, s. 16).

getirmeyen ve tedarikçiye uzun dönemli sözleşmeler yapmak gibi bir avantaj sağlayan ayrıcalıklar söz konusu olur[131].

Tam zamanında üretim sisteminde, ideal olan teslim alma bölümünün tümüyle kaldırılması ve satıcı şirketin montaj hattına kadar yaklaşarak parçaları doğrudan iş istasyonlarına teslim etmesi amaçlanır. Bu uygulama ile hem kabul bölümünde gerçekleştirilen kabul muayenesi maliyetleri hem de işletme içinde malzemenin bir yerden başka bir yere taşınmasıyla oluşacak taşıma maliyetleri büyük ölçüde azaltılmış olur. Ancak bunun için satıcı şirkette gerçekleştirilen kalite kontrol fonksiyonlarının satın alan şirketin ihtiyaçlarına cevap verecek seviyede olması gerekir[132].

Japonya dışındaki ülkelerde tedarikçiler ana şirketle olan ilişkilerinde tamamen serbesttir; istedikleri zaman istedikleri şirketle iş yapabilirler. Japonya'da ise tedarikçiler, ilk taahhüdü kabul ettiği tarihten itibaren serbestliğinin bir kısmından vazgeçmiştir. Çünkü ona ne yapacağı, ne zaman imalata geçeceği ve teslim anında karşılığında ne kadar para alacağı kendisine ana üretici tarafından önceden bildirilir. Siparişi veren şirket, ana şirket olabileceği gibi, birinci veya ikinci kademe tedarikçi de olabilir, alıcı kârında bir daralma olursa, kolaylıkla sipariş alan şirketten nihai fiyatı azaltmasını isteyebilir[133].

Japonya'da ana üretici ile tedarikçi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Bu ilişki sadece ana üretici ile tedarikçi arasındaki güven esasına dayalı değildir. Ana üretici aynı zamanda tedarikçilerin önemli sayılacak oranda hisselerine sahip olarak, tedarikçileri kendine bağlamıştır. Meselâ Toyota, elektrik ve motor bilgisayarları yapan Nippondenso'nun %22'sine, koltukları ve kablo sistemlerini yapan Toyota Gosei'nin %14'üne, metal motor parçaları yapan Aishin Seiki'nin %12'sine ve süs parçaları, döşeme ve plastik kısımları yapan Koito'nun da %19'una sahiptir[134].

[131] **Acar**, s. 34.
[132] **Acar**, s. 45.
[133] **Öncer**, s. 88.
[134] **Öncer**, s. 87.

Japonya'da ana üretici hangi üretim dalında faaliyet gösterirse göstersin, daha çok montaj ağırlıklı çalışırken bu şirketlere hizmet etmekle görevli yüzlerce küçük ve orta ölçekli tedarikçi (yan sanayici) vardır. Küçük ve orta ölçekli işletmeler Japon sanayisinin %99'unu oluşturmaktadır[135].

II. Parti Büyüklüğünün Belirlenmesi

Geleneksel satın alma, büyük partiler halinde satın almaya dayanmaktadır. Bu sistemde yük miktarı gözardı edilip, nakliye ve indirme bindirme masrafları sabit kabul edilerek, düşük nakliye ve indirme bindirme masrafları ile miktar ıskontoları sebep gösterilerek büyük partiler halinde alım yapılır[136].

Tam zamanında üretim sisteminin uygulandığı işletmelerde ise, küçük partiler halinde ve sık teslimat yapılması esastır. Ürün kalitesinin ve verimliliğinin artırılmasındaki en önemli faktör küçük partiler halinde alım yapılmasıdır. Bu şekilde alım yapıldığında önceki süreçten veya tedarikçiden gelen parçaların kontrolü kolaylaşır ve hataların erken teşhisi sağlanır. Bu tarz bir çalışma prosesler arası stokları azaltan sıkı bir stok kontrolünün uygulanmasına izin verir. Küçük partiler halinde satın alma, yüksek nakliye ve kaybedilen miktar ıskontolarından doğan kayıpları telâfi edecek kadar önemlidir[137].

III. Tedarikçi Seçimi

Alıcının (ana üretici) yapacağı en önemli işlerden birisi satıcı (tedarikçi) seçimidir[138]. Yan sanayinin seçimi bir takım işidir. Seçim yapılacağı zaman satın alma, mühendislik, kalite, üretim, ürün geliştirme, finansman ve diğer ilgili bölümlerden katılacak elemanlardan oluşan bir heyet kurulur. Bu heyet seçilecek tedarikçinin AR – GE, üretim, kalite kontrol yeterliliklerini ve bunların malî, satın alma ile sanayi ilişkilerini inceler. Yine yan sanayinin gerekiyorsa günlük hatta saatlik sevkiyat yapabilecek esnekliğe sahip olup olmadığı kontrol edilir. Bununla

[135] **Öncer**, s. 87.
[136] **Ansari/Modarress**, s. 29; **Emre**, s. 36; **Acar**, s. 43.
[137] **Ansari/Modarress**, s. 29; **Emre**, s. 36; **Acar**, s. 43.
[138] **Ansari/Modarress**, s. 29.

birlikte, aranacak diğer bir kıstas da, yan sanayicinin yeniliklere ayak uydurabilecek olması ve bunu sağlayacak teknolojiye sahip bulunması; ayrıca sorunların çözümüne yardımcı olacak teknik bilgi ve beceriye sahip olmasıdır[139].

Tam zamanında üretim satın almasının en önemli özelliklerinden birisi, az sayıda ve coğrafi olarak yakın[140] tedarikçilerle çalışılmasıdır[141]. İdeal olan, bir parça için tek tedarikçi (Singlesourcing) ile çalışmaktır[142].

Çok sayıda tedarikçiyle çalışılmanın avantajları olarak geleneksel satın alıcılar şunları saymaktadırlar[143]:

a) Teknik açıdan esneklik sağlanması,

b) Yan sanayi şirketinde meydana gelecek aksaklıklarda malzemesiz kalma riskini azaltması,

c) Yan sanayi şirketleri arasındaki rekabet sebebiyle en iyi fiyat ve ürünün temin edilmesi,

d) Bazı yan sanayi şirketlerinin tek firma olmak istememeleri.

---

[139] **Güner**, Ertan/**Karaca**, Mahmut Engin: Tam Zamanında Üretim Sisteminde Tedarikçi İlişkileri ve En İyi Parti Büyüklüğü Üzerine Bir Uygulama, GÜMMFD, Y. 2004, C. 19, No. 4, s. 445; **Emre**, s. 37 vd.

[140] "*Tam zamanında üretim yaklaşımında amaç, yarı mamul, parça ve malzemelerin doğru zamanda ve doğru miktarda ana sanayiye ulaştırılmasının sağlanmasıdır. Bu amaca ulaşmak üzere uygulanacak yöntem konusunda yapılan tartışmalar sonucunda "fiziksel yakınlık" önemli bir faktör olarak belirlenmiştir*" (**Acar**, s. 34). Ana üretici ve tedarikçi arasında coğrafi yakınlık bulunması her iki şirketin elemanlarının daha sık ilişki içinde olmalarını sağlar. Ancak coğrafi yakınlık toplam maliyet üzerinde çok büyük bir etkiye sahip değildir. Coğrafi yakınlığın sağladığı en önemli avantaj sorunlara çabuk bir şekilde müdahale edilebilmesidir. "*Toyota'da yan sanayi firmasına yazılı veya sözlü bir uyarı gönderilmez. Üç veya dört kalite kontrol elemanı bir araca binerek doğruca söz konusu yan sanayi şirketinde hatalı parçayı üreten veya işlemi yapan işçinin başına giderler ve neyi hatalı yaptığını söylerler. Daha sonra ustabaşını çağırarak bu hatanın tekrarlanmaması konusunda kendisini uyarırlar. Bürokratik engellerle uğraşmazlar.*" (**Emre**, s. 37 – 38).

[141] "*Coğrafi yakınlık tercih edilmekle birlikte, bu yakınlık şart değildir. Meselâ; Japonya'ya nispeten çok daha büyük bir yüzölçümüne sahip olan ABD'de Japonya'daki kadar sık ve çabuk sevkiyat yapılabilmektedir. Hatta artı eksi bir günlük sapmalar ile Taiwan ve Japonya'dan ABD'ne sevkiyat yapılabilmektedir.*" (**Emre**, s. 37).

[142] **Ansari/Modarress**, s. 31; **Hay**, s. 131 vd.; **von Sorge /Knopf**, s. 4; **Potinecke**, s. 26.

[143] **Emre**, s. 37.

Tam zamanında üretim satın almasının tek kaynaktan yapılmasının sağlayacağı avantajlar ise şu şekilde sayılabilir[144]:

a) Yan sanayi şirketiyle olan ilişkilerde daha az kaynak ve zaman harcanması[145],

b) Az sayıda yan sanayi şirketi ile çalışılması ve bu çalışmaya ürün tasarımının başlamasından itibaren katılımın sağlanması ile yüksek kaliteli ürünlerin üretilmesinin mümkün olması,

c) Tek veya az sayıdaki yan sanayi şirketinden alınan toplam parça miktarının büyük olması sebebiyle düşük maliyetin temin edilmesi,

d) Bütün siparişlerin tek veya az sayıdaki yan sanayi şirketine verilmiş olması sebebiyle sevkiyatların kolaylıkla ayarlanması,

e) Alıcı şirketin satışlarındaki alım payının büyük olması yüzünden satıcının alıcı şirkete özel önem göstermesi,

f) Alıcı ile satıcı şirket arasında uzun dönemli ilişkilerin kurulması, bu sayede yan sanayinin bağlılığının artırılması ve parça sevkiyatlarının kesintiye uğrama riskinin azaltılması.

Tam zamanında üretim sistemini uygulayan bütün firmalar çalıştıkları yan sanayi şirket sayısını büyük ölçüde azaltmaktadırlar. Bundan temel amaç, satın alma fonksiyonunun tamamen kontrol altında tutularak satıcılarla uzun dönemli ve güçlü ilişkiler kurulması ve bu ilişkiler çerçevesinde kalitenin iyileştirilmesidir. Satıcı şirketin çok olması halinde, tam zamanında üretim sisteminde satın alma sistemini yönetmek imkânsızlaşır. Bununla birlikte yan sanayi şirketleri ile uzun süreli

[144] **Emre**, s. 37.

[145] Geleneksel sistemde satın alma ile ilgili belgeler, paketleme listesi, nakliye dokümanları ve faturalar gibi bütün belgeler istenir. Bu destekleyici belgeler çalışma zamanını ağırlaştırır. Çünkü satın alma bölümünde bu işlerle uğraşılırken %50 daha fazla zaman harcanır. Tam zamanında üretim sisteminde satın almada ise daha az belde düzenlenmesi gerekir. Çünkü teslim gün içinde birkaç kez yapılır., uzun süreli sözleşmeler kullanılır ve basit telefon görüşmeleri kolaylıkla teslim zamanı veya miktarını değiştirebilir. Belge kullanımı Kanban kartları kullanımı sayesinde en aza indirilir (**Ansari/Modarress**, s. 37).

ilişkilerin kurulması mümkün olmaz. Bir parça için çok sayıda yan sanayi şirketi ile anlaşmak, satın alma personelinin gayretinin kalite geliştirmekten çok, parça temini ve sevkiyatının koordinasyonuna harcanmasına sebep olur[146]. Tek veya az sayıda satıcı şirket ile çalışmak, daha yüksek kalitenin sağlanması, daha iyi haberleşme, işlemlerde azalma ve maliyetlerde azalma konularında da avantajlar sağlar[147].

Tedarikçi sayısındaki düşmelere misal olarak aşağıdaki tablo verilebilir[148]:

Firma Adı	**TZÜ Sisteminin Uygulanmasından Önce**	**TZÜ Sisteminin Uygulanmasından Sonra**	**% Değişim**
Xerox	5000	500	%90
Motorola	10000	3000	%70
GM	10000	5500	%67
Ford	1 800	1000	%44

Yan sanayi şirketleri ile kurulan uzun dönemli ilişkiler yan sanayi şirketinin davranış biçimini şekillendirir. Yan sanayi şirketi kendisini alıcı şirketin bir parçası olarak görür ve kendi başarısının alıcı şirketin başarısına bağlı olduğunu hisseder[149]. Bununla birlikte alıcı şirket tedarikçinin işini sistemine dâhil ederek onun işini elinden almaz[150].

[146] **Güner/Karaca**, s. 444 vd.; **Acar**, s. 43; **Emre**, s. 38.
[147] Tek veya az sayıda satıcı ile çalışıldığında satıcı ile satın alan arasındaki ilişki güçleneceğinden, satıcının tasarım ve ürün kalitesi konusunda katkıları artacaktır. Yine, haberleşme ile koordinasyon kolaylaşacak ve form sayısı ile işlemlerde büyük ölçüde azalma olacaktır. Bunlarla birlikte satın alan işletmenin mühendislik bölümünün satıcı şirketle daha yakın bir ilişkiye girerek ürün maliyetlerinin azaltılması için ortak çalışma yapılması mümkün olacaktır **(Acar**, s. 44).
[148] **Güner/Karaca**, s. 446.
[149] **Emre**, s. 39; **Acar**, s. 37.
[150] **Güner/Karaca**, s. 445.

Satın alma bölümünün diğer bir önemli görevi ise; yan sanayi şirketlerini sürekli olarak bir değerlendirmeye tâbi tutmasıdır. Tam zamanında üretim sisteminde değerlendirme ölçütü olarak önem sırasına göre; ürün kalitesi, yan sanayi ilişkileri, sevkiyat performansı, coğrafi yer ve fiyat kullanılmaktadır. Geleneksel satın almada ise bu ilişki satım fiyatı üzerine kurulmuştur[151].

Geleneksel satın alma ile tam zamanında üretim sisteminde satın alma arasında fiyatlandırma konusunda da bir farklılık vardır. Geleneksel satın almada çok sayıda şirket ile çalışılır. Bunlardan en düşük fiyatı veren şirket veya şirketler işi alırlar. Buradaki temel amaç çeşitli şirketler arasında en düşük fiyatı elde etmektir[152]. Ancak bu tarz bir satın almada, satın alınan parçalarda meydana gelebilecek kalite ile ilgili problemler sebebiyle verimlilik kaybı ve kalitesiz işçilik sorunları ortaya çıkabilir.

Tam zamanında üretim sisteminde amaç en düşük fiyatın elde edilmesi değildir. Bunun yerine, sürekli yüksek kaliteyi temin edebilecek, gönderdiği malların giriş kalite kontrolüne gerek duyulmayacak ve zamanında sevkiyat yapabilecek şirket veya şirketlerle çalışılır. Yine ana üretici ile birlikte sorunların çözümü için çalışacak ve her iki taraf için açık bir fiyatlandırma modeli üzerinde anlaşılabilecek olan yan sanayi şirketi veya şirketleri ile çalışılır[153]. Tam zamanında üretim sisteminde yan sanayi şirketinden tedarik etmesi istenilen parça için bütün özellikler (spesifikasyonlar) sıkı bir şekilde belirtilmez. Tam zamanında üretim sisteminde yan sanayi şirketleri üretilecek parçanın tasarım ve üretimi aşamasında ana üreticiye önerilerde bulunabilirler. Çünkü tam zamanında üretim sisteminde tedarikçi, tasarım inceleme grubunun bir üyesidir. Tedarikçilerin üretim sürecine erken katılımı sağlanarak, tasarım, ürün kalitesi ve verimliliği gibi konularda onların teknik bilgilerinden istifade edilir. Yine tedarikçiler tasarım aşamasında olaya ne kadar

[151] **Ansari/Modarress**, s. 33.
[152] **Güner/Karaca**, s. 444; **Emre**, s. 40.
[153] **Emre**, s. 40.

erken girer ve katkıda bulunursa, üretim aşamasında oluşabilecek sorunlar da o ölçüde azaltılmış olur[154].

Geleneksel satın almada, alım bölümü parçaların teslim alınması, tanımlanması, sayımı ve kalite kontrolünün yapılmasından sorumludur. Diğer bir deyişle, kalite kontrol açısından sorumluluk tamamen alıcı şirkete bırakılmıştır. Tam zamanında üretim sisteminde ise, kalite kontrolü[155] yan sanayi şirketi tarafından kaynağında yapılır. Bu sayede parçalar alıcı şirkette herhangi bir kontrole tâbi tutulmadan doğrudan imalat bandına verilebilir[156].

IV. Taşımacılık (Nakliye)

Tam zamanında üretim sisteminde, yan sanayiden ana sanayiye malzeme taşıyan taşımacılık şirketleri de sistemin bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Özellikle de yan sanayinin ana sanayiye coğrafi uzaklığı söz konusu ise tam zamanında teslimatın gerçekleşebilmesi için genel taşımacılardan sözleşmeli taşımacılara geçmek ve taşıma sistemini bir bütün olarak koordine etmek çok önemlidir. Bu şekilde taşıma maliyetleri azaltılabileceği gibi, taşımacıların daha yakından kontrolü de sağlanmış olur. Taşıma hizmetinin sözleşmeye bağlanması kanunî şartların artırılması için değil, teslimin belirli zamanlarda yapılacağından emin olmak için gereklidir. Buna göre sözleşme 3 – 5 yıl için yapılmalıdır. Zira bir yıllık sözleşme tarafların ilişkilerini tam olarak anlamaları için yeterli değildir[157]. Bunlarla birlikte, çoğu üretici işletme için işçilik ve üretim araçlarından sonra en önemli faktör, parçaların ve ürünlerin taşıma masraflarıdır. Sanayi tipine bağlı olarak

---

[154] **Emre**, s. 40 vd.; **Acar**, s. 36.

[155] Ansari/Monderess teslim edilen parçanın yüksek kalitede olduğundan emin olmanın iki yolu olduğunu belirtmektedir. Bunlardan birincisi; tedarikçi sertifikasıdır. Bu sertifika, ürünlerin tedarikçinin fabrikasından çıkmadan önce taşıması gereken kalite özelliklerini sertifikalayan bir belgedir. İkinci yol ise; tedarikçi fabrikasının düzenli olarak kontrol edilmesidir (**Ansari/Modarress**, s. 35).

[156] **Ansari/Modarress**, s. 34; **Emre**, s. 41.

[157] **Ansari/Modarress**, s. 92; **Wildemann**, JIT, s. 41.

taşıma masrafı, parçaların değerinin %50 veya daha fazlasıdır[158]. Bu sebeple taşıma şirketinin seçimi çok önemlidir.

Tam zamanında üretim sisteminde diğer önemli bir konu da zamanında teslimattır. Bununla ilgili olarak ana üretici, taşımacılık sistemini tam zamanında üretimin teslim programına uygun olarak düzenlemelidir[159]. Tam zamanında üretim uygulamasında ihtiyaçların karşılanması için teslim tarihleri (bazen teslim saatleri), taşıyıcı tipleri ve güzergâhlar gibi sevkiyat sürecine ilişkin tüm değişkenlerin belirlenmesi gerekmektedir[160]. Bunun için tam zamanında üretim satın alma tekniklerini uygulayan işletmelerin çoğunda sevkiyat sürecini kontrol altında tutan bir Ulaştırma/Trafik Bölümü bulunmaktadır[161].

Tam zamanında üretim sisteminde ele alınması gereken bir diğer konu da; yarı mamul, parça ve malzemelerin ambalaj şeklidir. Stok düzeyinin azaltılmaya çalışıldığı bu uygulamada yarı mamul, parça ve malzemeler için uzun süreli koruyucu ambalaja gerek yoktur. Paketlemenin ürün maliyetlerini yaklaşık % 20 oranında artırdığı düşünülürse, buradan elde edilecek kazanç önemli bir yekûn tutar. Bu sebeple, tam zamanında üretim sisteminde ambalajlar ürünü sadece gerekli olduğu süre kadar koruyacak şekilde geliştirilmektedir. Bununla birlikte, yeniden kullanılabilecek paketleme şekillerinin kullanımı da yaygınlaşmaktadır[162]. Meselâ, karton kutular veya standart konteynırlar[163] bunlardan bazılarıdır.

---

[158] **Ansari/Modarress**, s. 35.
[159] **Ansari/Modarress**, s. 35.
[160] Taşıma planı eğer önceliği kendi kârı olan bir taşıma şirketine bırakılırsa tam zamanında üretim sistemi başarılı olamayabilir. Çünkü bu sistemde zaman en önemli unsurlardan biridir (**Ansari/Modarress**, s. 36).
[161] **Ansari/Modarress**, s. 89; **Acar**, s. 44.
[162] **Ansari/Modarress**, s. 37.
[163] Standart konteynır kullanılmasının bir çok faydaları vardır. Bunlardan bazıları, a) Parça numaralarının, özelliğinin ve miktarının kolaylıkla tanımlanması, b) Hatalardan koruyan ve ihtiyaç olmayan insan gücünü azaltan araçları yükleme ve teslim alma sürecini kolaylaştırması, c) Fabrika içinde ve dışında parçalar için potansiyel zararın azaltılması, d) Paketleme masraflarının azaltılması, e) İsrafın azaltılması. Bkz. **Ansari/Modarress**, s. 56.

İKİNCİ BÖLÜM

TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN TANIMI, UNSURLARI, ÖZELLİKLERİ, HUKUKİ NİTELİĞİ, KURULUŞU VE BENZER SÖZLEŞMELERDEN FARKLARI

§ 6. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN TANIMI

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, tam zamanında üretim sisteminden doğan bir sözleşme türüdür. Bu sözleşme, tam zamanında üretim sistemiyle birlikte uygulanmaya başlamıştır. Bahsedilen sistem çok yeni olduğundan, tam zamanında tedarik sözleşmesi de uygulama yönünden yeni bir sözleşme türüdür. Bu yeni sözleşme türü, yabancı doktrinde şimdiye kadar çok az sayıda çalışmanın konusu olmuştur. Türk hukukunda ise henüz bir çalışma konusu yapılmamıştır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, çok değişik türde iş için, farklı şekillerde yapılmaktadır. Bu sebeple de sözkonusu sözleşmeyi tam olarak kapsayacak bir tanım yapılamayacağı konusunda doktrinde görüş birliği vardır[164]. Bu düşünce sebebiyle doktrinde şimdiye kadar hiçbir yazar, tam zamanında tedarik sözleşmesinin tanımını yapmamıştır. Yazarlar eserlerinde genellikle tam zamanında üretimin (just-in-time) ne olduğunu açıklamakta ve sonrasında hemen sözleşmenin hukukî niteliği ile ilgili bilgi vermektedirler[165]. Pozitif hukukta, kanunlarda da genelde temel kavramlar hakkında tanım vermekten kaçınılmıştır. Bunun sebebi, "*etrafını cami ağyarını mani*" bir tanım yapılamayacak olmasından kaynaklanabilir. Anılan sebeple tam zamanında tedarik sözleşmesi için de bir tanım vermemek belki daha doğru olacaktır.

---

[164] **Bernhard** – **Eckel**, s. 55; **Grunewald**, Barbara: Just – in – time – Geschäfte – Qualitätssicherungsvereinbarungen und Rügelast, NJW., 1995, Heft 28, s. 1777; **Potinecke**, s. 8.

[165] Bu konu ile ilgili olarak bkz. **Martinek**, Michael: Moderne Vertragstypen, Bd. III, Computerverträge, Kreditkartenverträge sowie sonstige moderne Vertragstypen, München 1993, s. 296 vd.; **Bremer**, s. 21 vd; **Steckler**, Brunhilde: Die rechtlichen Risiken der Just – in – time – Produktion, Stuttgart 1996, s. 11 vd.; **Müller**, Gerd: Ebenroth/Boujong/Joost/Strohn Handelsgesetzbuch, Bd. II, (Hrsg. Detlev Joost/Lutz Strohn), § 377 HGB, 2. Aufl. München 2009, Rn. 75.

Ancak, konunun ortaya konulabilmesi için, yukarıdaki açıklamalar da göz önünde bulundurularak, burada, mümkün olduğunca kapsamlı bir tanım yapılmaya gayret edilmiştir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, bir tarafın (tedarikçinin), sözleşmenin diğer tarafı için bir şey sağlamayı (bir eser meydana getirmeyi veya satmayı), diğer tarafın ise (ana üreticinin), kendisine parça tedarik eden tarafa bir ücret ödemeyi borçlandığı; taraflar arasında sürekli borç ilişkisi doğuran, tam iki tarafa borç yükleyen, yoğun bir güven ve işbirliği içeren, karma, uzun süreli, bir çerçeve sözleşmedir.

§ 7. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN UNSURLARI VE ÖZELLİKLERİ

I. Unsurları

A. Sürekli Borç İlişkisi

Sürekli borç ilişkisi kavramı geleneksel olarak ani edimli borç ilişkilerini tamamlayıcı bir kavram olarak kullanılır. Borçlar hukukunda sözleşmeler genellikle ani edimli borç ilişkisi olarak düşünülmüştür. Bu sebeple öncelikle sürekli borç ilişkisi incelenip, daha sonrada bunun tam zamanında tedarik sözleşmesine uygulanması değerlendirilecektir.

1. Genel Olarak

Sürekli borç ilişkisinin (Dauerschuldverhältnis) diğer borç ilişkilerinden ayrılarak, bir kavram altında toplanması nispeten yenidir. Sürekli borç ilişkisi kavramı ilk kez *Otto von Gierke* tarafından kullanılmıştır. Von *Gierke* sürekli borç ilişkilerinin ifasını, içeriğini ve sona ermesini temel bir araştırma ile ortaya

koymuştur[166]. Sürekli borç ilişkisi kavramının tam olarak tanımının yapılması bu tamamlayıcı işlevinden dolayı oldukça zordur. Von *Gierke*, sürekli borç ilişkisini; "*borcun muhtevasını, bir süreye yayılmış edim borcunun*[167] *teşkil ettiği ilişkiler*" olarak tanımlamıştır[168]. Seliçi ise; "*asıl edim borçlarından biri "sürekli" olarak nitelendirilebiliyorsa, yer aldığı borç ilişkisini de "sürekli borç ilişkisi" olarak nitelendirmek mümkün olacaktır*" demektedir[169]. Yine doktrinde "*edimin yerine getirilmesi uzayıp giden zaman içinde tekrarlanacak veya sürekli bir takım fiil ve hareketlere lüzum gösteriyorsa böyle bir edimi ihtiva eden borç ilişkisine, devamlı borç ilişkisi denir*" şeklinde tarif edilmiştir[170]. Alman Federal Mahkemesi ise, sürekli borç ilişkisini şöyle tanımlamaktadır; "*Sürekli borç ilişkisi doğuran sözleşme, sürekli bir davranış veya tekrarlanan bir edimin borçlanıldığı ve böylece hukuki ilişki süresinin toplam edimin yerine getirilmesine bağlı olduğu sözleşmelerdir.*" [171].

Sürekli borç ilişkisinin sözkonusu olduğu durumlarda, sözleşmeye bu niteliğini veren aslî edim, sözleşme süresince sürekli hareketlerle veya belirli zaman aralıklarında tekrarlanan edimlerle yerine getirilir[172]. Sözkonusu sözleşmelerde aslî edim yükümü ile zaman arasında sürekli bir ilişki vardır. Süreklilik belirli veya belirli olmayan bir zamanı kapsar[173]. Bu tür ilişkilerde aslî edim, sözleşme sona

---

[166] **von Gierke**, Otto: Dauernde Schuldverhältnisse, Jher. Jb. 1914, Bd. 64, s. 355 vd. (**Seliçi**, Özer: Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi, İstanbul 1976, s. 4'den naklen)

[167] Ayırım kıstasını belirlerken ele alınacak edim borcu "asli edim" borçlarıdır. Borç ilişkisinden doğan yan borçlar sürekli borç ilişkisinin doğmasına sebep olmazlar (**Gauch**, Peter: System der Beendigung von Dauerverträgen, Freiburg 1968, s. 5; **Seliçi**, s. 5 – 6).

[168] **Seliçi**, s. 4.

[169] **Seliçi**, s. 6.

[170] **Tekinay**, Selahattin Sulhi/**Akman**, Sermet/**Burcuoğlu**, Halûk/**Altop**, Atillâ: Tekinay Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Yeniden Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 7. Baskı, İstanbul 1993, s. 11. Benzer açıklamalar için bkz. **Kramer**, Ernst A.: Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Basel 2009, s. 32; **Gauch**, s. 4 vd.; **Serozan**, Rona, Sözleşmeden Dönme, İstanbul 1975, s. 172.

[171] BGH, ZIP 1991, s. 960 vd. (**Bremer**, s. 21'den naklen.)

[172] **Gauch**, s. 4 vd.; **Larenz**, Karl: Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. I, Allgemeiner Teil, 14. Aufl. München 1987, s. 29; **Huguenin**, Claire: Obligationenrecht Allgemeiner Teil, 2. Aufl., Zürich 2006, s. 13; **İşgüzar**, s. 65.

[173] **Gauch**, s. 16 vd; **Koller**, Alfred: Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, Bd. I, Bern 2006, s. 34; **Huguenin**, s. 13.

erinceye kadar ifa edilir[174]. Ani edimli borç ilişkilerinde edimin yerine getirilmesi, borcun sona ermesi anlamına gelmektedir. Sürekli borç ilişkilerinde ise ilişki devam ettiği müddetçe, edim fiilinin ifa edilmesiyle amaç her an gerçekleşir. Bu sebeple, borç ilişkisinin sürekli borç ilişkisi olarak nitelendirilebilmesi için, edim sonucunun, başka bir deyişle alacaklının menfaatinin edimin yerine getirilmesi ile gerçekleşmesinin bir defada mı olduğu, yoksa zaman içinde bir süreyi mi kapsadığının tespit edilmesi gerekir[175]. Sözleşmenin icrası somut ifa hareketleriyle bitmediğinden, sürekli borç ilişkisinin bir diğer özelliği de yükümlülüklerin uzun bir zaman dilimi boyunca sürekli olarak varlığını devam ettirmesidir. Sürekli borç ilişkilerinde hukukî ilişki, sözleşmenin taraflarınca kararlaştırılan ifa süresinin bitmesi veya fesihle (Kündigung) sona erer[176].

Bir sözleşmede edimin kapsamı ve miktarı baştan belirlenebilir. Daha sonra bu edim konusu şey bir anda ifa edilmesi mümkün olmasına rağmen, taraflar arasındaki anlaşma sebebiyle kısım kısım ifa edilebilir. Sözkonusu halde edimlerin bağımsızlığından bahsedilemez. Bu durumda kurulan sözleşme ilişkisi sürekli borç ilişkisi niteliğinde olmaz.[177]. Bunun yanı sıra, zaman unsurunun da edim sonucunun kapsam ve miktarı üzerinde hiçbir etkisi yoktur[178]. Nihai amacı, edim sonucunun tek bir davranışla meydana getirilmesi şeklinde beliren bu tip ilişkiler, sürekli borç ilişkisi olarak nitelendirilemez[179].

---

[174] **Gauch**, s. 4 vd., **Larenz**, s. 29; **Seliçi**, s. 8, **Eren**, s. 196; **Serozan**, Dönme, s. 169.
[175] **Seliçi**, s. 6 – 7; **Oğuzman**, Kemal**/Öz**, Turgut: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 7. Bası, İstanbul 2009, s. 10.
[176] **Larenz**, s. 31.
[177] **Kramer**, s. 33; **Seliçi**, s. 13.
[178] Genel olarak sözleşmenin yürürlük süresinin zaman boyutu sürekli borç ilişkisinin sözkonusu olup olmadığının belirlenmesinde önemli bir kıstas olarak kullanılır. Asgarî süre ile azamî süre burada çok fazla bir önem arzetmez. O yüzden bir sözleşmenin az veya çok uzun bir zaman dilimini kapsaması gerçeğinden hareketle sürekli borç ilişkisi olarak değerlendirilebileceği şeklinde bir sonuç çıkarılamaz. Aksi takdirde her kompleks eser sözleşmesinin sürekli borç ilişkisi olarak değerlendirilmesi gerekir (**Larenz**, s. 29; **Bernhard – Eckel**, s. 68).
[179] **Larenz**, s. 30; **Seliçi**, s. 13; **İşgüzar**, s. 66 – 67.

Sürekli borç ilişkisinin belirgin özelliği standart bir ifa sonucunun gerçekleştirilmesine yönelik olmamasıdır[180]. Bu tür bir borç ilişkisinin içeriği, sürekli bir davranış gösterilmesi veya belirli zaman aralığında tekrarlanan münferit ifalardır[181]. Ancak bir sözleşmenin sürekli borç ilişkisi olarak değerlendirilebilmesi için aralıksız (kesintisiz) olarak ifa yapılması gerekli değildir. Taraflardan birinin her zaman ifaya hazır olması bir sözleşmenin sürekli borç ilişkisi olarak değerlendirilmesi için yeterlidir[182].

Sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyan sözleşme, belirli süreli olarak kararlaştırılmışsa, bu sürenin sona ermesi ile herhangi bir işlem yapılmasına gerek kalmadan kendiliğinden sona erer. Bununla birlikte, sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyan sözleşme, belirsiz süreli olarak yapılmışsa, ikale sözleşmesi (Aufhebungsvertrag) ile sona erebileceği gibi, bir tarafın süresine uyarak yapacağı olağan fesih ile de sona erebilir. Bunların dışında kanunda veya sözleşmede açıkça düzenlenmemiş olsa bile, önemli bir sebebin bulunması halinde taraflardan biri herhangi bir süreye uyması gerekmeden sürekli borç ilişkisini feshedebilir[183]. Sürekli borç ilişkisinin fesih ile sona ermesi, geçmişe yönelik değil (ex tunc), geleceğe yönelik (ex nunc) etki doğurur[184].

Borçlar Kanunu sürekli borç ilişkisi ile ilgili genel düzenlemeler içermemektedir. Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'nda da bu konu ile ilgili bir düzenleme mevcut değildir. Esas itibariyle Kanun, sözleşme taraflarının ani edimler ile yükümlü olduğu düşüncesinden hareket etmektedir. Bununla birlikte, farklı bazı sözleşme türlerinin sürekli borç ilişkisi olarak değerlendirilmesi genel olarak kabul

---

[180] "*Sürekli asıl edim borcu sözleşme ilişkisinin sürecinde bir ikincil edim borcu (Sekundäre Leistungspflicht) (örnek olarak kusurlu imkânsızlık nedeni ile tazminat borcu) haline gelirse, borç ilişkisi "sürekli" olma niteliğini kaybedecek, anî edimli borç ilişkisine dönüşerek devam edecektir.*" **Seliçi**, s. 6.
[181] **Gauch**, s. 17.
[182] **Gauch**, s. 17.
[183] **Gauch**, s. 35 vd.; **Seliçi**, s. 65 vd.; **Eren**, s. 1210 – 1211.
[184] **Seliçi**, s. 119;**Huguenin**, s. 13.

edilmektedir[185]. Bunlar arasında adi kira sözleşmesi (BK. m. 248 – 269), ürün (hâsılat) kirası sözleşmesi[186] (BK. m. 270 – 298), hizmet sözleşmesi (BK. m. 313 – 354)[187] ve ortaklık sözleşmesi (BK. m. 520 – 541) gibi kanunla düzenlenen sözleşme türleri ile franchising[188] ve tek satıcılık[189] sözleşmeleri gibi kanunla düzenlenmeyen sözleşme türleri bulunur.

2. Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesine Uygulanması

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, sürekli borç ilişkisinin yukarıda belirtilen özellikleri dikkate alındığında, sürekli borç ilişkisi niteliğini taşıyan bir sözleşmedir[190]. Çünkü tam zamanında tedarik sözleşmesinin tarafları arasında uzun bir zaman dilimine yayılan sıkı ve güvene dayalı teslim ilişkisi ile bu yolla devam eden kapsamlı iş bağlantıları süreklilik arz eden bir ilişki olarak nitelendirilebilir. Tam zamanında üretim yapmanın ekonomik amaçları sadece üretici ve tedarikçi arasındaki sürekli sözleşme ilişkisi çerçevesinde gerçekleştirilebilir. Bu sebeple sözleşme tarafları arasında uzun süreli ve güvene dayalı bir işbirliği gelişir. Üreticinin talebi üzerine ifada bulunabilmek için, tedarikçinin sürekli hazır bulunmasının sağlanması bu teslim ilişkisinin karakteristik özelliğidir. Üretimin hem üretici hem de tedarikçi nezdinde sorunsuz yürüyebilmesi için, her iki taraf da üzerlerine düşen yükümlülükleri yerine getirmek zorundadırlar. Bu yükümlülükler kalite güvence, AR – GE ve sistemin sürekli geliştirilmesi ile ilgilidir. Yani bahsedilen yükümlülükler bir kereye mahsus olan ve geçici nitelikteki yükümlülükler

---

[185] Geniş bilgi için bkz. **Gauch**, s. 9 vd.

[186] Hâsılat kirası konusunda geniş bilgi için bkz. **Altaş**, Hüseyin: Hasılat ve Şirket Kirası (BK. mad. 270 – 298), Ankara 2009.

[187] Yarg. 9. HD., T. 25.11.2008, E. 2008/6168, K. 2008/32048. (www.kazanci.com) [19.04.2009].

[188] **Kırca**, Çiğdem: Franchise Sözleşmesi, Ankara 1997, s. 20 -22; **Gürzumar**, Osman Berat: Franchise Sözleşmeleri, İstanbul 1995, s. 26 – 28;

[189] **İşgüzar**, Hasan: Tek Satıcılık Sözleşmesi, Ankara 1989, s. 14 – 15.

[190] **Zirkel**, Herbert: Das Verhältnis zwischen Zulieferer und Assembler eine Vertragsart sui generis?, NJW., Y. 1990, C. 6, s. 349; **Nagel**, Bernhard: Schuldrechtliche Probleme bei Just – in – Time – Lieferbeziehungen – dargestellt am Beispiel der Automobilindustrie, DB, 1991, Heft 6, s. 326; **Martinek**, s. 296; **Bernhard** – **Eckel**, s. 71; **von Sorge/Knopf**, s. 6; **Bremer**, s. 22; **Gebhardt**, s. 64 vd.

değildir. Aksine bunlar, tarafların sözleşmenin yürürlük süresince kapsamlı bir şekilde ve sürekli olarak yerine getirmek zorunda oldukları yükümlülüklerdir[191].

Taraflar arasındaki sürekli sözleşme ilişkisi, diğer sürekli borç ilişkilerinde de olduğu gibi sözleşmeden beklenilen amaca ulaşmak için zorunludur. Gerçekten de, edimin sözleşme yoluyla borçlanılan kapsamının veya ifa edilen kapsamının sadece zaman faktörü yardımıyla belirlenebilmesi tam zamanında tedarik sözleşmesinin bir diğer karakteristik özelliğidir[192]. Bu husus özellikle sözleşmeyle kararlaştırılan kota düzenlenmesinde görülebilir. Sadece somut teslim tarihleri değil, aynı zamanda teslim edilecek ürünlere gelecekte duyulacak ihtiyacın miktarı da taraflarca önceden bilinemez. Bu ihtiyaç nihai (son) ürüne olan talebe göre belirlenir. Tam zamanında tedarik sözleşmesi, sürekli borç ilişkisinde de olduğu gibi ifayla sona ermez. Belirli süreli tam zamanında tedarik sözleşmeleri, tarafların kararlaştırdığı sözleşme süresinin dolmasıyla kendiliğinden, belirsiz süreli tam zamanında tedarik sözleşmeleri ise olağan fesih bildirimi yolu ile sona erebileceği gibi olağanüstü fesih aracılığıyla da ortadan kalkabilir[193]. Tam zamanında tedarik sözleşmesi bu yönüyle de sürekli borç ilişkisi niteliğini taşır[194].

Nihayet tam zamanında tedarik sözleşmelerinin sürekli borç ilişkisi kurmasıyla ilgili olarak, yoğun bir güven ve karşılıklı sadakat yükümlülüğüne özel bir önem atfedilmektedir[195]. Ani edimli sözleşmelere göre sürekli borç ilişkilerinde tarafların dürüst davranma yükümlülükleri daha fazla önemlidir. Sözleşme taraflarının uzun süreliğine giriştikleri işbirliği, taraflar arasında ani edimli mübadele sözleşmelerine göre daha fazla güven ve bağlılık ilişkisini ortaya çıkarır. Bu güven ve bağlılık ilişkisi temelinde, sözleşmenin tarafları, artan ölçüde karşılıklı olarak saygı, sadakat ve özenle yükümlü olurlar. Tam zamanında üretim ilişkisi, tarafların

---

[191] **Bernhard** – **Eckel**, Stefan: Der Just – in – Time – Vertrag, Baden – Baden 1997, s. 71; **Bremer**, s. 21.
[192] **Bremer**, s. 20 – 21.
[193] Tam zamanında tedarik sözleşmesinin sona erme şekilleri aşağıda ayrıntılı olarak incelenecektir. Bkz. § 13
[194] **Nagel**, s. 326; **Bernhard** – **Eckel**, s. 72; **Bremer**, 22.
[195] **Larenz**, s. 32.

ürünün özelliklerini tespit etmeleri, bilgisayar ağlarının birbirine bağlanması, kalite güvencesinin belgelendirilmesi, üretim bandına ihtiyacı tam olarak karşılayacak şekilde teslimat yapılması gibi son derece sıkı ve güvene dayalı birlikte çalışma halinde uygulanabilir. Bu sebeple tam zamanında tedarik sözleşmelerinde, dürüstlük ilkesine özel bir önem atfedilir[196]. Sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyan sözleşmeler arasında da bu yoğunluk aynı seviyede değildir. Tam zamanında tedarik sözleşmesi, dürüstlük kuralının daha zayıf olarak şekillendiği (meselâ kira sözleşmelerinde) sürekli borç ilişkileri ile bu ilkenin en güçlü şekilde ortaya çıktığı (ortaklık sözleşmelerinde) sürekli borç ilişkileri arasında, ikinci tarafa daha yakındır[197].

B. Çerçeve Sözleşme

1. Genel Olarak

Çerçeve sözleşme (Rahmenvertrag) kavramı kanunda tanımlanmamıştır. Bu kavrama, ne Türk ve İsviçre Borçlar Kanunlarında, ne de Alman Medenî Kanununda yer verilmiştir. Bununla birlikte sözleşme özgürlüğü[198] ilkesi doğrultusunda, çerçeve sözleşme kurma konusunda herhangi bir engel de bulunmamaktadır. Çerçeve sözleşme doktrinde çok az çalışmaya konu olmuş bir kavramdır. Ancak uygulamada çerçeve sözleşmenin çeşitli misallerine rastlanılmaktadır[199].

Çerçeve sözleşme; ileride aynı türden birden fazla sözleşme yapmaya niyetli olan kişilerin, her bir sözleşmenin kuruluşu esnasında ayrıca kararlaştırılmasına gerek kalmaksızın, belirli birtakım şartları[200] kısmen veya tamamen bu sözleşmelerde

---

[196] **Martinek**, s. 296.

[197] **Bernhard** – **Eckel**, s. 69.

[198] Sözleşme özgürlüğü konusunda geniş bilgi için bkz. **Oftinger**, Karl: Die Vertragsfreiheit, FG zur Hundertjahrfeier der Bundesverfassung, Zürich 1948, s. 315 – 333; **Fischer**, Max: Der Begriff der Vertragsfreiheit, Zürich 1952; **Schnyder**, Bernhard: Vertragsfreiheit als Privatrechtsbegriff, Freiburg 1960; **Arnet**, Ruth: Freiheit und Zwang beim Vertragsabschluss, Bern 2008; **Trebilcock**, Michael J.: The Limits of Freedom of Contract, Second Printing, Massachusetts 1997; **Atiyah**, P. S./D.C.L/F.B.A.: The Rise and Fall of Freedom of Contract, Oxford 2003; **Başpınar**, Veysel: Borç Sözleşmelerinin Kısmî Butlanı, Ankara 1988, s. 13 vd.

[199] Tek satıcılık sözleşmesi hakkında bkz. **İşgüzar**, s. 33; **Tadoğan**, C. I/1, s. 32. Franchise sözleşmesi hakkında bkz. **Martinek**, Bd. II, s. 66 – 67; **Gürzumar**, s. 28; **Kırca**, s. 22.

[200] Mesela, mal tesliminin şeklinin ve zamanının, ödemelerin nasıl yapılacağının, uluslar arası bir sözleşme ise sözleşmeye hangi devletin hukuk kurallarının uygulanacağının, çıkabilecek

önceden düzenleyen, fakat taraflara esasen bütün içeriği bu sözleşme ile belli edilmemiş münferit sözleşmeleri yapma borcunu yüklemeyen[201] sözleşmelerdir[202]. Bir çerçeve sözleşmede genellikle ileride kurulacak münferit sözleşmelere yönelik olarak, mal tesliminin şekli, zamanı ve ödemelerin nasıl yapılacağı, yetkili yargı yeri ve uygulanacak hukuka ilişkin mutabakatlar ve delil sözleşmesi unsurları yer alır. Yine bu tür sözleşmelerde, değer koruma kayıtları, sözleşmede istikrarı sağlamayı hedefleyen hükümler, vergi yükümlülüklerine ilişkin düzenlemeler, münferit sözleşmeden doğan borca aykırılık halinde uygulanacak yaptırımları belirleyen hükümler bulunur. Bunlardan başka, çerçeve sözleşmenin değişen koşullar karşısında yeniden gözden geçirilmesini ve yapılacak değişikliklerin müzakereye konu edilmesini, bunlarla birlikte uyarlama yoluna gidilmesini öngören kayıtlar yer alır. Bazen de taraflardan birinin, diğerine karşı belirli eğitimleri verme veya işin yönetimini üstlenme konusunda taahhütte bulunduğu görülür[203].

Çerçeve sözleşmenin kurulmasıyla taraflar arasında kendine özgü özellikler taşıyan bir hukukî bağ doğar. Borçlar hukuku ilkelerine göre asıl edim yükümleri sözleşmede belirlenmiş veya belirlenebilir olmalıdır, aksi halde sözleşme ilişkisi kurulmuş olmaz. Bununla birlikte çerçeve sözleşmelerde, taraflarca ileride aralarında gerçekleştirilecek ve her defasında karşılıklı borçlarını somutlaştıracak münferit

---

uyuşmazlıkların tahkim yolu ile çözüme bağlanıp bağlanmayacağı gibi (**Kocayusufpaşaoğlu**, Necip: Kocayusufpaşaoğlu/Hatemi/Serozan/Arpacı Borçlar Hukuku Genel Bölüm, C. I, Yenilenmiş Genişletilmiş Tamamlanmış 4. Bası, İstanbul 2008, s. 112).

[201] Kocayusufpaşaoğlu'nun da belirttiği gibi, çerçeve sözleşmenin, bazen ilerde münferit sözleşmeleri yapma borcu doğuran bir ön sözleşme ile bir arada bulunabileceği de kabul edilmektedir (**Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 112, dpn. 61; **Tandoğan**, C.I/1, s. 32; **İşgüzar**, s. 33). Bu ihtimalin dışında kalan durumlarda münferit sözleşmeleri yapmaktan kaçınmanın yaptırımı, çerçeve sözleşmeden dönme ve tazminattır (**Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 112, dpn. 61. Karş. **Barlas**, Nami: Çerçeve Sözleşme Kavramı ve Çerçeve Sözleşmelerin Özellikleri, Prof. Dr. Erdoğan MOROĞLU'na 65. Yaş Günü Armağanı, İstanbul 2001, s. 815 vd.).

[202] **Larenz**, s. 88; **Huguenin**, s. 36; **Bucher**, Eugen: Basler Kommentar, Obligationenrecht, Bd. I, (Hrsg. Heinrich Honsell/Nedim Peter Vogt/Wolfgang Wiegand), 4. Aufl. Zürich 2007, s. 227; **Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 112; **Barlas**, s. 808.

[203] **Crone**, Von der Hans Caspar: Rahmenverträge, Zürich 1993, s. 235 vd.; **Jahn**, Uwe: Bankrechts – Handbuch (Hrsg. Herbert Schimansky Hermann/Josef Bunte Hans/Jürgen Lwowski), Bd. II, § 114, 3. Aufl. München 2007, Rn. 87; **Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 112; **Barlas**, s. 810.

sözleşmeler için temel teşkil edecek noktalar belirlenir[204]. Bu sözleşmelerde tarafların edim yükümlülüklerinin somut biçimde belirlenmesi sözkonusu değildir. Bu sözleşmelere ilişkin diğer ayrıntıların belirlenmesi, başka bir deyişle çizilen genel çerçevenin tamamlanması ise çerçeve sözleşmeyle kararlaştırılan sınırlar içerisinde kurulacak münferit sözleşmelere bırakılır[205]. Çerçeve sözleşme, taraflar arasında kendine has özellikler taşıyan bir hukukî ilişki kurmaktadır. Bu sözleşmeyi klâsik anlamda borçlar hukuku sözleşmelerinden ayıran husus; sözkonusu sözleşme ile taraflar arasında kurulan ilişkinin, gelecekte kurulması düşünülen sözleşmelerin temelini oluşturacak noktaları belirleme amacına yönelik olmasıdır. Bu sebeple, çerçeve sözleşmelerde taraflar arasındaki edim yükümlerinin somut bir şekilde belirlenmesi veya belirlenebilir hale getirilmesi amaçlanmamaktadır[206]. Sözkonusu durum, borçlar hukuku ilkelerine aykırı gibi görünse de çerçeve sözleşme bakımından kavramsal bir zorunluluktur. Zira çerçeve sözleşmenin özü bunu gerektirir. Aksi halde çerçeve sözleşme ile klâsik sözleşmelerin arasında bir fark kalmaz[207].

Çerçeve sözleşmenin konusu, gelecekte bir veya birden fazla münferit sözleşmenin akdedilmesi değildir. Çünkü burada kurulacak münferit sözleşmenin içeriğinin çerçeve sözleşmede kararlaştırılan esaslara uygun olarak belirlenmesi taahhüt edilmektedir. Bu sebeple, çerçeve sözleşmenin kurulması, kural olarak taraflara münferit sözleşmenin kurulmasını talep etme ve münferit sözleşme kurmaktan kaçınan tarafı hukuken zorlama imkânı vermez. Dolayısıyla, münferit sözleşmenin kurulmasını isteyen tarafın, karşı tarafın iradesi yerine geçmek üzere hâkimin hükmü ile sözleşmenin kurulmasını talep ve dava etme hakkı

[204] **Honsell/Vogt/Wiegand**, s. 227; **Crone**, s. 248–249; **Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 112; **Barlas**, s. 813.
[205] **Schmidt**, Karsten: Münchener Kommentar zum Handelsgesetzbuch, Bd. 5, 2. Aufl. München 2009, Rn. 22; **Eren**, s. 196; **Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 112.
[206] **Barlas**, s. 813.
[207] **Barlas**, s. 813.

bulunmamaktadır[208]. Yine çerçeve sözleşme, taraflar arasında bir sürekli borç ilişkisi oluşturur[209].

2. Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesine Uygulanması

Taraflar bir çerçeve sözleşmede sadece gelecekteki siparişleri belirlerler ve bunu izleyen sözleşmelerin yapılması için yükümlülük kurarlar. Tam zamanında tedarik çerçeve sözleşme daha henüz somut tedarik, alım ve ödeme yükümlülükleri içermez, bilâkis yapılacak bağımsız satış veya bir eserin meydana getirilmesi sözleşmelerinin, münferit talep üzerine, zaman ve miktariyle ölçülü düzenleyici bilgileri belirler[210].

Çerçeve sözleşmede sonradan yapılacak her bir münferit sözleşme (Ausführungsvertrag/parça sipariş sözleşmesi) için tarafların hak ve yükümlülükleri ayrıntılı bir şekilde düzenlenir. Çerçeve sözleşme meselâ işlerin sürekli olarak yürümesini sağlamak için, tüm münferit sözleşmeler için geçerli olan daha sonraki genel teslim şartlarını önceden düzenleyebilir. Tam zamanında tedarik çerçeve sözleşme içinde ağırlıklı olarak, işbirliğinin hedefleri ve temel şartları hakkında, tedarikçi tarafından tedarik edilecek parçalar hakkında, her bir siparişin toplu gönderim başına alt ve üst sınırlarıyla beklenen büyüklükleri hakkında, sipariş ve teslimatta nasıl bir usulün izleneceği, siparişlerin teslimat sıklıkları ve muhtemel zamanları, münferit sözleşmelerin yapılması, fiyatların belirlenmesi kıstasları hakkında ve işbirliği temelleriyle ilgili diğer çerçeve sözleşme şartları üzerinde mutabakatlar bulunur[211].

Tam zamanında tedarik sözleşmeleri, bir çerçeve sözleşme niteliğini taşır. Bu sebeple, tam zamanında tedarik sözleşmelerinde tarafların hak ve yükümlülükleri sadece genel hatlarıyla düzenlenir, daha sonraki teslimatların miktarı ve bunun fiyatı belirlenmez. Bu yüzden sözleşme süresince parçaların teslimi, garanti gibi konularda

---

[208] **Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 112; **Barlas**, s. 817.
[209] **Crone**, s. 311; **Schmidt**, Rn. 22; **Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 112; **Barlas**, s. 814 vd.
[210] **Steckler**, s. 15.
[211] **Martinek**, Bd. III, s. 300; **Bremer**, s. 23.

birçok tamamlayıcı sözleşmenin yapılması gerekir[212]. Somut her bir tedarik talebi aracılığıyla alıcı, tedarikçiye, kabulü ile tedarikçinin üretimi ve teslimi sonucunu doğuran münferit sözleşmeyi yapmak için bir icapta bulunur[213].

Tam zamanında tedarik sözleşmesi gelecekte uzun süreli tedarik ilişkisinin temelini oluşturmak amacıyla kurulur. Tam zamanında tedarik sözleşmesi daha münferit teslim yükümlülükleri oluşturulmadan önce sözleşme yoluyla tarafları birbirine bağlama amacını güder. Tam zamanında tedarik sözleşmesi işletmeler arasında sipariş işlemlerinin yapılmasını sağlayan bir alt yapı kurma ve bu yapıyı besleme yükümlülüğü oluşturur[214]. Tam zamanında tedarik sözleşmesi ayrıca çerçeve sözleşmede olduğu gibi münferit işlemlerden bağımsız sürekli bir yükümlülük oluşturur. Bu yükümlülük alt yapının tam zamanında kurulması ve ayakta tutulmasının taraflar için arz ettiği önemden dolayı aslî edim yükümlülüğüdür. Tam zamanında tedarik çerçeve sözleşmede kararlaştırılan sipariş işlemleri tamamlayıcı, somutlaştırıcı ve özellikleri belirleyici öneminden dolayı çerçeve sözleşmeye karşı bağımsız bir hukukî niteliğe sahiptir. Bu sebeple sözkonusu sipariş işlemleri, çerçeve sözleşme anlamında münferit işlemler olarak nitelendirilebilir.[215]

Çerçeve sözleşmede kararlaştırılan nitelikler ile ilgili bütün anlaşmalar, tedarik edilecek parçaların türü, miktarı ve kapsamı üzerine olan bağlayıcı olmayan öngörüler olarak kalır.[216]

---

[212] **Martinek**, Bd. III, s. 299 – 300; **Steckler**, s. 20.
[213] **Bremer**, s. 23.
[214] Çerçeve sözleşmede teslimat talebinin usulü ve tam zamanında yapılması gereken teslimatın şekli tanımlanır ve düzenlenir. Süreçlerin eş zamanlı olması için, özellikle üretim tesislerinin kurulması ve genişletilmesi ile ilgili kesin anlaşmalar yapılır. Burada teslimatta kullanılacak ulaşım araçları (mesela tren, konteynır, kamyon) ve ürünlerin ambalaj şekli de tam olarak belirlenir. En iyi planlanan süreçlerde bile problemler ortaya çıkabileceği için, problem çıksa bile üretimin aksamadan devam ettirilmesine imkan sağlayacak olan tedbirler ile ilgili hususlar üretici ile tedarikçi tarafından çoğu tam zamanında tedarik çerçeve sözleşmeye dâhil edilir. Ayrıca teslimatın tam zamanında yapılması için gerekli olan yatırımları kimin üstleneceği konusu da açıklığa kavuşturulur. Üreticiler bazen ara mal ve mamul sağlayan kişinin (Zulieferer) yatırım kararları için söz hakkını saklı tutarlar. Bu durum meselâ yeni makineler veya belirli bilgisayar yazılım programları ve donanımlarının oluşturulması ve geliştirilmesi için verilecek kararlarda söz konusu olabilir (**Bernhard** – **Eckel**, s. 56 – 57).
[215] **Bernhard** – **Eckel**, s. 78 – 79.
[216] **Bernhard** – **Eckel**, s. 79; **Bremer**, s. 23.

Üretici ihtiyaç duyduğu parçaları piyasada nihai ürüne olan talebe göre, sadece sözleşme yaptığı tedarikçiden almakla yükümlüdür. Bununla üretici için tedarikçi ile münferit sözleşmeler yapma yükümlülüğü doğar. Tam zamanında tedarik çerçeve sözleşme yoğun sadakat yükümlülüğü öngördüğünden, üretici aynı zamanda sözleşmede açık bir mutabakata varmadan, ilke olarak, tam zamanında ürün teslim eden tedarikçiyle münferit sözleşmeler akdetmekle yükümlüdür. Bu yükümlülük tam zamanında teslimat yapan tedarikçinin, işletmeler arasında alt yapının kurulması için, yatırım yapması halinde sözkonusu olur[217]. Yukarıda belirtildiği gibi, tam zamanında tedarik çerçeve sözleşmesi, zorunlu olarak münferit sözleşmelerin akdini ihtiva eder. Buna göre ikili sözleşme ilişkisi olan iki aşamalı somutlaştırma süreci bulunur: Bir yandan sabit çerçeve sözleşme, diğer yandan ikmal edici (tamamlayıcı), somutlaştırıcı ve özellikleri belirleyen bir anlamı olan bağımsız münferit sözleşmeler bulunur[218].

Çerçeve sözleşmede tedarikçinin alıcıya karşı doğal olarak belirli sayıda münferit sözleşme yapmayı talep etme hakkı bulunmamaktadır. Elbette bu arada ana üreticinin de tam zamanında tedarik çerçeve sözleşmede açık anlaşma olmaksızın münferit sözleşmelerinin yapılmasına sadık kalma yükümlülüğü vardır[219].

Tedarikçiden sipariş edilecek ürünlerin miktarının, azamî ve asgarî sınırı yaklaşık olarak kararlaştırılır. Burada tam bir belirlilik yoktur. Ancak, tedarikçinin talebe göre tam zamanında teslim yapabilmesi için, yaklaşık bir öngörünün olmasında fayda vardır. Önce tamamen bir öngörü olan bu talep miktarı zamanla kesinleşir. Bunun için tam zamanında tedarik ilişkisi çerçevesinde, muhtemel yıllık gereksinim duyurulur. Tedarikçilere kendi üretim planlamasını mümkün kılmak için yıl, ay, hafta vb. ile ilgili alım hacmi öngörülerinin duyurulması amacıyla süreler kararlaştırılır. Bu şekilde daha uzun süreli tahminlere periyodik olarak değer biçilir

[217] **Bernhard** – **Eckel**, s. 79, dpn. 268.
[218] **Zirkel**, s. 2; **Nagel**, s. 320; **Martinek**, Bd. III, s. 299; **Bernhard** – **Eckel**, s. 76; **Maischein**, Oliver: Kartellrechtliche Probleme des Just – in – time – Vertrages, Minchen 1997, s. 17.
[219] **Bernhard** – **Eckel**, s. 79; **Steckler**, s. 79; **Bremer**, s. 24.

ve kararlaştırılmış kısa süreler için her defasında sabit sipariş verilir. Böylece, artık bir veya iki sonraki talep süreleri için şartlar, özellikle üretim miktarları değişmez[220].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde alıcı, edimlerin özelliklerini, piyasadaki talebe göre belirleme hakkını saklı tutar. Benzer durum ifa şekilleri için de geçerlidir. Bu sebeple, tam zamanında tedarik sözleşmelerinde edimin niteliği, miktarı veya ifa zamanının belirli olması ya da en azından belirlenebilir olması hususu uygulamada tam karşılık bulamayabilir[221]. Aslî edimler arası değişim çerçeve sözleşmenin sürekli yükümlülük ilişkisinden bağımsız olarak münferit sözleşmeler dâhilinde gerçekleşir. Çerçeve sözleşmede alıcının ürünün özelliklerini ve ifa şekillerini tek taraflı olarak belirleyebileceği önceden kararlaştırılır. Ancak bu, meselâ hava yastığı üreticisinin birden ayna teslim etmek zorunda kalmayacak şekilde, önceden tespit edilen çerçeve içerisinde kalmalıdır. Ürünün özelliklerinin çerçeve sözleşmede açıkça belirlenmemesi ve bu özelliklerin münferit sözleşmeler ile somutlaştırılması çerçeve sözleşmenin özüne uygun düşer. Ürünün tüm özellikleri ve ifa şekilleri en geç münferit sözleşmelerin akdedilmesiyle belirlenmiş olur. Ancak daha önce de ifade edildiği gibi, çerçeve sözleşme belirli bir dereceye kadar sözleşmede belirlilik gereklerini yerine getirmelidir. Bununla birlikte, çerçeve sözleşmenin özel niteliğinden dolayı belirlilik için aranan gerekler diğer borç ilişkilerinde aranan gerekler kadar yüksek değildir. Sözleşme taraflarından birine veya üçüncü bir kişiye edimi belirleme hakkı tanınması durumunda, çerçeve sözleşmelerinde belirlenebilirlik hususunun söz konusu olduğu söylenebilir[222].

---

[220] **Steckler**, s. 19.

[221] **Bernhard – Eckel**, s. 80.

[222] Buradaki edimi belirleme hakkı, borçlar hukukundaki seçimlik borçlardan farklı bir kavramdır. Borçlar hukukundaki seçimlik borçlardan kasıt, borcun konusunu birden çok edim teşkil etmesi halinde, bu edimler arasından yapılacak bir seçim sonucunda, sözkonusu edimlerden yalnız birisinin ifasının gerekmesidir (**Oğuzman/Öz**, s. 225 vd; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 811 vd.). Burada anlatılan edimi belirleme hakkı ise BGB § 315 vd.'da düzenlenmiştir. Türk/İsviçre hukukunda ise bunun gibi bir hüküm bulunmamaktadır. Ancak, konuyla ilgili olarak, doktrinde bazı yazarlar, BK. m. 70/c. 2 (OR Art. 71/c. 2)'den de aynı sonuca varılabileceğini ifade etmektedirler (**Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 163 vd.). Bu düzenleme ana hatlarıyla belirlenen edimin, ürün özelliklerini ve ifa şekillerini kapsar. Martinek'in de belirttiği gibi, tam zamanında tedarik sözleşmesinde üreticiler çerçeve sözleşmeyi, ileride akdedilecek münferit sözleşmelerin içeriğini ve

Ancak edim, ana hatlarıyla çerçeve sözleşmede önceden tespit edilmiş olmalıdır. Edimi belirleme hakkı hem ürünün özelliklerini hem de ifa şekillerini kapsar. Sonuç olarak tam zamanında tedarik sözleşmesi, bir çerçeve sözleşme ilişkisi olarak değerlendirilmektedir[223].

C. Tedarikçinin Bağımsız Olması

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde tedarikçi, kendi ad ve hesabına işgören bağımsız bir işletmecidir[224]. Bu unsur, adı geçen sözleşmeyi, kendi ad ve hesabına işgörme unsurunu taşımayan hizmet sözleşmesinden ayırır. Yine tedarikçinin bağımsız olması, ana üretici ile tedarikçinin arasındaki ilişkinin, şirketler topluluğu ilişkisi olmadığının da bir göstergesidir. Gerçi bu sözleşmede taraflar işletme olarak bağımsızdırlar; fakat titiz bir şekilde kurulmuş sözleşmeler ağı vasıtasıyla ana üreticinin işletmesiyle sıkı şekilde bağlanmış bir organizasyona dâhil olurlar[225].

Tedarikçinin kendi ad ve hesabına çalışması, uygulamada yapılan tam zamanında tedarik sözleşmelerinde açıkça yer almaktadır. Bununla birlikte tedarikçinin, ana üreticinin talimatlarıyla bağımlı olması, bu talimatlar doğrultusunda işi yürütmesi ve adeta onun üreticinin bir uç üretim atölyesiymiş gibi işlem

---

teslimatın özelliklerini tamamen kendi tekellerine alacak kayıtlarla oluşturmak isterler. (**Martinek**, Bd. III, s. 301). Bununla birlikte, eğer sözleşmenin içeriği sözleşenlerden yalnız biri tarafından tayin ediliyorsa, bu, dürüstlük kuralı, adalet ve hakkaniyete uygun olmalıdır (**Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 164).

[223] **Nagel**, Lieferant, s. 2292; **Nagel**, s. 320; **Martinek**, Bd. III, s. 296; **Bernhard – Eckel**, s. 80; **Maischein**, s. 17; **Steckler**, s. 15; **von Sorge /Knopf**, s. 7; **Rinkler**, Axel: Ebenroth/Boujong/Joost/Strohn Handelsgesetzbuch, Bd. II, (Hrsg. Detlev Joost/Lutz Strohn), § 453 HGB, 2. Aufl. München 2009, Rn. 10; **Westermann**, Harm Peter: Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Bd. III, Schuldrecht Besonderer Teil, (Hrsg. Franz Jürgen Säcker/ Roland Rixecker**),** §§ 433 – 453 BGB, 5. Aufl., München 2008, Vorbemerkung, Rn. 12.

[224] **Nagel**, Lieferant, s. 2291; **Bernhard – Eckel**, s. 96; **Martinek**, Bd. III, s. 304 vd.; **Steckler**, s. 111; **Bremer**, s. 23; **Maischein**, s. 6; **Gass**, Wolfram: Ebenroth/Boujong/Joost/Strohn Handelsgesetzbuch, Bd. II, (Hrsg. Detlev Joost/Lutz Strohn), § 407 HGB, 2. Aufl. München 2009, Rn. 157; **von Sorge/Knopf**, s. 11; **Lehmann**, Michael: Just in time Handels- und AGB-rechtliche Probleme, BB., 1990, Heft 27, s. 1849.

[225] **Maischein**, s. 6.

görmesi[226], bağımsız bir işletmeci olup olmadığı hususundaki tartışmayı ortaya çıkarmıştır.

Yukarıda belirtildiği üzere, tedarikçi, ana üreticiden hukukî anlamda bağımsız bir işletmecidir. Tedarikçi bazı tedarik ilişkisi alanlarında geniş ölçüde alıcının talimatlarına tâbi olsa da, kural olarak kendi sorumluluğunda bazı kararları alıp uygulayabilir. Tedarikçi bir yandan geniş ölçekli bir entegrasyona rağmen, hukukî bakımdan bağımsız ve kendi sorumluluğunda hareket edebilen bir hukuk sujesidir[227].

Tedarikçinin bağımsızlığı denilince hukukî bağımsızlık anlaşılır. Yoksa ekonomik bağımlılık bütün iş görme sözleşmelerinde ortak özelliktir. "*Hukukî bağımlılık, işçinin işin yürütümüne ve işyerindeki davranışlarına ilişkin talimatlara uyma yükümlülüğünü üstlenmesi ile doğar. İşçi edimini işverenin karar ve talimatları çerçevesinde yerine getirmektedir. İşçinin bu anlamda işverene karşı kişisel bağımlılığı ön plana çıkmaktadır. Bu anlamda, işveren ile işçi arasında hiyerarşik bir bağ vardır. İş sözleşmesine dayandığı için hukukî, işçiyi kişisel olarak işverene bağladığı için kişisel bağımlılık söz konusudur*"[228].

Yargıtay'ın değişik kararlarında belirtildiği üzere, hizmet sözleşmesinde bağımlılık unsurunun içeriğini; işverenin talimatlarına göre hareket etmek ve iş sürecinin ve sonuçlarının işveren tarafından denetlenmesi oluşturmaktadır. İşin işverene ait işyerinde görülmesi, iş görenin işin görülme tarzı bakımından iş sahibinden talimat alması, işin iş sahibi veya bir yardımcısı tarafından kontrol edilmesi, malzemenin işveren tarafından sağlanması, bir sermaye koymadan ve kendine ait bir organizasyonu olmadan faaliyet göstermesi, ücretin ödenme şekli kişisel bağımlılığın tespitinde dikkate alınacak yardımcı olgulardır. Sayılan bu belirtilerin hiçbiri tek başına kesin bir ölçü teşkil etmez. Dikkate alınabilecek diğer bir ölçüt de, özellikle bir iş sahibi için çalışan kişinin, ücreti kendisi tarafından ödenen yardımcı elemanlar çalıştırması, işin görülmesinde onlardan yararlanmasıdır.

[226] **Martinek**, Bd. III, s. 291.
[227] **Bernhard – Eckel**, s. 101; **von Sorge /Knopf**,, s. 11.
[228] Yarg. 9. HD, T. 13.07.2009, E. 2008/876, K. 2009/20602 (www.kazanci.com)(15.10.2009).

Bu durumun varlığı, çalışma ilişkisinin bağımsız olduğunu gösterir. Diğer bir ölçüt de ekonomik risktir. Hizmet akdinde ekonomik risk işveren tarafından, istisna akdinde ise yüklenici tarafından karşılanmaktadır[229].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üretici ile tedarikçi arasındaki sıkı ilişkiye rağmen bir hiyerarşik ilişki yoktur. Ana üreticinin talimatları tedarik edilecek parçanın nitelik ve ifasıyla ilgilidir. Yoksa tedarikçinin işletmesindeki yönetim, çalışanlarla ilişkiler ve çalışanların ücretinin ödenmesi gibi bağımlılığı gösteren davranışlarla ilgili değildir. İşin sevk ve idaresi bakımından bir talimat verme sözkonusu değildir. Tedarikçi, kendi iş organizasyonu içinde ve ana üreticinin mesai ve iş konusunda bir talimatı olmadan çalışmakta, sadece kalite gibi ana üreticinin kendisinden istediği konularda bilgi vermekte veya denetimi kabul etmektedir[230]. İşin, işverenin iş yerinde değil de tedarikçinin kendi işyerinde görmesi de bağımsızlık için bir ölçüttür. Ana üretici ile tedarikçi işletmeleri ile ilgili biri diğerinin işletmesi için bir sermaye koymamakta, her iki tarafta kendi işletmelerini kendileri sermayeleri ile finanse etmektedirler. Yine işletmelerindeki mallar konusunda serbestçe tasarruf edebilmektedirler. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde her iki taraf da işletmesi ile ilgili ekonomik riski kendisi taşımaktadır. Başka bir deyişle hem ana üretici hem de tedarikçi kendi ad ve hesaplarına iş görmektedirler. Yargıtay kararında da belirtildiği üzere, tedarikçi işletmesinde kimleri çalıştıracağını, kaç kişi çalıştıracağını, bunlara ne kadar ücret vereceğini, bunların yönetimi ile ilgili nasıl bir düzenleme yapacağını kendisi

---

[229] HGK, T. 09.05.2007, E. 2007/13 – 247, K. 2007/262; Yarg. 9. HD, T. 13.07.2009, E. 2008/876, K. 2009/20602; Yarg. 9. HD, T. 28.05.2009, E. 2008/496, K. 2009/14827; Yarg. 9. HD, T. 09.02.1999, E. 1998/18888, K. 1999/1810; Yarg. 10. HD, T. 07.10.1986, E. 1986/2290, K. 1986/5005; Yarg. 10. HD, T. 18.06.1990, E. 1990/2951, K. 1990/6089 (www.kazanci.com)(15.10.2009).

[230] "*Davacı avukat, aldığı dava ve icra takiplerini teslim aldıktan sonra, kendi iş organizasyonu içerisinde ve işverenin mesai ve iş konusunda bir talimatı olmadan takip etmekte ve sonuçlandırmakta, sadece aşamaları ve sonuçları hakkında rapor sunmaktadır. Davacı avukat, aynı iş organizasyonda ücreti kendisi tarafından ödenen yardımcı eleman çalıştırmakta, keza işini kaybetme riski olmaksızın verilen görevi reddetme hakkına sahip bulunmaktadır. O halde, taraflar arasındaki sözleşmede, iş sözleşmesinin belirleyici unsuru olan hukuki ve kişisel bağımlılıktan söz edilemez.*" Yarg. 9. HD, T. 13.07.2009, E. 2008/876, K. 2009/20602 (www.kazanci.com)(15.10.2009).

kararlaştırmaktadır. Bütün bunlar göz önüne alındığında tedarikçinin bağımsız olduğu kolayca tespit edilebilmektedir.

D. Ücret

Tam zamanında tedarik sözleşmesi tam iki tarafa borç yükleyen (synallagmatik) bir sözleşmedir[231]. Bu tür sözleşmelerde tarafların edimleri, birbirinin varlık temelini ve karşılığını oluşturur; sözleşmeyle bunların birbiriyle mübadele edilmesi konusunda anlaşılır. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üreticinin tedarik edilecek parça karşılığında bir ücret ödemeyi taahhüt etmesi bu sözleşmenin aslî yükümlerindendir[232]. Tedarik edilen parçanın ücretsiz olarak taahhüt edilmesi durumunda, sözleşme tam zamanında tedarik sözleşmesi olmaz. Çünkü ücret, tam zamanında tedarik sözleşmesini diğer sözleşmelerden ayıran önemli bir unsurdur.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ücret ödeme taahhüdünün bulunması yeterli olup, bunun miktarının önceden belirlenmiş olması şart değildir. Kanaatimizce, BK. m. 182/III ve 366 hükmü kıyasen buraya uygulanabilir. Sözkonusu maddelerdeki düzenlemeler şöyledir: BK. m. 182/III "*Hale göre tâyini mümkün olan semen, tesmiye edilmiş hükmündedir.*" BK. m. 366 ise "*Evvelce kararlaştırılmamış veya takribî bir surette kararlaştırılmış olan bedel, yapılan şeyin kıymetine ve müteahhidin masraflarına göre tâyin edilir.*"[233]. Bu düzenlemelerden yola çıkarak tam zamanında tedarik sözleşmesinde de ücretin belirlenebilir olmasının yeterli olduğu kabul edilebilir.

Ücretin ne zaman ödeneceği, sözleşmede taraflarca kararlaştırılabilir[234]. Ücret ödemesi parça tesliminde olabileceği gibi, dönemsel olarak da kararlaştırılabilir.

---

[231] **Nagel**, Lieferant, s. 2292; **Nagel**, s. 326; **Steckler**, s. 15; **Bremer**, s. 24 vd.

[232] **Nagel**, s. 322; **Martinek**, s. 309 vd; **Bernhard – Eckel**, s. 94; **Steckler**, s. 15; **Maischein**, s. 22; **von Sorge /Knopf**,, s. 11.

[233] Satım sözleşmesindeki semenden farklı olarak, istisna sözleşmesinde ücret miktarının anlaşmada belirlenmiş olması veya belirlenmesini sağlayacak hususların gösterilmiş olması şart değildir (**Aral**, Fahrettin: Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, Genişletilmiş 7. Baskı, Ankara 2007, s. 323).

[234] Steckler, Japonya'da ödemenin teslimatta hemen yapıldığını belirtmektedir (**Steckler**, s. 5).

Bernhard – Eckel'in de belirttiği gibi, tam zamanında tedarik sözleşmesinde, tedarikçinin talep edilen parçayı en iyi hale getirme potansiyeli sonuna kadar kullanılır. Ana üretici, tedarikçinin araştırma ve geliştirme çalışmaları ile üretilecek parçanın maliyetinin asgariye düşürülmesi çalışmalarını ve istenilen parçayı üretme sürecini sürekli denetleme hakkına sahiptir. Ana üretici gerektiğinde tedarikçiye destek sağlayarak bu sürece müdahale edebilir. Bu yolla ortaya çıkan maliyet düşüşleri ana üreticiye yansıtılmalıdır. Bazen de taraflar yılsonunda müzakere yapmak konusunda anlaşırlar. Bu müzakerelerde sonraki yıl için ücretler/ fiyatlar ve tam zamanında yapılacak teslimin diğer şartları tespit edilir. Bazen de ücret/fiyat tahmin edilen miktarlar üzerinden üç aylık olarak tespit edilebilir[235].

E. Tarafların Anlaşması

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, rızaî ve tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. Sözleşmenin kurulabilmesi için her iki tarafın sözleşmenin esaslı noktaları üzerinde, karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları yeterlidir (BK. m. 1/I)[236]. Karşılıklı irade beyanlarının uygunluğu, sözleşmenin hem objektif[237], hem de sübjektif esaslı noktalarını[238] içermelidir[239].

---

[235] **Bernhard – Eckel**, s. 58 – 59.

[236] Borçlar Kanunu'nun 2'inci maddesi hükmü gereğince; tarafların, sözleşmenin esaslı noktaları üzerinde anlaşmış olmaları yeterlidir. İkinci derecedeki noktalar sükûtla geçirilmiş olsa bile sözleşme kurulmuş olur.

[237] Bir sözleşmedeki objektif esaslı nokta, sözleşme kanunda düzenlenmişse, bu düzenlemedeki tanımlamada yer alan zorunlu unsurlardır. Bu unsurlar kurulmak istenen sözleşmenin asgari içeriğini oluşturur. Başka bir deyişle, bir sözleşmenin kurulabilmesi için, yani bir sözleşmeden söz edebilmek için bulunması zorunlu olan asgari unsurlardır. Bu unsurlar, sözleşmeye tipini veren unsurlardır. Bu sebeple bu unsurlara sözleşmenin tipik unsurları da denilebilir. İsimsiz sözleşmelerde esaslı noktalar ise sözleşmenin anlam ve niteliğinden anlaşılır (**Eren**, s. 210 – 211; **Kılıçoğlu**, Ahmet M.: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Genişletilmiş 11. Bası, Ankara 2009, s. 42 – 43; **Oğuzman/Öz**, 64; **Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 175).

[238] İrade özerkliğinin doğal sonucu olarak, objektif yönden esaslı nokta olmayan bir unsuru taraflardan biri, sözleşme yapma iradesinin zorunlu şartı olarak görüyorsa bu unsur sözleşmenin sübjektif esaslı unsurudur. Mesela, bir satım sözleşmesinde yan nokta olan şeyi ambalajlama şekli taraflarca sözleşmenin esaslı noktası haline getirilebilir (**Eren**, s. 211; **Kılıçoğlu**, s. 43; **Oğuzman/Öz**, 64 – 65; **Kocayusufpaşaoğlu**, Borçlar Hukuku, s. 176).

[239] **Eren**, s. 205 vd; **Oğuzman/Öz**, s. 61 vd.

Bu sözleşmenin tarafları, bir parçanın tedarik edilmesini borçlanan "tedarikçi (yan sanayici)" ile ücret ödeme borcu altına giren "ana üretici"dir. Tam zamanında tedarik sözleşmesi tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme olduğu için, tarafların her ikisinin de fiil (sözleşme) ehliyetine sahip olması gerekir.

II. Özellikleri

A. Borçlandırıcı İşlem Özelliği

Borçlandırıcı işlem, alacaklı ile borçlu arasında bir borç ilişkisi kuran, bu şekilde en az bir borç doğuran işlemdir[240]. Borçlandırıcı işlem ile borçlu, alacaklıya karşı, borçlanılan yükümlülüğe uygun olarak belirli bir davranışta bulunmayı yüklenir. Dolayısıyla borçlandırıcı işlemler, yalnız borçlanılan edimin konusunu oluşturan hakkın devrine, sınırlanmasına, değiştirilmesine veya ortadan kaldırılmasına ilişkin bir taahhüdü içerirler. Bunların bir hakka veya hukukî bir ilişkiye doğrudan doğruya etki etmeleri sözkonusu değildir. Başka bir ifadeyle borçlandırıcı işlemler, malvarlığının aktifine dâhil herhangi bir hakkın derhal bir başkasına devredilmesi, sınırlanması, değiştirilmesi veya ortadan kaldırılması sonucunu doğurmazlar[241].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin kurulması ve münferit sözleşme ile talepte bulunulması ile birlikte, tedarikçi için talep edilen parçayı (burada satım veya istisna sözleşmelerindeki satıcı veya müteahhidin yükümlülüğü olarak beliren satım konusu malı veya üretilen malı) ana üreticiye teslim ve bunun üzerindeki hakkı ona geçirme, ana üreticinin de tedarikçiye bir miktar para ödeme borcu doğar. Tam zamanında üretim sözleşmesinde, sözleşme ilişkisinin niteliği gereği hak sahipliğinde değişme teslimle gerçekleşir (TMK. m. 763/I). Çünkü bu gibi bir ilişkide amaç hak

---

[240] **Eren**, s. 191; **Oğuzman/Öz**, s. 40; **İnan**, Ali Naim: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1979, s. 89; **Tunçomağ**, Kenan, Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, İstanbul 1976, s. 138; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 51.

[241] **Eren**, s. 191; **Oğuzman/Öz**, s. 40; **von Tuhr**, Andreas: Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı, C. 1 – 2, (Çev. Cevat Edege), Ankara 1983, s. 188 vd.

sahipliğini sağlayabilecek diğer yollara başvurmayı gereksiz kılar. Açıklanan sebeplerle tam zamanında tedarik sözleşmesi bir borçlandırıcı işlemdir[242].

B. Rızaî Sözleşme Özelliği

Sözleşmenin kurulması ve sonuçlarını meydana getirmesi için tarafların birbirine uygun irade beyanlarına eklenecek tamamlayıcı bir unsur olarak maddî bir fiilin gerekli olduğu sözleşmeler, real sözleşmelerdir. Buna karşılık, tarafların karşılıklı ve birbirine uygun iradelerini beyan etmelerinin sözleşmenin kurulması için yeterli olduğu hukuki işlemlere rızaî sözleşmeler adı verilir[243]. Bugün Türk hukukunda rızaî sözleşmeler genel ilkeyi oluşturmaktadırlar.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde tarafların bir parçanın tedarik edilmesi ve bunun karşılığında da ücret ödenmesi konusunda anlaşmış olmaları yeterlidir. Bu sebeple, tam zamanında tedarik sözleşmesi de rızaî bir sözleşmedir.

C. Tam İki Tarafa Borç Yükleyen Sözleşme Özelliği

Sözleşmeler taraflara borç yükleme açısından iki gruba ayrılırlar. Birinci gruptaki sözleşmeler, taraflardan yalnız birine borç yükler; diğer taraf için bu sözleşmeden doğan bir borç sözkonusu değildir. Bu tür sözleşmelere "bir tarafa borç yükleyen sözleşmeler" denilir[244]. Bu tür sözleşmelere misal olarak, bağışlama vaadi ve kefalet sözleşmesi verilebilir.

Diğer grupta ise, iki tarafa borç yükleyen sözleşme vardır[245]. Tarafların her ikisini karşılıklı edim yükümleri altına sokan ve bu edimlerin karşılıklı değiştirilmesini öngören sözleşmelere iki tarafa borç yükleyen sözleşme denir. Meselâ, satım sözleşmesinde satım konusu şeyle bir miktar paranın, kira

[242] **Martinek**, Bd. III, s. 296; **Bernhard – Eckel**, s. 63; **Steckler**, s. 11 vd.; **Bremer**, s. 21.
[243] **Eren**, s. 199 – 200; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 59.
[244] **von Tuhr**, s. 140; **Eren**, s. 193; **Oğuzman/Öz**, s. 264; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 53; **İnan**, s. 83. Tek tarafa borç yükleyen sözleşmeler, bir sözleşme olmaları sebebiyle iki taraflı hukuki muamelelerdir. Başka bir deyişle meydana gelmeleri için iki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları gerekir. Bir sözleşmenin tek taraflı veya iki taraflı olması, sözleşmenin meydana gelmesi ile değil, sözleşmenin borç yüklemesi ile ilgilidir (**Eren**, s. 193; **Oğuzman/Öz**, s. 264, dpn. 271).
[245] İki tarafa borç yükleyen sözleşme kavramı kanunlarda tanımlanmamıştır. Bununla birlikte BK. m. 81 de "Mütekabil taahhütleri muhtevi olan bir akit" kavramı kullanılmıştır.

sözleşmesinde bir şeyin kullanılması ile bir miktar paranın değiştirilmesinde durum böyledir. Bazı iki taraflı sözleşmelerde, taraflardan birinin borcu diğer tarafın borcunun karşılığını oluşturur. Bu tür sözleşmelerde bir edim değişimi sözkonusudur. Bu tür sözleşmelere tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmeler veya karşılıklı (synallagmatik) sözleşmeler denir[246]. Meselâ satım, kira, istisna sözleşmesi vb. Bazı iki taraflı sözleşmelerde ise bir taraf her zaman borç altına girerken, diğer taraf bazı şartlar gerçekleşirse borç altına girer. Bu tür sözleşmelere eksik iki tarafa borç yükleyen sözleşmeler denir. Meselâ ücretsiz vekâlet sözleşmesinde durum böyledir. Çünkü vekâlet sözleşmesinde vekil her zaman yüklendiği işi görme borcu altına girerken, müvekkil ise ancak, ücret kararlaştırılmış ise veya iş görülürken vekil bir masraf yaparsa bu masrafları ödeme borcu altına girer (BK. m. 394).

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde bir tarafın (tedarikçinin) ana üretici tarafından talep edilen parçanın tedarik edilmesi ve teslim edilmesi yükümlülüğü varken, diğer tarafın da (ana üreticinin) kendisine teslim edilen parçalar için bir ücret ödemesi gerekmektedir. Başka bir deyişle, tam zamanında tedarik sözleşmesinde, edim yükümleri sözkonusu olan iki tarafın edimlerinin karşılıklı olarak değişimi vardır. Bu sebeple tam zamanında tedarik sözleşmesi tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. Tedarikçi ile ana üreticinin edimleri birbirinin varlık sebebini ve karşılığını oluşturmaktadır. Bu açıklamalar ışığında tam zamanında tedarik sözleşmesinin, tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme olduğu tespiti yapılabilir[247].

---

[246] **Koller**, Bd. I, s. 57 vd.; **Eren**, s. 194 – 195; **Oğuzhan/Öz**, s. 41 – 42; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 53; **İnan**, s. 83 – 84; **Havutçu**, Ayşe: Tam İki Tarafa Borç Yükleyen Sözleşmelerde Temerrüt ve Müsbet Zararın Tazmini, İzmir 1995, s. 3 vd.

[247] **Nagel**, s. 320; **Martinek**, Bd. III, s. 296; **Bernhard – Eckel**, s. 55 vd; **Steckler**, s. 14 vdd.; **Bremer**, s. 21.

§ 8. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNDE BULUNAN DİĞER SÖZLEŞME TİPLERİNE AİT UNSURLAR VE ÖZELLİKLER

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde farklı sözleşmelere ait unsurlar ve özellikler bulunmaktadır. Aşağıda bu unsurlar tek tek incelenmiş ve bunların tam zamanında tedarik sözleşmesinin zorunlu unsuru olup olmadığı, sözleşmenin hukukî niteliğinin belirlenmesinde bir öneminin bulunup bulunmadığı açıklanmıştır.

I. Satım Sözleşmesine Ait Unsurlar ve Özellikler

Satım sözleşmesi, satıcının bir malvarlığı hakkını alıcıya geçirmeyi, alıcının da satıcıya satım konusunun kararlaştırılmış değerini para olarak ödemeyi borçlandığı sözleşmedir[248]. Bu özelliği sebebiyle satım sözleşmesi temlik borcu doğuran sözleşmelerden olup; "satılan şey", "satım parası" ve "satılan ile satım parasının birbiriyle değiştirilmesi üzerine anlaşma" olmak üzere üç unsurdan meydana gelmektedir[249].

Satım sözleşmesinin unsurları arasında ilk sırada satılan mal yer alır. BK. m. 182'de kullanılan "mal" kavramı, doktrin ve uygulamada geniş yorumlanmaktadır. Bu kavram ile taşınır ve taşınmaz niteliğindeki tüm nesnel varlığa sahip ve mülkiyet konusu olmaya elverişli olan eşya ile birlikte, egemenlik altına alınabilen ve mülkiyetin konusu olmaya elverişli bulunan gaz, elektrik havagazı gibi doğal güçler

---

[248] **Koller**, Alfred: Basler Kommentar, Obligationenrecht I, Art. 1 – 529 OR., 4. Aufl., (Hrsg. Heinrich Honsell, Nedim Peter Vogt, Wolfgang Wiegand), Art 184 OR, Basler 2007, s. 1064; **Fikentscher**, Wolfgang: Schuldrecht, 8. Aufl., Berlin 1992, s. 398 - 399; **Esser**, Josef/**Weyers**, Hans – Leo: Schuldrecht, Bd. II, Besonderer Teil, 7. Aufl., Heidelberg 1991, s. 1; **Larenz**, Karl: Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. II, Halbband 1, Besonderer Teil, 13. Aufl., München 1986, s. 6; **Tandoğan**, C. I/1, s. 78; **Aral**, s. 59; **Zevkliler**, Aydın/**Havutçu**, Ayşe: Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri, 9. Baskı, Ankara 2007, s. 47; **Yavuz**, Cevdet/**Özen**, Burak/**Acar**, Faruk: Türk Borçlar Hukuku Özel Hükümler, Yenilenmiş 7. Baskı, İstanbul 2007, s. 42. BK. m. 182/I'de satım sözleşmesinin tanımı yapılmıştır. Buna göre; "*Satım bir akittir ki onunla satıcı, satılan malı alıcının iltizam ettiği semen mukabilinde alıcıya teslim ve mülkiyeti ona nakleylemek borcunu tahammül eder.*" TBKT. m. 206'de ise "*Satış sözleşmesi, satıcının, satılanın zilyetlik ve mülkiyetini alıcıya devretme, alıcının ise buna karşılık bir bedel ödeme borcunu üstlendiği sözleşmedir.*" hükmüne yer verilmiştir (**TBK. Tasarısı**, s. 50).

[249] **Fikentscher**, s. 399 vd.; **Eser/Weyers**, s. 2 – 3; **Larenz**, Bd. II, Halbband 1, s. 6 – 7; **Aral**, s. 59; **Zevkliler/Havutçu**, s. 48 vd.; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 46 vd.

(TMK. m. 762), alacaklar malvarlığına girip de parasal değeri bulunan tüm haklar satım sözleşmesinin konusunu oluşturabilir[250].

Satım sözleşmesinin konusu olan malın, sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut olması veya satıcının malvarlığında bulunması gerekmez. Gerçekten de, satıcı bu malı daha sonra elde ederek alıcıya vermeyi yükümlenmişse, böyle bir satım sözleşmesi de geçerlidir[251]. Meselâ yapılan bir sözleşme ile altı ay sonra toplanacak ürünün teslim edileceğinin kararlaştırılması, ileride bir fabrikada seri halinde imal edilecek eşyanın satımı, inşa edilmemiş bir binada kat mülkiyeti satışı veya müstakbel alacağın devri konularını içeren bir satım sözleşmesi geçerlidir[252]. Buna doktrinde umut satımı adı verilir. Ancak, sözleşmeyle kararlaştırılmış olan ifa zamanında, sözleşmeye konu oluşturan mal mevcut olmalıdır veya satıcının eline geçmiş olmalıdır[253].

Şu halde satım sözleşmesinin kurulduğu anda mevcut olmayıp da ileride gerçekleşecek bir şeyin satım sözleşmesine konu olması mümkündür[254]. Ancak ileride imal edilecek şeylerin satımını, istisna sözleşmesinde müteahhidin kendi malzemesiyle kendi yerinde hazırlayıp bitince teslim edeceği taşınır eserlerden ayırt

---

[250] **Koller**, Kommentar, s. 1066; **Fikentscher**, s. 400; **Tandoğan**, C. I/1, s. 78 – 79; **Aral**, s. 63 vd.; **Zevkliler/Havutçu**, s. 48; **Yavuz/Özen /Acar**, s. 46.

[251] **Gauch**, Peter: Der Werkvertrag, 4. Aufl., Zürich 1996, s. 37; **Koller**, Kommentar, s. 1067; **Fikentscher**, s. 401; **Zevkliler/Havutçu**, s. 49; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 47.

[252] **Aral**, s. 67; **Zevkliler/Havutçu**, s. 49. Yarg. 13. HD., T. 14.05.1981, E. 1981/2510, K. 1981/3784. (www.kazanci.com) [05.03.2009]

[253] "*Taraflar arasındaki satım sözleşmesinde, satılanın nev'i (çeşidi) belirlenmiştir. Satılan narenciyenin ayırdedilmesi ve sözleşmeye tahsisi ve teslim edilmesi ancak ürünün elde edilmesinin mümkün görüleceği kemale erme (olgunlaşma) zamanına bağlandığı ve don alayının bu zamandan önce meydana gelmesi halinde ayırdetme ve satılanı sözleşmeye tahsis etme işleminden önce meydana gelen hasar alıcıya geçmez. Ağacından ürünü toplama zamanı gelmeden tamamen davalının dışında bir don olayı ile hasarın meydana gelmesinde davalının ürünü zamanında toplama borcunun ifasının veya gereği gibi ifasının kusursuz olarak imkânsızlaştığının kabulü zorunludur (BK. m. 117)*". Yarg. 13. HD., T. 15.09.1994, E. 1994/6197, K. 1994/7587. (www.kazanci.com) [05.03.2009] Bununla birlikte satıcı sözkonusu malı bir şekilde elde ederek teslim etme imkânına sahipse, buna rağmen sözleşme konusu malı elde ederek teslim etmemişse, sözleşme geçersiz değildir. Çünkü malın teslimi, imkân dâhilindedir. Böyle bir durumda satıcı, alıcıya karşı tazminat ödemekle yükümlüdür (BK. m. 96) (**Tandoğan**, C. I/1, s. 80).

[254] **Gauch**, Werkvertrag, s. 37; **Koller**, Kommentar, s. 1067; **Tandoğan**, C. II, s. 43.

etmek bazen güç olabilmektedir[255]. İş sahibinin talimat verme hakkına sahip bulunması halinde, belirli özelliklerde bir ürün istenilmesi halinde istisna sözleşmesinin varlığı kolayca benimsenebilir[256]. Buna karşılık Yarg. HGK.'nun bir kararına da konu olduğu üzere, bir bedel karşılığında belli ölçü üzerine sandıklık tahta yapıp teslim edilmesi taahhüdü, seri halinde ve makine ile yapıldığı için herhangi bir sanat özelliği de göstermediğinden, istisna sözleşmesi değil, satım sözleşmesi niteliğinde sayılmıştır[257]. Yine *Gauch*'un da belirttiği gibi, satım konusu şeyi satıcı arada herhangi bir sözleşme ilişkisi olmasa da üretiyorsa veya pazarda sürümü olan bir şey kataloga ya da numuneye göre üretiliyorsa veyahut sözleşmenin kurulduğu anda sözleşme konusu eşyanın henüz var olup olmadığı alıcı tarafından bilinmiyor veya onun için fark etmiyorsa yine satım sözleşmesi vardır[258].

Tam zamanında üretim sistemi de en çok otomotiv sanayisinde kullanılan bir üretim sistemidir. Bir otomobilde kullanılan parçaların tamamı özel nitelik taşımazlar. Bazı parçalar piyasadan temin edilebilecek sıradan, her yerde bulunabilecek parçalardır. Meselâ, her yerde kullanılabilecek ve bulunabilecek vida veya cıvata bu tür malzemedir. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde de özel bir nitelik aranmayan parçaların üretilmesi veya sağlanması halinde satım sözleşmesinin unsur ve özellikleri sözkonusu olur.

Satım konusu mal, mislî veya mislî olmayan nitelikte olabilir. Bunun gibi ferdî özellikleriyle belirlenmiş (bireyselleştirilmiş) mallar ve çeşidiyle belirlenen mallar da satım sözleşmesinin konusunu oluşturabilir[259].

Satım sözleşmesinin ikinci unsuru, satım parası (semen)'dir[260]. Alıcının ödemeyi yükümlendiği satım parası, satıcının teslim edeceği malın karşılığını

---

[255] Genel olarak satım ile istisna sözleşmesinin karşılaştırılması için bkz. **Medicus**, Dieter: Kaufvertrag und Werkvertrag, JuS., Y. 1992, C. 4, s. 273 – 278; **Gauch**, Werkvertrag, s. 36 vd.
[256] **Gauch**, Werkvertrag, s. 38; **Tandoğan**, C. II, s. 43; **Zevkliler/Havutçu**, s. 310.
[257] Yarg. HGK., T. 12.11.1958, E. 1958/46, K. 1958/46. (**Tandoğan**, C. II, s. 43).
[258] **Gauch**, Werkvertrag, s. 38.
[259] **Koller**, Kommentar, s. 1068; **Fikentscher**, s. 401; **Eser/Weyers**, s. 16 – 17; **Larenz**, Bd. II, Halbband 1, s. 7; **Tandoğan**, C. I/1, s. 82 vd.; **Zevkliler/Havutçu**, s. 49; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 48.
[260] **Koller**, Kommentar, s. 1068; **Fikentscher**, s. 401.

oluşturmaktadır (BK. m. 182)[261]. Sözleşmenin tarafları, satım parasının miktarını, sözleşme özgürlüğü ilkesi gereğince istedikleri gibi belirleyebilirler. Ancak bu belirleme yapılırken dürüst davranılmalıdır. Aksi halde sözleşmenin tarafları arasında oluşturulan aşırı dengesizlik (açık bir oransızlık), bu sözleşmeden zararlı çıkan tarafın, BK. m. 21'de düzenlenen gabin[262] hükümlerine dayanarak sözleşme ile bağlı olmaması imkânını verir.

Satım sözleşmesi kurulurken, tarafların satım parasının miktarını kesin olarak belirlemeleri şart değildir. BK. m. 182/III hükmü gereğince, satım parasının belirlenebilir olması da yeterlidir[263]. BK. m. 209/I hükmü gereğince, alıcı kesin sipariş yapmış fakat bedel (semen) kararlaştırılmamış ise, satım sözleşmesi, siparişin yapıldığı gün ve yerde bulunan cari fiyat üzerinden kurulmuş sayılır[264]. Bu esas ancak cari fiyatı bulunan mallara uygulanır. Cari fiyat, borsa dışında piyasası olan belli bir çeşit malın belli bir ticarî çevrede yapılan alışverişlerde ulaştığı ortalama fiyattır[265].

---

[261] Satım sözleşmesindeki mal karşılığı verilecek bedelin (semenin), bir miktar para olması gerekir. Şayet sözleşmede bir tarafın borçlandığı mal teslimi edimi karşılığında, diğer taraf bunun karşılığında para değil de mal veriyorsa, bu takdirde satım değil, trampa (mal değişim) sözleşmesinden (BK. m. 232) söz edilebilir. TBKT. m. 281'de mal değişim sözleşmesi tanımlanmıştır. Buna göre; "*Mal değişim sözleşmesi, taraflardan birinin diğer tarafa bir veya birden çok şeyin zilyetlik ve mülkiyetini, diğer tarafın da karşı edim olarak başka bir veya birden çok şeyin zilyetlik ve mülkiyetini devretmeyi üstlendiği sözleşmedir.*" (**TBK. Tasarısı**, s. 70).

[262] Gabin konusunda geniş bilgi için bkz. **Sungur**, Hasan Halis: Gabin, İstanbul 1953; **Kalkan**, Burcu: Türk Hukukunda Gabin, İstanbul 2004; **Aslan**, Çiğdem Mine: Gabinin Unsurları ve Hukuki Sonuçları, Ankara 2006; **Olgaç**, Senai: Hukuk Davalarında: Gabin – Hata – Hile – İkrah, Ankara 1975; **Özkaya**, Eraslan: Gabin Davaları, Ankara 2000; **Buz**, Vedat: Gabin Halinde Edimler Arasındaki Aşırı Oransızlığın Giderilerek Sözleşmenin Ayakta Tutulması İsviçre Federal Mahkemesi'nin 26.6.1997 tarihli kararı (BGE 123 III 292 vd) Üzerinde Düşünceler, BATİDER, Y. 1998, C. XIX, S. 4, s. 51 – 82.

[263] **Koller**, Kommentar, s. 1068; **Tandoğan**, C. I/1, s. 90; **Aral**, s. 60; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 50. "*Bir edimin belirlenebilir olması (Bestimmbarkeit), edimin sözleşmenin kurulmasından sonra, yeni bir anlaşmaya gerek olmadan somut bir muhteva kazanması imkânını ifade eder.*" (**Aral**, s. 60).

[264] Bu hüküm doktrinde eleştirilmiş ve kaynak Kanun'da (OR. Art. 212) belirtildiği gibi, ifa yer ve zamanındaki fiyatın esas alınmasının daha doğru olacağı belirtilmiştir. Buna sebep olarak da, ifa zamanının ve yerinin tespitinin kolay olduğu, fakat sipariş zaman ve yerinin tespitinin zor olduğunu göstermişlerdir. Gerçekten de BK. m. 73 ve 74'e göre ifa yer ve zamanını tespit etmek mümkündür. Ancak kanunda siparişle ilgili bir düzenleme yoktur (**Tandoğan**, C. I/1, s. 91; **Zevkliler/Havutçu**, s. 52).

[265] **Tandoğan**, C. I/1, s. 91.

Satım parası kural olarak ülke parası üzerinden kararlaştırılır[266]. Ancak, satım parası yabancı parayla ve bu paranın ödeme zamanındaki karşılığıyla Türk parası olarak ödenmesi şartıyla da kararlaştırılabilir. Ayrıca, satış parasının mutlaka yabancı parayla ödenmesi de kararlaştırılabilir. Bu durumda, meselâ ABD Doları veya Sterlinle ya da Euro ile ödenmesi kararlaştırılan borç, aynen ödeme şartı geçerli olacağından, satım parasının belirtilen yabancı parayla ödenmesi gerekir (BK. m. 83).

Satım sözleşmesinin üçüncü unsuru anlaşmadır. Satım sözleşmesinin kurulmuş sayılabilmesi için, alıcı ile satıcının, karşılıklı olarak malla paranın değişimi hususunda anlaşmış olmaları gerekir[267]. Ancak sözleşmenin kurulabilmesi için mutlaka malın veya paranın teslim edilmesi gerekli değildir[268]. Satım sözleşmesinde aksi kararlaştırılmamışsa, satımın peşin olarak yapılmış olduğu kabul edilmektedir[269]. Yine kanun hükmü gereği aksine bir âdet veya sözleşme yoksa satıcı ile alıcı borçlarını aynı zamanda ifa etmekle mükelleftirler (BK. m. 182/II). Ancak taraflar arasında bu hükmün aksine bir düzenleme yapılmışsa veya taraflardan birinin

---

[266] **Koller**, Kommentar, s. 1068.

[267] **Koller**, Kommentar, s. 1072 vd.; **Fikentscher**, s. 398 vd; **Eser/Weyers**, s. 1 – 2; **Tandoğan**, C. I/1, s. 93; **Aral**, s. 59 – 60; **Zevkliler/Havutçu**, s. 53; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 53.

[268] **Tandoğan**, C. I/1, s. 94. Sözleşme mal veya paranın teslim edilmemesi halinde de kurulmuş sayılır. Ancak sözleşmenin kurulmasıyla tarafların karşılıklı olarak birbirlerinden mal ve parayı isteyebilme konusunda kişisel bir talep hakkı doğar (**Zevkliler/Havutçu**, s. 53). Yargıtay 15. Hukuk Dairesi'nin karşı görüşü sözkonusudur. "*BK. nun 182/1 maddesi hükmünce satılan malın alıcıya teslimi ile satış akdi tekemmül eder. Oysa ki, olayda satılan mal alıcılara teslim edilmediğinden mülkiyetin borçlulara intikal ettiği yolundaki kabul yanlıştır.*" Yarg. 15. HD., T. 13.02.1986, E. 1985/3051, K. 1986/495; "*Menkul mal teslim edilmeden satış işlemi tamamlanmış sayılamayacağından...*" Yarg. 15. HD., T. 13.09.1994, E. 1994/3714, K. 1994/4859 (www.kazanci.com) [05.03.2009]. Bununla birlikte Yargıtay'ın başka kararlarında farklı görüşler sözkonusudur. Mesela, "*Taraflar arasında yapılan satım sözleşmesine göre, davacı belli nitelik ve adette ekmeği kararlaştırılan tarihte teslim etmeyi, davalı Bakanlık da belirli nitelikte ve miktardaki ekmeğin kilosu için belli bir bedeli ödemeyi taahhüt etmiştir. Bu suretle taraflar arasında BK. nun 182. maddesi gereğince satım sözleşmesi vücut bulmuş ve bir tarafın bedeli ödeme, diğer tarafın da belli adetteki ekmeğin mülkiyetini nakletme ödevleri doğmuş bulunmaktadır.*" Yarg. 4. HD., T. 10.10.1978, E. 1977/12581, K. 1978/11161 (www.kazanci.com) [05.03.2009].

[269] "*Satışta bedelin peşin ödendiği bir teamül olduğundan aksini iddia eden kanıtlamak zorundadır*" Yarg. 11. HD., T. 11.02.1975, E. 1974/4970, K. 1975/892; Yarg. 13. HD., T. 29.09.2003, E. 2003/6077, K. 2003/10825 (www.kazanci.com) [05.03.2009].

borcunu diğer taraftan önce ifa edeceği konusunda bir gelenek varsa, o takdirde önce borcunu yerine getirmekle yükümlü bulunan taraf, öncelikle edimini ifa etmelidir[270].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde unsurları sözkonusu olan satım, hiç kuşkusuz ticarî satımdır. TTK. m. 25'de, ticarî satımlar düzenlenmiştir. Anılan maddede, tacirler arasında yapılan ticarî satımların esas itibariyle Borçlar Kanunu'nun ilgili hükümlerine tâbi olacağı belirtildikten sonra, bu tür satımlar hakkında özel bazı düzenlemelere yer verilmiştir. TTK. m. 25'de öngörülen bu özel hükümlerin uygulanabilmesi için, "*tacirler arasında yapılan ve onların ticari işletmelerini ilgilendiren bir ticari satımın*" mevcut olması gerekir[271]. Diğer bir deyişle, bu özel hükümler, tacirler arasında yapılan ve her iki taraf için de ticarî nitelikteki satımlara[272] uygulanır[273]. Tacir olmayan bir kişi bir tacirden, özel ihtiyacı için değil de, tekrar satmak üzere bir otomobil satın alsa dahi, kural olarak TTK. m. 25 anlamında bir satımdan bahsedilemez. Fakat otomobili satın alan kişi, bu işi bir meslek haline getirmişse ve yürütülen faaliyet "esnaf işletmesi" sınırını aşarak "ticarî işletme" niteliğine bürünmüşse, bu durumda artık alıcı "tacir" sıfatına sahip olacağından, TTK. m. 25 anlamında bir tacirler arası ticarî satımdan söz edilebilir[274].

---

[270] **Zevkliler/Havutçu**, s. 54.

[271] **Arkan**, Sabih: Ticari İşletme, Ankara 2005, s. 152; **Şahiniz**, C. Salih: Tacirler Arası Ticari Satımlarda Satıcının Ayıplı İfadan (Ayıplı Mal Tesliminden) Sorumluluğu, Ankara 2008, s. 22; **Eriş**, Gönen: Açıklamalı – İçtihatlı Türk Ticaret Kanunu Ticari İşletme ve Şirketler, C. I, Ankara 2007, s. 684.

[272] "*Bu sebeple, her iki tarafın da tacir olmasına rağmen satım sözleşmesi sadece bir tarafın ticari işletmesi ile ilgiliyse, örneğin tacir A, tacir B'den, özel ihtiyacı için bir otomobil satın almışsa ve bunu kendi adına trafik siciline kaydettirmişse veya sözleşmenin taraflarından sadece bir tanesi tacir ise, örneğin, tacir sıfatını taşımayan A, tacir B'den, özel ihtiyacı için bir otomobil satın almışsa, TTK. m. 25/I anlamında bir tacirler arası ticari satımdan söz edilemez.*" (**Şahiniz**, s. 21).

[273] Yargıtay 13. HD., T. 14.11.1994, E. 1994/6268, K. 1994/9913: "*… mahkemenin hükmüne dayanak aldığı TTK'nın 25. maddesi, tacirler arasındaki ticari satışlar hakkında uygulanır. Davacı tacir olmadığı için anılan yasa maddesinin olaya uygulanması isabetsizdir. O nedenle uyuşmazlık, BK'nın genel hükümleri ile satıma ilişkin hükümleri altında çözümlenecektir.*" (www.kazanci.com) [05.03.2009]. Yargıtay 13. HD., T. 21.12.1989, E. 7160, K. 7558: "*TTK. 25. maddesinin 3. ve 4. bentlerinde yazılı olan ayıp ihbarı ve zamanaşımı süreleri tacirler arasındaki ticari satışlarda uygulanabilir. Olayda, davacı Selçuk Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesidir. Davacı, kamu tüzel kişisi olup tacir değildir. O halde, olaya BK'nın ayıba ilişkin hükümleri ile zamanaşımını düzenleyen 207. maddesinin uygulanması gerekir.*" (**Şahiniz**, s. 21'den naklen, **Uygur**, T. Açıklamalı – İçtihatlı Borçlar Kanunu, Sorumluluk ve Tazminat Hukuku, C. 4, Ankara 2003, s. 4700).

[274] **Şahiniz**, s. 21.

Şu halde, tacirler arası ticarî satım, "*tacirler arasında yapılan ve her iki taraf için de ticarî nitelikte olan satım*"dır[275]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, sözleşmenin her iki tarafı da genellikle şirket olarak faaliyet gösteren tüzel kişiler olduğu için, burada sözkonusu olan satım sözleşmesi, ticarî satım sözleşmesidir.

Satım sözleşmesinin hukukî niteliğine baktığımızda, bu sözleşmenin borç doğuran, rızaî, tam iki tarafa borç yükleyen, sebebe bağlı (illî) ve ani edimli bir sözleşme olduğu görülmektedir[276]. Tam zamanında tedarik sözleşmesi de borç doğuran, rızaî, tam iki tarafa borç yükleyen ve sebebe bağlı (illî) bir sözleşmedir. Fakat satım sözleşmesinden farklı olarak, tam zamanında tedarik sözleşmesi, yukarıda da açıklandığı üzere, ani edimli bir sözleşme değildir. Zikredilen sözleşme sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyan bir sözleşmedir[277].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde satım sözleşmesinin unsurlarının sözkonusu olabilmesi için iki durumun gerçekleşmesi gerekir. Bunlardan birincisi, üretici tarafından talep edilen parçalar, tedarikçide hazır varsa bu takdirde bu parçaların teslimi şeklinde olabilir. İkinci durum ise, tedarikçi tarafından gelecekte üretilecek şeylerin satımı şeklinde olabilir. Bu durum yukarıda da belirtildiği gibi istisna sözleşmesi ile karıştırılmalara sebep olabilmektedir. Tam zamanda tedarik sözleşmesinin, birinci durumda, satım sözleşmesinin unsurlarını taşıdığı açıktır. İkinci durumda ise hangi hallerde satım sözleşmesinin unsurlarını taşıdığını araştırmak gerekecektir.

BGB § 651 hükmü gereğince misli bir malın üretilip teslim edilmesi durumunda satım sözleşmesi hükümleri uygulanır. Misli olmayan mallarla ilgili sözleşmeye ise istisna sözleşmesi hükümleri uygulanır[278]. Tam zamanında teslimde

---

[275] **Şahiniz**, s. 22.
[276] **Fikentscher**, s. 402; **Koller**, Kommentar, s. 1065; **Aral**, s. 61 vd.; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 43 vd.
[277] Bkz. § 7, I
[278] **Zirkel**, Herbert: Das Verhältnis zwischen Zulieferer und Assembler eine Vertragsart sui generis? NJW, Y. 1990, C. 6, s. 348; **Bernhard – Eckel**, s. 88; **Bremer**, s. 25.

bulunacak olan tedarikçinin, teslim etmesi gereken ürünlerin misli mallar mı yoksa misli olmayan mallar mı olduğu sorusu büyük önem taşır[279].

Misli eşya kavramı[280], nitelikleri itibariyle birbirinin aynı olan veya biri diğerinin yerine konulabilen ve böylece sayma veya tartma ya da ölçme ile belirli hale gelen taşınır eşyadır. Burada ticari işlemlerdeki genel ve objektif bakış açısı esas alınır, yani tarafların aralarında vardıkları mutabakatlar dikkate alınmaz. Misli bir malın söz konusu olup olmadığının belirlenmesinde üretilecek malların bireysel özelliklerinin olmaması ve her zaman birbirinin yerine geçebilir olması esas alınır. Mesela, buğday, portakal, zeytinyağı, para, hisse senedi, seri üretilen mallar vb[281].

Misli olmayan eşya, iş çevrelerindeki genel ve objektif anlayışa göre, bireysel (ferdî) nitelikleri itibariyle diğer şeylerden farklı olan birbiri yerine konulamayan eşyadır[282]. Mesela, bir taşınmaz, Osman Hamdi'nin "Kaplumbağa Terbiyecisi" isimli tablosu, 06 AB 006 plakalı Renault Megan marka arabada durum böyledir. Eğer mallar alıcının özel direktifleri ve istekleri doğrultusunda hazırlanır ve bu yüzden bu mallar tedarikçi için ekonomik olarak hiçbir şekilde değerlendirilemez veya çok zor değerlendirilebilir bir nitelikte olursa, bu durumda misli olmayan bir mal söz konusu olur. Buna göre, misli mal ile misli olmayan mal arasında kesin bir ayrım yapma ölçütü, teslim edilecek ürünlerin piyasada kullanılabilir olması hususudur[283].

---

[279] **Gebhardt**, s. 37.

[280] Mislî mal kavramı hukukumuzda düzenlenmemiştir. Ancak, Alman Medeni Kanununda (BGB) § 91'de düzenlenmiştir.

[281] **Ebert**, İna: Bürgerliches Gesetzbuch Handkommentar, (Hrsg. Reiner Schulze/Heinrich Dörner/İna Ebert), § 91 BGB, 5. Aufl. Baden – Baden 2007, Rn. 1; **Holch**, Georg: Münchener Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Bd. I/1, (Hrsg. Franz Jürgen Säcker/Roland Rixecker)**,** § 91 BGB, 5. Aufl., München 2006, Rn. 1; **Fritzsche**, Jörg: Beck'scher Online-Kommentar zum BGB, (Hrsg. Heinz Georg Bamberger/ Herbert Roth), Edition 13, München 2009, § 91 BGB, Rn. 14; **Eren**, s. 103; **Oğuzman/ Öz**, s. 6 – 7; **Tekinay/Akman/Burcu/Altop**, s. 12; **Ünal**, Mehmet**/Başpınar**, Veysel: Şeklî Eşya Hukuku, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Ankara 2007, s. 66; **Sirmen**, Lale: Eşya Hukuku Dersleri, Ankara 1995, s. 9 vd..

[282] **Eren**, s. 103; **Oğuzman/ Öz**, s. 7; **Tekinay/Akman/Burcu/Altop**, s. 12; **Ünal/Başpınar**, s. 66; **Sirmen**, s. 10.

[283] **Bernhard – Eckel**, s. 89. YİBK, T. 19.02.1947, E. 1946/15, K. 1947/7; Yarg. HGK, T. 04.03.2009, E. 2009/4 – 11, K. 2009/99 (www.kazanci.com) [05.03.2009].

Misli şeyler genellikle cins borcunun[284], misli olmayan şeyler ise genellikle parça borcunun[285] konusunu oluşturur[286].

Tam zamanında teslim edilecek parçalar kural olarak misli olmayan mallardır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi bunun istisnaları da vardır. Tedarikçi tarafından teslim edilecek ürünler alıcının özel taleplerine göre üretilmeyecek olan ham malzeme, teknik olarak standart parçalar ve norm parçaları olduğunda, BGB § 91. maddesi anlamında misli mallar olarak görülebilir. Bu tür ürünler bireysel özelliklere sahip olmadığından piyasada kullanılabilir ve böylece tedarikçi tarafından başka şekilde satışa sürülebilir. Meselâ oto aküleri, tekerlekler ve elektronik yapı parçaları gibi standartlaşmış unsurlarda, hâlihazırda özel tipler söz konusu olmadığı takdirde mislen verilmesi mümkün şey oldukları için satım sözleşmesi hükümleri uygulanır. Ancak bunlar sipariş verenin isteğine göre yapılmışsa misli olmayan mallar sözkonusu olacaktır. Dolayısıyla teslim edilecek ürünlerde misli malın mı yoksa misli olmayan bir malın mı söz konusu olduğu somut olay bazında incelenmelidir[287].

Sonuç olarak tam zamanında tedarik sözleşmelerinde, genel olarak olmasa da, satım sözleşmesinin unsurlarını taşıdığı yönünde bir tespit yapılabilir[288].

---

[284] Borcun konusu ferden değil de sadece cinsi (nev'i) belirtilmek suretiyle miktar olarak tayin edilmişse cins borcundan söz edilir (**Eren**, s. 103; **Oğuzman/ Öz**, s. 6; **Tekinay/Akman/ Burcu/Altop**, s. 12).

[285] Borçlunun borçlandığı edim konusu, taraflarca bireysel nitelik ve özellikleriyle sözleşmede tam olarak belirlenmişse bu tür borçlara parça borcu denir (**Eren**, s. 103; **Oğuzman/ Öz**, s. 6; **Tekinay/ Akman/Burcu/Altop**, s. 12).

[286] Misli ve misli olmayan eşya ayırımı ile Borçlar Hukukundaki cins ve parça borcu ayırımı birbiri ile karıştırılmamalıdır. Misli ve misli olmayan eşya ayırımı belli bir borç ilişkisi düşünülmeden eşyanın niteliği göz önünde tutularak yapılan objektif bir ayırımdır. Buna karşılık cins ve parça borcu konusundaki ayırım belli bir borç ilişkisinde tarafların kararlaştırdıkları edim açısından yapılan sübjektif bir ayırımdır. Bu sebeple taraflar kararlaştırdıkları takdirde, misli bir eşya parça borcu konusu olabileceği gibi, misli olmayan bir eşya da cins borcunun konusu olabilir (**Gauch**, Werkvertrag, s. 38; **Ünal/Başpınar**, s. 66).

[287] **Gauch**, Werkvertrag, s. 3; 8; **Bernhard – Eckel**, s. 90.

[288] **Bernhard – Eckel**, s. 91; **Maischein**, s. 27; **Bremer**, s. 25.

II. İstisna Sözleşmesine Ait Unsurlar ve Özellikler

İstisna sözleşmesi, taraflardan birinin (müteahhidin - yüklenicinin) bir eseri meydan getirmeyi, diğer tarafın (iş sahibi) ise bunun karşılığında bir ücret ödemeyi üstlendiği işgörme sözleşmesidir[289].

İstisna sözleşmesinin üç unsuru vardır. Bunlardan birincisi bir eser meydana getirme unsurudur[290]. İstisna sözleşmesinin konusunu oluşturan eser, emek ürünü olup, bir bütün görünüşü arzeden, maddî veya maddî olmayan belirli bir iş görme sonucu (Arbeitserfolg)dur. Başka bir deyişle, müteahhidin eser meydana getirme borcu, bir edim fiili değil, edim sonucudur; bir sonuç borcudur[291]. Bir eserin meydana getirilmesi iki şekilde olur. Birincisi, yeni bir eser imali (bir binanın inşaı, bir makinenin yapımı, bir ısıtma tesisatının yapımı), ikincisi ise, mevcut bir eserin

---

[289] **Gauch**, Werkvertrag, s. 3; **Fikentscher**, s. 549; **Eser/Weyers**, s 250; **Larenz**, Bd. II, Halfbd. 1, s.341 – 342; **Tandoğan**, C. II, s. 1 – 2; **Aral**, s. 315, **Erdoğan**, İhsan: İstisna Sözleşmesi ve Bazı İşgörme Sözleşmeleri ile Karşılaştırılması, SÜHFD, Y. 1990, C. III, S. 1, s. 135; **Zevkliler/Havutçu**, s. 304; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 490 – 491; **Altaş**, Hüseyin: Eserin Teslimden Önce Telef Olması (BK. mad. 368), Ankara 2002, s.43; **Karataş**, İzzet: Eser (İnşaat Yapım) Sözleşmeleri, Ankara 2004, s. 22 vd.; Yarg. HGK. T. 14.06.2006, E. 2006/15 – 275, K. 2006/366. (www.kazanci.com) [05.03.2009]. Yürürlükteki Borçlar Kanununun 355'inci maddesini karşılayan Türk Borçlar Kanunu Tasarısının 470'inci maddesinde "istisna sözleşmesi" kavramı yerine "eser sözleşmesi" kavramı kullanılmıştır. Anılan maddede eser sözleşmesi, doktrindeki eleştirileri de dikkate alarak, yeniden düzenlenmiştir. Buna göre, "*Eser sözleşmesi, yüklenicinin bir eser meydana getirmeyi, iş sahibinin de bunun karşılığında bir bedel ödemeyi üstlendiği sözleşmedir.*" Sözkonusu maddenin gerekçesinde de "*Bu tanımla, 818 sayılı Borçlar Kanununun 355 inci maddesindeki tanımda kullanılan "semen mukabilinde" ve "bir şey imalini" şeklindeki hatalı ibareler düzeltilmiş olmaktadır. Gerçekten, "semen" teriminin, satış bedelini ifade etmek için kullanılması yerinde olmakla birlikte, yükleniciye ödenecek karşılığın, "bedel" terimiyle ifade edilmesi gerekir. "Bir şey imali" şeklindeki ibare yerine, "bir eser meydana getirme" den söz edilmesi yerinde olur. Çünkü, burada "şey" ile "eser" kastedilmekte, ayrıca "imal" sözcüğü yerine, mevcut bir eser üzerinde yapılacak değişikliklerin de eser sözleşmesinin konusunu oluşturabilmesi sebebiyle, "meydana getirme" sözcüklerinin kullanılması daha uygun düşmektedir.*" açıklaması yer almaktadır. (**TBK Tasarısı**, s. 458).

[290] **Fikentscher**, s. 550; **Eser/Weyers**, s. 255; **Larenz**, Bd. II, Halbband 1, s. 342.

[291] **Gauch**, Werkvertrag, s. 7; **Fikentscher**, s. 550; **Eser/Weyers**, s 255; **Larenz**, Bd. II, Halbband 1, s.342; **Tandoğan**, C. II, s. 4; **Aral**, s. 317; **Erdoğan**, s. 134 – 135; **Zevkliler/Havutçu**, s. 304; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 491 vd. "*Eser, yüklenicinin sanat ve becerisini gerektiren, bir emek sarfı ile gerçekleştirilen sonuçtur.*" Yarg. 15. HD. T. 08.06.2006, E. 2005/7988, K. 2006/3417 (www.kazanci.com) [05.03.2009]. Diğer iş görme sözleşmeleri olan hizmet ve vekâlet sözleşmelerinde ise işçinin ve vekilin borcu, edim fiilidir (**Aral**, s. 317). Müteahhidin borçlandığı sonuç, emek harcanarak meydana getirilen nesnel varlığı olan bir eser olabileceği gibi (bir terzinin sipariş edilen elbiseyi dikmesi, bir mobilyacının sipariş edilen mobilyaları yapması gibi), nesnel varlığı olmayan fakat bir bütün oluşturan sonuçlar da (bir reklam kuruluşunun yürüteceği kampanya, yapacağı reklam, bir oyuncular grubunun sahneye koyup oynayacakları oyun, bir film gösterisi, bir şarkıcının konser vermesi gibi) olabilir (**Zevkliler/Havutçu**, s. 304).

değiştirilmesi, onarılması, bakımı veya ortadan kaldırılması gibi çalışmalar şeklinde olur[292].

İstisna sözleşmesinin ikinci unsuru, iş sahibinin meydana getirilecek eser karşılığında ücret ödemeyi taahhüt etmesidir[293]. İstisna sözleşmesi, karşılıklı (ivazlı) olduğundan, ücret bu sözleşmenin önemli unsurlarından birini teşkil eder. İstisna sözleşmesinde taraflar arasında meydana getirilecek eser karşılığında ücret ödeneceği sözleşmede belirtilmemiş olsa bile, bir ücret ödenmesi gerekir. BK. m. 366 hükmünden çıkarılan sonuca göre, istisna sözleşmesinde ücret ödeme taahhüdünün bulunması yeterli olup, ücretin kesin olarak belirlenmiş olması şart değildir[294]. Satım sözleşmesindeki semenden farklı olarak bu tür sözleşmede ücret miktarının belirlenmesini sağlayacak hususların gösterilmiş olması da şart değildir[295]. Ücret, bu tür sözleşmelerin aslî unsuru olduğu için, bir eserin ücretsiz olarak meydana getirilmesinin taahhüt edildiği sözleşmeler istisna sözleşmesi olarak nitelendirilmez[296].

İstisna sözleşmesinin üçüncü unsuru, anlaşma unsurudur. İstisna sözleşmesinin rızaî bir sözleşme olması sebebiyle, bu sözleşmenin kurulabilmesi için, taraflardan birisinin ödemeyi taahhüt ettiği bir ücret karşılığında diğer tarafın da bir eser meydana getireceği konusunda anlaşmış olmaları gerekir[297].

---

[292] **Tandoğan**, C. II, s. 23; **Aral**, s. 321; **Erdoğan**, s. 135; Zevkliler/**Havutçu**, s. 305; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 496; **Altaş**, s. 45 – 46. Belirli bir sonuç taahhüdü olması halinde insan vücudu üzerinde çalışma sonuçları da eser sözleşmesine konu olabilir. Bunlara misal olarak, saç boyama, saç yapma, manikür veya pedikür yapımını verebiliriz (**Gauch**, Werkvertrag, s. 8 – 9).

[293] **Gauch**, Werkvertrag, s. 33; **Fikentscher**, s. 552; **Baygın**, Cem: Türk Hukukuna Göre İstisna Sözleşmesinde Ücret ve Tabi Olduğu Hükümler, İstanbul 1999, s. 14 vd.; **Tandoğan**, C. II, s. 26; **Aral**, s. 322; **Erdoğan**, s. 136; **Zevkliler/Havutçu**, s. 306; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 497; **Altaş**, s. 43.

[294] Meydana getirilecek eser karşılığı ücret ödenmesi hususunda taraflar açıkça veya zımnen anlaşmış olabilirler. Eserin imalatı hal ve şartlara göre yalnızca ücret karşılığı beklenebiliyorsa, bu takdirde bir ücretin ödenmesinin zımnen kararlaştırılmış olduğu kabul edilir. Genellikle meslek sahiplerinin ve zanaatkârların gördükleri işlerin ücret karşılığı olduğu söylenebilecektir (**Baygın**, s. 14; **Altaş**, s. 44 – 45).

[295] **Tandoğan**, C. II, s. 28; **Baygın**, s. 15.

[296] **Gauch**, Werkvertrag, s. 33; **Aral**, s. 322; **Baygın**, s. 14.

[297] **Tandoğan**, C. II, s. 28 vd.; **Aral**, s. 323; **Erdoğan**, s. 137; **Zevkliler/Havutçu**, s. 308; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 497; **Altaş**, s. 46 – 47.

İstisna sözleşmesinin hukukî niteliği ve özelliklerine yakından bakıldığında, bu tür sözleşmeler tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerdir[298]. Yine bu sözleşmeler sürekli borç ilişkisi değil, ani edimli borç ilişkisi doğururlar[299]. İstisna sözleşmesinde, eser meydana getirme ve teslim borçları ifa ile sona erer. Bunlar zaman içinde devam eden (sürüp giden - temadi eden) bir ifaya yönelik değildir[300].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üretici, sözleşmenin diğer tarafı olan tedarikçiden nihai ürün için bir parçanın üretilmesini talep etmektedir. Bunun için istisna sözleşmesinde olduğu gibi, tedarikçi ile ana üretici genellikle nitelikleri belirlenmiş veya niteliklerini birlikte belirleyecekleri (misli olmayan) bir parçanın üretilip teslim edilmesi konusunda anlaşma yapmaktadırlar. Bunun karşılığında da nihai üretici tedarikçiye bir ücret ödeme borcunu yükümlenmektedir[301].

Tedarikçi tarafından teslim edilen parçaların tamamen teknik talimatlara, üreticinin belirlediği özelliklere (spesifikasyona) göre imal edilmesi tam zamanında tedarik sözleşmesi için genel olarak uygulanan durumdur. Yine tedarikçinin üreticinin uzatılmış bir çalışma tezgâhı olarak tasnif edilmesi[302] de üretilen parçaların çoğu kez sipariş verenin somut isteklerine uygun olduğu, sadece ana üreticinin işletme durumuna göre ayarlandığına, yani bireysel özellikler içerdiği anlamına gelir.

---

[298] **Gauch**, Werkvertrag, s. 3; **Fikentscher**, s. 549; **Eser/Weyers**, s. 255.

[299] **Gauch**, Werkvertrag, s. 4; **Öz**, M. Turgut: İş Sahibinin Eser Sözleşmesinden Dönmesi, İstanbul 1989, s. 20; **Aral**, s. 316; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 499. Karş. "*İş görme sözleşmeleri arasında yer alan istisna sözleşmesi genel olarak "ani edimli" sözleşmeler grubunda mütalaa edilmekte ise de, istisna sözleşmesinin bir türü olan inşaat sözleşmelerinde; müteahhidin (emeğe ve masrafa dayanan) edim borcunun genellikle uzun bir zaman süreci içinde yayılmış olmasından dolayı ve edim borcunun bu özelliği yönünden, sürekli borç ilişkilerine özgü kuralların da gözetilmesi gerekir. Kanunda da, istisna sözleşmeleri düzenlenirken, sürekli borç ilişkilerine özgü kurallara yer verildiği görülmektedir. O halde, Hukuk Genel Kurulu kararında da açıkça belirtildiği gibi, inşaat sözleşmeleri "geçici - sürekli karmaşığı" bir özellik taşımaktadır.*" YİBK. T. 25.01.1984, E. 1983/3, K. 1984/1; "*İnşaat sözleşmeleri emek ve masrafa dayanan uzun bir zaman sürecine yayılmış olduğundan sürekli borç ilişkilerine özgü kurallara tabidir.*" Yarg. HGK., T. 27.01.1988, E. 1987/15 – 509, K. 1988/48 (www.kazanci.com) [05.03.2009].

[300] Bazen istisna sözleşmesinin kurulması ile ifa edilmesi arasında uzun bir süre geçmesi mümkündür. Böyle uzun süreli bir istisna sözleşmesinin kurulmuş olması sözkonusu sözleşmeyi sürekli borç ilişkisi doğuran sözleşmelere dâhil etmez. Bkz. **Gauch**, Werkvertrag, s. 4; **Öz**, s. 20 – 21; **Aral**, s. 316.

[301] **Bernhard – Eckel**, s. 94.

[302] **Lehmann**, s. 1849.

Bundan dolayı bunlar değiştirilemez ve en iyi durumda bile tedarikçi için oldukça zor, çoğunlukla hemen hemen artık hiç pazarlanamazlar. Bütün bunlar istisna sözleşmesinin varlığına delil olarak sayılabilir[303].

Tam zamanında teslim edilecek parça ürünler alıcı tarafından daha sonra nihai bir ürün elde etmek amacıyla tedarikçiden sipariş edilir. Bu husus teslim edilecek malları seri üretimle üretilecek, başka bir ürün için kullanılamayacak ve bu yüzden misli mal olarak görülmesi gereken normal ürünlerden ayırır. Alıcı tam zamanında teslim yapmakla yükümlü olan tedarikçiye parça ürünlerin özelliklerini bildirir. Böylece alıcı bu parçayı nihai ürünü için kullanabilir. Alıcının belirlediği özellikte olmayan bir parça alıcı için kullanılabilir bir ürün olmaktan çıkar. Bu olgu özellikle otomotiv sanayisinde belirgin bir şekilde gözlemlenebilir. Otomotiv sanayisinde teslim edilecek parçalar aynı marka otomobilin başka bir modeli için dahi kullanılamaz. Bazen sadece özel bir ürün için kullanılacak vidalar bile sipariş edilebilmektedir. Bu yüzden tedarikçi özel olarak alıcı için ürettiği parçaları piyasada satışa süremez. Bu da tedarikçilerin ürünlerini sadece belirli alıcılara satabilmesi sonucunu doğurur. Bu ürünlerin başka türlü kullanılması pratikte mümkün değildir[304].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, yukarıda açıklandığı üzere, istisna sözleşmesinde de olduğu gibi anlaşma, eser meydana getirme ve ücret ödeme unsurları asli unsurlar olarak bulunmaktadır. İstisna sözleşmesinin unsurlarının tamamını içeren bir sözleşme olan tam zamanında tedarik sözleşmesinde bu sözleşmeden farklı olarak başka sözleşmelerin unsurlarını da taşımaktadır. Mesela satım, know – how gibi. Bu sebeple tam zamanında tedarik sözleşmesi için sadece bir istisna sözleşmesidir diyemeyiz. Bununla birlikte tam zamanında tedarik sözleşmesi, özellikleri bakımından istisna sözleşmesinden farklı nitelik taşımaktadır.

[303] **Martinek**, Bd. III, s. 291; **Zirkel**, s. 345 – 346; **Maischein**, s. 26.
[304] **Bernhard** – **Eckel**, s. 89 – 90.

İstisna sözleşmesi, ani edimli bir sözleşme iken, tam zamanında tedarik sözleşmesi sürekli borç ilişkisi doğuran bir sözleşmedir.

Sonuç olarak tam zamanında tedarik sözleşmelerinde genel olarak istisna sözleşmesinin unsurlarını taşıdığı yönünde bir tespit yapılabilir[305].

III. Know How Sözleşmesine Ait Unsurlar ve Özellikler

Know-how kavramının[306] tanımı konusunda doktrinde görüş birliği yoktur. Ancak doktrindeki hâkim görüş göz önünde tutularak şu şekilde bir tanım yapılabilir. "*Know- how, sınaî alanda, özellikle ticari ve ekonomik faaliyetlerde kullanılan, genellikle gizli olmakla birlikte, böyle bir nitelik taşıması zorunlu olmayan ve bir patent ile korunmamış bulunan, teknik veya işletme ile ilgili bilgi ve tecrübeleri*" ifade etmektedir[307]. Know-how'ın beş unsuru vardır. Bunlardan birincisi; sınaî haklardan sayılmamasıdır[308]. Know-how'ın diğer bir unsuru, hem teknik alandaki

---

[305] **Nagel**, s. 323; **Martinek**, Bd. III, s. 299; **Steckler**, s. 81; **Bernhard – Eckel**, s. 91; **Maischein**, s. 26; **Bremer**, s. 24 – 25; **von Sorge/Knopf**, s. 9.

[306] Know – how kavramı, 19. yüzyıl sonlarından itibaren, sanayi devriminden sonra, meydana gelen ekonomik gelişmelere paralel olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler, çeşitli alanlarda faaliyet gösteren teşebbüsler arasında işbölümü yapma eğilimini ortaya çıkarmıştır. İş bölümünün gelişmesiyle birlikte çeşitli teşebbüsler giderek uzmanlaşmış ve gerek üretim, gerekse işletme yönetimi ve pazarlama alanlarında rekabet avantajı sağlayan bilgi ve deneyimleri elde etmeye başlamışlardır. Bunun sonucunda üretim yapmak isteyen, fakat araştırma, geliştirme ve deneme için gerekli personel ve malzeme masraflarına katlanmak istemeyen kişiler, rekabet avantajından faydalanabilmek için, kendilerine sunulan teknik bilgileri talep eder hale gelmişlerdir. Bunun yanında bazı işletmeciler de üretimi gerçekleştirmek için gerekli hazırlık çalışmalarına önemli yatırımlarda bulunmakta, ancak malların doğrudan doğruya üretimi ve sürümü için para ayırmak istememektedirler. Böylece bu işletmeciler, kendilerinin geliştirdikleri üretim tekniği veya işletme yönetimi ile ilgili bilgileri üretim yapan kişilerin kullanımına sunmaktadırlar. İşte, know – how sözleşmesi, sınaî alanda rekabet avantajı sağlayan bilgi ve deneyimlerin devredilmesi ihtiyacını karşılayan bir hukuki kurum olarak ortaya çıkmıştır. Bkz. **Kırca,** Çiğdem: Know-How Sözleşmesinin Hukuki Niteliği, Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan, Ankara 1998, s. 243; **Öğüz**, Tufan, Know – How Sözleşmesi, İstanbul 2001, s. 1.

[307] **Kırca,** Know – How, s. 245. Benzer tanım ve açıklamalar için bkz. **Martinek**, Michael: Moderne Vertragstypen, Bd. II: Franchising, Know – How Verträge, Management und Consulting Verträge, München 1992, s. 210 – 212; **Troller**, Alois: İsviçre Hukukunda Know – How'ın Korunması, Çev. Ergun Özsunay, BATİDER, Y. 1973, C. VII, S. 2, s. 398; **Baş,** Mustafa: Teknik Bilgi (Know – How) Lisans Sözleşmesi, Ankara 2000, s. 32 – 33; **Öğüz**, s. 5 vd.; **Erbay**, İsmail: Know-How Sözleşmesi, Ankara 2002, s. 57 vd.

[308] Gayri maddi mallar, hukuk düzenince hak olarak tanınması halinde hak niteliğini kazanırlar. Bunların hak objesi olması konusunda "*numerus clausus ilkesi*" geçerlidir. Hukuk düzeni know – how'ı hak objesi olarak kabul etmemiştir. Doktrinde ağırlıklı görüşe göre, know – how üzerinde

bilgilerden, hem de işletmenin yönetim ve organizasyonuna ilişkin bilgilerden oluşmasıdır[309]. Know – how'ın diğer bir unsuru da, herkes tarafından kolayca elde edilmesi mümkün olmayan bilgilerden oluşmasıdır[310]. Bir bilginin know – how olarak kabul edilebilmesi için gerekli bir diğer unsur da, bu bilgilerin patent alınarak korunmamış olması gerekir[311]. Son olarak, know – how niteliğindeki bilgiler üçüncü kişilere devredilebilir olmalıdır[312].

Know-how sözleşmesi ise, taraflardan birine (know-how verene), diğer tarafın (know-how alanın) ödeyeceği bir bedel karşılığında, belirli bir know-how'ı açıklama ve bunun kullanılmasına izin verme borcu yükleyen iki taraflı bir sözleşmedir[313]. Bu tanımdan anlaşılacağı gibi, know-how sözleşmesinin unsurları; sözleşme konusu olarak bir know-how'ın bulunması, bunun karşılığı olarak

---

herkese karşı ileri sürülebilecek mutlak bir hak bulunmaz, know – how sahiplerine sadece fiili bir durum oluşturur (**Martinek**, Bd. II, s. 228; **Troller**, s. 397; **Öğüz**, s. 10 vd.).

[309] Ekonomik gelişmeye paralel olarak işletmelerin faaliyetlerinin gelişmesi sonucu, teknik alan dışında gerek işletme organizasyonuna ilişkin gerekse de sürüm ve pazarlama alanlarına ilişkin bilgi ve deneyimler de işletmelerin rekabet yeteneğini artırdığı için giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Böylece teknik bilgiler yanında ticari ve işletme yönetimine ilişkin bilgiler de know – how olarak nitelendirilmiştir. Teknik alana ilişkin olmayan bilgi ve deneyimler ticari know – how olarak isimlendirilmişlerdir (**Martinek**, Bd. II, s. 214 vd; **Troller**, s. 397; **Öğüz**, s. 20 vd.).

[310] Know – how' oluşturan bilgiler genellikle sır niteliğini taşırlar. Ancak, kamuya açıklanmamış olması şartıyla, sır niteliğini taşımayan bilgiler de know – how olarak isimlendirilir. Bu cümleden çıkacak sonuca göre; bir sanayi veya işletme alanında yeterli zamanı, işgücü ve mali imkânlar harcanarak, herkesin belli bir çaba sonucu elde edebileceği, bilgi ve işletme tecrübeleri de know – how olarak nitelendirilebilir. Know – how oluşturan bilgi ve deneyimlerin sır niteliği taşıyıp taşımadığı belirlenirken, know – how verenin değil, know – how alanın somut durumu dikkate alınarak değerlendirme yapılır. Buna göre, üçüncü kişilerin bilgi ve deneyimlere emek ve masraf harcamaksızın ulaşamayacak durumda olması bunların sır niteliği taşıması için yeterlidir (**Martinek**, Bd. II, s. 218; **Kırca**, Know – How, s. 246; **Öğüz**, s. 23 vd.).

[311] 551 sayılı KHK'nin (RG. T. 27.06.1995, S. 22326) 5'inci maddesinde belirtildiği üzere bir buluşun patent olarak korunabilmesi için; "yeni, tekniğin bilinen durumunu aşan ve sanayiye uygulanabilir" olması gerekir. Patent alınarak korunmuş bilgiler, know – how niteliği taşımazlar (**Kırca,** Know – How, s. 246 – 247).

[312] Sınaî bilgilerin, deneyimlerin ve uygulama tekniklerinin know – how sözleşmesine konu olabilmesi, bu amaca uygun bir şekilde devredilebilir nitelikte olmasına bağlıdır. İnsan zihnindeki bilgilerin know – how olarak nitelendirilebilmesi için bunların başkalarına devredilebilecek bir hale getirilmesi gerekir. Aksi halde, yalnız kişiye özgü, başkalarına açıklanamayan veya devredilemeyen kişisel özellikleri ve yetenekleri içeren bilgiler know – how olarak nitelendirilemez. Know – how'un devri ve açıklanması, bazen yazı ile (tablo, model, liste vb.), bazen de bilgilerin cisimleştiği bir taşınır eşyanın (makine, cihaz, parça vb.) devri ile nadiren de sözlü olarak gerçekleşebilir (**Martinek**, Bd. II, s. 217; **Kırca**, Know – How, s. 247; **Öğüz**, s. 29).

[313] **Martinek**, Bd. II, s. 244; **Kırca,** Know – How, s. 251 – 252; **Baş**, s. 55; **Erbay**, s. 67.

ödenecek bir know-how bedeli[314] ve tarafların anlaşması şeklinde kabul edilmektedir[315].

Know – how sözleşmesi çeşitli açılardan değerlendirildiğinde; sözleşmenin konusunun yalnızca know – how devrine ilişkin olup olmaması açısından, know – how alana sağlanan yetki açısından, know – how transferinin yönü açısından, know – how transferinde dikkate alınacak an açısından ve son olarak ani ifalı – sürekli borç ilişkisi niteliğindeki know – how sözleşmeleri açısından farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır[316].

Know – how transferinin yönü açısından bakıldığında; taraflardan sadece birinin know – how devretme yükümlülüğü altına girdiği sözleşmeler tek yönlü, sözleşmenin her iki tarafının da know – how devri yükümlülüğü altında bulunduğu sözleşmeler ise iki yönlü know – how sözleşmeleri olarak nitelendirilir. İki yönlü know – how sözleşmesinin ortaya çıkması, know – how alanın bilgi ve deneyimlerden yararlanması ve bunları pratik olarak uygulaması sonucunda ortaya çıkan gelişmeleri know – how verene devretme yükümlülüğü altına girmesi tarzında gerçekleşmektedir[317].

Know – how transferinde dikkate alınacak an açısından bakıldığında ise, know – how devretme yükümlülüğü, sözleşmenin kurulduğu anda var olan bilgi ve deneyimlerin devrine ilişkin olabileceği gibi, know – how veren, devrettiği bilgi ve deneyimlerde ileride gerçekleşecek gelişmeleri ve yenilikleri de devretme yükümlülüğü altına girebilir. Sözkonusu durumda ilk halde, know – how devri bir defalık bilgi transferi şeklinde gerçekleşirken (tek edimli know – how sözleşmesi),

[314] Know – how alanın borcu, belli bir bedeli ödemektir. Bu bedel, toptan (sabit) olabileceği gibi, ciroya bağlı veya parça başına bedel şeklinde de kararlaştırılabilir (**Martinek**, Bd. II, s. 246 vd.; **Kırca,** Know – How, s. 252 vd.).
[315] **Martinek**, Bd. II, s. 244 vd.; **Kırca,** Know – How, s. 252 vd.; **Erbay**, s. 67 vd.
[316] **Öğüz**, s. 66 vd.
[317] **Martinek**, Bd. II, s. 224; **Öğüz**, s. 70.

ikinci halde ise know – how devrinin gerçekleştirilmesi süreklilik arzeder (sürekli bilgi aktarımlı know – how sözleşmesi)[318].

Uzun süreli bir sözleşme olan tam zamanında tedarik sözleşmesinde, sözleşme tarafı olmak için tedarikçinin, üreticinin öne sürdüğü (dayattığı) bütün şartları yerine getirmesi gerekir. Uygulamada, bu, kalite standartları, fiyatlar, kararlaştırılan teslim zamanlarına sadık kalmanın yanında belirli çok özel personel ve finansal şartların yerine getirilmesi de tedarikçinin yükümlülükleri olarak belirlenebilir. Meselâ, tedarikçinin finans verileri, hesaplama temelleri, stoklar, kalite kontrolünün denetleme raporları gibi parametreleri açıklaması gerekebilir[319]. Bu şekilde Klebe /Roth'un belirttiği gibi adeta "*camdan bir tedarikçi*" oluşur[320]. Çünkü ana üretici kendisi için saydam olan tedarikçinin işletme organizasyonu, üretim özellikleri, personel yapısı, kalite güvenliği çalışmaları hakkında geniş bir bilgiye sahip olur. Bundan başka araştırma ve geliştirme hususunda birlikte çalışıldığında, edimlerinin açıklanması aracılığıyla tedarikçi için know – how kaybı riski ortaya çıkar[321].

Tedarikçinin işletme organizasyonunun, ana üreticinin bilgi ağına bağlanmasına, parçaların üreticinin fabrika bandına teslimat usulüne kadar üreticinin ürün ihtiyacına kapsamlı uyumu sözkonusudur. Ana üretici, yeni iş makinelerinin alınmasına, yapılan yatırımlara veya belirli bilgisayar donanım ve yazılımlarının kullanılmasına kadar, tedarikçinin işletmesine müdahale edebilir[322].

---

[318] **Martinek**, Bd. II, s. 224; **Kırca,** Know – How, s. 253; **Öğüz**, s. 70. "*Ancak bu ayırım, hukuki anlamda ani edimli ve sürekli know – how sözleşmeleri ile karıştırılmamalıdır. Zira öyle know – how sözleşmeleri olabilir ki, bunlarla tek edimli know – how devri üstlenildiği halde, sözleşme sürekli borç ilişkisi niteliği taşıyabilir. Sürekli borç ilişkisi oluşturmayan know – how sözleşmelerinde, know – how alan know – how'ı içerik ve süre ile sınırlı olmaksızın serbestçe kullanabilir. Öyle ki, burada know – how veren know – how alana know – how'ı belirsiz bir süre kullanması için bırakmıştır. Diğer taraftan sürekli borç ilişkisi niteliğindeki know – how sözleşmelerinde know – how belirli bir zaman için kullanılmak üzere devredilmektedir.*" (**Kırca,** Know – How, s. 253 – 254).

[319] **Maischein**, s. 8.

[320] **Klebe**, Thomas/**Roth**, Siegfried: Technische und organisatorische Aspekte des Just-in-Time-Delivery, CR, Y. 1990, C. 6, s. 678 (Maischein, s. 9'dan naklen).

[321] **Maischein**, s. 9.

[322] **Martinek**, Bd. III, s. 301 – 302.

Yine, tam zamanında tedarik sözleşmesinde, mal ve hizmetlerin ve buna bağlı olarak koruyucu hakların sürekli olarak geliştirilmesi konusunda tedarikçi teşvik edilmektedir. Tedarikçi üreticinin yapım, üretim, araştırma ve geliştirme departmanlarıyla sıkı bir işbirliği içinde olmalıdır. Taraflar arasındaki sıkı işbirliği aracılığıyla bir taraf diğer tarafın işletme süreçleri ve know – how alanları hakkında kapsamlı bir bilgiye sahip olmaktadır[323]. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda ana üretici ile tedarikçi arasındaki ilişkinin know – how sözleşmesinin unsurlarını taşıdığı hususunda bir tereddüt yoktur[324]. Bu sözleşmede tedarikçi seçilirken o konudaki know – how bilgileri önemlidir. Bununla birlikte, ana üretici de sipariş verdiği parça hakkındaki bilgileri tedarikçi ile paylaşmaktadır. Dolayısıyla tam zamanında tedarik sözleşmesinde hem tek taraflı know – how, hem de iki taraflı know – how transferi mümkün görülmektedir. Birincisinde, tedarikçi, ana üreticiye sağlayacağı parçaları imal ederken veya o parçanın geliştirilmesi için çalışırken elde edeceği teknik bilgileri ana üreticiye vermeli, bu bilgileri başka üreticilerle paylaşmamalıdır. Diğer taraftan ana üreticinin geliştirip, tedarikçiye imal etmesi için verdiği parçalar üzerinde tedarikçi, gerek AR – GE sözleşmesi gereğince, gerekse de üreticinin talebi ile bir sözleşme olmaksızın talep edilen parçanın imal edilmesi veya geliştirilmesi çalışmaları sırasında elde edilen teknik bilgiyi ana üreticiye devretmeli ve bu bilgileri her iki taraf da başkaları ile paylaşmamalıdır[325].

Tedarikçiye sahip olduğu know – how ile AR – GE için yaptığı ilâve harcamaların karşılığı genellikle özel olarak ödenmez. Bu harcamalar ürünün fiyatı hesaplanırken, bu hesaba dâhil edilir[326].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üretici ile tedarikçi, asıl sözleşmeden ayrı olarak bir know – how sözleşmesi yapabilecekleri gibi, yaptıkları tedarik sözleşmesinde de bununla ilgili hükümleri düzenleyebilirler.

---

[323] **Bernhard** – **Eckel**, s. 60; **von Sorge/Knopf**, s. 14.
[324] **Martinek**, Bd. III, s. 301 vd.; **Grunewald**, s. 1777; **Bernhard** – **Eckel**, s. 60 vd; **von Sorge/Knopf**, s. 14; **Maischein**, s. 8 vd.
[325] **Martinek**, Bd. III, s. 301 – 302; **Bernhard** – **Eckel**, s. 60.
[326] **Bernhard** – **Eckel**, s. 60.

IV. Ard Arda Teslimli Sözleşmelere Ait Unsurlar ve Özellikler

Türk Borçlar Kanunu kural olarak satıcının borcunun yalnız tek bir teslimle ifa edildiği satımları düzenlemiştir. Ancak uzun bir zaman dilimine yayılan ve birden fazla ifayı içeren standart bir satış veya eser sözleşmesi için zaman içerisinde "ard arda teslimli sözleşme" (Sukzessivlieferungsvertrag) kavramı ortaya çıkmıştır[327]. Bu tür ilişki, sözleşme taraflarından birinin sözleşme konusu edimi ard arda teslim etmeyi[328], buna karşılık diğer tarafın ise, çoğu zaman para olan karşı edimi, bir defada veya her bir teslimat anında ard arda ifayı üstlendiği sözleşmelerdir[329]. Sözkonusu sözleşmeleri diğer sözleşmelerden ayıracak başlıca ölçüt, sözleşme tarafının edimini bir defada teslim etmeyip, birbirini takip eden vadelerde ifa etmesidir[330].

Ard arda teslimli sözleşmede ifanın içerik olarak somutlaştırılma derecesiyle ilgili iki farklı alt sözleşme türü bulunur[331]. Bunlardan birincisi; sözleşmenin

---

[327] Ard arda ifa yalnızca satım ve istisna sözleşmelerine özgü bir özellik değildir. Her türlü hukuki ilişkide ard arda ifa mümkündür. Hizmet aktinden doğan ücret borcu, kaydı hayatla iratta irat borcu, faiz borcu konuları itibariyle ard arda ifa edilirler (**Kuntalp**, Erden, Ard Arda Teslimli Satım Akdi, Ankara 1968, s. 7, dpn. 10). Ard arda teslimli satım sözleşmesi, Borçlar Kanunu'nda düzenlenmemiştir. Sözkonusu kanunda satımın çeşitleri olarak; taşınır satımı (BK. m. 184 – 212), taşınmaz satımı (BK. m. 213 – 217), nümune üzerine satım (BK. m. 218), tecrübe ve muayene şartı ile satım (BK. m. 219 – 221), taksitle satım (BK. m. 222 – 224) ve artırma ile satım (BK. m. 225 – 231) sayılmıştır. Ancak bunların dışında da satım çeşitleri vardır. Mesela, ard arda teslimli satım (TK. m. 25, b. 1) ve mülkiyeti muhafaza kaydıyla satım (TMK. m. 764 – 765) sözleşmesi. TTK. m. 25, b. 1; "*Mukavelenin mahiyetine, tarafların maksadına veya emtianın cinsine göre satış mukavelesinin kısım kısım icrası kabil veya bu şartların mevcut olmamasına rağmen alıcı kısmen yapılan teslimi, ihtirazi kayıt ileri sürmeksizin kabul etmişse, mukavelenin yerine getirilmemesi yüzünden alıcının haiz olduğu haklar yalnız teslim edilmemiş olan kısım hakkında kullanılabilir.*" hükmünü düzenlemektedir.

[328] Satıcının veya alıcının imkânları dolayısıyla birden fazla teslimin gerekli olduğu hallerde, ard arda teslimli sözleşme yoktur. Burada tek bir teslimin münferit kısımlara bölünmesi vardır. Mesela, 100 ton kömürün 10 tonluk bir kamyon ile 10 seferde teslim edilmesi halinde olduğu gibi. Gerçek anlamda ard arda teslimli sözleşmede, ard arda teslim asli bir unsur olarak ortaya çıkar (**Kuntalp**, s. 15).

[329] **Von Horstemeier**, Gerrit: Der Sukzessivlieferungsvertrag in Praxis und Rechtsprechung, Dissertation 2006, (http://deposit.ddb.de/cgi-bin/dokserv?idn=980054478&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=980054478.pdf,) [06.02.2008] s. 9; **Herresthal**, Carsten: Leistungsstörungen bei Sukzessivlieferungsverträgen, http://www.carsten-herresthal.de/Herresthal_ZJS_2008_1.pdf (06.02.2008), s. 1; **Huguenin**, Claire: Obligationenrecht Besonderer Teil, 3. überarbeitete Aufl., Zürich 2008, s. 5; **Koller**, Kommentar, s. 1070; **Kuntalp**, s. 7.

[330] **Kuntalp**, s. 7.

[331] **Herresthal**, s. 1 – 2; **Bernhard** – **Eckel**, s. 13; **Huguenin**, Besonderer Teil, s. 5; **Maischein**, s. 16; **Kuntalp**, s. 9.

kurulduğu sırada asıl edim yükümlülüğünün toplam miktar bakımından belirli olması veya belirlenebilir olması yönüyle ortaya çıkar. Bu alt sözleşme türüne "kısmî teslim sözleşmesi" (Teillieferungsvertrag), "parti halinde teslim sözleşmesi" (Ratenlieferungsvertrag) veya "gerçek ard arda teslim sözleşmesi" (echter Sukzessivlieferungsvertrag) denir[332]. Bu alt sözleşme türünde sürekli olarak ifaya hazır bulunulmadığı için tipik bir sürekli borç ilişkisi sözkonusu olmaz. İkincisi ise; asıl edimin sözleşmenin kurulduğu sırada toplam miktar ve ifa edilecek münferit edimlerin tarihleri bakımından belirsiz olduğu durumları kapsar[333]. Sözleşme belirsiz bir süre için veya en azından uzun bir süre için kurulur. Tedarikçi bu sözleşme türünde, ilk alt sözleşme türünün aksine sürekli olarak ifaya hazır olmakla yükümlüdür. İkinci alt sözleşme türüne çoğu zaman sürekli teslim sözleşmesi (Dauerlieferungsvertrag) veya abonman sözleşmesi (Bezugsvertrag) denir. Bu esnek sözleşme tipine misal olarak tedarik sözleşmeleri (elektrik, gaz, su abonman sözleşmeleri) ve bira teslim sözleşmeleri verilebilir[334]. Bu alt sözleşme türü teslim sözleşmelerinde edimin kapsamı belirli olmadığından ve ifaya sürekli olarak hazır bulunulduğundan gerçek bir sürekli borç ilişkisi oluşturur[335].Yapılan açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, ard arda teslimli sözleşmenin sürekli borç ilişkisi şeklinde ortaya çıkması zorunlu değildir, hatta çoğu durumda sürekli borç ilişkisi niteliği arzetmez[336]. Fakat tam zamanında tedarik sözleşmesi, taraflar arasında her zaman bir sürekli borç ilişkisi doğurur.

---

[332] **Von Horstemeier**, s. 9; **Bernhard** – **Eckel**, s. 13; **Maischein**, s. 16; BGH, Urteil vom 05-11-1980 - VIII ZR 232/79 (München) (NJW, Y. 1981, C. 13, s. 679 – 680); BGH, Urteil vom 6. 10. 1976 - VIII ZR 66/75 (Nürnberg) (NJW, Y. 1977, C. 1 – 2, s. 35 – 36).

[333] **Von Horstemeier**, s. 9; **Herresthal**, s. 2; **Bernhard** – **Eckel**, s. 13; OLG Saarbrücken 22.11.1995 - 1 U 363/95 – 59 (NJW, Y. 1996, C. 46, s. 3086 – 3087).

[334] **Gehrlein**, Markus/**Sutschet**, Holger: Beck'scher Online – Kommentar, (Hrsg. Heinz Georg Bamberger, Herbert Roth), 14. Edition, München 2009, § 311 BGB, Rn. 14; **Kuntalp**, s. 9.

[335] **Herresthal**, s. 2; **Bernhard** – **Eckel**, s. 13; **Steckler**, Brunhilde: Die rechtlichen Risiken der Just – in – time - Produktion, Stuttgart 1996, s. 14; **Ozanoğlu**, Hasan Seçkin: Taksitle Satım Sözleşmesi, Ankara 1999, s. 162, dpn. 236.

[336] **Huguenin**, Besonderer Teil, s. 5; **Herresthal**, s. 2; **Gehrlein/Sutschet**, BGB § 311, Rn. 14; **Kuntalp**, s. 26 - 30; **Seliçi**, s. 13 vd.; **Barlas**, s. 824.

Gerçek (ilk alt türdeki) ard arda teslim sözleşmesinde, baştan itibaren ilişkileri tam olarak düzenleyen standart bir sözleşme tipi arzu edilmektedir. Bu tür bir ard arda teslim sözleşmesi klâsik borçlar hukuku sözleşmesidir. Bu tür sözleşmelerde edimler somut olarak belirlenmiş veya belirlenebilir tarzda gösterilmiştir. Gerçek ard arda teslimli sözleşme kurulduğu anda, taraflar için hak ve borçlar kesin bir şekilde doğar. Anılan sözleşmelerde edimlerden birinin veya her ikisinin ifası zamana yayılmaktadır. Bu sebeple her bir teslimat veya ödeme için muacceliyet zamanları farklı olmaktadır. Bununla birlikte, bir çerçeve sözleşme olan tam zamanında tedarik sözleşmesinde ise, karşılıklı edim yükümlerinin somut bir şekilde belirlenmesi sözkonusu değildir. Bu tür sözleşmede taraflar için henüz aslî edimi ifa yükümlülüğü de doğmamaktadır. Bu sebeple, arda arda teslimli sözleşmenin ilk türü, tam zamanında tedarik sözleşmesi ile farklılıklar arzetmektedir[337].

Ard arda teslimli sözleşmenin ikinci alt türünün uygulandığı durumlarda, taraflarca ard arda teslimli sözleşmedeki edimin miktarı ve teslim zamanı alıcının ileride, belirli veya belirli olmayan bir süre içinde, sözleşme konusu olan şeye karşı ortaya çıkacak ihtiyaca (talebe) bağlı kılınabilir. Bu durumda alıcının edim konusu şeye karşı ortaya çıkacak ihtiyacını satıcıdan temin etmeyi taahhüt etmesine karşılık, satıcı da alıcının bu önceden tahmin edilemeyen ihtiyacını karşılamak için sürekli ifaya hazır bulunmayı kabul etmiş olur[338]. Yine bu tür sözleşmede taraflar her teslimin miktarını tayin hakkını alıcıya tanıyabilirler. Bununla birlikte, alıcıya her teslimin vadesini belirleme hakkı da tanınabilir[339]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde yapılan anlaşmalara göre teslim edilecek parçaların üretimi ve teslimi uzun bir zaman dilimine yayılan, çok sayıda ve mümkün olduğunca küçük partiler halinde olmalıdır. Yine tam zamanında tedarik sözleşmesinde ürünlerin özellikleri, kapsamı, fiyatı ve teslim tarihi baştan belirlenmez.

[337] **Bernhard – Eckel**, s. 13; **Bremer**, s. 22; **Barlas**, s. 823.
[338] **Kuntalp**, s. 9.
[339] **Kuntalp**, s. 11.

Ard arda teslimli sözleşmede, tarafların birisinin veya her ikisinin borçlandığı edimler ard arda yerine getirilmek üzere zamana yayılmış olsa da aslında tek bir sözleşme vardır[340]. Bununla birlikte *Kuntalp*'in de[341] belirttiği gibi; "*Edanın dönemli olduğu akitler, birbirini takip eden birden ziyade eda ve binnetice birden ziyade alacak ve borç ihtiva ederler. Bu itibarla ard arda teslimli satım aktinde de, satıcının birden ziyade edası ve borcu vardır. Bu borç ve alacaklar akitle beraber doğarlar; ancak muacceliyetleri, ya birbirini takip edecek şekilde vadelere bağlanmış, veyahutta alacaklının ihbarına bırakılmıştır. Şu halde bu akitte her ifa müstakil bir borcun ifasıdır. Bu bakımdan ard arda teslimli satım aktinin muhtevası esas itibariyle, zaman fasılaları ile ayrılmış müstakil edalardan ibarettir.*" Tam zamanında tedarik sözleşmesinde de çerçeve sözleşmeden sonra yapılan münferit sözleşmeler, birbirinden bağımsız borç doğmasına sebep olur. Bu sözleşmelerle ana üretici tedarikçiden hem bir talepte bulunur, hem de bu sözleşmenin vadesini belirler. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde de ard arda teslimli sözleşmede olduğu gibi[342], her bir borç ve alacak bağımsız oldukları için ayrı bir zamanaşımı süresine bağlıdır.

Tedarikçi tarafından üretilecek olan parçaların tür ve kapsamı ile teslimatların süresi ve fiyatlar daha sözleşme kurulurken önceden belirlenebiliyorsa, bu takdirde tam zamanında tedarik sözleşmesi ard arda teslimli sözleşme şeklinde ortaya çıkar[343]. Ancak tam zamanında tedarik çerçeve sözleşmede taraflar sadece işbirliği ilişkisi için temel hak ve yükümlülükleri belirlerler, daha sonraki teslimatlar için ne kadar mal gönderileceğinin miktarını ve bunun fiyatını belirlemezler. Ancak daha sonra talep edilecek toplu teslimatlar için ele alacakları ölçütleri belirlerler, genel alım, satım ve teslimat şartları üzerinde anlaşırlar; özellikle de daha sonra üreticinin inisiyatifinde somut teslimat sözleşmeleri için bir sözleşme yapma zorunluluğunu öngörürler[344].

[340] **Kuntalp**, s. 21 vd.; **Seliçi** s. 16; **Barlas**, s. 823.
[341] **Kuntalp**, s. 20.
[342] **Kuntalp**, s. 20.
[343] **Martinek**, Bd. III, s. 299.
[344] **Martinek**, Bd. III, s. 300.

Somut olayda tam zamanında tedarik sözleşmesinin çerçeve sözleşmesi mi yoksa ard arda teslimli sözleşme şeklinde mi yapıldığı, yapılan anlaşmalara bakılarak çok zor anlaşılabilir. Ticarî örf ve âdetler dikkate alınarak, tarafların tam zamanında tedarik sözleşmesi kurulması sırasındaki düşüncelerine göre, teslimatlar hakkında başka bir mutabakata varılıp varılmadığı uygulayıcıları için en önemli ayırım ölçütüdür. Çok sayıdaki olayda tam zamanında tedarik sözleşmesinde çerçeve sözleşme özellikleri görülür. Çünkü çerçeve sözleşme içinde ağırlıklı olarak, işbirliğinin hedefleri ve temel şartları hakkında, tedarikçi tarafından tedarik edilecek makineler hakkında her bir siparişin toplu teslimat başına alt ve üst sınırlarıyla beklenen büyüklükleri hakkında, sipariş ve teslimatta nasıl bir usulün izleneceği, siparişlerin teslimat sıklıkları ve muhtemel zamanları, münferit sözleşmelerin kurulması hakkında, fiyatların belirlenmesi kıstasları hakkında ve işbirliği temelleriyle ilgili diğer çerçeve sözleşme şartları üzerinde mutabakatlar bulunur[345]. Bu özellikleri göz önüne alındığında tam zamanında tedarik sözleşmesi, ard arda teslimli sözleşmenin ikinci alt türünün unsurlarını taşıdığı söylenilebilir[346]. Ancak, ard arda teslimli sözleşmede fiyat önceden, sözleşme yapılırken belirlenirken, tam zamanında tedarik sözleşmesinde fiyat, sonradan değiştirilebilmektedir.

V. Vekâlet Sözleşmesine Ait Unsurlar ve Özellikler

Vekâlet sözleşmesi, "*vekile müvekkilin menfaatine ve iradesine uygun bir sonuca yönelen bir iş görmeyi bir zaman kaydına tâbi olmaksızın ve nispeten bağımsız olarak yapma borcunu, sonucun elde edilememesi rizikosu ona ait olmak üzere yüklediği"* bir sözleşmedir[347]. Vekâlet sözleşmesi her şeyden önce borç

---

[345] **Martinek**, Bd. III, s. 300; **Steckler**, s. 15. Karş. **Barlas**, s. 823 – 824.

[346] **Martinek**, Bd. III, s. 299 – 300; **Steckler**, s. 14 vd.; **Maischein**, s. 16; **Gehrlein/Sutschet**, BGB § 311, Rn. 14. Karşı görüş için bkz. **Bernhard** – **Eckel**, s. 75; **Bremer**, s. 23; **von Sorge /Knopf**, s. 7.

[347] **Tandoğan**, C II, s. 356. Benzer tanımlar için bkz., **Weber**, Rolf H.: Basler Kommentar, Obligationenrecht I, Art. 1 – 529 OR., 4. Aufl., (Hrsg. Heinrich Honsell, Nedim Peter Vogt, Wolfgang Wiegand), Basler 2007, s. 2382; **Schnyder**, Anton K.: Theo Guhl Das Schweizerische Obligationenrecht, 9. Aufl., (Hrsg. Koller, Alfred/Schnyder, Anton K./Druey, Jean Nicolas), Zürich 2000, s. 546; **Huguenin**, Besonderer Teil, s. 114; **Aral**, s. 389 vd.; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 608; **Zevkliler/Havutçu**, s. 335; **Başpınar**, Veysel: Vekilin (Avukatın, Hekimin, Mimarın, Bankanın) Özen Borcundan Doğan Sorumluluğu, Gözden Geçirilmiş Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara 2004, s. 70;

doğuran bir rızai sözleşmedir[348]. Vekâlet sözleşmesinde sözleşme ile kararlaştırılmış olması veya teamüllerin[349] bulunması hallerinde vekil ücret talep edebilmektedir (BK. m. 386/III)[350]. Vekâlet sözleşmesinde vekile ücret ödenmesi, sözleşmenin zorunlu bir unsuru değildir[351]. Diğer iş görme sözleşmesi[352] olan hizmet sözleşmesinden farklı olarak burada bağımlılık ilişkisi yoktur

Vekâlet sözleşmesinin unsurlarından birisi bir işin[353] görülmesidir[354]. Buradaki işgörme kavramı hukukî işlemleri içerdiği, gibi maddî fiillerin yapılmasını[355] da içermektedir[356]. Vekâlet sözleşmesinde vekilin üstlendiği edim her zaman olumlu ve yapmaya ilişkin bir davranıştır[357]. Bu sebeple bir yapmama (kaçınma) edimi, vekâlet sözleşmesinin konusunu oluşturamaz. Aynı şekilde haksız fiil niteliğindeki maddî fiiller de geçerli bir vekâlet sözleşmesine konu olamazlar[358].

Akipek, Şebnem: Alt Vekâlet, Ankara 2003, s. 31; **Yalçınduran**, Türker: Vekalet Sözleşmesinde Ücret, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara 2007, s. 34.

[348] **Başpınar**, Özen, s. 76; **Yalçınduran**, s. 44.

[349] İş görmenin bir serbest meslek olarak yapıldığı durumlarda ücret ödenmesi teamülden sayılır. Bu sebeple avukatların, hekimlerin, mimarların ve muhasebecilerin bir ücret karşılığında iş görmeleri teamüldendir (**Aral**, s. 394; **Zevkliler/Havutçu**, s. 336).

[350] Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. **Yalçınduran**, s. 107 vd.; **Başpınar**, Özen, s. 83 vd. BK. m. 386/III hükmü, vekâleti bir dostluk, hatır işi ve bir şeref hizmeti olarak gören Roma Hukukunun izlerini taşımaktadır. Ancak, günümüzde vekâletin daha çok ücretli olduğu hususunda fiilî bir karine mevcuttur (**Aral**, s. 393; **Yalçınduran**, s. 109; **Başpınar**, Özen, s. 84).

[351] **Schnyder,** A, s. 547; **Huguenin**, Besonderer Teil, s. 114; **Eser/Weyers**, s. 311 – 312; **Fikentscher**, s. 568; **Larenz**, Bd. II, Halbband 1, s. 409; **Aral**, s. 393 – 394; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 617 vd.; **Zevkliler/Havutçu**, s. 336; **Başpınar**, Özen, s. 80.

[352] Türk Borçlar Kanunu Tasarısında (m. 502/II) da belirtildiği üzere, BK. m. 386/II hükmü gereğince; vekâlete ilişkin hükümler, niteliklerine uygun düştükleri ölçüde, Borçlar Kanununda düzenlenmemiş olan iş görme sözleşmelerine de uygulanır (**TBK Tasarısı**, s. 123).

[353] BK m. 386'da bir işin görülmesi için, bir işin idaresi veya hizmetin ifası kavramları kullanılmıştır.

[354] Vekâlette süre unsuru yoktur. Bu tür sözleşmede vekilin bir işi görmesi, bir sonuca yönelmesi ve bunun için yoğun emek harcaması sözkonusudur. Buna karşılık hizmet sözleşmesinde ise, işçinin belirli veya belirsiz süreli çalışması durumu vardır (**Zevkliler/Havutçu**, s. 340; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 615; **Yalçınduran**, s. 35; **Fikentscher**, s. 572; **Eser/Weyers**, s. 315; **Larenz**, Bd. II, Halbband 1, s. 413).

[355] Maddî fiillerin yapılmasına ilişkin vekâlette vekil herhangi bir maddî fiilin, fiilî bir hizmetin ifasını taahhüt eder. Bu tür vekâlete, doktorun hastayı muayene ve tedavi etmesi, bir mimarın yapıyı kontrol etmesi, özel ders verilmesi, bir hukukçunun mütalaa vermesi, bir muhasebecinin defter tutması misal olarak gösterilebilir (**Aral**, s. 391; **Başpınar**, Özen, s. 73 – 74).

[356] **Weber**, s. 2382; **Schnyder,** A, s. 546; **Huguenin**, Besonderer Teil, s. 114; **Tandoğan**, C II, s. 356; **Aral**, s. 391; **Başpınar**, Özen, s. 73 vd.; **Yalçınduran**, s. 35 – 36.

[357] **Tandoğan**, C II, s. 356; **Aral**, s. 391; **Zevkliler/Havutçu**, s. 335.

[358] **Yavuz/Özen/Acar**, s. 610.

Vekâlet sözleşmesinin en önemli unsuru ise, söz konusu işgörme ediminin bir başkasının menfaatine yapılmasıdır[359]. Sadece vekilin menfaatine yapılan bir işgörme vekâlet sözleşmesinin konusunu oluşturamaz. Buna karşılık, hem vekil hem de müvekkilin menfaatine olan iş görmeleri içeren vekâlet sözleşmesinin kurulması mümkündür[360]. Diğer taraftan vekil, edim sonucundan değil, edim fiilinden sorumludur. Başka bir ifade ile vekâlet sözleşmesiyle vekil, bir edim sonucunu değil, belirli bir sonuca yönelik edim fiilinde bulunmayı taahhüt etmektedir[361]. Vekil yüklendiği işgörme edimini özenle yerine getirdikten sonra, istenen sonucun gerçekleşmemesinden sorumlu değildir[362].

Vekil işin görülmesi bakımından bağımsız bir duruma sahiptir. İşi görürken müvekkilinin iş organizasyonuna dâhil değildir[363]. Vekil faaliyetlerini zaman, yer ve işgörme şartları açısından serbestçe düzenler. Başka bir ifade ile vekilin bağımsızlığı sadece işin görülmesinde müvekkilin talimatlarına uyma bakımından sınırlandırılmıştır.

Vekâleti düzenleyen BK. m. 396/I'de yer alan "*vekâletten azil ve ondan istifa her zaman caizdir*" şeklindeki hükümden hareketle, sözleşme ilişkisini her zaman sona erdirme hakkının varlığı, tartışmalı olmakla birlikte genel olarak doktrinde vekâletin bir unsuru olarak değerlendirilmektedir[364].

Vekâlet sözleşmesinde ücret ödenmesi sözleşmenin zorunlu unsuru değildir. Yani bu sözleşme hem ücretli hem de ücretsiz olabilir[365]. Ancak tam zamanında

---

[359] **Weber**, s. 2382; **Tandoğan**, C II, s. 360 – 361; **Aral**, s. 392; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 614; **Zevkliler/Havutçu**, s. 336; **Başpınar**, Özen, s. 72; **Yalçınduran**, s. 38.
[360] **Aral**, s. 392.
[361] **Weber**, s. 2383; **Aral**, s. 393; **Başpınar**, Özen, s. 73.
[362] **Tandoğan**, C II, s. 364; **Aral**, s. 393; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 615; **Zevkliler/Havutçu**, s. 336; **Başpınar**, Özen, s. 73; **Yalçınduran**, s. 40.
[363] **Weber**, s. 2387; **Aral**, s. 393; **Zevkliler/Havutçu**, s. 340. Yalçınduran, vekilin müvekkile karşı bağımsız olmasını zorunlu olmayan unsurlar kısmında saymaktadır. Bkz. **Yalçınduran**, s. 46.
[364] **Schnyder**, A, s. 547; **Tandoğan**, C II, s. 375, **Yavuz/Özen/Acar**, s. 620; **Zevkliler/Havutçu**, s. 340. Karşı görüş için bkz. **Yalçınduran**, s. 46 vd.
[365] **Tandoğan**, C II, s. 364; **Zevkliler/Havutçu**, s. 340; **Yalçınduran**, s. 59.

tedarik sözleşmesinde ise ücret sözleşmenin zorunlu unsurudur. Bu unsur yönüyle vekâletle tam zamanında tedarik sözleşmesi farklılaşmaktadır.

Vekâlette vekil, vekâlet veren adına bir iş görmekle birlikte, bu iş görme sonunda, bir sonuç meydana getirmesi gerekli değildir. Çünkü vekil, bir edim sonucunu değil, edim fiilini borçlanmıştır. Fakat işin niteliği gereği bir sonuç meydana gelebilir[366]. Vekâlet sözleşmesinde önemli olan vekilin belli yönde işi özenle ve sadakatle görmeye çalışmasıdır[367]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ise, tedarikçi bir edim sonucunu üstlenmiş bulunmaktadır. Bu sebeple mutlaka bir sonucun meydana getirilmesi, başka bir deyişle bir parçanın temin edilmesi gerekir.

Tedarikçinin faaliyetlerinin hukukî işleme yönelik olmaması, bilâkis maddi fiillere yönelik olması, iş görme gerçek faaliyetlerin yürütülmesine de yönelik olabileceği için bir önem arz etmez[368].

Vekâlet sözleşmesinde vekil, gördüğü işi kural olarak başkasının (müvekkilin) menfaatine yapar. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde de buna benzer bir durum sözkonusudur. Tedarik sözleşmesinde olduğu gibi, tedarikçinin kendi sorumluluğunda ve bağımsız olarak yürüttüğü faaliyetlerde ana üreticinin bir menfaati vardır. Yine tedarikçinin ana üreticiye kaliteli ürün vermesinde ana üreticinin menfaati vardır. Ancak bu durumlarda tedarikçinin de menfaati vardır. Tedarikçi bu bağlamda üreticinin verdiği işleri yerine getirmek için, hem kendi menfaatine, hem de geniş ölçüde üreticinin menfaatine olacak şekilde faaliyette bulunur[369]. Diğer taraftan, vekâlet sözleşmesinde vekil, BK. m. 390/III'de sayılan istisnalar dışında, işi bizzat kendisi görmek zorundadır[370]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ise, tedarikçinin sözleşmenin konusunu oluşturan parçayı bizzat

---

[366] **Tandoğan**, C II, s. 363 vd.; **Zevkliler/Havutçu**, s. 340; **Yalçınduran**, s. 58.
[367] **Tandoğan**, C II, s. 39.
[368] **Bernhard – Eckel**, s. 101.
[369] **Zirkel**, s. 350; **Martinek**, Bd. III, s. 302 vd.; **Bernhard – Eckel**, s. 101 vd.; **von Sorge/Knopf**, s. 12.
[370] **Tandoğan**, C. II, s. 456 vd.; **Zevkliler/Havutçu**, s. 340; **Yalçınduran**, s. 59; **Erlüle**, Fulya: Alt Vekalet, Prof. Dr. Selahattin Sulhi Tekinay'ın Hatırasına Armağan, İstanbul 1999, s. 259.

meydana getirmesi zorunlu değildir. Başka bir ifade ile tedarikçi ana üreticiye vermeyi borçlandığı parçaları üretirken, aksi kararlaştırılmamışsa alt tedarikçilerden de yararlanabilir.

İşin görülmesi için yapılan gider ve masraflar vekâlet verene ait olduğu halde[371], tam zamanında tedarik sözleşmesinde parçanın üretilmesi veya sağlanmasına ilişkin her türlü masraf ve giderler genellikle tedarikçiye aittir.

Vekâlette sözleşmeden dönme (azil veya istifa) kural olarak her zaman için mümkündür (BK. m. 396/I)[372], tam zamanında tedarik sözleşmesinde bu sonuç, sıkı şartlara bağlanmıştır.[373].

Sonuç olarak, vekâlet sözleşmesinin unsurları, tam zamanında tedarik sözleşmesinin genel karakterine uymaz[374]. Bununla birlikte tam zamanında tedarik sözleşmesi bazı durumlarda vekâlet sözleşmesi unsurlarını da içerebilir. Burada tedarikçinin üretim verilerinin kapsamlı olarak hazırlanması ve saklanması ile ilgili yükümlülüğü düşünülebilir. Bundan başka sözleşmede taraflar arasında üretim sürecinin tüm alanları ile ilgili sürekli bir bilgi verme yükümlülüğü bulunur. Çerçeve sözleşme ayrıca tarafların karşılıklı danışma yükümlüğü oluşturmaları halinde de vekâlet sözleşmesi unsurlarını içerebilir. Meselâ üretici tedarikçiyi kalite denetimi açısından desteklemekle ve tedarikçide zayıf noktalar tespit etmesi halinde ona danışmanlık yapmakla yükümlü olabilir. Bu husus aynı şekilde tam zamanında tedarik altyapısının kurulması ve geliştirilmesi için danışmanlık yapma, ihtiyaçlarını karşılama, rehberlik yapma ve know-how sağlama için geçerlidir. Bu hizmetler, vekâlet sözleşmesi anlamında, özellikle tam zamanında tedarik konusunda tecrübesiz olan tedarikçiler için büyük bir önem arz eder. Diğer yandan tedarikçi tedarik ettiği parça ile ilgili uzmanlığı sebebiyle alıcıya ürünün kullanımı ve geliştirilmesi

[371] **Tandoğan**, C II, s. 40; **Zevkliler/Havutçu**, s. 340; **Yalçınduran**, s. 59.
[372] **Yalçınduran**, s. 59.
[373] Karş. **Öz**, Turgut: İş Sahibinin Eser Sözleşmesinden Dönmesi, İstanbul 1989.
[374] **Zirkel**, s. 350 vd.; **Bernhard – Eckel**, s. 103; **Bremer**, s. 27 – 28.

hakkında danışmanlık yapmakla yükümlü olabilir. Bu tür anlaşmalar vekâlet sözleşmesi niteliğindedir[375].

§ 9. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN HUKUKÎ NİTELİĞİ

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, Borçlar Kanunu'nda veya diğer herhangi bir kanunda düzenlenmemiştir. Bu sebeple, tam zamanında tedarik sözleşmesi, isimsiz sözleşmeler[376] arasında yer alır. İsimsiz sözleşmeler kendi içerisinde üç alt türe ayrılmaktadır. Bunlar, kendine özgü, karma ve bileşik sözleşmelerdir. Burada öncelikle isimsiz sözleşmeler, daha sonra ise tam zamanında tedarik sözleşmesinin bu sözleşme türlerinden hangisine dâhil olduğu ele alınmaktadır.

I. Genel Olarak İsimsiz Sözleşmeler

Sözleşme özgürlüğü, ilkesinin bir gereği olarak taraflar, hukuk düzeninin sınırları içerisinde diledikleri tip ve içerikte sözleşme yapabilirler. Bunun bir sonucu olarak gerek Borçlar Kanununda gerekse de diğer kanunlarda düzenlenen, isimli veya tipik olarak nitelendirilen sözleşmelerden farklı olarak yeni tür sözleşmelerin kurulabilmesi mümkündür[377].

---

[375] **Bernhard – Eckel**, s. 95; **Bremer**, s. 25; **Sorge/Knapf**, s. 10; **Tandoğan**, C. II, s. 40.

[376] Kanunda ayrıntılarıyla düzenlenmiş olup olmamalarına göre sözleşmeler, "isimli sözleşmeler" ve "isimsiz sözleşmeler" olmak üzere ikiye ayrılırlar. Kanunda özel olarak ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiş olan sözleşmelere isimli sözleşmeler (yasal tipik sözleşmeler) adı verilir. Bunlara misal olarak, satım, bağışlama, kira, istisna vb. sözleşmeler sayılabilir. (**Tandoğan**, C. I/1, s. 7 vd.; **Eren**, Fikret: İsimsiz Sözleşmelere İlişkin Bazı Sorunlar, Prof. Dr. Turgut Akıntürk'e Armağan, İstanbul 2008, s. 85; **Kuntalp**, Erden: Karışık Muhtevalı Akit, Ankara 1971, s. 9 – 10) Borçlar Kanununun özel borç ilişkilerini düzenleyen kısmında bazı sözleşmelerin düzenlenmemesi değişik sebeplerden kaynaklanabilir. Bu, kanun koyucunun bazı sözleşmeleri düzenlemek istememesinden kaynaklanabileceği gibi, kanunun yapılması sırasında henüz bazı sözleşmelerin bilinmemesinden de kaynaklanabilir. Ekonomik ve teknolojik gelişmeler dinamik olan borçlar hukuku alanına yeni sözleşme türleri koymaktadır. **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 85; **Aral**, s. 49; **Kuntalp**, s. 9;

[377] Kanun tarafından düzenlenen sözleşmeler yanında, kanun tarafından öngörülmeyen sözleşmeler de vardır. Borçlar hukukunda, eşya hukukunda olduğu gibi sınırlı sayı ilkesi geçerli değildir. Borçlar hukukunda kabul edilen sözleşme özgürlüğü ilkesi gereğince taraflar, kanunda düzenlenmemiş olan, ancak ticari hayatın pratik zaruretlerinden kaynaklanan türde sözleşmeler yapabilirler (BK. m. 19/I).

Borçlar Kanununda veya diğer herhangi bir kanunda özel ve ayrıntılı olarak düzenlenmemiş[378] sözleşmelere atipik veya isimsiz sözleşmeler (Innominatverträge) denilmektedir[379]. İsimsiz sözleşmeler çeşitli ayırımlara tâbi tutulabilir. Gerçekten de, isimsiz sözleşmeler, içerdikleri esaslı unsurların, özellikle asli edimlerin isimli sözleşmelere ait olup olmamasına göre ikiye ayrılmaktadır[380]. Bunlar kendine özgü sözleşmeler ve karma sözleşmelerdir. Bununla birlikte, doktrinde bileşik sözleşmeler de bu başlık altında incelenmektedir[381].

A. Kendine Özgü Yapısı Olan Sözleşmeler

Kendine özgü yapısı olan (sui generis) sözleşmeler, kısmen veya tamamen kanunda düzenlenmiş sözleşme türlerinin hiçbirinde bulunmayan unsurlardan meydana gelen sözleşmelerdir[382]. Bu sözleşmelere misal olarak, tek satıcılık sözleşmesi, sulh sözleşmesi, satış için bırakma sözleşmesi gösterilebilir. Bunlarla birlikte, doktrinde kendine özgü sözleşme ile karma sözleşme arasındaki ayırımın açık olmadığı, bu kavramların bazen aynı anlamda kullanıldığı ve bu ayırımın sözleşmenin yorumlanması ve tamamlanmasında önemli bir anlam taşımadığı, bu sebeple de kanunda düzenlenmemiş sözleşmelerin herhangi bir ayırım yapılmadan

---

[378] Bir sözleşmenin kanunda düzenlenmesinden amaç, sözleşmenin herhangi bir kanunda yalnızca isminin zikredilmiş olması değil, ayrıca onun tanımının, en azından tipini belirleyen asli edimlerinin, yani tarafların hak ve borçlarının herhangi bir kanunda hükme bağlanmamış olmasıdır. Bu sebeple, kanunda yalnız ismi zikredilen bir sözleşme isimli değil, isimsiz sözleşmedir. Mesela, ön sözleşme (BK. m. 22), irtifak sözleşmesi (TMK. m. 781), şerh sözleşmesi (TMK. m. 1009), hakimiyet sözleşmesi (TTKT. m. 198/III) gibi (**Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 86; **Aral**, s. 49; ; **Oktay**, Saibe: İsimsiz Sözleşmelerin Geçerliliği, Yorumu ve Boşluklarının Tamamlanması, İHFM, Y. 1995 – 1996, C. LV, S. 1 – 2, s. 264.).

[379] **Schluep**, Walter R.: İnnominatverträge, Schweizerisches Privatrecht, Bd. VII/2, Basel 1979, s. 770; **Huguenin**, Besonderer Teil, s. 209; **Tandoğan**, C. I/1, s. 12; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 86; **Aral**, s. 49; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 19; **Oktay**, s. 263.

[380] **Schluep**, s. 771; **Kramer**, s. 66; **Huguenin**, Besonderer Teil, s. 212.

[381] Doktrinde isimsiz sözleşmeler geleneksel bir şekilde, kendine özgü sözleşmeler ve karma sözleşmeler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Bileşik sözleşmelerin isimsiz sözleşmeler arasına dâhil edilip edilmeyeceği hususunda tereddütler olmakla birlikte, bu başlık altında incelenmektedir (**Tandoğan**, C. I/1, s. 12 vd.; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 91 vd.; **Aral**, s. 51 vd.).

[382] **Schluep**, s. 776; **Tandoğan**, C. I/1, s. 13; **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 10 – 11; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 99; **Aral**, s. 52; **Hatemi**, Hüseyin**/Serozan**, Rona**/Arpacı**, Abdülkadir: Borçlar Hukuku Özel Bölüm, İstanbul 1992, s. 50 vd; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 24; **Oktay**, s. 275.

sadece isimsiz sözleşmeler olarak nitelendirilmesinin gerekli olduğu görüşü de savunulmaktadır[383].

Kendine özgü yapısı olan sözleşmelerin yorumlanmasında ve tamamlanmasında, hâkim öncelikle sözleşmeyi ve tarafların iradelerini dürüstlük kuralına göre yorumlar; bundan sonra Borçlar Kanunu'nun genel hükümlerine başvurur. Hâkim bunlardan bir sonuca ulaşamazsa, bahsedilen konuda bir örf – âdet kuralının bulunup bulunmadığını araştırır. Burada da bir hüküm bulamazsa hâkim, tarafların menfaat durumuna uygun düştüğü ölçüde, Borçlar Kanunu'nun özel hükümlerini kıyasen uygular. Hâkim burada da uygulayacak hiçbir hüküm bulamazsa, kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl davranacak idiyse o şekilde davranıp kural koyarak boşluğu doldurur (TMK. m. 1)[384].

B. Karma Sözleşmeler

1. Karma Sözleşmelerin Özellikleri

Tarafların, kanunda düzenlenmiş isimli sözleşme türlerinden iki veya daha fazlasının içerdiği unsurları, kanunun öngörmediği bir tarzda kısmen veya tamamen bir araya getirdikleri sözleşmeye karma sözleşme (gemischte Vertrag) denir[385]. Karma sözleşme içinde yer alan isimli sözleşmelerin unsurları bağımsızlıklarını kaybederler. Bunlar yeni bir sözleşme içinde birbirleriyle tamamen karışıp, kaynaşarak yeni bir bütün oluştururlar. Doktrinde hâkim görüş karma sözleşmeyi daha geniş tanımlamaktadır. Bizim de katıldığımız bu görüşe göre karma sözleşme; kanunda düzenlenmiş veya düzenlenmemiş sözleşme tiplerinin esaslı unsurlarının kanunun öngörmediği bir tarzda bir araya getirilmesiyle oluşan ve kendi içerisinde bir bütünlük oluşturan sözleşmelerdir[386]. Bu görüş, karma sözleşmeler ile kendine

---

[383] **Leuenberger**, Christoph, Dienstleistungsverträge, ZSR, 106 (II), 1987, s. 59 (Kırca, s. 53, dpn. 289'den naklen).
[384] **Tandoğan**, C. I/1, s. 13; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 100; **Serozan (Hatemi/Arpacı)**, s. 51; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 24 – 25.
[385] **Schluep**, s. 772; **Tandoğan**, C. I/1, s. 69; **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 11; **Aral**, s. 53; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 21.
[386] **Serozan (Hatemi/Arpacı)**, s. 44 vd.; **Oktay**, s. 274; **Gürzumar**, s. 20; **Kırca**, s. 49 vd.

özgü sözleşmeler arasındaki farkı ortadan kaldırarak karışıklığa sebep olacağı düşüncesiyle eleştirilmiştir[387].

2. Karma Sözleşmelerin Çeşitleri

Karma sözleşmeler, çifte tipli sözleşmeler, kombine sözleşmeler ve eklemli sözleşmeler olmak üzere üçe ayrılırlar[388].

a) Çifte tipli sözleşmeler

Kanunda düzenlenmiş bulunan iki isimli sözleşmenin aslî edimlerinin kanunda öngörülmeyen bir biçimde taraflarca karşılıklı olarak yüklenilmesiyle meydana getirilen sözleşmeye, çifte tipli sözleşme denir. Bu tür sözleşmelerde tarafların borçlandığı her bir aslî edim, bir yandan isimli bir sözleşmenin aslî edimini oluştururken, diğer yandan tarafların birbirlerine karşı yüklendikleri edimleri oluşturmaktadır. Bu sözleşmelere misal olarak, kapıcılık sözleşmesi, arsa payı karşılığı inşaat sözleşmesi[389], ev kirasız para faizsiz sözleşmeleri[390] gösterilebilir[391].

b) Kombine sözleşmeler

Taraflardan birisinin, kanunda düzenlenmiş iki veya daha fazla isimli sözleşmeye ait aslî edimleri üstlenirken, diğer tarafın para ödeme borcu altına girdiği karma sözleşmeye, kombine sözleşme denir. Edim – karşı edim ilişkisi içinde bulunan bu sözleşmelerden birinin geçerliliği diğerinin geçerliliğine bağlıdır. Bu tür

---

[387] **Tandoğan**, C. I/1, s. 69; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 91 – 92; **Aral**, s. 52 – 53. Kuntalp, içerisinde hem kanunda düzenlenmiş, hem de kanunda düzenlenmemiş sözleşme tiplerinden unsur bulunduran sözleşmeleri "ilk iki sözleşme türü arasında kalan sözleşmeler" olarak farklı bir sınıflandırma yapmaktadır. Bkz. **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 9 – 13.

[388] **Schluep**, s. 775; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 92; **Aral**, s. 53.

[389] Geniş bilgi için bkz. **Kartal**, Bilal: Kat Karşılığı İnşaat Sözleşmesi, Ankara 1993; **Erman**, Hasan: Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmesi, İstanbul 2007; **Kaya**, Özgür Katip: Arsa Payı Karşılığı Kat Yapımı Sözleşmesi, İstanbul 2003.

[390] Geniş bilgi için bkz. **Çağan**, Nami: Vergi Hukuku Yönünden Para Faizsiz – Ev Kirasız Sözleşmesi, BATİDER, Y. 1977, C. XI, S. 1, s. 193 – 201.

[391] **Schluep**, s. 775; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 92 – 93; **Aral**, s. 53 – 54; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 22; **Oktay**, s. 274.

sözleşmeye misal olarak, pansiyon, otelcilik sözleşmeleri[392] ile yatılı okul[393] veya hastaneye kabul sözleşmesi[394] verilebilir[395].

c) Eklemli sözleşmeler

Taraflardan birisinin veya her ikisinin fonksiyon itibariyle değişik sözleşme tiplerine ait aslî edimleri ayrılmaz bir bütün halinde homojen bir yapı içinde taahhüt ettiği sözleşmelerdir. Bu tür sözleşmelerde kanunda düzenlenmiş çeşitli sözleşme türlerine ait unsurlar birbirine eklemlenmektedir. Karma bağışlama bu tür sözleşmelerin en önemli misalini oluşturur[396].

C. Bileşik Sözleşmeler

Bileşik sözleşme, iki veya daha fazla bağımsız sözleşmenin tarafların anlaşmalarıyla bu niteliklerini koruyarak kanunun öngörmediği bir şekilde aynı sözleşme içinde varlık ve geçerlilikleri birbirine bağlı olacak şekilde bir araya getirilmesiyle meydana gelen sözleşmedir[397]. Bileşik sözleşmede iki veya daha fazla sözleşme bütün unsurlarıyla bir araya gelmekle birlikte, bunlar bağımsız sözleşme niteliklerini korumakta, sadece varlık ve işleyiş ile geçerlilikleri birbirine bağlanmaktadır. Bu tür sözleşmelerde sözleşmelerden birisi geçerli olmazsa veya ortadan kalkarsa, diğeri yahut diğerleri de geçerli olmaz veya ortadan kalkar. Çünkü taraflar, sözleşmelerden birinin varlık ve geçerliliğini diğerinin varlık ve geçerliliği şartına bağlamaktadırlar. Bu tür sözleşmelerde bir araya getirilen sözleşmeler

[392] Otelcilik sözleşmesi hakkında geniş bilgi için bkz. **Doğan**, Gül: Otelcilik Sözleşmesi, YÜHFD., Y. 2005, C. I, S. 2, s. 229 – 252.
[393] Okul sözleşmesi konusunda geniş bilgi için bkz. **Tiftik**, Mustafa: Türk – İsviçre Hukukunda Okul Sözleşmesi, Erzurum 2001.
[394] Hastaneye kabul sözleşmesi hakkında bkz. **Er**, Ünal: Sağlık Hukuku, Ankara 2008, s. 69 vd.
[395] **Schluep**, s. 775; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 94 – 95; **Aral**, s. 54 – 55; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 23; **Oktay**, s. 274.
[396] **Schluep**, s. 775 – 776; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 95; **Aral**, s. 54; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 23; **Oktay**, s. 274.
[397] **Schluep**, s. 776; **Tandoğan**, C. I/1, s. 75; **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 103; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 100; **Aral**, s. 54; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 19; **Oktay**, s. 275.

arasında tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerdeki edim, karşı edim ilişkisi mevcuttur[398].

Bileşik sözleşme ile karma sözleşme arasındaki farkı şöylece belirtebiliriz: Bileşik sözleşmede birden fazla bağımsız sözleşme bir araya getirilip birbirine bağımlı olacak şekilde birleştirilir, karma sözleşmede ise, birden fazla sözleşme değil, birden fazla sözleşmeye ait unsurlar bağımsızlıklarını kaybederek kanunun öngörmediği bir şekilde birleştirilir[399].

Borçlar Kanununda bileşik sözleşmelere uygulanacak kurallara ilişkin bir hüküm bulunmamaktadır. Bu sebeple birleştirilen her sözleşmeye, kural olarak kanunda bu sözleşme için konulmuş hükümler uygulanır[400].

II. Hukuki Niteliği

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin unsurları yukarıda sayılmıştır. Bu unsurlara baktığımızda, sözkonusu sözleşmenin kendine özgü yapısı olan bir sözleşme olmadığı kolayca görülebilir. Çünkü tam zamanında tedarik sözleşmesinin unsurları genel olarak kanunda düzenlenmiş bazı sözleşmelerin unsurlarını taşımaktadır. *Kuntalp*'in de belirtiği gibi; bir sözleşmenin unsurlarından sadece birinin dahi kanunî türlere ait bir unsur olması, o sözleşmenin karma sözleşme olması için yeterlidir[401]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde satım, istisna, ard arda teslimli sözleşme ve vekâlet sözleşmelerinin unsurları sözkonusu olduğu için, bu

---

[398] **Tandoğan**, C. I/1, s. 75 vd.; **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 104 vd.; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 101 vd.; **Aral**, s. 54 – 55; **Oktay**, s. 275.

[399] **Tandoğan**, C. I/1, s. 75; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 103.

[400] **Tandoğan**, C. I/1, s. 76; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 103; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 21; **Oktay**, s. 275. Yarg. 10. HD., T. 22.01.1976, E. 1976/4935, K. 1976/1294; "*… arasındaki anlaşma; istisna ve hizmet bağıtlarından oluşmuş bir - Birleşik sözleşme – niteliğindedir. Birleşik sözleşmede; iki bağımsız sözleşme kendilerine özgü nitelikleri koruyarak ortak bir amaçla bir araya gelmektedir. Bu tür sözleşmelere ilişkin uyuşmazlıkların çözülmesinde uygulanacak hükümler açısından yasalarda açıklık bulunmadığından konu öğretide tartışmalıdır ve Dairemiz; bu olayın özellikleri göz önünde tutularak bu davada en doğru çözüm yolunun <her sözleşmenin bağlı olduğu hükümlerin uygulanması> görüşünü benimsemektedir.*" (**Yavuz/Özen/Acar**, s. 19, dpn. 10[a])

[401] **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 82.

sözleşme kendine özgü yapısı olan bir sözleşme olarak kabul edilemez. Kaldı ki, sadece bu sözleşmeye özgü olan özel bir unsur da bulunmamaktadır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesini acaba bileşik sözleşmelere dâhil edebilir miyiz? Birden çok sözleşmenin aynı zamanda ve aynı belgede yapılması, karşılıklı bağlılığın olduğunu göstermez. Tarafların bu konuda anlaşmış olmaları gerekir. Dolayısıyla birden fazla sözleşmenin bileşik sözleşme meydana getirip getirmediğini tespit etmek için, tarafların karşılıklı irade beyanlarına bakmak gerekir. Tarafların açık irade beyanları varsa bir problem yoktur. Fakat irade beyanları açık değilse, bu takdirde irade beyanlarının yorumlanması gerekir[402]. Bir sözleşmenin bileşik sözleşme olup olmadığı konusunda bir diğer değerlendirme yapılacak husus şudur; bileşik sözleşmelerde iki veya daha fazla bağımsız sözleşme, tarafların anlaşmalarıyla bu niteliklerini koruyarak kanunun öngörmediği bir halde, aynı sözleşme içinde varlık ve geçerlilikleri birbirine bağlı olacak şekilde bir araya getirilmektedir. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde iki veya daha fazla sözleşme kendi bağımsız niteliklerini koruyarak bir araya getirilmemektedir. Anılan sözleşmede, iki veya daha fazla bağımsız sözleşme değil, sözleşmelerin unsurları bir araya getirilmektedir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, farklı sözleşme türlerinin unsurlarından oluşur. Her bir unsurun hangi ölçüde şekillendiği sözleşme kurulmasındaki çeşitlilik sebebiyle ancak somut olay bazında tespit edilebilir. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin farklı sözleşme tiplerindeki unsurları öyle iç içe geçmiştir ki bunlar birbirinden ayrı olarak düşünülemez. Bu unsurlar daha ziyade tam zamanında tedarik sözleşmesi yoluyla anlamlı bir organik bütün haline gelmiştir. Tam zamanında tedarik çerçeve sözleşme kanunda düzenlenen hiçbir sözleşme tipine dâhil edilemeyen ekonomik ve hukukî açıdan standart bir sözleşmedir. Adı geçen sözleşme genel niteliğini kaybetmeden veya değiştirmeden tamamen harici olarak bir araya

[402] **Tandoğan**, C. I/1, s. 73; **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 103 vd.

getirilmiş, ancak hukuki açıdan kendine özgü birden fazla sözleşmeye bölünemez[403]. Açıklanan sebeplerle tam zamanında tedarik sözleşmesi bileşik sözleşme olarak kabul edilemez.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi kanunda düzenlenmiş bazı sözleşmelere ilişkin unsurları içermektedir. Bu sözleşmeler, satım, istisna ve vekâlet sözleşmeleridir[404]. Yine anılan sözleşmelerle birlikte kanunlarda düzenlenmeyen know – how sözleşmesinin de unsurlarını taşıdığı yukarıda açıklanmıştır. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, belirtilen sözleşmelerin unsurları kanunun öngörmediği tarzda bir araya getirilerek yeni bir sözleşme oluşturulmuştur. Dolayısıyla, kanunda düzenlenen veya düzenlenmeyen sözleşmelerin unsurlarını kanunun öngörmediği tarzda bir araya getiren tam zamanında tedarik sözleşmesinin bir karma sözleşme olduğu söylenebilir. Bu konuda doktrinde görüş birliği sözkonusudur[405].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin hukukî niteliğinin karma sözleşme olduğuna karar verdikten sonra, bu sözleşmenin karma sözleşmelerin hangi türüne dâhil olduğu incelenmelidir. Bu konuda karar verebilmek için öncelikle tarafların yükümlülüklerine bakmak gerekir. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde genel olarak tedarikçinin, bir parçanın tedariki ve tedarik edilecek parçanın teslimi yükümlülüklerine karşılık, sözleşmenin diğer tarafını oluşturan ana üreticinin talepte bulunma ve ücret ödeme yükümlülüğü altına girdiği görülmektedir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda tam zamanında tedarik sözleşmesinin, kombine tipli karma sözleşmelere dâhil olduğu kabul edilmelidir[406].

---

[403] **Bernhard – Eckel**, s. 104.

[404] Tam zamanında tedarik sözleşmesi satım ve istisna sözleşmesinin bütün unsurlarını taşırken, az veya çok hizmet, ortaklık gibi sözleşmelerin de unsurlarını taşımaktadır (**Bernhard – Eckel**, s. 104).

[405] **Nagel**, s. 327; **Bernhard – Eckel**, s. 104; **Steckler**, s. 20; **Maischein**, s. 19; **Bremer**, s. 29; **Gebhardt**, s. 69 vd.

[406] **Martinek**, Bd. III, s. 304; **Maischein**, s. 20; **Bremer**, s. 29.

III. Uygulanacak Hükümler

Karma sözleşmelere hangi hükümlerin uygulanacağı doktrinde tartışmalıdır. Dolayısıyla tam zamanında tedarik sözleşmesine hangi hükümlerin uygulanacağı konusu da tartışmalıdır. Karma sözleşmelere uygulanacak hükümler konusunda çeşitli teoriler ortaya konulmuştur. Bunlar dışlama, soğurma, birleşme, kıyas ve hâkimin hukuk yaratması şeklinde sıralanabilir. Aşağıda bu görüşler sırasıyla ele alınmış ve sonunda bir değerlendirme yapılmıştır.

A. Dışlama Görüşü

Bu görüşe göre, karma sözleşmelere Borçlar Kanununun genel hükümleri uygulanmalıdır. Burada karma sözleşmeye unsurunu taşıdıkları sözleşme türlerine ilişkin özel hükümlerin hiçbiri kıyas yoluyla dahi uygulanamaz[407]. Karma sözleşmeyi oluşturan aslî unsurların ait olduğu özel sözleşme hükümlerini dışlayan bu görüş, hâkimin takdir hakkını da esaslı surette sınırlandırdığı için doktrin ve uygulamada kabul görmemiştir[408].

B. Soğurma (Yutma) Görüşü

Bu görüşe göre, karma sözleşmenin içerdiği unsurlardan hangi tipe ait unsur daha önemli ise, o unsura ilişkin kanuni tipin hükümleri bütün sözleşmeye uygulanır. En önemli unsuru içeren sözleşme tipi, diğer unsurlar için öngörülen hukukî sonuçları kendi içerisinde eritir. Başka bir deyişle, sözleşmenin önemli olmayan unsurlarına ilişkin hükümler dikkate alınmaz[409]. Bu teori doktrinde, sözleşmenin unsurları arasında ayırım yapıp, taraflarca eşit önemde oldukları kabul edilen iki

[407] Mesela, pansiyoncuya pansiyon ücretini ödemeyen müşterisinin eşyası üzerinde kira sözleşmesine kıyasen hapis hakkı tanınamayacaktır (**Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 127).
[408] **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 127; **Tandoğan**, C. I/1, s. 73; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 96; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 23.
[409] **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 122 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 74; **Aral**, s. 56; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 23; **Oktay**, s. 276.

edimden bir tanesinin daha üstün olduğunu iddia ederek, taraf iradelerine ve sözleşme yapma özgürlüğü ilkesine ters düşmesi sebebiyle eleştirilmiştir[410].

C. Birleştirme (Terkip) Görüşü

Karma sözleşmeye, içerdiği her unsura ilişkin sözleşme tiplerine ait hükümler uygulanır. Bu teoriyi benimseyen yazarlar, karma sözleşmeyi tamamı kanunda düzenlenmiş sözleşme tiplerinde mevcut unsurlardan oluşan yeni bir sentez olarak kabul etmektedirler. Bu sebeple de karma sözleşmede çeşitli sözleşme tiplerine ait unsurları ayırarak, her bir unsura kendisine ilişkin kanunda sözkonusu olan hükümlerin uygulanması gerektiğini ileri sürmektedirler[411]. Doktrinde bu teorinin, karma sözleşmelerde, sözleşme ile gerçekleşen yapısal birliği bozduğu ifade edilmektedir. Sözleşmeler bir hukuki değerlendirmeye tâbi tutulurken, bir bütün olarak göz önünde bulundurulmalı ve sözleşmenin yapısının gerektirdiği hüküm ve sonuçlar buna göre tayin edilmelidir. Birleştirme teorisi bu yönüyle eleştirilmiştir[412].

D. Kıyas Görüşü

Kanunlarla düzenlenmiş sözleşmelere ait hükümler, karma sözleşmeye doğrudan doğruya değil, tarafların amaç ve menfaatleri esas alınmak suretiyle kıyas yoluyla uygulanabilir. Kıyas yoluyla uygulama için, her iki olayın benzer olması şartının gerçekleşmesi gereklidir. Özel hükümlerin karma sözleşmelere uygulanması, tarafların menfaat durumuna uygun olmalarına ve kanunun amacı açısından karma sözleşme için de geçerli olmalarına bağlıdır. Bu durumda Borçlar Kanununun genel hükümleri, karma sözleşmeye doğrudan doğruya uygulanabilir. Buna karşılık özel hükümler ancak kıyas yoluyla karma sözleşmeye uygulanabilir[413].

---

[410] **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 127 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 74; **Oktay**, s. 276.
[411] **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 124 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 74; **Aral**, s. 56 vd.; **Oktay**, s. 276.
[412] **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 132; **Tandoğan**, C. I/1, s. 74; **Aral**, s. 57; **Oktay**, s. 276.
[413] **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 126; **Tandoğan**, C. I/1, s. 75; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 97; **Aral**, s. 56; **Oktay**, s. 277.

E. Hâkimin Hukuk Yaratması Görüşü

Bu görüş, TMK. m. 1/II ve III hükmü gereğince hâkime tanınmış olan hukuk yaratma yetkisine dayanmaktadır. Buna göre hâkim, karma sözleşmeler hakkında karar verirken başvurabileceği bir örf ve âdet hukukuna ilişkin bir kural bulunmadığı hallerde, kendisi kanun koyucu olsaydı nasıl bir kural koyacak idiyse, o kuralı bizzat oluşturup ona göre karar vermesi gerekmektedir. Hâkimin oluşturacağı bu kural, genel ve soyut olmalıdır[414].

F. Değerlendirme

Kanaatimizce, özelde tam zamanında tedarik sözleşmesine, genelde karma sözleşmelere uygulanması konusunda ileri sürülen teorilerden kıyas ve yaratma teorilerinin birlikte uygulanması daha iyi bir çözüm olur. Bu teorilere göre hâkim öncelikle sözleşmeyi yorumlamalıdır. Bunu yaparken de dürüstlük kuralını dikkate alarak taraf iradelerini değerlendirmeli ve sözleşmenin amacını göz önünde bulundurmalıdır[415]. Bu tür sözleşmelerde eksiklik olması halinde, bu eksikliğin hâkim tarafından, kanunun tamamlayıcı hükümlerine göre, tamamlanması gerekir[416]. Hâkim tam zamanında tedarik sözleşmesini tamamlamak için öncelikle Borçlar Kanunu'nun genel hükümlerini, burada bir hüküm bulamazsa örf – âdet hukukunu, burada da uygulayacak bir hüküm bulamazsa kanunda düzenlenmiş sözleşme tiplerine ilişkin hükümleri kıyas yoluyla uygular. Bu şekilde de uygulanacak bir hüküm bulunamazsa, o zaman hâkim kanun koyucu gibi davranarak boşluğu doldurmalıdır. Böyle bir halde, tam zamanında tedarik sözleşmesi gibi ekonomi ve işletme kaynaklı modern sözleşme tiplerinde ekonomi ilminin verileri ve sözleşmenin ekonomik özellikleri de dikkate alınmalıdır[417].

---

[414] **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 126; **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 98; **Aral**, s. 57; **Oktay**, s. 277.
[415] **Kuntalp**, Karışık Muhtevalı Akit, s. 138.
[416] Sözleşmenin tamamlanması konusunda bkz. **Eren**, s. 431 vd.; **Oğuzman/Öz**, s. 153 vd.
[417] **Eren**, İsimsiz Sözleşmeler, s. 103 vd.; **Oktay**, s. 279 vd.; **Gürzumar**, s. 20, dpn. 126; **Kırca**, s. 59 – 60.

§ 10. SÖZLEŞMENİN KURULUŞU

I. Genel Olarak

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, diğer bütün sözleşmelerde olduğu gibi tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanları ile kurulur. Tam zamanında tedarik sözleşmesi bir çerçeve sözleşme olduğu için, taraflar arasında öncelikle çerçeve sözleşmenin kurulması gerekir. Çerçeve sözleşmenin kurulması için taraflardan birisi (ana üretici veya tedarikçi) icapta bulunur. Diğer tarafında kendisine yöneltilen bu icabı kabul etmesi ile sözleşme kurulmuş olur. Bu sözleşme ile yukarıda da belirtildiği üzere, münferit sözleşmelerin kuruluşu sırasında ayrıca kararlaştırılmasına gerek kalmaması için, belirli birtakım şartlar kısmen veya tamamen bu sözleşmelerle düzenlenir. Bu sözleşmeler, mal tesliminin şekli, zamanı ve ödemelerin nasıl yapılacağı, yetkili yargı yerine ve uygulanacak hukuka ilişkin mutabakatlar ve delil sözleşmesi unsurları gibi şartları içerir.

Çalışmanın burasında sözleşme ile ilgili olarak, hukuki işlem, iki taraflılık, icap, kabul, irade beyanı, karşılıklılık, birbirine uygunluk gibi kavramlar üzerinde durulmayıp bu sözleşme ile ilgili özel durumlar üzerinde durulacaktır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin bir çerçeve sözleşme olması sebebiyle, taraflar bu sözleşmenin içini dolduracak, taleplerini somutlaştıracak münferit sözleşmeler yaparlar. Münferit sözleşmede, ana üretici (alıcı) somut teslim talebi ile tedarikçiye bu sözleşmenin kurulması için bir icapta bulunur[418]. Tedarikçi, bu icabı açıkça kabul eder veya talep edilen ürünleri istenen süre içerisinde üreterek veya hazırlayarak alıcıya teslim eder. Böylece tedarikçi teklifi zımnen kabul ettiğini açıklar[419]. Gerçi kabul beyanı, yapılan bir icaba karşılık muhatap tarafından icabı yapana yöneltilen ve sözleşmeyi icaba uygun olarak meydana getirme arzusunu kesin

[418] Üreticinin siparişleri genellikle veri transferi yoluyla (internet/faks) yapılır.

[419] **Gebhardt**, s. 28; **Kut**, Ahmet/**Schnyder**, Anton K.: Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, (Hrsg. Marc Amstutz/ Peter Breitschmid/ Andreas Furrer/Daniel Girsberger/Claire Huguenin/Markus Müler – Chen/Vito Roberto/Alexandra Rumo – Jungo/Anten K. Schnyder), Art 1 OR, Zürich 2007, s. 1195 vd.

olarak ifade eden, varması gerekli, tek taraflı bir irade açıklamasıdır[420]. Muhatap kabul iradesini beyan yoluyla[421] açıklayabileceği gibi, irade faaliyeti yoluyla[422] da açıklayabilir. Yine kabul beyanının açık veya zımnî (örtülü) olması da mümkündür[423]. Açık kabulde kabul iradesi, muhatabın tereddüt ve yoruma yer vermeyecek şekilde açık bir beyanı ile yapılır. Zımnî kabulde ise, irade beyanı açık bir şekilde belirtilmez. Bu yüzden kabul beyanı, kabul iradesini gösteren bir aktif fiil (davranış) veya pasif bir fiil (susma) ile yapılır. Anılan her iki durumda da muhatap kabul iradesini icapçıya beyan etmektedir. Susma bir irade beyanı değildir. Bu sebeple susma fiili, kural olarak kabul anlamında yorumlanamaz[424]. Çünkü hiç kimse kendisine yapılan bir icabı kabul etmediğini bildirmek zorunda değildir. Ancak istisna olarak hukuken cevap vermek zorunda olan muhatabın susması kabul sayılır. Mesela, BK. m. 387 hükmü gereği vekâlet sözleşmesinde durum böyledir[425]. Borçlar Kanunu'nun 6'ncı maddesi genel olarak susmanın zımnî kabul sayılacağı durumları belirtmiştir[426]. Taraflar daha önce aralarında yapmış oldukları bir sözleşmede

---

[420] **Eren**, s. 228; **Kılıçoğlu**, s. 50; **Oğuzman/Öz**, s. 57; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 97; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 203 vd.

[421] İrade beyanı, iradeyi dışarıya yansıtan, onu gösteren ve tanıtan söz, yazı veya işaretlerdir (**Eren**, s. 118; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 63). Eren işaretleri de irade beyanına dâhil ederek baş eğme, baş sallama, tüzel kişilerin genel kurul veya yönetim kurullarında oy verme, ayağa kalkma, el kaldırmayı buna misal olarak saymaktadır. Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop ise "baş sallama, gülerek el sıkma, bedeli belirli bir malın bedelini satıcıya verme" gibi işaret ve davranışları irade faaliyetlerine misal olarak göstermektedir (**Eren**, s. 118; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 63).

[422] İrade faaliyetinde ise irade, sözleşmenin diğer tarafına bildirilmez. Bu yüzden işlem iradesi maddi fiillerle doğrudan doğruya icra edilir. Burada iradeyi karşı tarafa bildirme fiil ve kastı yoktur. Mesela, ısmarlamadan gönderilen bir kitabın okunup, sayfa kenarlarına not alınması gibi. Misalden de anlaşılacağı üzere irade faaliyetinde, irade bir davranışla ortaya konulmakta, karşı tarafa bir yazı, söz veya işaretle bildirilmemektedir (**Eren**, s. 118; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 63; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 144).

[423] Zımnî kabul ile bir sözleşmenin kurulabilmesi için, açık bir kabule ihtiyaç bulunmaması ve icabın uygun bir süre içerisinde reddedilmemesi gerekir. **Kut/Schnyder**, s. 1195 vd.

[424] **Eren**, s. 229 vd.; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 66 vd; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 146 vd., 206.

[425] **Eren**, s. 118; **Kılıçoğlu**, s. 31; **Oğuzman/Öz**, s. 59; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 93 – 94.

[426] BK. m. 6; "*İcabı dermeyan eden kimse gerek işin hususî mahiyetinden, gerek hal ve mevkiin icabından naşi sarih bir kabule intizar mecburiyetinde olmadığı takdirde, eğer icap münasip bir müddet içinde reddolunmamış ise, akde münakit olmuş nazariyle bakılır.*" Kocayusufpaşaoğlu, taraflar arasında mevcut bir çerçeve sözleşme kapsamında münferit sözleşmeler yapılıyorsa, BK. m. 6'nın uygulama alanı bulacağını belirtmektedir (**Kocayusufpaşaoğlu**, s. 206.)

susmanın kabul sayılacağını belirtmişlerse bu durumda muhatabın susması açık kabul sayılır. Yine, taraflar arasında yerleşmiş bulunan iş ilişkilerinde (teamüllerde) susmanın kabul sayılmasını gerektiren bir durum oluşmuş olabilir. Bu sebeple, somut olayda açık bir kaçınma söz konusu değilse, sektördeki yaygın uygulamalar dikkate alınarak zımnî bir kabulün söz konusu olduğundan hareket edilebilir. Münferit sözleşme böylece tedarikçinin yapılan teklifi kabul ettiği yönünde objektif olarak anlaşılabilen bir faaliyette bulunmasıyla kurulmuş olur.

II. Sözleşmenin Tarafları

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde iki taraf vardır. Bunlar birisi ana üretici, diğeri ise tedarikçidir. Ana üretici, alıcı veya tüketiciye sunulan son ürünü imal eden, tedarikçiye nihai ürünün bir parça veya aksesuarını sipariş verendir[427].

Tedarikçi ise, nihai ürünün imal edilmesi için bazı parça veya aksesuarları hazırlayan veya üreten, hukukî bakımdan özgür olan ve bu suretle bağımlı olarak bir işverenin işinde çalışmayan, bununla birlikte sonuç rizikosunu üzerinde taşıyan, hazırladığı veya ürettiklerini nihai ürününe monte edilmesi için ana üreticiye teslim eden, hatta çoğu zaman imal ettiği veya sattığı ürünle ilgili olarak ana üreticiye danışmanlık edimi borçlanan taraftır[428].

Bir işletme bir parçayı bir üretici için değil de piyasaya sürmek için üretmiş ve piyasaya sürmüşse bu işletme tedarikçi olmaz; üretici olur. Bu işletme parçayı hem bir ana üretici için üretir hem de piyasaya sürerse, bu takdirde hem tedarikçi, hem de üretici olur[429]. Bir işletme bir ürün için üretici iken başka bir parça için tedarikçi olabilmektedir. Mesela, Porsche bir otomobil üreticisi iken, aynı zamanda Airbus Şirketi için bir motor tedarikçisidir. Ana üretici ve tedarikçi genellikle bir şirkettir. Taraflar şirket olduğu için de, çalışma konumuz itibariyle, ticari iş sözkonusu olmaktadır.

---

[427] **Maischein**, s. 1.
[428] **Gebhardt**, Hans – Peter: Der Zuliefervertrag, München 1996, s. 5; **Maischein**, s. 1.
[429] **Gebhardt**, s. 5 – 6.

Bir işletmenin tedarikçi işletme olması için bazı unsurlar aranmalıdır. Bunun için öncelikle, bir işletme başka bir işletmenin siparişi üzerine üretim yapmalıdır. Bununla birlikte, sipariş veren tarafından belirlenen plan veya teknik dokümanlar doğrultusunda üretim yapmalıdır. Yine, nihai ürünün bir parça veya aksesuarını üretmelidir. Bunun yerine nihai ürün üretirse, bu takdirde tedarik sözkonusu olmaz. Son olarak da, ana üreticiye parça veya aksesuarı teslim etmelidir[430].

III. Sözleşmenin Şekli

Borçlar Kanunu bazı sözleşmelerin geçerli olarak meydan gelmesini, belirli bir şekilde yapılması şartına tâbi tutmaktadır. Kanunun şekil şartına tâbi tuttuğu bir sözleşmenin geçerli olarak kurulabilmesi için, tarafların karşılıklı ve birbirine uygun irade beyanlarının kanunda öngörülen şekil içinde beyan edilmiş olması gerekir. Aksi durumda, Borçlar Kanunu'nun 11/II'nci maddesinin açık hükmü gereğince sözleşme geçerli olarak meydana gelmez. Meselâ, taşınmaz satım sözleşmesinin resmî şekilde yapılması gerekir, aksi halde yapılan sözleşme geçerli olmaz (BK. m. 213/I). Türk Borçlar Kanununda sözleşmelerin yapılması bakımından şekil zorunluluğu değil de, şekil serbestîsi esas alınmıştır. Gerçekten de, BK. m. 11/I'de düzenlenen hüküm gereğince, kanunda açıkça belirtilmedikçe, sözleşmelerin belirli bir şekilde yapılması kural olarak zorunlu değildir[431].

---

[430] **Gebhardt**, s. 6.

[431] **Altaş**, Hüseyin: Şekle Aykırılığın Olumsuz Sonuçlarının Düzeltilmesi, Ankara 1998, s. 43 vd. Borçlar Kanununda ilke olarak şekil serbestîsi kabul edilmekle birlikte, tarafların ve üçüncü kişilerin korunmasının gerektiği istisnai durumlarda şekil zorunluluğu öngörülmüştür. Misal olarak, alacağın temliki (BK. m. 163/I), taşınmaz satışı (BK. m. 213/I), bağışlama taahhüdü (BK. m. 236/II), ölünceye kadar bakma sözleşmesi (BK. m. 512/I, c. 1) gibi önemli ekonomik değer taşıyan sözleşmeler için konulan şekil kuralları, taraflara ayrıntılı düşünme imkânı vermektedir. Yine şekil zorunluluğu, sözleşmeye açıklık ve kesinlik sağlamaktadır. Bunlarla birlikte, ispat güvenliği ve kolaylığı da sağlamaktadır (**Eren**, s. 236 vd.; **Kılıçoğlu**, s. 73 vd.; **Oğuzman/Öz**, s. 116 vd.; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 99 – 100; **Altaş**, s. 67).

İsimsiz sözleşmeler kanunla düzenlenmemişlerdir ve bu tür sözleşmelerin yazılı yapılması konusunda bir hüküm de sözkonusu değildir. Anılan sebeple bu tür sözleşmelerde şekil zorunluluğunun uygulanması düşünülemez[432].

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, kanunla düzenlenmeyen bir isimsiz sözleşmedir. Bu sebeple, zikredilen sözleşme hakkında şekil konusunda bir düzenleme olması mümkün değildir. Dolayısıyla sözleşmenin düzenlenme şekli ile ilgili olarak genel düzenlemelere bakılması gerekir. Bununla birlikte uygulamada tam zamanında tedarik sözleşmelesi uygulamada çoğunlukla yazılı bir şeklinde yapılmaktadır[433].

IV. Sözleşmenin Genel işlem Şartları Bakımından İncelenmesi

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üreticiler, sözleşme ilişkisinin genel olarak belirgin olması ve üretim sürecinin standartlaştırılması kaygısıyla açık ve anlaşılır sözleşmelere ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle ana üreticiler, özellikle kalite güvenliği bakımından, standart düzenlemeleri önceden belirlerler. Çünkü üreticilerin tüm parça ürünlerin standart güvenilir bir kaliteye sahip olmasında büyük menfaatleri bulunur. Bunun için de ana üreticiler genellikle sözleşmenin şartlarını tek taraflı olarak belirlemekte, tedarikçi ise ya bu sözleşmeyi olduğu gibi kabul etmekte veya sözleşme yapmaktan kaçınmaktadır. Taraflardan birisinin önceden belirleyip tespit ettiği ve sözleşmenin kurulması sırasında diğer tarafa sunduğu tipleştirilmiş, standartlaştırılmış bu şartlara genel işlem şartları[434] (allgemeine

---

[432] "*Taraflar arasında hisse senedi alım satımına ilişkin yazılı bir çerçeve sözleşme yapılmamıştır. Ancak öteden beri süregelen ilişki içinde alım satımın sözlü talimatlarla da yapılmış olması ve dava konusu hisse senetlerini davalının sahiplenmiş bulunmasına göre akit geçerlidir.*" Yarg. HGK., T. 26.05.2004, E. 2004/19 – 305, K. 2004/309. (www.kazanci.com) [19.11.2008].

[433] **Bernhard** – **Eckel**, s. 56.

[434] Genel işlem şartları, sözleşmelerde standardizasyon ve rasyonalizasyon sağlar. Modern iş hayatında bazı mal ve hizmetler seri halde üretilip kitlelere sunulmakta ve bunların her biri için günde yüzlerce, sözleşme yapılmaktadır. Bu mal ve hizmeti üretip satan, müşterilere sunan kuruluşlar, her sözleşmeyi, her müşteri ile münferit bir şekilde yaptıkları takdirde sözleşmeler arasında içerik yönünden büyük farklılıklar ortaya çıkar. İşte, bu sakıncaları gidermek, her sözleşmede farklı hükümler konulmasını önlemek, kısaca aynı konuda aynı içerikte standart sözleşmeler yapmak amacıyla genel işlem şartları kabul edilmektedir (**Atamer**, s. 32).

Geschäftsbedingungen) denir[435]. Genel işlem şartları olarak nitelendirilen bu tür şartları içeren sözleşmelerde, zayıf tarafı korumak için bazı ilkeler oluşturulmuştur.

Genel işlem şartları, Almanya'da BGB'de düzenlenmiştir[436]. Türk hukukunda ise, Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'na kadar, genel işlem şartlarına ilişkin bir düzenlemeye, münferit bazı hükümler dışında hiç rastlanmamaktadır[437]. Sözkonusu tasarı ile getirilen en önemli yeniliklerden birisi, genel işlem şartlarına ilişkin düzenlemedir.

---

[435] Modern toplumda yapılan birçok sözleşme tiplerinde sözleşmenin içeriğini oluşturan şart ve hükümlerin birçoğu önceden bir tarafça tek yanlı olarak belirlenerek tespit edilmekte, bu şart ve hükümler genellikle görüşülmeden, tartışılmadan diğer tarafça da kabul edilmektedir. Türk Borçlar Kanunu Tasarısında da düzenlendiği gibi (m. 20), "*Genel işlem koşulları, bir sözleşme yapılırken düzenleyenin, ileride çok sayıdaki benzer sözleşmede kullanmak amacıyla, önceden, tek başına hazırlayarak karşı tarafa sunduğu sözleşme hükümleridir.*" (**TBK. Tasarısı**, Ankara 2008, s. 7). Genel işlem şartları konusunda geniş bilgi için bkz. **Rehbinder**, Manfred: Genel İşlem Şartları ve Tüketicinin Korunması, Çev. Ömer Teoman, Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan, İÜHFM Özel Sayı, Y. 1977, C. XLII, S. 1 – 4, s. 641 – 653; **Özel**, Çağlar: Haksız Genel İşlem Koşullarına Karşı Tüketicinin Korunması Sorununa Bir Bakış ve Almanya Örneği, BATİDER, Y. 1999, C. XX, S. 2, s. 53 – 65; **Atamer**, Yeşim M.: Sözleşme Özgürlüğünün Sınırlandırılması Sorunu Çerçevesinde Genel İşlem Şartlarının Denetlenmesi, İstanbul 2001; **Atamer**, Yeşim M.: Genel İşlem Şartlarının Denetiminde Yeni Açılımlar, Prof. Dr. Necip Kocayusufpaşaoğlu İçin Armağan, Ankara 2004, s. 291 – 331; **Havutçu**, Ayşe: Tüketicinin Genel İşlem Şartlarına Karşı Korunması, İzmir 2003; **Yavuz**, Nihat: Taksitle Satım Sözleşmelerinde Tüketicilerin (Alıcıların) Genel İşlem Şartı İçerisinde Yer Alan Kayıtlara Karşı Korunması, Terazi Hukuk Dergisi, Y. 4/2007, S. 8, s. 29 – 33; **Demir**, Mehmet: Cezai Şart Kaydına Genel İşlem Koşulları Arasında Yer Verilmesi Sorunu, Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük'e Armağan, Ankara 2005, s. 437 – 447; **Bahtiyar**, Mehmet: Genel İşlem Koşullarına Karşı Tüketicilerin Korunması, Makaleler I, İstanbul 2008, s. 99 – 122; **Altop**, Atilla: Türk Borçlar Kanunu Tasarısı'ndaki Genel İşlem Koşulları Düzenlemesi, Prof. Dr. Ergon A. Çetingil ve Prof. Dr. Rayegan Kender'e 50. Birlikte Çalışma Yılı Armağanı, İstanbul 2007, s. 254 – 260.

[436] Alman hukukunda "Genel İşlem Şartları Hakkında Kanun" ("Gesetz zur Regelung des Rechts der Allgemeinen Geschäftsbedingungen" – AGBG) adıyla özel bir kanun tarafından ayrıntılı bir biçimde düzenlenmişken, 2002 yılındaki hukuk reformu ile bu kanun ilga edilmiş, hükümleri BGB § 305 – 310 arasına alınmıştır.

[437] Bu hükümlerden birisi, Türk Ticaret Kanunu m. 1266/II'de yer alan, sigorta genel şartlarının zahmetsizce okunabilecek bir tarzda basılmış olması gerektiğini ve bu şarta uyulmadığı takdirde, genel şartlardan sigorta ettirenin zararına olanların yerine kanun hükümlerinin uygulanacağını öngören düzenlemedir. Yine, 4822 sayılı "*Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun*" ile 4077 sayılı TKHK'a eklenen altıncı maddede bu tür bir hüküm içermektedir. Gerçekten de "*Sözleşmelerdeki Haksız Şartlar*" başlığını taşıyan bu madde de "*Haksız Şart*", "*Satıcı veya sağlayıcının tüketiciyle müzakere etmeden, tek taraflı olarak sözleşmeye koyduğu, tarafların sözleşmeden doğan hak ve yükümlülüklerinde iyiniyet kuralına aykırı düşecek biçimde tüketici aleyhine dengesizliğe neden olan sözleşme koşulları*" olarak tanımlanmıştır. Ancak bu düzenlemeden sadece tüketiciler yararlanabilmektedir. Ancak, TKHK m. 3'deki tüketici tanımına dâhil olmayanların da genel işlem şartlarına karşı korunmaya ihtiyaç duydukları dikkate alındığında Türk hukukunda genel işlem şartlarına karşı sağlanan koruma eksik kalmaktadır. Bu eksiklik de ancak herkesi kapsayacak genel bir düzenleme ile giderilebilir. Haksız şartla ilgili olarak geniş bilgi için bkz. **Atamer**, Makale, s. 293 vd.

Genel işlem şartları ile ilgili olarak, tam zamanında tedarik sözleşmesinde yürürlük ve yorum denetimi değil de içerik denetimi önem taşımaktadır. İçerik denetimi yapılırken, yukarıda da belirttiğimiz gibi ana üretici ve tedarikçi genellikle şirket şeklinde yapılandıkları için, tüketicinin korunmasındaki kadar korumacı davranmak gerekmez. Çünkü tacirler, tüketicilere göre önemli bir iş tecrübesi avantajına sahiptirler. Tacirler, bu şekilde sözleşmeler yapmaya alışıktırlar ve bu konuda bilgi sahibi olmaları beklenir. Dolayısıyla tacirler, sözleşmedeki hükümlerin kendileri açısından doğurabileceği tehlikeleri daha iyi değerlendirebilirler[438]. Genel işlem şartlarıyla ilgili Türk Borçlar Kanunu Tasarısındaki 25. madde önemlidir. Buna göre ; "*Genel işlem koşullarına, dürüstlük kurallarına aykırı olarak, karşı tarafın aleyhine veya onun durumunu ağırlaştırıcı nitelikte hükümler konulamaz.*" hükmüne yer verilmiştir[439]. TMK. m. 2 hükmü gereğince, genel işlem şartları, iyiniyet ve dürüstlük ilkelerine uygun olarak, karşı tarafı aşırı bir zarara uğratmamalıdır[440].

§ 11. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN BENZER SÖZLEŞMELERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Yeni tedarik ve üretim metodlarının uygulanması ve geliştirilmesi, bu metodlardan kaynaklanan sözleşmelerin hukukî çerçeve şartlarının değişimini de gerekli kılmaktadır. Türk Borçlar Kanununda düzenlenen klâsik temlik borcu doğuran sözleşmelerin, birçok bakımdan, uzun süreli tam zamanında tedarik sözleşmesinin gerçek özelliklerine uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Öncelikli olarak taraflar arasında vadesi sözleşme kurulurken belli olan ve isimsiz bir mübadele

[438] **Atamer**, s. 54 vd.

[439] Tasarı maddeleri ve gerekçeleri için bkz. **TBK Tasarısı**, s. 7 – 9, 173 – 174, 213 – 222.

[440] Sözleşmenin bir tarafının kendisi veya genellikle konunun uzmanları ve hukukçular tarafından bütün olasılıklar düşünülerek hazırlanan genel işlem şartları, çoğu kez sadece bu sözleşmeleri hazırlatarak kullanan tarafın çıkarlarını korumaktadır. Buna karşılık sözleşmenin diğer tarafı, sözkonusu genel işlem şartlarının varlığından veya içeriğinden tam olarak haberdar değildir ya da bu şartları tam olarak anlayıp, muhtemel sonuçları ile birlikte değerlendirebilecek bilgiye sahip değildir. Gerçi bu tür sözleşmelerde, genel işlem şartlarını hazırlayan girişimler karşısında diğer taraf, ya kendisine dayatılan şartlarda sözleşmeyi kuracak veya sözleşme yapmayacaktır (**Altop**, s. 254).

ilişkisi bulunmamaktadır. Bu sözleşmede teslim ilişkisi daha çok uzun bir zamana yayılmaktadır. İfa da buna uygun olarak, kararlaştırılan süreye yayılır. Yukarıda da ifade edildiği üzere tam zamanında tedarik sözleşmesinde asıl edim, münferit sözleşme yapmadır. Dolayısıyla tam zamanında tedarik sözleşmesi, münferit sözleşme ile kararlaştırılan edimin ifasıyla sona ermez. Sözleşmenin sona ermesi edim sonucunun gerçekleştirilmesi ve edim fiilinin yapılması ile ilişkili olmayan hususlara bağlıdır. Somut temlik borcu doğuran sözleşme ilişkisi ayrıca kapsamlı ve işletmeleri birbirine bağlayan bir organizasyon içine yerleştirilmiştir. Bunun dışında tedarikçi tarafından ifa edilecek borç miktar, özellik, fiyat ve ifa zamanı bakımından en baştan belirlenmez, aksine sürekli bir değişime tâbidir[441].

Yukarıda belirtilen bu sebeplerle tam zamanında tedarik sözleşmesi ile benzerlik gösteren diğer sözleşmeler bu paragrafta karşılaştırılıp, anılan sözleşmeyle benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur.

I. Ortaklık Sözleşmesi ile Karşılaştırılması

A. Genel Olarak

Ortaklık sözleşmesi en genel anlamıyla iki veya daha fazla kişinin ortak bir amaca erişmek için emek ve/veya sermayelerini birleştirmeyi borçlandıkları sözleşmedir[442]. Ortaklık sözleşmelerinden âdi ortaklık (einfache Gesellschaft) sözleşmesi Borçlar Kanununda düzenlenmiş iken, ticaret ortaklıklarına ilişkin sözleşmeler Türk Ticaret Kanununda düzenlenmiştir[443]. Ticaret ortaklıklarına ilişkin esaslar Türk Ticaret Kanununda ayrıntılı olarak ve kendisine özgü esaslarla düzenlenmiş olduğundan bu ortaklıklar konumuz dışındadır. Kaldı ki, tam zamanında tedarik sözleşmesinde de, zaten ticaret ortaklıklarına ilişkin herhangi bir unsur veya özellik bulunmamaktadır. Öte yandan Borçlar Kanunun 520. maddesinin ikinci fıkrasına göre, bir ortaklık Ticaret Kanununda düzenlenen ortaklıkların niteliklerini

[441] **Zirkel**, s. 345; **Bernhard – Eckel**, s. 64.
[442] **Yavuz/Özen/Acar**, s. 907; **Yongalık**, Aynur, Adi Şirkette Sermaye Payı, Ankara 1991, s. 5.
[443] Âdi ortaklık, Borçlar Kanununun "Akdin Muhtelif Nevileri" başlıklı ikinci kısmında düzenlenmiştir (BK.m. 520 vd.). Bu sebeple âdi ortaklık bir borçlar hukuku kavramıdır.

taşımıyorsa, bu âdi ortaklıktır ve Borçlar Kanunu hükümlerine tâbidir. Bu sebeple, tam zamanında tedarik sözleşmesinin ortaklık sözleşmeleri ile karşılaştırılması konusu incelenirken, Borçlar Kanununda düzenlenmiş olan âdi ortaklığa ilişkin hükümleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Âdi ortaklık, Borçlar Kanunu'nun 520/I'inci maddesinde tanımlanmıştır. Buna göre; "*Şirket bir akittir ki, onunla iki veya ziyade kimseler sâylerini ve mallarını müşterek bir gayeye erişmek için birleştirmeği iltizam ederler.*"[444] Doktrinde de birçok tanım yapılmıştır. Bizim de katıldığımız görüşe göre adi ortaklık, emeklerini ve/veya sermayelerini (araçlarını) müşterek amaç doğrultusunda birleştirerek, belirledikleri amaca ulaşma konusunda birlikte çaba göstermeyi sözleşmeyle birbirlerine karşı yükümlenen kişilerce oluşturulan ve tüzel kişiliği bulunmayan bir kişi topluluğudur[445].

---

[444] Yürürlükteki Borçlar Kanunu m. 520'yi karşılayan, Türk Borçlar Kanunu Tasarısı m. 620 âdi ortaklığı şu şekilde tanımlamıştır. "*Âdi ortaklık sözleşmesi, iki ya da daha fazla kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir amaca erişmek üzere birleştirmeyi üstlendikleri sözleşmedir.*" (**TBK. Tasarısı**, s. 153). Bu tanım yürürlükteki kanunun kelimelerinin arılaştırılmasından başka bir hüküm değişikliği içermemektedir. Daha önce tanımda kullanılan ve doktrinde eleştirilen "ve" bağlacı tasarıda da kullanılmaya devam etmektedir. Bununla ilgili olarak gerekçede; "*818 sayılı Borçlar Kanununun 520 nci maddesinin birinci fıkrasındaki "ve" bağlacı, Tasarının 620 nci maddesinin birinci fıkrasında da, ortakların ortaklık payı olarak sadece emeklerini veya mallarını ya da her ikisini birlikte koyabileceklerini ifade etmek üzere kullanılmıştır.*" denilmektedir (**TBK. Tasarısı**, s. 534). Bu açıklama kanımızca eleştirilere karşı koymak için yeterli değildir. Kanundaki "*emeklerini ve mallarını"* kavramı yerine, tasarıdaki gibi "*sadece emeklerini veya mallarını ya da her ikisini birlikte*" şeklindeki bir kullanım bizce daha doğru olacaktır. Yine, halen yürürlükteki ve tasarıdaki sözkonusu tanım, sadece âdi ortaklığa mahsus olmayıp, genelde bütün ortaklıklar için geçerli unsurları içerisinde toplayan bir ortaklık sözleşmesi durumundadır. Bunlarla birlikte anılan tanım, âdi ortaklığın oluşumu için zorunlu olan "*ortak amaç için birlikte çaba*" unsurunu da yeteri açıklıkla ifade etmemektedir. Eleştiriler için bkz. **Barlas**, Nami: Adî Ortaklık Temeline Dayalı Sözleşme İlişkileri, İstanbul 1998, s. 9 vd.; **Karayalçın**, Yaşar: Ticaret Hukuku, C. II, Şirketler Hukuku, 2. Bası, Ankara 1973, s.126 vd.; **Yongalık**, s. 2 vd.

[445] **Barlas**, Ortaklık, s. 13. Benzer tanımlar için bkz. **Jung**, Peter: Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, (Hrsg. Marc Amstutz/ Peter Breitschmid/ Andreas Furrer/Daniel Girsberger/Claire Huguenin/Markus Müller – Chen/Vito Roberto/Alexandra Rumo – Jungo/Anton K. Schnyder), Art 530 OR, Zürich 2007, s. 2247; **Fikentscher**, s. 601; **Larenz**, Karl: Lehrbuch des Schuldrechts, Bd: II, Besonderer Teil, 11. Aufl. München 1977, s. 335; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 907 vd.; **Pulaşlı**, Hasan: Şirketler Hukuku, Güncelleştirilmiş 4. Baskı, Adana 2003, s. 19; **Poroy**, Reha/**Tekinalp**, Ünal/**Çamoğlu**, Ersin: Ortaklıklar ve Kooperatif Hukuku, 10. Tıpkı Basım, İstanbul 2005, s. 26. Yarg. 12. HD., T. 07.10.2008, E. 2008/13412, K. 16601 ve Yarg. 12. HD., T. 16.12.2008, E. 2008/18531, K. 2008/22138, "*Adi ortaklığın tüzel kişiliği olmadığından aktif ve pasif dava ehliyeti yoktur. Bu nedenle takibin veya davanın bütün ortaklara karşı açılması gerekir.*" www.kazanci.com [05.03.2009].

Âdi ortaklığın unsurlarından biri sözleşme bağıdır[446]. Âdi ortaklık, onu meydana getiren kişilerin iradelerine dayanan bir hukukî ilişkidir. Bir hukukî ilişkinin âdi ortaklık olarak kabul edilebilmesi için, tarafların ortaklık kurma niyetiyle hareket etmeleri gerekir. Ortakların bu şekilde oluşan iradelerini birbirlerine yöneltmeleri ve açık veya zımnî bir şekilde dışa vurmaları gerekir. Ortaklık ilişkisinin kurucu unsurlarını içeren bu karşılıklı irade açıklamalarının uyuşması ile ortaklık ilişkisi meydana gelir[447]. İrade beyanlarının bu yönelimi ve kurgusu sebebiyle âdi ortaklığın temelini teşkil eden hukuki işlem sözleşmedir. Gerçekten de, BK. m. 520/I, "*Şirket bir akittirki*…" hükmünü içermektedir[448]. Âdi ortaklık sözleşmesi, kanunda bağımsız bir tip olarak ayrıca düzenlenmiş bulunan diğer sözleşme modellerinden hiçbirine dâhil edilememektedir[449].

Âdi ortaklığın aslî unsurlarından birisi; kişi unsurudur[450]. Borçlar Kanunu âdi ortaklığın oluşumu için en az iki kişinin varlığını şart koşmaktadır[451]. Kanunda ortak

---

[446] **Jung**, s. 2247; **Barlas**, s. 49; **Yongalık**, s. 7 vd.; **Pulaşlı**, s. 11 vd.; **Poroy (Tekinalp/Çamoğlu)**, s. 29 vd. Bu unsur ortaklıkları tesadüfi oluşan topluluklardan ve kaynağı kanuna dayanan miras şirketlerinden ayırır (**Yongalık**, s. 7). Adi ortaklık ilişkisinin temeli bir sözleşme olduğuna göre, sözleşmelerin oluşumuna ilişkin genel borçlar hukuku kuralları burada da uygulama alanı bulur. Buna göre her bir ortağın iradesi diğer ortakların tamamına yöneltilir. Bu şekilde son ortağın da irade açıklaması diğer ortaklara ulaştığında âdi ortaklık sözleşmesi kurulmuş olur (**Yavuz/Özen/Acar**, s. 908).

[447] Borçlar Kanunu'nun âdi ortaklığı düzenleyen maddeleri (BK. m. 520 vd) incelendiğinde, bu ortaklığın kurulması için özel bir şekil öngörülmediği görülmektedir. Bu durumda BK. m. 11'de düzenlenen şekil serbestliği ilkesi gereğince, adi ortaklık sözleşmesi yazılı veya sözlü olarak yapılabilir. Bununla birlikte Yarg. 13. HD, T. 13.01.1986, E. 1985/7196, K. 1986/84 sayılı kararında da belirtildiği gibi; "A*di ortaklıkta sermaye payı olarak taşınmaz mülkiyetinin geçirilmesinin borçlanıldığı hallerde, bu borçlanmanın hüküm ifade edebilmesi ve geçerli olması için Medeni Kanun'un 634. maddesi gereğince ortaklık sözleşmesinin resmi şekilde yapılması gerekir. İnceleme konusu olayda dayanılan ortaklık sözleşmesi resmi değil adi yazılı şekilde yapılmıştır. Bu nedenle ortaklık sözleşmesi şekil eksikliğinden dolayı muteber değildir ve tarafları bağlamaz.*" (www.kazanci.com) [05.03.2009].

[448] **Barlas**, Ortaklık, s. 41.

[449] **Barlas**, Ortaklık, s. 43.

[450] **Jung**, s. 2247; **Larenz**, Bd. II, s. 335; **Yongalık**, s. 5 – 6. BK. m. 520 'de "…*kimseler*…" sözcüğü kullanılarak, âdi ortaklık tanımında açıkça bu unsura yer verilmiştir.

[451] Bu açıklamanın manai muhalifinden, tek kişi ortaklığının âdi ortaklık şeklinde olamayacağı sonucu çıkarılabilir (**Jung**, s. 2247; **Barlas,** Ortaklık, s. 13, dn. 40; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 908; **Hirsch**, Ernst E.: Ticaret Hukuku Dersleri, 2. Bası, İstanbul 1946, s. 197; **Karayalçın**, s. 57; **Pulaşlı**, s. 14; **Poroy (Tekinalp/Çamoğlu)** s. 27; **Tekil**, Fehiman: Adî, Kolektif ve Komandit Şirketler Hukuku, 5. Bası, İstanbul 1996, s. 21 vd.). Tek ortaklı şirket konusunda geniş bilgi için bkz. **Atabek**, Reşat: Tek Ortaklı Şirket, BATİDER, Y. 1987, C. XIV, S. 1, s. 23 – 35; **Çevik**, Kemal: Fransız ve Türk Hukukunda Tek

sayısı bakımından bir üst sınır öngörülmüş değildir. Dolayısıyla istenilen sayıda ortak bu tür bir ortaklığın kuruluşunda yer alabilir. Borçlar Kanunu'nun 520'nci maddesinde iki veya daha fazla kimseden bahsedilmiş, bunların gerçek veya tüzel kişi olması belirtilmemiştir. Bu yüzden gerçek kişiler gibi tüzel kişiler de âdi ortaklıkta ortak sıfatıyla yer alabilir[452].

Âdi ortaklığın aslî unsurlarından bir diğeri de ortak amaç (müşterek gaye)'dır[453]. Başka bir deyişle, iki veya daha çok kişinin ortak bir amacın gerçekleştirilmesi konusunda anlaşmaları, âdi ortaklığın en temel unsurlarından birisidir. Gerçekten, bir hukukî ilişkinin, âdi ortaklık olarak kabul edilebilmesi için sözleşme ile ulaşılmak istenen amacın bütün ortaklar için tek ve aynı olması gerekir[454]. Ortak amaç, bu sözleşmeyi diğer mübadele sözleşmelerinden ayırır. Burada karşılıklı menfaat olmayıp, paralel menfaat vardır. Ortak amaçtan bahsedebilmek için, her bir ortağın ortaklığın amacını, diğer tüm ortaklarla paylaştığı kendi amacıymış gibi görmesi ve ortak amacın izlenmesini, kendi kişisel hedefine ulaşma yolunda bir araç olarak kabul etmesi gerekir[455]. Bu tür ortaklıkta, ortaklardan birinin kişisel amacı, diğerleri tarafından gerçekleştiriliyorsa, bu durumda bir âdi ortaklıktan söz edilemez[456]. Ortak amacın, taraflardan sadece bir kısmı açısından

---

Ortaklı Şirket, Sınırlı Sorumlu Ticari İşletme, Prof. Dr. Ali Bozer'e Armağan, Ankara 1998, s. 37 – 55.

[452] **Jung**, s. 2247; **Barlas**, Ortaklık, s. 14; **Yongalık**, s. 6; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 908; **Pulaşlı**, s. 15; **Poroy (Tekinalp/Çamoğlu),** s. 28. Tüzel kişiliğe sahip olmayan kişi topluluklarının bağımsız bir birlik halinde adi ortaklığa katılamayacağı doktrinde kabul edilmektedir. Gerekçe olarak da, anılan kişi topluluklarının kişi sayılmadıklarına göre, kişiler tarafında oluşturulan bir hukukî birlik olan âdi ortaklıkta ortak sıfatıyla yer alamayacakları belirtilmiştir (**Barlas**, Ortaklık, s. 18; **Yongalık**, s. 6, dn. 19).

[453] **Jung**, s. 2248; **Fikentscher**, s. 601; **Larenz**, Bd. II, s. 335; **Barlas**, Ortaklık, s. 19; **Yongalık**, s. 10; **Yavuz/ Özen/Acar**, s. 908; **Pulaşlı**, s. 15; **Poroy (Tekinalp/Çamoğlu)**, s. 32 vd.

[454] **Fikentscher**, s. 601; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 909; **Barlas**, Ortaklık, s. 20.

[455] Her bir ortak, ortaklık ilişkisine girerken kendi iç dünyasında, o ortaklık sayesinde elde etmeyi amaçladığı bir çıkar, izlediği bir kişisel hedef mevcuttur. Ortakların her birinin elde etmek istediği bu kişisel amacın ortaklığın temel hedefi olan müşterek amaç ile aynı olması da gerekmez. Bu kişisel amaçlar nitelik itibariyle birbirinden farklı da olabilir. Fakat bunun ortaklığın dışa yansıyan müşterek amacı bakımından herhangi bir etkisi ve belirleyici rolü yoktur. Bu düşünceler, sadece o ortağın saiki olarak kalır. Önemli olan, bütün ortaklar için müşterek durumdaki bir ortaklık amacının varlığıdır. Nitekim bu anlamda müşterek amacın ortaklık sözleşmesinin içeriğinde yer alması zorunlu iken, ortakların kendi kişisel amaçları bunun dışında kalır (**Barlas**, Ortaklık, s. 19).

[456] **Yavuz/Özen/Acar**, s. 909.

müşterek olması yeterli değildir. Yine, birden fazla kişinin aynı türden kişisel amaçları gerçekleştirmek üzere bir araya gelmeleri durumunda da amacın müşterek olduğundan bahsedilemez[457]. Âdi ortaklıktaki ortak amaç, geçici nitelikte (kısa süreli) veya sürekli olabileceği gibi, iktisadî, siyasî, bilimle ilgili, sanatla ilgili veya sosyal bir amaç izlemek için de olabilir[458]. Âdi ortaklığın amacı, kanunî sınırlar içerisinde ortaklarca serbestçe belirlenebilir. Ancak, bu imkânsız, kanuna, ahlâka ve adaba aykırı olmamalıdır (BK. m. 19 – 20)[459].

Ortaklık sözleşmesinin bir diğer unsuru, amaç doğrultusunda birlikte çalışma (Affectio Societatis)'dır. Bir hukukî ilişkinin âdi ortaklık olarak nitelendirilebilmesi için, tarafların ortak bir amaç etrafında bir araya gelmiş olmaları yeterli değildir. Bununla birlikte, tarafların ayrıca ortaklığın amacının gerçekleşmesine yönelik faaliyetlere aktif olarak katılmayı, bu şekilde diğer ortaklarla işbirliği yaparak, onlarla birlikte çaba sarf etmeyi de üstlenmiş olmaları gerekir[460]. Başka bir deyişle, taraflardan her biri ortak amacın gerçekleşmesine katkıda bulunmalıdır. Bu cümleden hareketle, taraflar arasında mevcut bir hukukî ilişki sebebiyle ortak çaba yükümlülüğü yoksa[461] veya var olan ortak çaba yükümlülüğü ortaklık sözleşmesinden kaynaklanmıyorsa[462], bu takdirde bir âdi ortaklıktan söz edilemeyecektir. Diğer taraftan, sözleşmede, ortaklar için katılma paylarını ifa yükümlülüğünün öngörülmüş olması da birlikte çaba yükümlülüğüne yer verildiği anlamına gelmez[463]. Birlikte çaba unsuru, âdi ortaklığı karşılıklı akitlerden ayıran en önemli kıstastır.

---

[457] **Barlas**, Ortaklık, s. 19.

[458] **Jung**, s. 2249; **Fikentscher**, s. 604; **Larenz**, Bd. II, s. 335; **Barlas**, Ortaklık, s. 19; **Yongalık**, s. 10 – 11; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 909.

[459] Yarg. 13. HD., T. 16.01.1996, E. 1995/10823, K. 1996/91; Yarg. 13. HD., T. 01.07.1991, E. 1991/4193, K. 1991/7374 (www.kazancı.com) [20.02.2009].

[460] **Jung**, s. 2248; **Larenz**, Bd. II, s. 346; **Sungurbey**, İsmet: Medeni Hukuk Sorunları, C. V, İstanbul 1984, s. 617; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 909; **Barlas**, Ortaklık, s. 28; **Pulaşlı**, s. 18 – 19; **Poroy (Tekinalp/Çamoğlu)**, s. 35. Yarg. 13. HD., T. 24.11.1980, E. 1980/6387, K. 1980/6111. (YKD, Y. 1981, C. VII, s. 1454 – 1456).

[461] Misal, hatır için bir amaç etrafında birleşme gibi.

[462] Misal, miras şirketi vb.

[463] **Barlas**, Ortaklık, s. 29.

Âdi ortaklığın bir diğer unsuru da, ortakların katılma payı (sermaye) taahhüdünde bulunmasıdır. Taraflar taahhüt ettikleri katılma payının türünü ve kapsamını belirlemede serbesttirler. Ortaklık amacının gerçekleşmesi için yararlı olacak her türden edim, katılma payı olarak taahhüt edilebilir[464]. Taahhüt edilen bu değerler, müşterek amaca ulaşılmasını sağlayacak en önemli araç durumundadır. Ortakların taahhüt ettikleri katılma payının aynı türden olması zorunlu değildir[465].

Âdi ortaklık sözleşmesinde ortaklardan her biri diğer ortak veya ortaklardan karşı edimi elde etmek için edim yükümlülüğü altına girmemektedir. Başka bir anlatımla karşı edim o ortağın kendi edimine nazaran bir karşılık teşkil etmemektedir. Âdi ortaklıkda, diğer sözleşmelerden farklı olarak, karşılıklı ve zıt menfaatler değil, tam aksine aynı yöndeki menfaatler sözkonusudur[466]. Ortaklıktan elde edilecek kazanç payı da bu anlamda bir ivaz olarak kabul edilemez. Bu tür bir sözleşmede ortaklar, müşterek amaca ulaşmak için, bu uğurda edimlerini birleştirmektedirler. Katılma payı edimlerinin ifası diğer ortaklara değil, ortaklığa başka bir deyişle iştirak halinde hak sahipleri birliğine yapılır. İfa edilmesi gereken katılım payı da ortaklık tarafından veya ortaklık adına talep edilir[467].

Yukarıda anlatılan bu durum, âdi ortaklık sözleşmesinin edim değişimini amaçlayan bir mübadele sözleşmesi niteliğini taşımadığını göstermektedir. Bu

---

[464] BK. m. 520'de "… *sâylerini ve mallarını… birleştirmeyi*…" ibarelerini kullanan kanun koyucu, m. 521'de ise; "*Her şerik nakit, alacak veya diğer mal veya sây olarak bir sermaye koymakla mükelleftir*…" hükmünü düzenlemiştir.

[465] **Jung**, s. 2254; **Fikentscher**, s. 607; **Larenz**, Bd. II, s. 344; **Barlas**, Ortaklık, s. 31; **Yongalık**, s. 11; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 908; **Karayalçın**, s. 135 vd.; **Pulaşlı**, s. 16; **Poroy (Tekinalp/Çamoğlu)**, s. 30 – 31. Borçlar Kanunu m. 521 "*Her şerik nakit, alacak veya diğer mal veya sây olarak bir sermaye koymakla mükelleftir.*" hükmünü içermektedir.

[466] **Jung**, s. 2248; **Fikentscher**, s. 601; **Larenz**, Bd. II, s. 337; **Poroy (Tekinalp/Çamoğlu)**, s. 30. Yarg. HGK., T. 10.04.1991, E. 1991/13 – 76, K. 1991/199; "…*Adi ortaklık sözleşmelerinde ortaklar, öteki sözleşmelerden tamamen farklı olarak, emeklerini ve sermayelerini ortak bir amaç için birleştirdiklerinden, aralarında sıkı bir işbirliği kurulmakta ve güvene dayanan bu işbirliği ilişkisi nedeniyle ortaklar birbirlerinin vekili gibi, ortaklık işlerinden dolayı özenle hareket etmek, ortakları zarara uğratmamakla yükümlü tutulmuşlardır.*" (www.kazanci.com) [20.02.2009].

[467] **Larenz**, Bd. II, s. 337; **Barlas**, Ortaklık, s. 46.

yüzden, âdi ortaklık sözleşmesi tek taraflı veya eksik iki taraflı ya da tam iki taraflı (karşılıklı) bir sözleşme olarak değerlendirmek mümkün değildir[468].

Âdi ortaklık sözleşmesinin mübadele sözleşmelerine göre farklı olan diğer yönleri şunlardır: Her şeyden önce mübadele sözleşmelerinde tarafların edimleri arasında bir denge vardır. Oysa âdi ortaklıkta ortakların getirecekleri katılma payları bakımından böyle bir dengenin bulunması şart değildir[469]. İkinci olarak, mübadele sözleşmelerinde ifada bulunan tarafın artık kendi edimi üzerinde herhangi bir hakkı kalmaz. Âdi ortaklıkta ise katılma payı edimini ifa eden ortak, edime konu değer üzerindeki hakkını tümüyle kaybetmez. Diğer ortaklarla birlikte hak sahipliği ilişkisi içine girer[470]. Nihayet mübadele sözleşmelerinde taraflar arasında âdi ortaklıktaki gibi bir müşterek amaç ve bu amacın gerçekleşmesi için birlikte çaba sarfetme yükümlülüğü sözkonusu değildir[471].

B. Karşılaştırılması

Tam zamanında üretim sistemi anlatılırken belirtildiği üzere, bu sistemde tedarikçi, ana üreticinin sanki bir uzantısı gibi iş görmektedir. Aralarındaki uzun süreli ve yoğun işbirliği, bunlarla birlikte ortaya çıkan güven ve bağımlılık ilişkisi de göz önüne alındığında ilk bakışta ortaklık sözleşmesine benzer bir durum sözkonusudur[472]. Aşağıda bu durum ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Âdi ortaklık sözleşmesinin en önemli unsurlarından birisi taraflarda ortak bir amacın bulunmasıdır. Ortak amaca ulaşma hukukî ilişkinin odak noktasında bulunur. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üretici ile tedarikçi arasında ortak bir amacın bulunduğunu destekleyen çok sayıda dayanak noktası bulunmaktadır. Meselâ, üretilecek parçaların nihai ürünün piyasada satış başarısına sıkı sıkıya bağlı

[468] **Larenz**, Bd. II, s. 337; **Barlas**, Ortaklık, s. 46 – 47. Yarg. HGK. T. 11.12.1963, E. 1963/4 – 26, K. 1963/96; "*…ortaklık, karşılıklı borçları kapsayan bir akit değildir. Herkesin belli bir amaca ermek için bir takım borçlar altına girdiği akittir ki bundaki borçlar, hukuk bakımından bir birinin karşılığı sayılmaz."* (www.kazanci.com) [20.02.2009].
[469] **Arslanlı**, Şirket Mukaveleleri, s. 134; **Barlas**, Ortaklık, s. 47.
[470] **Arslanlı**, Şirket Mukaveleleri, s. 134; **Barlas**, Ortaklık, s. 47.
[471] **Barlas**, Ortaklık, s. 47.
[472] **Martinek**, Bd. III, s. 296; **Bernhard** – **Eckel**, s. 96; **Bremer**, s. 26.

olması alıcı ile tedarikçi arasındaki ilişkinin belirgin özelliğidir. Nihai ürünler ne kadar çok satılırsa, tedarikçi de o kadar çok parça ürün üretir. Aksine talebin gerilemesi durumunda, tedarikçi de ona göre daha az parça ürün üretir. Çünkü tedarikçinin parça ürünleri başka şekilde değerlendirme imkânı kural olarak bulunmaz. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin her iki tarafının buna göre nihai ürünün satış başarısında ortak ve hayatî önemde bir menfaati bulunur[473]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin taraflarının ivazlar mübadelesiyle kendi menfaatlerini kollamaları bir önem arz etmez, çünkü ortaklar tarafından güdülen nihai hedeflerin aynı şekilde müşterek olmasına gerek yoktur. Nihai hedefler sadece tarafların, sözleşmenin konusu olmayan saikleridir. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde her ne kadar ortak bir hedef belirleme sözkonusu olabilir ise de, bunun mutlaka olması gerekli değildir. Bunun için her iki taraf da amaçlarına ulaşmak için sıkı bir işbirliği içine girerler. Yine ortak hedeflerin gerçekleştirilmesi her iki tarafın ekonomik yararınadır. Sözleşme taraflarının ortak menfaat ve hedefleri ortak bir amacı oluşturmak için yeterlidir[474].

Bir ortaklık sözleşmesinde tarafların ortak amacın gerçekleştirilmesi hususunda birlikte çalışmaları, sözleşmenin önemli unsurlarından birisidir. Aksi halde bir ortaklık sözleşmesinden bahsedilemez. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde tedarikçi üretimin plânlanması ve karar alma süreçlerine katılma veya etki etme imkânından yoksundur. Uygulamada sadece ana üretici kendi nihai ürününün satışını sevk ve idare etme imkânına sahiptir. Çok sayıda tedarikçi olduğu için, satışların üretici tarafından merkezi olarak sevk ve idare edilmesi gerekir. Eğer üretici tüm tedarikçilerle önceden anlaşmak zorunda kalırsa, piyasadaki değişikliklere gereken zamanda tepki gösteremez. Bundan dolayı da tedarikçi birlikte çalışma yükümlülüğünü geniş ölçüde talimatlara uyma şeklinde yerine getirir[475]. Başka bir deyişle, tedarikçi ana üreticinin talimatlarına göre istenilen parçayı tedarik

[473] **Zirkel**, s. 350; **Martinek**, Bd. III, s. 297; **Bernhard** – **Eckel**, s. 96; **Bremer**, s. 26.
[474] **Bernhard** – **Eckel**, s. 97 – 98. Aksi görüş için bkz. **Martinek**, Bd. III, s. 298; **Bremer**, s. 26.
[475] **Bernhard** – **Eckel**, s. 98.

etmekle yükümlüdür. Bu durum ortakların eşit haklara sahip olduğu ortaklık ilişkisine yabancıdır[476]. İşbirliği, adi ortaklıkta hem bir hak ve hem de bir yükümlülük iken, tedarikçi için salt bir yükümlülük olarak belirmektedir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde işbirliği yoğunluğunun yapısal unsuru taraflar açısından bakıldığında katılım değil, bilakis uyum sağlamak olduğu görülür. Üretici, kendi işletmesinin üretim yükünü başkasına yükleyerek, işletmesini en uygun şekilde idare etmekte menfaati vardır. Tedarikçinin, üreticinin iş başarısına katılımında ise, ancak dolaylı bir menfaati vardır. Üretici nihai ürün için gerekli olan malzemeleri tedarikçiden ücret karşılığında temin etmektedir. Böylece üretici, tedarikçiyi iş başarısının şans ve risklerinin ortağı yapmaz. Ancak tedarikçinin dolaylı olarak kâr ve zarara katılımı mümkündür[477].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, ortaklık sözleşmesinde olduğu gibi, ortaklığa sermaye koyma unsuru sözkonusu olmamaktadır[478].

Yukarıda yapılan kısa açıklamalar göz önüne alındığında, tam zamanında tedarik sözleşmesinin, bazı yönlerden ortaklık sözleşmesine benzediği, ancak ortaklık sözleşmesinin unsurlarının tamamını taşımadığı görülmektedir[479]. Tabiî ki bu durum, uygulamada tarafların tam zamanında tedarik sözleşmesini ortaklık sözleşmesi ile birlikte yapmalarına engel teşkil etmez.

II. Hizmet Sözleşmesi ile Karşılaştırılması

Hizmet sözleşmesinin tanımı konusunda doktrinde ve uygulamada tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Gerçekten de, BK. m. 313'de yer alan tanım dışında Anayasa Mahkemesi tarafından yapılan bir tanım ve doktrinde de farklı tanımların yapıldığı görülmektedir. BK. m. 313'e göre, hizmet akdi, bir sözleşmedir ki, onunla işçi, muayyen veya gayri muayyen bir zamanda hizmet görmeyi ve iş sahibinin de

[476] **Bremer**, s. 26.
[477] **Martinek**, Bd. III, s. 298.
[478] **Martinek**, Bd. III, s. 297.
[479] **Zirkel**, s. 350; **Martinek**, Bd. III, s. 298; **Bernhard – Eckel**, s. 100; **Bremer**, s. 26; **Gebhardt**, s. 67.

ona bir ücret vermeyi taahhüt eder. Hizmet sözleşmesi, "iş sözleşmesi" adıyla İş Kanununda da yer bulmuştur[480]. 4857 sayılı İş Kanununda[481], iş sözleşmesi adı altında tanımlanmıştır. Sözkonusu Kanun'un 8'inci maddesine göre; "*İş sözleşmesi, bir tarafın (işçi) bağımlı olarak iş görmeyi, diğer tarafın (işveren) da ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan sözleşmedir.*" Burada Borçlar Kanunundan farklı olarak bağımlılık unsuru da tanıma dâhil edilmiştir. Anayasa Mahkemesi de bir kararında hizmet akdini "*hizmet akdi, bir kimsenin ücret karşılığında belirli veya belirsiz bir süre için hizmet görmeyi, hizmetini iş sahibinin elinde bulundurmayı ve iş sahibinin de ona bir ücret vermeyi üstüne almasıdır.*" şeklinde tanımlamaktadır[482]. Doktrinde ise, özellikle BK. m. 313'de yer alan tanım, bağımlılık unsurunun açık bir şekilde vurgulanmadığı gerekçesiyle eleştirilmekte[483] ve bağımlılık unsuru vurgulanarak değişik tanımlar yapılmaktadır[484].

---

[480] "*Borçlar Kanunu (hizmet akdi) ile İş Kanunundaki (iş akdi) arasındaki terim farkının hükümde ayrılığa müntehi ve bu bakımdan ihtirazî bir mahiyeti olmayıp İş Kanununun muahhar bir tesis olması sebebiyle hizmet yerine Türkçe karşılığı olan iş sözünün tercih ve intihap edilmiş bulunmasından ibaret bulunduğu aşikârdır.*" DİBK, T. 1.12.1949, E. 1949/202, K. 1949/273. RG. T. 01.02.1950, S. 7421.

[481] 4857 sayılı İş Kanunu, 22.05.2003 tarihinde kabul edilmiş ve Resmi Gazetenin 10.06.2003 tarih ve 25134 sayılı nüshasında yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

[482] Anayasa Mahkemesinin 26 – 27.09.1967 tarih ve E. 1963/336, K. 1967/29 sayılı kararı (http://www.anayasa.gov.tr/eskisite/KARARLAR/IPTALITIRAZ/K1967/K1967-29.htm) [20.02.2009].

[483] Türk Borçlar Kanunu Tasarısında yürürlükteki Borçlar Kanununun 313'üncü maddesini karşılayan 392'nci maddesinde "*Hizmet sözleşmesi, işçinin işverene bağımlı olarak belirli veya belirli olmayan süreyle işgörmeyi ve işverenin de ona zamana veya yapılan işe göre ücret ödemeyi üstlendiği sözleşmedir.*" hükmü yer almaktadır (**TBK. Tasarısı**, s. 94). Buradaki tanımda bağımlılık unsurunun doktrin ve uygulamadaki eleştirilere uygun olarak tanımda yer verildiği görülmektedir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. **Koç**, Sedef: Borçlar Kanunu Tasarısının Hizmet Sözleşmesi ile İlgili Yeni Düzenlemeleri, Prof. Dr. Erden Kuntalp'e Armağan, GSÜHFD, Y. 2004, C. I, s. 585 – 604.

[484] "*Hizmet akdi öyle bir akittir ki, işçi bir ivaz mukabilinde muayyen veya gayrı muayyen bir zaman için iş gücünü işverenin emrine tahsis ve onun direktifi altında işi ifa etmeyi taahhüt eder.*" (**Reisoğlu**, Seza: Hizmet Akdi, Ankara 1968, s. 38). Hizmet sözleşmesiyle ilgili değişik tanımlar için bkz.; **Portmann**, Wolfgang: in Basler Kommentar, Obligationenrecht, Bd. I, 4. Aufl., (Hrsg. Heinrich Honsell, Nedim Peter Vogt, Wolfgang Wiegand), Basler 2007, s. 1745; **Koller**, Alfred: in Das Schweizerische Obligationenrecht, 9. Aufl., (Hrsg. Guhl, Theo/Koller, Alfred/Schnyder, Anton K./Druey, Jean Nicolas), Zürich 2000, s. 469; **Yavuz /Özen/Acar**, s. 437; **Zevkliler/Havutçu**, s. 291; **Esener**, Turhan: İş Hukuku, Ankara 1978, s. 126; **Süzek**, Sarper: İş Hukuku, Yenilenmiş 4. Baskı, İstanbul 2008, s. 211 vd.; **Antalya**, O. Gökhan: Hizmet Akdinin Tanımı, Unsurları ve Hukukî Niteliği, YD, Y. 1987, C. 13, S. 1 – 2, s. 123 vd.

Hizmet sözleşmesinin tanımı hangi şekilde yapılmış olursa olsun, bu sözleşmenin en önemli unsurunun işveren ile işçi arasındaki bağımlılık unsuru[485] olduğu konusunda görüş birliği mevcuttur[486]. Bağımlılık unsuru, işçinin işini, işverenin direktifine uygun bir şekilde görmesi ve emeğini işverenin emrine tahsis etmesi anlamına gelmektedir[487]. Başka bir deyişle, bağımlılık unsurundan amaç, yabancı bir iş organizasyonu içinde, çalışan kişinin işverenin emir ve talimatları

[485] Hizmet ilişkisinde bağımlılık kavramı mutlak değil, göreceli bir nitelik taşır. İşçinin, yaptığı işin niteliğine, iş yerindeki hiyerarşik konumuna ve mesleki durumuna göre bağlılık ilişkisi farklı derecelerde olabilir. İş yerindeki üst düzey yöneticilerin, hukukçu, mühendis gibi uzmanlığa sahip kişilerin, vasıflı veya vasıfsız işçilerin işverene bağımlılığı farklı düzeylerde olabilir (**Başterzi**, Süleyman: Çalışmanın Kesintiye Uğramasının Sosyal Sigorta İlişkisine Etkisi, Ankara 2007, s. 32; **Güzel**, Ali: Ekonomik ve Teknolojik Değişim Sürecinde İşçi Kavramı ve Yeni Bir Ölçüt Arayışı, İş ve Sosyal Güvenlik Hukukunda İşçi ve İşveren Kavramları ve Ortaya Çıkan Sorunlar, İstanbul 1997, s. 28 – 29). Yargıtay'ın bir kararında da bağımlılık; "*Burada sözkonusu olan bağımlılık, her an ve durumda çalışanı denetleme veya buyruğuna göre edimini yaptırma olanağını işverene tanıyan, çalışanın edimi ile ilgili buyruklar dışında çalışma olanağı bulamayacağı nitelikte bir bağımlılıktır. Bununla birlikte, sigortalı sayılabilmek için bunlardan ayrı olarak hizmet sözleşmesinin öngördüğü edimin işverene ait işyerinde görülmesi koşulunun da gerçekleşmiş bulunması gerekir.*" şeklinde ifade edilmiştir. Yarg. 10. HD. T. 27.02.1984, E. 1984/1132, K. 1984/1166 (YKD. Y. 1984, C. X, S. 6, s. 898 – 900). Dünyadaki ekonomik ve teknolojik gelişmeler bazı durumlarda hizmet sözleşmesinde klasik bağlılık ilişkisinin zayıflaması sonucunu doğurmaktadır. İletişim teknolojisindeki olağanüstü gelişme sonucunda bilgisayarla işçinin bulunduğu yerden çalışmaya katılabilmesi, internet üzerinden çalışma gibi istihdam türlerine olanak tanımıştır. Bu da geleneksel işyeri (işin görüleceği yer anlamında) kavramının değişmesine yol açmaktadır. Bu gelişmenin sonucu olarak da işverenin işçi üzerindeki yönetim, gözetim ve denetim imkânı azalmakta ve bağımlılık ilişkisinin zayıflamasına yol açmaktadır (**Güzel**, s. 24 vd.).

[486] **Portmann**, s. 1748; **Emmel**, Frank: in Handkommentar zum Schweizer Privatrecht, (Hrsg. Marc Amstutz/ Peter Breitschmid/ Andreas Furrer/Daniel Girsberger/Claire Huguenin/Markus Müler – Chen/Vito Roberto/Alexandra Rumo – Jungo/Anten K. Schnyder), Zürich 2007, s. 1907; **Von Büren** Bruno: Schweizerisches Obligationenrecht Besonderer Teil, Zürich 1972, s. 122 vd.; **Koller** (**Guhl/Schnyder/Druey**), s. 470; **Fikentscher**, s. 534; **Esser/Weyers**, s.238; **Antalya**, O. Gökhan: Hizmet Akdinin Tanımı, Unsurları ve Hukukî Niteliği, YD, Y. 1987, C. 13, S. 3, s. 296 vd. BGE 90 II 486 "*Hizmet akdini karakterize eden tabiiyet rabıtası, A'nın faaliyetini B şirketinin nezareti altında yapmasında belirmektedir.*" (**Reisoğlu**, s. 51, dn. 60'dan naklen). YİBK. T. 20.01.1986, E. 1985/6, K. 1986/1; "*İşin işyerinde veya işyerinden sayılan yerlerde, işverene bağlılık kuralı çerçevesinde yapılması esastır.*" Yarg. 10. HD. T. 18.06.1990, E. 1990/2951, K. 1990/6089 "*Yapılan iş, işverenin gözetim ve denetimi altında işyerinde görülmekte ise, aradaki ilişki hizmet sözleşmesine dayalıdır.*" Bunlar ve benzer kararlar için bkz. (www.kazanci.com) [20.02.2009].

[487] İşçinin işverene bağlılığı çeşitli şekillerde olabilir. Burada sözkonusu olan hukukî bağlılıktır. Yoksa işçinin iktisaden işverene bağlı olması diğer sözleşmelerden ayırıcı bir rol oynamayacaktır. Bkz. **Reisoğlu**, s. 51.

doğrultusunda çalışmasını sürdürmesidir. Bu unsur hizmet sözleşmesini işgörme amacına yönelik diğer sözleşmelerden ayıran temel bir unsurdur[488].

Hizmet sözleşmesinin diğer bir unsuru ise, bir hizmetin (işin) görülmesidir[489]. Bir hizmet sözleşmesinin varlığından söz edebilmek için sözleşmenin işçi tarafını oluşturan kişinin bir iş görme borcunu üstlenmiş olması şarttır (BK. m. 313, İK. m. 8) [490]. Bu borç olumlu bir davranışı gerektirdiği için katlanma veya kaçınma biçimindeki davranışlar hizmet sözleşmesinin konusunu oluşturmaz. Hizmet sözleşmesinin konusunu oluşturan iş, bedenî, fikrî, teknik, ilmî, artistik vb. olabilir[491]. Hizmet sözleşmesi ile işçi, belirli bir sonuca ulaşmayı değil, emeğini harcayarak belirli bir uğraşıda bulunmayı üstlendiğinden, belirli bir sonuç meydana getirme borcu altında değildir[492].

Belirli veya belirsiz bir süre için iş görmenin üstlenilmiş olması da hizmet sözleşmesinin diğer bir unsuru olarak kabul edilmektedir[493]. Hizmet sözleşmesinin

---

[488] **Portmann**, s. 1748; **Koller** (**Guhl/Schnyder/Druey**), s. 469; **Reisoğlu**, s. 51; **Zevkliler/Havutçu**, s. 293; **Esener**, s. 127 vd.; **Süzek**, s. 213; **Çelik**, Nuri: İş Hukuku Dersleri, Yenilenmiş 19. Bası, İstanbul 2006, s. 73 vd.; **Antalya**, S. 3, s. 304. Yarg. 9. HD, T. 09.02.1999, E. 1998/18888, K. 1999/1810; "*Davalı belli bir süre göstermek suretiyle davacının çalışmasını istemekte ve çalışmasının hangi konuları kapsadığını ve kendisinden talimat alınacağını belirtmektedir. Çalışma süresi belirtildiği gibi gösterilen çalışma saatlerinde kendilerinden emir ve talimat beklenmesi, izne ve tatile çıkmadan önce kendilerine bilgi verilmesi istenmektedir. Zaman ve bağımlılık özellikleri ağır bastığı, işveren ve işveren temsilciliği ilişkisinin ayırıcı özellikleri arasında olduğu ekonomik risk de işverende olduğundan ilişki … hizmet sözleşmesidir.*"; Yarg. 10. HD, T. 18.06.1990, E. 1990/2951, K. 1990/6089; "*Yapılan iş, işverenin gözetimi ve denetimi altında işyerinde görülmekte ise, aradaki ilişki hizmet sözleşmesine dayalıdır. Zaman ve bağımlılık öğeleri yoksa, çalışma ilişkisi istisna sözleşmesine dayanıyor demektir.*" Benzer kararlar için bkz. Yarg. HGK. T. 09.05.2007, E. 2007/13 – 247, K. 2007/262; Yarg. HGK. T. 02.02.2005, E. 2004/10 – 737, K. 2005/26 (www.kazanci.com) [20.02.2009].

[489] Hizmet sözleşmesinin konusu insan faaliyetidir. İşi işçinin bizzat ifası esastır. Bu sebeple, işveren tüzel kişi olabilir. Buna karşılık işçi daima gerçek kişidir. Tüzel kişinin bir hizmet edasını taahhüt etmesi, bir hizmet temini sözleşmesi olabilir, yoksa doğrudan doğruya bir hizmet sözleşmesinin konusunu oluşturamaz. (**Reisoğlu**, s. 40; **Antalya**, S. 3, s. 288).

[490] **Portmann**, s. 1746 – 1747; v**on Büren**, s. 123; **Koller**, s. 469; **Reisoğlu**, s. 39; **Zevkliler/Havutçu**, s. 292; **Esener**, s. 127; **Süzek**, s. 211 – 212; **Çelik**, s. 72.

[491] **Portmann**, s. 1746 – 1747; **Emmel**, s. 1908; **Reisoğlu**, s. 39; **Zevkliler/Havutçu**, s. 292; **Süzek**, s. 211 – 212; **Çelik**, s. 72; **Antalya**, S. 3, s. 289 – 290.

[492] **Portmann**, s. 1747; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 438; **Zevkliler/Havutçu**, s. 292; **Antalya**, O. Gökhan: Hizmet Akdinin Tanımı, Unsurları ve Hukukî Niteliği, YD, Y. 1987, C. 13, S. 4, s. 456.

[493] Hizmet sözleşmesi, zaman içinde devamlı bir ilişkiyi ifade etmektedir. Sözkonusu devamlı ilişki işçinin bütün zamanını işverene tahsis etmesi anlamına gelmemektedir. Günde veya haftada bir saat

konusunu oluşturan hizmetin görülmesi az çok bir süreklilik taşımalıdır[494]. Başka bir deyişle, bu tür sözleşmede sürekli borç ilişkisi sözkonusudur. Bir tek işin yapılması veya belirli bir sonucun meydana getirilmesinin üstlenilmesi hizmet sözleşmesinin konusunu oluşturma yönünden hizmet görme kavramına girmez[495].

Hizmet sözleşmesi aynı zamanda tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerdendir[496]. İşçinin hizmet sözleşmesi ile üstlenmiş olduğu hizmet görme borcu karşılığında işveren tarafından işçiye bir ücret ödenmelidir (BK. m. 313)[497]. İş görme gibi ücret de hizmet sözleşmesinin esaslı unsurlarındandır[498]. Bu sebeple hatır için veya ahlâkî bir amaçla ücretsiz yapılan çalışmalar hizmet sözleşmesinin oluşumuna yol açmaz[499]. Bununla birlikte ücretin mutlaka açıkça belirlenmiş olması gerekmez[500]. Ücret kural olarak belirli bir miktar para olabileceği gibi, bazı durumlarda para yerine geçen ekonomik değeri olan aynî değerler de ücret yerine geçebilmektedir[501].

Yukarıda anlatıldığı gibi hizmet sözleşmesinde işçi, işverenin gözetimi altında, ona bağımlı olarak ve onun direktifi altında çalışırken, tam zamanında

---

çalışma gibi fasılalı hizmet ifaları da hizmet sözleşmesinin konusunu oluşturabilir (**Reisoğlu**, s. 50; **Antalya**, S. 4, s. 466).

[494] **Portmann**, s. 1747; **Emmel**, s. 1907; **von Büren**, s. 122; **Larenz**, Bd. II, Halbband 1, s. 310. Nitekim İsviçre Federal Mahkemesi değişik kararlarında hizmet görmenin sürekli olması şartını hizmet sözleşmesinin unsurlarından birisi olarak kabul etmektedir. Bkz. **Zevkliler/Havutçu**, s. , 292, dn. 11.

[495] **Reisoğlu**, s. 50; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 438; **Zevkliler/Havutçu**, s. 292; **Antalya**, S. 4, s. 467 vd.

[496] **Fikentscher**, s. 532; **Eser/Weyers**, s. 238; **Antalya**, S. 4, s. 474.

[497] **Portmann**, s. 1748; **von Büren**, s. 121; **Koller** (**Guhl/Schnyder/Druey**), s. 470; **Eser/Weyers**, s. 239; **Larenz**, Bd. II, Halbband 1, s. 308; **Reisoğlu**, s. 40; **Zevkliler/Havutçu**, s. 293; **Esener**, s. 127; **Süzek**, s. 212; **Çelik**, s. 72; **Antalya**, S. 3, s. 291.

[498] Ücretin zamana göre veya parça başına hesaplanması ya da karma olarak belirlenmesi hizmet sözleşmesinin oluşumunda bir fark oluşturmaz (BK. m. 313/II).

[499] **Antalya**, S. 3, s. 293.

[500] **Koller**, s. 477; **Süzek**, s. 212; **Çelik**, s. 72; **Antalya**, S. 3, s. 292.

[501] 4857 sayılı İş Kanununun 32'nci maddesinde ücretin tanımı yapılmıştır. Buna göre ücret; "*Genel anlamda ücret bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para ile ödenen tutardır.*" Tanımda ücretin sadece para ile ödenebileceğinin belirtilmesi doktrinde haklı olarak eleştirilmiştir. Bu konuda bkz. **Reisoğlu**, s. 41 vd. Yarg. 9. HD. T. 10.07.2003, E. 2003/1705, K. 2003/13120 (www.kazanci.com) [20.02.2009]. BK. m. 337, "*Hilâfına mukavele ve âdet yok ise, iş sahibi ile birlikte ikamet eden işçinin iaşe ve süknası, ücretten bir kısım teşkil eder*" hükmü bu görüşün dayanağını oluşturmaktadır.

tedarik sözleşmesinde tedarikçi işi, kural olarak ana üreticiye bağımlı olmaksızın serbestçe yapar[502].

Hizmet sözleşmesinde belirli veya belirli olmayan bir süreyle iş görme unsuru önemlidir[503]. Buna karşılık, tam zamanında tedarik sözleşmesinde ise önceden belirtilmiş olan ve bir bütün teşkil eden bir emek sonucunun (bir parçanın) meydana getirilmesi önemlidir. Başka bir deyişle, tam zamanında tedarik sözleşmesinde, bağımsız bir bütün oluşturan parçanın meydana getirilmesi için emek harcandığı halde, hizmet sözleşmesinde belirli bir süre işveren için emek harcayarak onun gösterdiği iş görülür[504].

Yine hizmet sözleşmesi anlatılırken belirtildiği üzere, belirli veya belirsiz de olsa süre önemli bir unsurken, tam zamanında tedarik sözleşmesinde süre önemli değildir ve tedarikçi kural olarak belirli bir süreyle bağlı değildir[505]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde de bir süre kararlaştırılabilir. Ancak kararlaştırılan bu süre, sonucun meydana getirilmesi için değil, meydana getirilen sonucun (parçanın) teslimi içindir[506].

III. Şirketler Topluluğu ile Karşılaştırılması

A. Genel Olarak

Modern ekonomilerde işletmelerin merkezileşmesi önemli bir karakter olarak göze çarpmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılın başından beri merkezileşme daha da hızlanmıştır. Hukuken birbirinden bağımsız teşebbüslerin ortak bir yönetim çatısı altında toplanması ve faaliyet göstermesinde hem malî, hem de pratik bakımdan bir

---

[502] **Maischein**, s. 23.
[503] **Zevkliler/Havutçu**, s. 294.
[504] **Zevkliler/Havutçu**, s. 310.
[505] Tandoğan istisna sözleşmesinin hizmet sözleşmesinden farkını anlatırken, bir kimsenin belirli bir zamanda belirli olmayan sayıda parça üretimini, ücret karşılığında üzerine alması halinde, kural olarak burada istisna sözleşmesinin değil, hizmet sözleşmesinin olduğunu belirtmektedir. İstisna ile hizmet sözleşmesi arasındaki bu ayırımı yaparken, belirli sayıda parça üretilecekse, kararlaştırılan sayıda parçanın üretme sonucunun mu, yoksa bunun için gerekli zamanda çalışmanın mı yüklenildiğine bakılması gerektiğini ifade etmeketdir. **Tandoğan**, C. II, s. 36.
[506] **Maischein**, s. 23.

takım avantajlar sözkonusudur. Bu tür merkezileşmeye giden yapılar çeşitli şekillerde olabilir. Bu yapılardan birisi "*şirketler topluluğu (konzern)*"'dur[507]. Şirketler topluluğu, 6762 sayılı yürürlükteki Türk Ticaret Kanununda düzenlenmemiştir. Bu tür yapılanma Türk Ticaret Kanunu Tasarısında (m. 195 – 210) ise genel olarak hükme bağlanmıştır. Şirketler topluluğu, sadece Almanya'da AktG. § 15 – 21 ve 291 – 329 arasında düzenlenmiştir[508]. Türk Ticaret Kanunu Tasarısından önce bu yapıyı anlatmak için kullanılan kavramlarda bir birlik sözkonusu değildi[509]. Ancak Türk Ticaret Kanunu Tasarısı, bu konuda tartışmaları sona erdirmiştir. Biz de çalışmamızda, sözkonusu tasarıya uygun olarak, şirketler topluluğu kavramını kullanmanın daha doğru olacağını düşünmekteyiz[510].

Şirketler topluluğu ilişkisine giren şirketler, hukukî bağımsızlıklarını korumaktadırlar. Bununla birlikte, ekonomik karar verme özgürlüklerini

---

[507] **Handschin**, Lukas: Der Konzern im gelten schweizerischen Privatrecht, Zürich 1994, s. 1; **Aytaç**, Zühtü: Bağlı İşletmeler Hukuku ve Türk Hukukundaki Görünüm, BATİDER, Y. 1976, C. VIII, S. 4, s. 97 – 98; **Tekinalp (Poroy/Çamoğlu)**, s. 1023.

[508] İsviçre Hukukunda şirketler topluluğu (konzern) ile ilgili olarak 1992 ve 1993 yıllarında yapılan değişikliklerle bazı hükümlere yer verilmiştir. Bunlara misal olarak, OR. Art. 652a, 653, 662, 663e, 663f, 663g, 697h, 698, 727c, 731a, 755 gösterilebilir. Bununla birlikte İsviçre'de şirketler topluluğunun kanunen düzenlendiğini söylemek mümkün değildir. Zira şirketler topluluğu kavramı, şirketler topluluğu türleri ve hükümleri ele alınmamıştır. Düzenlenen hükümlerde sadece malî yönden bazı sorunlara çözümler getirilmiştir (**Handschin**, s. 27 vd.; **Staehelin**, Thomas; Konzernrecht – Gedanken eines Praktikers, Das St. Galler Konzernrechtsgespräch, (Hrsg. Jean Nicolas Durey), Bern 1988, s. 168; **Barlas**, Ortaklık, s. 168).

[509] Doktrinde bazı yazarlar bu kavram için "konzern" kavramını (**Boyacıoğlu**, Cumhur: Konzern Kavramı, Ankara 2006, s. 7 vd.; **Tekinalp (Poroy/Çamoğlu)**, s. 1023; **Barlas**, Ortaklık, s. 164 vd.), bazıları ise "holding" kavramını (**Karayalçın**, Yaşar: Üst Kuruluşlar Hukuku, BATİDER, Y. 1991, C. XVI, S. 1, s. 28 vd. (Karayalçın, Üst Kuruluşlar); **Aytaç**, Zühtü: Anonim Ortaklıklarda İbra, Ankara 1982, s. 129; **Yanlı**, Veliye: Anonim Ortaklıklarda Tüzel Kişilik Perdesinin Kaldırılması ve Pay Sahiplerinin Ortaklık Alacaklılarına Karşı Sorumlu Kılınması, İstanbul 2000, s. 149 vd.); bazı yazarlar da "bağlı işletmeler" kavramını (**Aytaç**, s. 100; **Kaya**, Arslan: Anonim Ortaklıkta Pay Sahibinin Bilgi Alma Hakkı, Ankara 2001, s. 245) kullanmışlardır. Yargıtay da konzern kavramını karşılamak üzere holding kavramını kullanmıştır. Yarg. HGK. T. 13.06.1984, E. 1984/11 – 306, K. 1984/700. (**Boyacıoğlu**, s. 18, dn. 128). Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'ndan sonra yayınlanan eserlerde ise bu yapıyı ifade etmek için tasarıdaki "şirketler topluluğu" kavramını kullanmışlardır. Misal olarak bkz. **Pulaşlı**, Hasan: Türk Ticaret Kanunu Tasarısına Göre Şirketler Topluluğunun Temel Nitelikleri ve Hâkim Şirketin Güven Sorumluluğu, GÜHFD, Y. 2007, C. XI, S. 1 – 2, s.259 vd.

[510] Türk Ticaret Kanunu Tasarısında, hâkimiyet ilişkisine dayalı topluluk unsurlarının, sadece şirketler olması öngörülmüştür. Bu sebeple sözkonusu tasarıda "şirketler topluluğu" kavramı tercih edilmiştir; bunun sebebi olarak da, bu kavramın hem hukuki olması, hem kavramı tanıtma gücünün bulunması, hem de toplumda yaygınlık kazanmış olması gösterilmektedir. (**TTK Tasarısı**, Ankara 2007, s. 134. Karşı görüş için bkz. **Boyacıoğlu**, s. 22 – 23).

kaybetmektedirler. Şirketler topluluğu doktrinde değişik şekillerde tanımlanmaktadır. Bizimde katıldığımız tanıma göre; bir veya birden fazla şirketin bir hâkim şirkete doğrudan veya dolaylı olarak bağlı bulunduğu, bu şirketlerin yasada öngörülen kontrol ölçütüne veya bir sözleşmeye uygun olarak hâkim şirketle birlikte oluşturduğu topluluğa şirketler topluluğu denilmektedir[511].

Şirketler topluluğu, hukuken birbirinden bağımsız teşebbüslerin bir araya gelmeleriyle oluşur. Bununla birlikte, şirketler topluluğunun oluşmasından sonra da bu teşebbüsler hukukî bağımsızlıklarını aynen korurlar[512]. Bu sebeple kendilerini meydana getiren kişilerden, ortaklarından, organlarının mensuplarından ayrı ve bağımsız bir kişiliğe sahip oldukları gibi kendilerine ait bir mal varlıkları da mevcuttur. Şirketler topluluğu bir bütün olarak hukukun öznesi değildir[513].

Şirketler topluluğuna katılan teşebbüslerin ortak bir sevk ve idare altına girmeleri, karar ve icra mekanizmalarında tamamen tek bir yönetim düzeninin egemen olmasına yol açtığından, teşebbüslerin ekonomik bağımsızlıkları ortadan kalkmaktadır[514]. Bu yönü dikkate alındığında bir anonim şirketin birden fazla fabrika işletmesi veya çeşitli bölgelerde şubelerinin bulunması durumunda bir şirketler topluluğundan bahsedilemez[515]. Bununla birlikte şirketler topluluğu içerisinde kararlar hâkim şirket tarafından verilmektedir. Bu kararların uygulanmasının sorumluluğu ise, hukuken ayrı varlıkları olması sebebiyle bağımlı şirket veya şirketlere aittir[516]. Buna bağlı olarak şirketler topluluğuna dâhil her şirket

---

[511] **Pulaşlı**, Tasarı, s. 262. Benzer tanımlar ve açıklamalar için bkz. **Emmerich**, Volker**/Sonnenschein,** Jürgen: Konzernrecht, 5. Aufl., München 1993, s. 3 vd.; **Liebscher**, Thomas: Beck'sches Handbuch der AG, Gesellschaftsrecht – Steuerrecht – Börsengang, (Hrsg. Welf Müller, Thomas Rödder), München 2004, s. 1126 vd.; **Boyacıoğlu**, s. 122; **Barlas**, Ortaklık, s. 165.

[512] **Emmerich/Sonnenschein**, s. 80 – 81; **Boyacıoğlu**, s. 37; **Barlas**, Ortaklık, s. 165.

[513] **Aytaç**, Bağlı İşletmeler, s. 98.

[514] **Emmerich/Sonnenschein**, s. 3; **Boyacıoğlu**, s. 1; **Barlas**, Ortaklık, s. 165 – 166.

[515] **Barlas**, Ortaklık, s. 166.

[516] Yukarıda da belirtildiği üzere, Türk hukukunda, Alman hukukundaki gibi şirketler topluluğunu düzenleyen bir kanun henüz bulunmamaktadır. Almanya misaline baktığımızda, hâkim işletmenin bağlı şirketin yönetim kuruluna talimat verebileceği kabul edilmektedir. Ancak bağlı şirket açısından olumsuz sonuç doğuran talimatlara, hâkim şirket tarafından bunun sonuçlarının telafi edilmesi halinde imkân tanınmaktadır (AktG § 311 vd.) (**Aytaç**, Bağlı İşletmeler, s. 111; **Karayalçın**, s. 36 vd.; **Boyacıoğlu**, s. 157).

borçlarından dolayı sadece kendi malvarlığı ile sorumludur (TK. m. 269)**.** Şirketler topluluğuna dâhil şirketlerin malvarlıkları birbirinden ayrıdır[517].

Şirketler topluluğundan söz edebilmek için, bir hâkim (ana)[518] şirketin, bağlı (yavru)[519] şirketler üzerinde sermaye çoğunluğu veya oy çoğunluğu ya da yönetim organında üye çoğunluğu vasıtasıyla hâkimiyet kurmuş[520] olması veya hâkimiyet kurduğunun varsayılması gerekir (TTKT. m. 195)[521].

Türk Ticaret Kanunu Tasarısında, şirketler topluluğu ile ilgili düzenlemeler yapılırken, Almanya'daki düzenlemeden bazı konularda farklılıklar sözkonusudur. Meselâ, Alman konzern hukuku işletme (Unternehmen) düzeni üzerine kurulmuştur[522]. Türk Ticaret Kanunu Tasarısında ise işletme değil, sermaye şirketi[523] esas alınmıştır[524].

---

[517] **Boyacıoğlu**, s. 37.

[518] Hâkim (ana) şirket ile tüm şirketler topluluğunu idare imkânını elinde bulunduran ve fiilen kullanan şirket ifade edilmektedir. Ayrıca şirketler topluluğunun en üstünde bulunan işletmeye, çatı veya zirve şirket denilmesi de mümkündür (**Liebscher**, s. 1128 – 1129; **Boyacıoğlu**, s. 26).

[519] Bağlı (yavru) şirket ile şirketler topluluğu yönetiminin sevk ve idaresi altındaki şirketi anlatmak üzere kullanılmaktadır (**Liebscher**, s. 1127 – 1128; **Boyacıoğlu**, s. 26).

[520] Hâkimiyet ilişkisinin temelleri konusunda AktG.'de bir hükme yer verilmemiştir. Bu konudaki imkânların sınırlayıcı biçimde sayılması mümkün değildir. Bununla birlikte hâkim etkinin çeşitli şekillerde uygulanabilmesi mümkündür. Ancak hâkimiyet etkisinin tesadüfî olmaması, kapsamlı bir nitelik taşıması ve şirketler hukuku temelinde gerçekleştirilmesi gerekir (**Boyacıoğlu**, s. 117).

[521] **Emmerich/Sonnenschein**, s. 57; **Pulaşlı**, Tasarı, s. 263.

[522] **Schmidt**, Karsten: Zum Verständnis des konzernrechtlichen Abhängigkeitsberichts, Bilgi Toplumunda Hukuk, Ünal Tekinalp'e Armağan, İstanbul 2003, s. 671; **Liebscher**, s. 1130 vd. Aktiengesetz § 15 bağlı işletmeleri, §16 çoğunluğun hâkimiyeti altında bulunan işletmeler ve çoğunlukla katılınan işletmeleri, §17 bağlı ve hâkim işletmeleri, § 18 konzern ve konzern işletmelerini düzenlemektedir.

[523] "*Tasarıda 20 maddeden oluşan şirketler topluluğu, "sermaye şirketleri" üzerine inşa edilmiş, ancak Tasarının 195. maddesinin 6. fıkrasında sisteme işlerlik kazandıran geniş bir istisnaya yer verilmiştir. Bu hükme göre, şirketler topluluğunun tepesinde, sermaye şirketi olmayan bir şirket, işletme veya gerçek bir kişi de bulunabilir. Böyle bir hal, teorik olarak mümkün olmakla birlikte mevcut hukuki yapı karşısında uygulamasının mümkün olacağı kanaatinde değilim. Çünkü her şeyden önce, şirketler topluluğunun dogmatik yapısı sermeye şirketine dayandığından buna aykırı bir durum teşkil edeceği gibi, ömrü pay sahiplerinden bağımsız ve kurumsallaşmaya müsait olan sermaye şirketlerinin bağımlı şirket olarak gerçek bir kişinin hâkimiyeti altında olması ne kanun mantığına ne de ekonomik gerçeklere uygun düşer. Özellikle tepedeki gerçek kişinin veya bir şahıs şirketindeki ortağın ölümü halinde mirasçılar arasında veya yeni bir ortağın şirkete girmesi halinde yeni ortağın eski ortaklarla bağımlılık sözleşmesi ve bunun uygulanması hususunda ortaya çıkması muhtemel anlaşmazlıkların, şirketler topluluğuna dâhil tüm bağlı şirketlerin yönetimini olumsuz yönde etkileyeceği ve dolayısıyla kurumsallaşmanın da gerçekleşmesine engel olacağı açıktır.*" (**Pulaşlı**, Tasarı, s. 264 – 265).

Şirket topluluğu, çeşitli yönleri ile değerlendirildiğinde iki farklı ayırıma tâbi tutulabilir. Bunlardan birincisi; dayanağı ve oluşum tarzı bakımından şirketler topluluğu, diğeri ise ilişkinin yapısı bakımından yapılan ayırımdır. Dayanağı ve oluşum tarzı bakımından şirket toplulukları; "sözleşmeye dayalı şirket toplulukları" (Vertragskonzerne) ve "fiilî şirket toplulukları" (faktische Konzerne) olarak ikiye ayrılır[525]. İlişkinin yapısı bakımından şirketler toplulukları ise "tâbilik esasına dayalı şirketler topluluğu" (Unterordnungskonzerne) ve "eşdüzey şirketler topluluğu" (Gleichordnungskonzerne) biçiminde tasnif edilmektedir[526].

Şirketler topluluğunun en önemli unsuru, hukuken birbirinden bağımsız birden fazla şirketin varlığıdır[527]. Bu bağlamda ortakları aynı olsa da, iki ticaret

---

[524] Türk Ticaret Kanunu Tasarısının Gerekçesi'nde, işletmenin değil de, sermaye şirketinin esas alınmasının sebebi şöyle açıklanmaktadır: "*Şirketler topluluğunu ilk defa düzenleyen bir ülkenin "işletme" gibi geniş, sınırları kolay belirlenmeyen bir kavramı esas almasının güçlükler yaratabileceği düşünülmüştür… Türk sisteminin düşünce temelleri oluşturulurken ve teorisi üzerinde çalışılırken, şirketler topluluğunun ülkemizde en çok rastlanılan aktörlerinin sermaye şirketleri olduğu, kolektif ve komandit şirketlerin toplulukta nadiren yer aldıkları, tek kişi ticarî işletmelerin ise hemen hemen hiç toplulukta bulunmadığı gerçeği de göz önünde tutulmuştur.*" (**TTK Tasarısı**, s. 135).

[525] Sözleşmeye dayalı şirketler topluluğu, fiili şirketler topluluğu ayırımında ilişkinin bir sözleşme bağına dayanıp dayanmadığı ölçütü esas alınmaktadır. Buna göre, şirketler topluluğuna dâhil şirketler bir sözleşme yaparak bir araya geliyorlarsa o zaman sözleşmeye dayalı şirketler topluluğu sözkonusudur. Bu tür şirketler topluluğu genellikle "hâkimiyet sözleşmesi (Beherrschungsvertrag)" ve "kârın devri sözleşmesi (Gewinnabführungsvertrag)" ile oluşturulur. Buna karşılık şirketler arasında bir sözleşme ilişkisi olmaksızın sermayeye katılma, kişisel bağlılık veya diğer bir fiili ilişki sayesinde oluşuyorsa bu takdirde de fiilî şirketler topluluğundan bahsedilebilir (**Emmerich/Sonnenschein**, s. 26 – 27; **Poroy/Tekinalp/Çamoğlu**, s. 900; **Aytaç**, Bağlı İşletmeler, s. 106 vd; **Barlas**, Ortaklık, s. 169; **Korkut**, Ömer: Anonim Şirketlerde İnançlı Yönetim Kurulu Üyeliği, Ankara 2007, s. 125; **Aker**, Halit: Hâkim İşletme ile Bağımlı Şirket Arasındaki Hukuki İlişki ve Hâkim İşletmenin Sadakat Borcu, BATİDER, Y. 2003, C. XXII, S. 2, s. 161 vd.).

[526] Tâbilik esasına dayalı şirketler topluluğu, birden fazla şirketin akdettikleri bir hâkimiyet sözleşmesi (Beherrschungsvertrag) ile içlerinden birinin (hâkim teşebbüsün) ortak yönetimi altına girmeleriyle oluşur. Bu tür şirketler topluluğunda ortak yönetim, zorunlu olarak hâkim teşebbüsün elindedir. Eşdüzey şirketler topluluğunda, topluluğa katılan şirketlerden hiçbiri diğer bir şirkete tâbi (bağlı) durumda değildir. Burada bir organizasyon ilişkisi vardır. Bu tür ilişkide astlık – üstlük durumu yoktur. Şirketler eşit hak ve yetkilere sahip biçimde yan yana bulunurlar. Ortak yönetim gücü şirketlerin tümünün elinde bulunmaktadır. Ortak yönetim, yetkili kurullarda aynı kişilerin görevlendirilmesiyle sağlanabileceği gibi, şirketler topluluğuna dâhil şirketlerin yönetim kurulu üyelerinden oluşan bir meclise veya başka tarzda oluşturulmuş özel bir yönetim organına da bırakılabilir (**Emmerich/Sonnenschein**, s. 156 vd.; **Barlas**, Ortaklık, s. 170 – 171). Sözleşme ile oluşturulan şirketler topluluğu ilişkisinde hâkim şirket, AktG. § 302 hükmü gereğince bağlı şirketlerin zararlarını tazmin etmekle yükümlüdür.

[527] **Aytaç**, Bağlı İşletmeler, s. 98; **Boyacıoğlu**, s. 123.

şirketi birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmektedir. Hukukî bağımsızlığın belirlenmesi açısından şirketin kanunî tipi önem taşımaz. Buna karşılık, aynı işletmeye ait bulunan çeşitli birimler, mekân veya organizasyon olarak farklı yapılanmış olsalar da, hukuken bağımsız nitelik taşımamaktadırlar. Bu sebeple bir işletmenin merkezi ve şubeleri veya çeşitli iş yerleri arasında, şirketler topluluğu hukuku anlamında bir bağımlılıktan söz edilemeyeceği kabul edilmektedir[528].

Ortak bir yönetme ve yönlendirme gücü altında toplanma da, şirketler topluluğunun diğer bir önemli unsurunu oluşturmaktadır. Şirketler topluluğunun oluşturulmasıyla birlikte, bir araya gelen şirketler ortak bir yönetim altında toplanmaktadır. Böylece, birden fazla şirket, merkezî sevk ve idare altında toplanarak ekonomik bir bütünlük oluşturur[529]. *Boyacıoğlu*'nun da[530] belirttiği gibi, bağımlı şirketin yönetimiyle ilgili olarak, hukukî bağımsızlık ile merkezi sevk ve idare ikilemi keskin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Bir yandan bağımlı şirketler kendilerine emredici yetkiler tanınmış organlara sahiptirler. Diğer yandan şirketler topluluğu yönetimi hâkim işletmenin menfaatini temin etmek amacıyla bağımlı şirket düzeyinde organların yetkilerine müdahale etmektedir. Bu ikilemde uygulamanın belirli sınırlarının olması gerekmektedir. Şeklî anlamda şirketler topluluğu yönetiminin, bağımlı şirket üzerinde kanun veya esas sözleşmeyle tanınan yetkileri kullanırken bazı ilkelere uyması zorunludur. Meselâ, bağlı şirketin yönetim kuruluna ait tüm kararların, şeklen de olsa, bağlı şirketin yönetim kurulu tarafından verilmesi gerekir. Başka bir deyişle, şirketler topluluğu yönetiminin, bağlı şirket yönetim kuruluna ait bir kararı şeklen, bağlı şirket adına alması mümkün değildir. Bu yetki maddî anlamda şirketler topluluğu yönetimine ait olsa bile durum değişmez. Şirketler topluluğu yönetimi bağımlı şirket yönetim kuruluna şeklî anlamda bir karar verilmesi konusunda talimat verebilmektedir. Şirketler topluluğu yönetiminin uyması gereken maddî sınırlar da sözkonusudur. Meselâ, şirketler topluluğu yönetiminin bağlı

[528] **Boyacıoğlu**, s. 123 – 124.
[529] **Emmerich/Sonnenschein**, s. 82; **Aytaç**, Bağlı İşletmeler, s. 98; **Boyacıoğlu**, s. 148 vd.
[530] **Boyacıoğlu**, s. 165 vd.

şirketin yetki düzenine uyması zorunludur. Buna göre, yapılacak bir tasarrufla bağlı şirketin yönetim kuruluna ait bir yetkinin genel kurula devredilmesi mümkün değildir. Bunun gibi kanunen genel kurula tanınmış yetkilerin yönetim kuruluna devredilmesi de mümkün değildir. Kısaca söylemek gerekirse, kanun tarafından öngörülen şirket işleyişine ilişkin emredici kurallar ihlâl edilirse, bu uygulamalar hükümsüz kalır. Sözkonusu hükümsüzlük, korunmaya değer menfaati olan herkes tarafından ileri sürülebilir.

B. Karşılaştırılması

Şirketler topluluğu ilişkisinin iki şekilde kurulabildiğinden yukarıda bahsetmiştik. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin bu iki durum karşısındaki halinin ne olduğunu, bunların anılan sözleşmeye uygulanıp uygulanamayacağını incelememiz gerekmektedir. Ancak bundan önce şu husus belirtilmelidir: Yukarıda da ifade edildiği üzere pozitif hukukumuzda şirketle topluluğu henüz düzenlenmemiştir. Bu sebeple tam zamanında tedarik sözleşmesinin bir şirketler topluluğu oluşturup oluşturmadığı incelenirken, Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'ndaki hükümlerin kaynağını oluşturan Alman Aktiengesetz (AktG)'deki düzenlemeler göz önünde tutulacaktır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesine, öncelikle, sözleşmeyle oluşturulan şirketler topluluğu ilişkisinin uygulanıp uygulanmayacağı araştırılacaktır. Alman hukukunda AktG. § 293 vd. gereğince hâkimiyet sözleşmesinin yapılması için belirli şartlara uyulması gerekir. Buna göre sözleşmesinin yazılı bir şekilde yapılması ve genel kurulun nitelikli çoğunluğunun (esas sermayenin ¾'üne sahip çoğunluk) bu sözleşmeye onay vermesi gerekir. Hâkim işletmenin bir anonim şirket veya sermayesi paylara bölünmüş bir komandit şirket olması durumunda, her iki şirketin genel kurullarının da sözkonusu sözleşmeyi onaylamaları gerekir. Hâkimiyet sözleşmesinin geçerli olabilmesi için ayrıca ticaret siciline kaydedilmesi de

gerekir[531]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin geçerli bir hâkimiyet sözleşmesi olarak nitelendirilebilmesi hususunda yazılı şekil zorunluluğu yerine getirilse dahi, AktG.'da belirtilen onay ve tescil gibi diğer şartlara uyulmaz[532]. Türk hukukunda, BK. m. 521 ve TTK. m. 156 hükümleri gereğince, Türk Ticaret Kanununda tarif edilen ortaklıkların, ortaklık sözleşmesi kanunda belirtilen şekilde yapılmamışsa veya sözleşmeye konulması mecburi olan kayıtlardan birisi veya bazıları eksikse ya da hükümsüz olan ortaklıklar âdi ortaklık hükmünde kabul edilir. Başka bir deyişle, bir ortaklık, Türk Ticaret Kanununda tarif edilen ortaklıkların mümeyyiz vasıflarına sahip değilse bu takdirde âdi ortaklık sayılır. Yine tam zamanında tedarik sözleşmesinde her ne kadar güven ve aradaki ilişkinin yoğunluğundan dolayı mübadele sözleşmesi ile ortaklık sözleşmesi arasında bir yerde bulunur denilse de, sonuçta burada edimlerin değişiminin sözkonusu olduğu bir borç sözleşmesi vardır. Edim değişimlerinin ön plânda tutulduğu bu tür sözleşmelerde, bir hâkimiyet sözleşmesinden söz edilemez[533]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin ortaklık sözleşmesi ile karşılaştırılması konusu incelenirken belirtildiği gibi, tarafların her ikisinin de amacı kendisinin kârını artırmaktır. Burada da bir hâkimiyet sözleşmesinden bahsedebilmek için tarafların kendi menfaatleri önemli olmayıp, öncelikle topluluğun menfaatinin önemli olmasının kabul edilmesi gerekirdi[534]. Kanaatimizce, anılan sebeplerle hâkimiyet sözleşmesinin tam zamanında tedarik sözleşmesine uygulanması, Türk hukuku bakımından mümkün değildir.

---

[531] **Emmerich/Sonnenschein**, s. 469 vd.; **Nagel**, Lieferant, s. 2293.

[532] Bununla birlikte Alman hukukunda onay ve şekil gereklerinin olmaması tam zamanında tedarik sözleşmesinin şirketler topluluğu sözleşmesi olarak değerlendirilemeyeceği anlamına gelmez. Hâkimiyet sözleşmesi teşkilat sözleşmesi olarak sakat (fehlerhafte) şirket sözleşmesi ilkelerine tâbi olduğundan, uygulamaya geçirildikten sonra şirketler topluluğu mevzuatına ilişkin sonuçları doğurabilir. Sakat bir hâkimiyet sözleşmesi en baştan batıl olarak görülmez, bilakis geçerli olarak değerlendirilmelidir. AktG. § 295 vd. göre iptal edilmesi veya feshedilmesi sadece ileriye (ex nunc) etkili olmak üzere mümkündür. Sakat sözleşmede, sözleşme taraflarından birisi sözleşmenin geçersiz olduğuna dayanıncaya ve sözleşmeyi feshedinceye kadar tamamının veya münferit hususların geçerli olduğu kabul edilir. Baştan geçersiz ama bir kez yürürlüğe konulmuşsa, geçmişe (ex tunc) değil, geleceğe etkili olarak tasfiye edilir. Bu icra edilen şirketin geriye yönelik bertaraf edilmesine izin vermeyen, sakat geçerli şirket temel ilkesinden kaynaklanır. Bu temel ilke şirketler topluluğu sözleşmesi için de uygulanır (**Emmerich/Sonnenschein**, s. 162 vd.; **Nagel**, Lieferant, s. 2293).

[533] **Martinek**, Bd. III, s. 306; **Maischein**, s. 33; **Bremer**, s. 75.

[534] **Maischein**, s. 32.

Kârın devri sözleşmesinde ise, bir anonim veya hisseli komandit ortaklık, tüm kazancını diğer bir ortaklığa devretme yükümlülüğü altındadır (AktG. § 291/I). Yine burada da sözleşmenin yazılı olarak yapılması zorunludur (AktG. § 293/III)[535]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde tedarikçinin ana üreticiye veya üreticinin tedarikçiye kârını devretme gibi bir yükümlülüğü yoktur. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde anılan hüküm uygulanamaz[536]. Ancak, taraflar isterlerse sözleşme özgürlüğü sınırları içerisinde kendileri böyle bir sözleşme yapabilirler.

Yeni imalat ve lojistik stratejisinin önemli bir özelliği, tüketiciden başlayarak imalatçı üzerinden tedarikçiye kadar uzanan bütün basamakları kapsayan bir lojistik zinciri kurmasıdır. Bunun için işletme ve işletmeyi aşan süreçlerin plânlanması ve yönlendirilmesi için bütünleşik bilgi alış veriş sürecinin faaliyete geçirilmesi gerekir. Yine işletmeyi aşan bir organizasyon birliğini hedefleyen tam zamanında üretim stratejisinin, lojistik zinciri boyunca tedarikçi işletmelerin işletme içinde karar verme ve işlem özgürlüğü büyük ölçüde kısıtlanır. Bundan dolayı tam zamanında tedarik ilişkisinde tedarikçinin, şirketler topluluğu anlamında ana üreticiye bağımlı bir ortak olup olmadığı hususunun da incelenmesi gerekir.

AktG. § 17 hükmü gereğince, bir işletme diğer bir işletmeye hakimiyet kuran bir tesirde bulunursa şirketler topluluğu anlamında bir bağımlılık oluşur. Bu durumda aynı kanunun 18'inci maddesinin 1. fıkrasının 3. cümlesinde belirtilen karine geçerli olur. Buna göre bağlı işletmelerin hâkim işletmenin tek elden idaresi altında toplandığı ve bundan dolayı bu işletme ile fiili bir şirketler topluluğu ilişkisi içerisinde bulunulduğu varsayılır. Böylece fiili şirketler topluluğu varsayımı için hareket noktası bağımlılık ilişkisidir.

Hâkimiyet için yeterli olan araçlar kanun koyucu tarafından bilinçli olarak sayılmamıştır. Ancak doktrinde etkide bulunma imkânının en azından bağlı işletmenin esaslı işletme alanlarına uzanması gerektiği kabul edilmektedir. Buna göre

[535] **Emmerich/Sonnenschein**, s. 178 vd.
[536] **Maischein**, s. 35.

imalat, personel, pazarlama, yatırım veya plânlama gibi önemli alanlara etkide bulunma, fiili şirketler topluluğunun varlığının kabulü için yeterli olacaktır[537].

Tam zamanında tedarik sisteminde, sistemden kaynaklanan bazı durumlar fiili şirketler topluluğu ilişkisinin varlığı izlenimini uyandırmaktadır. Bunlardan birincisi; imalatın eş zamanlı hale getirilmesidir. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üretici tarafından verilen teslimat siparişi blok halinde topluca değil, devamlı daha küçük birimler halinde, sık sık yapmaktadır[538]. Bu durum, tedarikçinin imalat plânı ve organizasyonunu, ana üreticinin taleplerine uygun hale getirmesine sebep olmaktadır. Anılan halde veri aktarımı sistemi üzerinden sipariş verileri daha hızlı ve sıklıkla bildirilmektedir. Veri aktarımı aralıkları ne kadar kısa ve teslimatlar ne kadar fazla sıklıkta ise, imalat süreçlerinin de birbirine o kadar sıkı uyumlu olması gerekir. Böylece ana üreticinin üretim plânlaması sürekli artarak tedarikçinin de üretim planlaması olur. Üretim ve yönlendirme sistemleri o kadar birbirlerine uyum sağlar ki, tedarikçi sipariş tarihlerini kısa bir değerlendirmeden ve kontrolden sonra sadece bir düğmeye basmakla kendi üretim ve yönlendirme sistemine dâhil eder. Bu durumda tedarikçilere plânlama ve faaliyet alanı kalmaz. Tedarikçi işletmeleri burada ana üreticinin bir işletme bölümü gibi iş yapar[539]. Bu gibi durumlarda üretim sürekliliğinin sağlanabilmesi için tedarikçi, ana üretici gibi aynı planlanmış tarihlere göre çalışır.

---

[537] **Nagel**, Bernhard/**Riess**, Birgit/**Theis**, Gisela: Der faktische Just – in – Time – Konzern - Unternehmensübergreifende Rationalisierungskonzepte und Konzernrecht am Beispiel der Automobilindustrie, DB, 1989, Heft 30, s. 1507; **Bernhard** – **Eckel**, s. 113, 115; **Maischein**, s. 34.

[538] *Nagel*'in belirttiği gibi; alıcıların kendi üretimi için talep ettiği siparişleri tam miktar ve sıklıkta zamanında ve sırasıyla teslim etmeleri gerekir. Tedarikçi ve alıcı arasında bu tür bir dişlilerin birbirine geçmesi gibi olan durumu açıklayıcı bir misal olarak Bremen'de Keiper Recaro'nun Daimler-Benz ile olan bağlantısı gözlemlenebilir. Bremen Mercedes fabrikasından bir kaç dakika uzaklıktaki koltuk üreticisi Keiper Recaro 1984 yılından itibaren yaklaşık 30.000 çeşit koltuk imal ediyor. Özel nakliye araçları her 20 dakikada bir, binek araç modelindeki koltukları sırasıyla bantlara teslim ediyor. Koltukların sipariş edilmesi ve teslimatı arasında sadece 5 saat geçiyor. Daimler-Benz deposunda hiçbir koltuk bulundurmuyor, Keiper Recaro da kendi depolarında en fazla günlük ihtiyacı olan unsurları bulunduruyor ve tam zamanında tedarik eden kendi alt tedarikçilerinden talepte bulunuyor (**Nagel**, Lieferant, s. 2291).

[539] **Nagel/Riess/Theis**, s. 1508 – 1509.

İkinci durum, kalite güvenliği kontrolünün yer değiştirmesidir. Yukarıda açıklandığı üzere, tam zamanında üretim sisteminde kalite güvenliğinin özel bir önemi vardır. Kısa teslimat aralıklarından dolayı ana üretici kapsamlı bir mal giriş kontrolü uygulayamaz. Bu sebeple kalite güvenliği yükümlülüğü tedarikçiye yüklenir. Bu durumda ana üretici kalite kontrolü incelemesi yapmak için tedarikçinin veri transferi yoluyla bilgilerini görebileceği gibi, tedarikçinin üretim işletmesinde de gerekli denetimleri yapabilir. Bu sayede ana üretici, tedarikçinin işletmesi ve imalat know – how'ı hakkında derinlemesine bilgi sahibi olur. Ana üretici, nüfuzu altında bulundurduğu kalite güvenliği konusunda tedarikçiye talimat verebilir. Kalite güvenlikle ilgili masraflar tedarikçiye yüklenir. Bütün bu açıklamalar sonucunda, kalite güvenliği ana üreticinin nüfuzunda bulunduğu ve tedarikçinin karar verme özgürlüğünü önemli ölçüde kaybettiği bir diğer işletme alanıdır. Gerçi şirketler topluluğu hukuku anlamında kalite güvenlik, kendi özünde esaslı bir işletme işlevi olarak anlaşılamaz; ancak kalite güvenliği talepleri imalat organizasyonu ve yatırım planlaması alanındaki kararları etkiler. Yani kalite kontroldeki hâkim etki imkânı, dolaylı olarak bu alanlara yayılır[540].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde fiilî şirketler topluluğu ilişkisinin varlığı izlenimini uyandıran üçüncü durum ise, yatırım kararları ve işletme organizasyonuna etkide bulunma imkânları olarak sayılabilir. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde fiyatı genellikle ana üretici belirlemektedir. Bunun sebebi ise ana üreticinin tedarikçinin rakip işletmeciye kolaylıkla geçebilecek olmasıdır. Bu durum tedarikçi üzerinde kalıcı bir faaliyet baskısı oluşturur. Yine ana üretici araştırma ve geliştirme faaliyetini kendi tedarikçilerine aktarmayı plânlar. Bu sebeple, birçok tedarikçi işletmelerinin bu alanını büyütmeleri gerekir. Dolayısıyla tedarikçi önemli yatırımlar yapmak ve personel kapasitesini artırmak zorunda kalır. Tam zamanında

[540] **Nagel/Riess/Theis**, s. 1510; **Bernhard – Eckel**, s. 118.

tedarik sözleşmelerinde yatırım masrafları ana üretici tarafından genellikle ayrı olarak karşılanmaz[541].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde taraflar hukukî anlamda birbirinden bağımsız ortaklıklar olmakla birlikte, bu ortaklıklar arasında sermaye akışı bulunmaz. Bu sebeple, AktG. § 16 anlamında bir oy hakkı çoğunluğu ile iştirak mümkün olmaz. Bu yüzden aynı Kanunun 17/II ve 18/I, c. 3 maddelerindeki aksi ispat edilebilen karine, bu yüzden bir şirketler topluluğu ilişkisinin sözkonusu olup olmadığı sorusuna olumlu cevap vermez[542]. Yine tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üreticinin, tedarikçinin işletmesinin üretim gibi temel işlevine fiilî olarak hâkim olması ancak istisnai hallerde sözkonusu olabilir. Ancak genel olarak bu durum oluşmaz. Nihai bir değerlendirme yapabilmek için somut olayın şartları ve gelişmeleri dikkate alınmalıdır[543]. Bunlarla birlikte, tedarikçi sadece bir ana üreticiye teslimat yapıyor veya ağırlıklı olarak bir tedarikçinin üretim kapasitesinden yararlanılırsa, bir ekonomik bağımlılık oluşabilir. Fakat bu durumlarla çok nadiren karşılaşılır[544].

Kalite kontrolünün ana üreticiden tedarikçiye kaydırılmış olması aradaki bu ilişkinin şirketler topluluğu olarak nitelendirilmesi için yeterli değildir[545]. Üretimin bir bölümünde sıkı bir işbirliğine çabalansa da, tarafların menfaatleri birbirine karşıt olduğu için tam zamanında tedariğin mübadele karakteri de olduğu gibi kalır[546].

Genel olarak bakıldığında, kanaatimizce hâkim işletmenin şirketler topluluğuna tâbi bağlı bir ortaklık üzerindeki tesiri ortaklıklar hukuku kaynaklı olarak kurulmalıdır. Yalnızca iktisadî veya fiilî nitelikteki bağımlılıklar şirketler topluluğu ilişkisinin kurulması açısından yeterli değildir. Belirtmek gerekir ki, iktisadî hayatta taraflardan birini bağımlı ortaklığın durumu ile karşılaştırılabilecek

[541] **Nagel/Riess/Theis**, s. 1510.
[542] **Bernhard** – **Eckel**, s. 114 – 115.
[543] **Bernhard** – **Eckel**, s. 122.
[544] **Zirkel**, s. 348 – 349; **Martinek**, Bd. III, s. 307; **Maischein**, s. 35; **Steckler**, s. 140.
[545] **Martinek**, Bd. III, s. 307; **Steckler**, s. 140.
[546] **Nagel**, Lieferant, s. 2291.

noktaya getiren sözleşme ilişkileri mevcuttur. Ancak bu sözleşme ilişkilerinin şirketler topluluğu hukukunun uygulama alanı içerisine sokulması isabetli olmaz. Zira bu takdirde sınırların belirlenmesi imkânsızlaşır. Bunun sonucunda birçok sözleşmedeki durumu şirketler topluluğu hukukuna tâbi tutmakla karşı karşıya kalınabilir[547].

IV. Ön Sözleşme ile Karşılaştırılması

Tarafların gelecekte borçlandırıcı bir sözleşme kurma konusunda yaptıkları sözleşmeye ön sözleşme denir[548]. Sonradan yapılacak asıl sözleşme mutlaka bir borçlanma işlemi niteliği taşımalıdır. Başka bir deyişle, sonradan yapılacak asıl sözleşme bir borç sözleşmesi olmalıdır. Sonradan yapılacak sözleşme bir tasarruf işlemi ise, onu hazırlayan borç sözleşmesi bir ön sözleşme değildir[549]. Bu açıklamaya göre satım sözleşmesi hiçbir zaman önsözleşme olamazken, satış vaadi sözleşmesi bir ön sözleşmedir[550]. Çünkü satış vaadi sözleşmesi ile bir borç sözleşmesi olan satış sözleşmesinin yapılması taahhüt edilmektedir.

Ön sözleşme bir tarafa veya iki tarafa borç yükleyen sözleşme niteliğinde olabilir. Bir ön sözleşmede taraflardan sadece bir tanesi asıl sözleşmeyi yapma borcu altına girmişse, bir tarafa borç yükleyen ön sözleşme sözkonusu olurken; iki taraf da asıl sözleşmeyi yapmayı taahhüt etmişlerse bu takdirde iki tarafa borç yükleyen bir

---

[547] **Boyacıoğlu**, s. 163.

[548] **Kramer**, s. 60; **Kut/Schnyder**, s. 1248; **Larenz**, s. 85; **Koller** (**Guhl/Schnyder/Druey**), s. 107; **Schwenzer**, İngeborg: Schweizerisches Obligationenrecht Allgemeiner Teil, 4. Aufl., Bern 2006, s. 162; **Ayrancı**, Hasan: Ön Sözleşme, Ankara 2006, s. 41; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 100; **Oğuzman/Öz**, s. 148. İsviçre/Türk hukukunda ön sözleşme kaynağını İsviçre Borçlar Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu m. 22/I'deki; "*Bir akdin ileride inşa edilmesine dair yapılan mukavele muteberdir*" hükmünden alır. Bkz. **Koller** (**Guhl/Schnyder/Druey**), s. 108. Alman hukukunda ise *Larenz*'in de belirttiği gibi, BGB'de ön sözleşme konusunda bir hüküm yoktur; sözleşme özgürlüğü ve özellikle de sözleşmenin içeriğini düzenleme serbestisi temelinde bu tür bir sözleşme geçerli olarak kurulabilir (**Larenz**, s. 86).

[549] **Larenz**, s. 86; **Koller** (**Guhl/Schnyder/Druey**), s. 107; **Ayrancı**, s. 43 – 44; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 100; **Oğuzman/Öz**, s. 148. Aksi halde, borç sözleşmelerinin çoğunu ön sözleşme saymak gerekecektir. Misal olarak, otomobilini A'ya satan B'nın yaptığı satım işlemini sonradan yapılacak tasarruf işlemine nispetle ön sözleşme saymak gibi (**Kocayusufpaşaoğlu**, s. 100).

[550] **Ayrancı**, s. 53; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 100; **Oğuzman/Öz**, s. 148.

ön sözleşmeden bahsedilebilir[551]. Ayrıca taraflardan birisi diğerinin talebiyle üçüncü bir kişi ile de sözleşme yapmak durumunda kalabilir[552].

Ön sözleşme kavramının gerekliliği doktrinde tartışma konusu yapılmıştır. Bu konuda iki farklı görüş sözkonusudur. Buna göre birinci görüş, modern hukukta ön sözleşme kavramını, özellikle her iki tarafın da asıl sözleşmeyi kurma taahhüdü altına girdikleri ön sözleşmeleri gereksiz ve anlamsız bulmaktadır[553]. Bu konuda bizim de katıldığımız ikinci görüş ise, sözleşme özgürlüğü içerisinde kalınarak bu tür bir sözleşmenin yapılabileceğini kabul etmektedir[554].

Ön sözleşme yaparken önemli olan husus, ilerde asıl sözleşmeden doğacak edimler değil, doğrudan doğruya asıl sözleşmenin yapılmasıdır. Ön sözleşme asıl sözleşmenin kurulmasını teminat altına alan bir kurumdur; özellikle bu niteliğiyle bir anlam taşır[555]. Asıl sözleşmenin kurulması ile ilke olarak ön sözleşme sona erer. Bunun için asıl sözleşmenin ifa suretiyle veya başka bir sebeple sona ermesi gerekli

---

[551] **Kut/Schnyder**, s. 1248; **Larenz**, s. 85; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 100.

[552] **Larenz**, s. 85; **Koller** (**Guhl/Schnyder/Druey**), s. 107.

[553] **Sungurbey**, İsmet: Medeni Hukuk Sorunları, C. IV, İstanbul 1980, s. 391 vd. **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 101, dn. 18'deki yazarlar. Misal olarak, ön sözleşmenin tarafları A ve B, B'nin altı ay sonra boşalacak evine ilişkin olarak şimdiden kira bedelini ve kira süresini de belirlemek suretiyle bir ön sözleşme yaptıkları takdirde, altı ay sonra tarafların aynı içerikte olmak üzere akdedecekleri asıl kira sözleşmesinin, daha önceden ön sözleşmede kararlaştırılmış olanın hukuken bir anlam taşımayan biçimde taraflarca doğrulanıp onaylanmasından ibaret kalacağı belirtilmektedir. Verilen bu misalde, tarafların altı ay sonra yürürlüğe girmek üzere şimdiden bir kira sözleşmesi yapmalarına bir engel bulunmamaktadır. Bu noktadan hareket eden bu görüş taraftarları, bu gibi durumlarda taraflarca bir ön sözleşme yapılmış olmasına rağmen bunu asıl sözleşme olarak anlamak gerektiğini ileri sürmektedirler (**Kocayusufpaşaoğlu**, s. 101).

[554] Ön sözleşmenin gerekliliğine misal olarak şu gösterebilir: "*A tarafından inşası plânlanan büyük bir binanın zemin katında içkili bir restoran açmak isteyen B, bu katı kiralamak istemektedir. Ne var ki inşaatın ne zaman başlayıp ne zaman biteceği, orada içkili bir restoran açmak için yetkili idarî mercilerin ruhsat verip vermeyeceği henüz belli değildir. Bu durumda, yıllar sonra işlerlik kazanacak asıl kira sözleşmesi yerine tarafların sadece bir ön sözleşme ile yetinmeleri çok normaldir. Böylece, ön sözleşmenin kurulduğu anda hukukî veya fiilî bazı engeller dolayısıyla yeterince olgunlaşmamış bir konuda, şimdiden sadece ilerde kurulacak asıl kira sözleşmesine ait esaslı noktaların belirtilmesi ile yetinmek suretiyle bir bağlılık yaratılmakta, o an için ayrıntı sayılabilecek bir sürü konunun kararlaştırıp sözleşmeye eklenmesi ileriye (asıl kira sözleşmesine) terk edilmiş olmaktadır.*" (**Kocayusufpaşaoğlu**, s. 102; **Ayrancı**, s. 61). Bu konu ile ilgili bkz. Yarg. HGK, T. 08.11.2000, E. 2000/1 – 1331, K. 2000/1628 (www.kazanci.com) [20.02.2009].

[555] **Kut/Schnyder**, s. 1248; **Ayrancı**, s. 50; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 103.

değildir. Sadece asıl sözleşmenin kurulmuş olması ön sözleşmenin yerine getirilmiş sayılması için yeterlidir[556].

Bazı durumlarda asıl sözleşmeyi hemen yapmak hukuken mümkün olmadığı halde, ön sözleşmeyi yapmak mümkün olabilir[557]. Meselâ, taşınmaz satış vaadi Türk Hukukunda ön sözleşme olarak kabul edilmektedir[558]. Bir kimsenin, henüz kendisine ait olmayan, ölüm döşeğinde yatan babasına ait olan ve kendisinin tek mirasçısı olduğu bir taşınmazı, satmak istemesi durumunda, tapuda resmî satış senedi düzenlemek mümkün olmadığı halde, noter önünde[559] bir taşınmaz satış vaadi yapma imkânı vardır[560].

Ön sözleşmede, asıl sözleşmeyi kurmak için şimdiden bağlanılmıştır, başka bir deyişle o ilişki bakımından karar alma özgürlüğü kaybedilmiştir. Çerçeve sözleşme olarak kurulan tam zamanında tedarik sözleşmesinde ise taraflar geleceğe yönelik kararlar alma özgürlüklerinden bu tarzda yoksun kalmamaktadırlar. Sözkonusu sözleşmede taraflar kurulması düşünülen sözleşmelerin sınırlarını çizmek ve bazı esasları şimdiden belli etmekle, başka bir deyişle temel mekanizmayı kurmakla yetinmiş ve diğer ayrıntıların belli edilmesini, bu sınır ve esaslar dâhilinde kurulacak münferit sözleşmelere bırakmışlardır[561].

---

[556] **Ayrancı**, s. 51.

[557] Taraflar ana sözleşmenin kurulması konusunda ileride herhangi bir hukuki veya somut sebeplerden dolayı engel görüyorlarsa şimdiden ön sözleşme ile bağlanmak isteyebilirler. Özellikle taraflar sözleşmenin içeriği veya sözleşmenin zamanı hususlarında önemli noktaları önceden göremeyebilirler (**Larenz**, s. 86).

[558] **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 103. Yarg. 14. HD bir kararında şöyle demektedir: "*Satış vaadi sözleşmeleri ile ileride yapılacak asıl satım sözleşmesinin kurulması borcu altına girilir. Bu sözleşmenin hukuken geçerli bir biçimde kurulması sözleşmede tarafların borçlandıkları ana edimlerin belirlenmiş ya da belirlenebilir olmasına bağlıdır. Belirli ya da belirlenebilir olma yönünden önemli olan, sözleşmenin kurulduğu an değil ifa anıdır"* Yarg. 14. HD., T. 01.03.2004, E. 2003/8604, K. 2004/1301 (www.kazanci.com) [20.02.2009].

[559] Noterlik Kanunu m. 60/b. 3'de noterlerin görevleri sayılırken taşınmaz satış vaadi sözleşmesi yapmakta özel olarak belirtilmiştir. Yarg. İBK., T. 24.04.1978, E. 1978/3, K. 1978/4. Noterlik Kanunu ile taşınmaz satış vaadi sözleşmesini düzenleme yetkisi noterlere verilmiştir. Ancak tapuda düzenlenen satış vaadi sözleşmeleri de evleviyetle geçerlidir (**Oğuzman**, M. Kemal/**Seliçi**, Özer/**Özdemir – Oktay**, Saibe: Eşya Hukuku, Gözden Geçirilmiş 11. Bası, İstanbul 2006, s. 311 vd.).

[560] **Çenberci**, Mustafa: Gayrimenkul Satış Vaadi, 3. Baskı, Ankara 1986, s. 119 vd.; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 103; **Oğuzman /Seliçi /Özdemir – Oktay**, s. 311.

[561] **Bernhard – Eckel**, s. 76; **Ayrancı**, s. 111; **Kocayusufpaşaoğlu**, s. 113.

Yukarıda açıklandığı üzere, ön sözleşme gelecekteki asıl sözleşmenin kurulmasını sağlamak için yapılır ve asıl sözleşme kurulunca da ön sözleşme sona erer. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin asıl amacı, gelecekte bir asıl sözleşme kurmak değildir. Bununla birlikte tam zamanında tedarik sözleşmesinin asıl amacı, kapsamlı bir sözleşmeden sonra kurulacak pek çok ve farklı sözleşmeye ilişkin ortak hükümleri göstermektir. Münferit sözleşmeler kurulsa bile tam zamanında tedarik sözleşmesi varlığını devam ettirir[562].

Ön sözleşmede önceden kararlaştırılan bir borç doğurucu sözleşme yapma zorunlu iken, tam zamanında tedarik sözleşmesinde belirli veya belirsiz bir süre içerisinde birden fazla münferit sözleşmenin yapılması kararlaştırılmaktadır. Burada belirli sayıda sözleşme yapma kararlaştırılmamaktadır. Çünkü nihai ürüne müşterilerden gelecek talebe göre, münferit sözleşme yapma sayısı artacak veya azalacaktır. Ön sözleşmede taraflardan birisi asıl sözleşmeyi yapmaktan kaçınırsa, diğer taraf gerekli sözleşme kurma beyanı için dava açabilir[563]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ise, münferit sözleşme, nihai ürün için olacak talebe göre yapılacağından, burada tedarikçi münferit sözleşme yapılması için dava açamayacaktır.

[562] **Bernhard – Eckel**, s. 76; **Larenz**, s. 88; **Ayrancı**, s. 110.

[563] **Larenz**, s. 86; **Koller** (**Guhl/Schnyder/Druey**), s. 108. Ön sözleşme yapılması halinde, borç doğurucu sözleşme için taraflardan birisi sözleşmeyi yapmaktan kaçınırsa, mahkemenin vereceği karar kabul beyanı yerine geçer (**Larenz**, s. 86).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN HÜKÜM VE SONUÇLARI

§ 12. TEDARİKÇİNİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

I. Parça Tedarik Borcu

Genel anlamda tedarik, "*sağlama, araştırıp bulma, hazırlık*" anlamında kullanılmaktadır[564]. İktisat terimi olarak tedarik ise; "*Firmanın üretim sürecinde kullanmak üzere aramalı, hammadde ve sermaye mallarını sağlaması*" şeklinde tarif edilmektedir[565]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ise tedarik; nihai ürünün üretilmesi için ana üreticiye tedarikçinin ara malı olan bir parçayı sağlaması, ona temin etmesidir.

Son yıllarda ortaya çıkan teknolojik gelişmeler sebebiyle üretimin kısımlara ayrılması ve iş dağılımı, üretimin parça bazında üretimde uzmanlaşmış tedarikçilere kaymasına; buna karşılık ana üreticilerin de bir montajcı (Assembling) durumuna dönüşmesine sebep olmuştur[566].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin en yoğun olarak uygulandığı alan olan otomobil üretiminin gelişiminde ve üretiminde gereken parça ve ek parçaların tamamı; kaliteli ürünlerin çokluğunu (bunlar binlercedir; farlar, koltuklar, oto çakmakları, aynalar, subaplar, direksiyon sistemleri, fren sistemleri, hava yastıkları vb.) geniş kapsamlı üretim alanının tasarlanmasını, özel yetişmiş iş gücünün ve masraflı iş makinelerinin takviyesini, ürünlerin iyileştirilmesi için sürekli araştırma çabasını ve üretim yöntemlerini gerektirir. Özellikle teknik üretim araçlarının plânlı

---

[564] TDK. Büyük Türkçe Sözlük, (http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=tedarik &ayn=tam) (15.01.2009).

[565] TDK. Büyük Türkçe Sözlük, (http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=tedarik &ayn=tam) (15.01.2009).

[566] **Zirkel**, s. 345; **Martinek**, Bd. III, s. 288; **Grunewald**, s. 1777; **Müller**, Rn. 75; **Westermann**, Rn. 12.

otomobil yapımı ve otomobilin monte edilmesi alanında bağlanması, kullanıma hazır ürün üreticilerinin masraf yapısını olumsuz etkiler. Bunun için bazı parçaların üretimi kendi üretim alanından çıkarılarak bu alanda uzmanlaşmış işletmelere devredilir. Böylece yapısal alanda, araştırma ve geliştirmede tasarruflar hedeflenir. Çünkü bu gibi tedarikçiler parçaların gelişiminde ve üretiminde gerekli olan teknik bilgiye (know – how) sahiptirler. Tedarikçiler, ana üreticinin münferit sözleşmedeki talebine göre istenilen parçayı üretirler[567].

Tam zamanında tedarik sözleşmelerinde satın alınacak sabit miktarlar önceden tam olarak belirlenmez. Bilâkis alıcının alacağı toplam miktar içinde her bir tedarikçi için tespit edilen belirli kısımların teslimat kotaları belirlenir. Ana üretici bazen talî bir ürünün üretimi için ihtiyaç duyduğu parçaları, tam zamanında tedarik sözleşmesine göre sadece tek tedarikçiden almakla da yükümlü olabilirler. Tedarikçinin teslim edeceği toplam ürün miktarı ana üreticinin üreteceği nihai ürünün satışlarına bağlıdır ve bunun için bu miktar önceden belirlenemez. Tedarikçi çoğunlukla alıcıya kapasitesi ölçüsünde belirli bir üst sınırda mal teslim etmekle yükümlü olur[568].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde yapılan anlaşmalara göre teslim edilecek parçaların üretimi ve teslimatı uzun bir zaman dilimine yayılan, çok sayıda ve mümkün olduğunca küçük partiler halinde olmalıdır[569].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, tedarikçinin üstlendiği "parça tedarik borcu" genel olarak iki şekilde ele alınabilir. Bunlardan ilkinde tedarikçi, ana üretici tarafından sipariş edilen parçanın tamamını kendisi üretmektedir. İkinci şeklinde ise, ana üretici tarafından sipariş edilen parçanın tamamı tedarikçi tarafından üretilmemekte, tedarikçi de bu parçayı başka alt tedarikçiler kullanarak elde etmektedir. Burada tedarikçinin "parça tedarik borcunun" ayrıntılarına geçmeden önce, tedarik edilecek parçanın genel özelliklerinin açıklanması uygun olur.

---

[567] **Zirkel**, s. 345; **Martinek**, Bd. III, s. 290; **Grunewald**, s. 1777.
[568] **Bernhard** – **Eckel**, s. 57.
[569] **Bernhard** – **Eckel**, s. 74.

A. Parça (Ara Ürün) Kavramı

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin konusunu oluşturacak ve tedarikçi tarafından sağlanacak parçalar, ana üretici tarafından daha sonra nihai bir ürün elde etmek amacıyla sipariş edilen ürünlerdir[570]. Bu sebeple, nihai ürün niteliğine sahip parçalar, tam zamanında tedarik sözleşmesinin konusunu oluşturmaz.

Parça kavramına maddî varlığı olan, taşınır eşyalar girmektedir. İstisna sözleşmesinde taşınmaz eşya ile maddî olmayan varlıkların da sözleşme konusu olarak kararlaştırılması mümkün olurken, tam zamanında tedarik sözleşmesinde maddî varlığı olmayan şeyler sözleşme konusu yapılamamaktadır[571]. Bu yönüyle parça, eserden daha dar bir kavramdır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde talep edilen parçanın belirli teknik özellikleri (spesifikasyon - Spezifikationen)[572] ana üretici tarafından önceden karşı tarafa bildirilir[573]. Teslim edilecek parça hazırsa alıcıya devredilir. Teslim edilecek ürünlerin üretilmesi gerekiyorsa, bu yükümlülük üreticiye aittir. Üretici kendi geliştirdiği ve tasarladığı parça ve unsurların imalatını tedarikçiden talep edebileceği gibi, tedarikçinin ürettiği ve/veya geliştirdiği bir parçanın imalatını da talep edebilir. Hatta yeni bir parçanın geliştirilmesi için ana üretici ile tedarikçi birlikte bir çalışma da yapabilirler[574].

Ana üreticinin talebine göre üretilecek parçalar, misli veya misli olmayan eşya niteliğinde olabilirler. Tam zamanında tedarik sözleşmesi ile talep edilen parçalar genellikle alıcının özel direktifleri ve istekleri doğrultusunda hazırlanır. Üretilen parçalar bazen aynı marka otomobilin başka bir modeli için dahi

---

[570] **Bernhard – Eckel**, s. 89.
[571] **Gauch**, Werkvertrag, s. 3; **Aral**, s. 317 – 318; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 493;
[572] "*Üretilecek ve "just in time" teslim edilecek her bir parçanın teknik özellikleri mümkün olduğu kadar açık olarak taraflar arasında belirlenir. Hazırlanacak tedarik parçasını hazır parçanın diğer unsurlarına göre asıl değerleri ve kesim yerleriyle tam olarak tanımlamasıyla ayrıntılı çizimleri, tanımlamaları ve açıklamaları çoğunlukla alıcı tasarlar. Buna yaklaşık olarak ölçüm, materyal oluşumu, istenilen üst düzey kalitesi, dayanıklılık, sağlamlık, aşınma direnci, erime noktası, özel ağırlık vd. bilgiler gibi izin verilen farklılıklar (tolerans) dâhildir.*" **Martinek**, Bd. III, s. 313.
[573] **Martinek**, Bd. III, s. 291; **Grunewald**, s. 1777; **Bernhard – Eckel**, s. 88.
[574] **Zirkel**, s. 346.

kullanılamaz. Bu sebeple, tedarikçi özel olarak alıcı için ürettiği parçaları piyasada satışa süremez. Zaten ürünlerin başka türlü piyasada kullanılması pratikte mümkün değildir. Bu yüzden üretilecek parçalar kural olarak misli olmayan mallar olarak tasnif edilebilir. Bununla birlikte az da olsa misli mal oluşturan parçalar tedarik edilmektedir. Tedarikçi tarafından teslim edilecek ürünler alıcının özel taleplerine göre üretilmeyecek olan ham malzeme, teknik olarak standart parçalar ve norm parçaları olduğunda bunlar misli mal olarak görülür. Bu tür parçalar özgün niteliklere sahip olmadığından piyasada kullanılabilirler. Böylece tedarikçi tarafından başka türlü satışa sunulabilirler[575]. Üretilen parçaların misli – misli olmayan eşya niteliğini taşımaları farklı hükümlere tâbi olmaları neticesini doğurur[576].

Alıcının teslim edilecek ürünün özelliklerini sözleşme süresi içerisinde tek taraflı olarak değiştirebileceği konusunda genellikle önceden anlaşmaya varılır[577].

B. Parça İmal Borcu

1. İmal Kavramı

Tedarikçinin aslî borçlarından birisi bir parçanın imal edilmesidir. İmal, hammaddeyi işleyip mal üretilmesidir[578]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde imal kavramı içerisine yeni bir şeyin üretilmesi girmektedir.

İstisna sözleşmesini düzenleyen BK. m. 355'de "*İstisna, bir akiddir ki onunla bir taraf (müteahhit) diğer tarafın (iş sahibi) vermeyi taahhüd eylediği semen mukabilinde bir şeyin imalini iltizam eder.*" hükmü düzenlenmiştir. Ancak bu hükümdeki imal kavramı doktrinde eleştirilmiş ve burada imal yerine daha geniş olan "*meydana getirme*" kavramının kullanılması gerektiği vurgulanmıştır[579]. Buna sebep olarak da, meydana getirmenin içerisine yeni bir eser ortaya koyma, var olan bir eseri

---

[575] **Bernhard** – **Eckel**, s. 89 – 90.
[576] Misli – misli olmayan eşya ayırımının tâbi olduğu neticeler hakkında bkz. § 8, I
[577] **Martinek**, Bd. III, s. 313; **Bernhard** – **Eckel**, s. 88.
[578] TDK. Büyük Türkçe Sözlük, (http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=verilst&kelime=imal&ayn=tam) (15.01.2009).
[579] **Gauch**, Werkvertrag, s. 9; **Aral**, s. 315.

değiştirme veya onarma (tamir) veyahut bir şeyin ortadan kaldırılması (yıkımı) da girmektedir[580]. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı üzere tam zamanında tedarik sözleşmesinde imal kavramının kullanılması yerinde olur. Çünkü bu sözleşmede bir parçanın üretilmesi gerekli ve yeterlidir.

2. İmal Etme Borcu

Borçlar Kanununun 67'nci maddesinde, "*Borcun, bizzat borçlu tarafından ifa edilmesinde alacaklının menfaati bulunmadıkça; borçlu, borcunu şahsen ifaya mecbur değildir.*" hükmü yer almaktadır. Bu genel bir kuraldır. Bu durum genellikle para borçlarında görülür. Çünkü bu tür borçlarda alacaklı için önemli olan parayı kimin ödeyeceği değil, paranın ödenmesidir[581]. Bununla birlikte, BK. m. 356/II, c. 1'de "*Müteahhit, imal olunacak şeyi bizzat yapmağa veya kendi idaresi altında yaptırmağa mecburdur.*" hükmüne yer verilmiştir. Buna göre kural olarak borçlunun borcunu şahsen ifası zorunlu değilken, BK. m. 356'daki düzenleme bu kuralın bir istisnasını oluşturmaktadır. Bu düzenlemenin sebebi olarak, istisna sözleşmesinde maddî edimlerin yanında, iş görme edimlerinin de yer alması, dolayısıyla müteahhidin şahsının veya maddî ve fikrî şahsî yeteneklerinin sözleşmenin kurulmasında önem taşıması düşüncesi gösterilmektedir[582]. BK. m. 356/II'de müteahhidin borcunun şahsî niteliği karine olarak kabul edilmiştir[583]. Ancak bu karine, iş bölümüne dayanan modern ekonominin gereklerine uymadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir[584]. Müteahhidin edimini şahsen ifa etmekle yükümlü olması, onun eseri meydana getirirken yardımcı kişiler kullanmasına engel değildir. Bizzat borçlu

---

[580] **Gauch**, Werkvertrag, s. 9; **Aral**, s. 321 – 322; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 496.

[581] **Kılıçoğlu**, Ahmet M.: Müteahhidin Eseri Şahsen Yapma veya Kendi İdaresi Altında Yaptırma Borcu, AÜHFD, Y. 1975, C. 32, S. 1 – 4, s. 185.

[582] **Kılıçoğlu**, Eser, s. 186; **Aral**, s. 325 – 326; **Erdoğan**, s. 138 – 139.

[583] Eserin yapılmasında kişisel niteliklerinin önemli olmadığını iddia eden müteahhit, bunu ispatlamakla yükümlüdür. Buna karşılık, müteahhidin eseri kendi yönetiminde yaptıramayacağını, şahsen ifasının gerekli olduğunu iddia eden iş sahibi de bunu ispatlamakla yükümlüdür. Bkz. **Gauch**, Werkvertrag, s. 177; **Aral**, s. 326; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 510 – 511.

[584] **Gauch**, Werkvertrag, s. 177; **Tandoğan**, C. II, s. 72; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 510.

tarafından yalnız başına icrası gerekmeyen bütün borçların ifasında genellikle yardımcı kullanmak mümkündür[585].

İşi şahsen yapma genellikle el işçiliğine dayanan işletmelerde mümkün olabilir. Buna karşılık, büyük ölçülerde makine ve inşaat tesislerinin yapımında şahsî yeteneklere dayanmayan çalışmalardan söz edilebilir[586]. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde genellikle el işçiliği değil de, ileri teknoloji gerektiren makineler kullanılması gerektiği için, bu yönüyle bakıldığında tedarikçinin şahsen ifa yükümlülüğü bu sözleşmede sözkonusu olmaz.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin tarafları genellikle ticaret şirketleridir. Ticaret şirketlerinin üstlendiği işlerde yetkili organlar veya tüzel kişinin yönetimi altındaki gerçek kişiler imalatı gerçekleştirir[587]. Bu yönüyle eser sözleşmesindeki istisnayı oluşturan düşünce burada da geçerli olur ve tedarikçinin işi şahsen yapma yükümlülüğü bulunmaz.

BK. m. 356/II, c. 2'de müteahhidin işi şahsen yapma veya kendi idaresi altında yaptırma yükümünün istisnası düzenlenmektedir. Buna göre; "… *işin mahiyetine nazaran şahsî maharetin ehemmiyeti yok ise taahhüt ettiği şeyi başkasına dahi imal ettirebilir.*"[588] Buradaki "*işin mahiyeti*" deyimi müteahhidin edimleri göz önünde bulundurularak belirlenir. Tüzel kişilerde edim bakımından önem taşıyan şahsî nitelikler, tecrübe, know – how, özel metodlara hâkimiyet ve personelin seviyesi gibi, işletmenin edimle ilgili özelliklerini ifade eder[589]. Borçlar Kanununun anılan hükmü çerçevesinde nüteahhidin yüklendiği işin bir kısmını veya tamamını

[585] **Kılıçoğlu**, Eser, s. 188 – 189.
[586] **Aral**, s. 326.
[587] İstisna sözleşmesinde bu durumlarda şahsen imal yükümlülüğünün uygulanmayacağı konusunda bkz. **Gauch**, Werkvertrag, s. 175; **Tandoğan**, C. II, s. 74; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 511.
[588] BK. m. 356/II hükmü emredici bir nitelik taşımaz. Bu sebeple taraflar bunun aksini kararlaştırabilirler, müteahhidin işi başkasına devir yetkisini genişletebilirler veya daraltabilirler ya da tamamen iş sahibinin muvafakatına bağlayabilirler. (**Gauch**, Werkvertrag, s. 177; **Aral**, s. 327; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 511)
[589] **Gauch**, Werkvertrag, s. 176.

başkasına yaptırması halinde alt müteahhitlik ilişkisi sözkonusu olur[590]. Müteahhit bu sözleşmeyi kendi ad ve hesabına yapmaktadır[591]. Alt müteahhit, kural olarak, asıl müteahhitten bağımsız olarak ve onun kişisel yönetim, denetim ve gözetimine bağlı olmadan çalışan bir ifa yardımcısıdır[592]. Aynen istisna sözleşmesinde olduğu gibi tam zamanında tedarik sözleşmesinin de, tedarikçilere alt tedarikçilerden ara parça temin etme hakkı veren şartlar içermesi sözkonusu olabilir[593]. Hatta bazı sözleşmelerde önemli ara parçaları sağlayacak alt tedarikçiler baştan belirlenir. Bu durumda tedarikçi alt tedarikçilerini değiştirmek isterse, önce üreticinin onayını almak zorundadır[594].

BK. m. 356/III hükmü, istisna sözleşmesinde aksine bir düzenleme bulunmadıkça müteahhidin, imal olunacak şeyin yapılması için gerekli olan araçları, alet ve edevatı kendi masraflarıyla karşılamaya mecbur olduğunu ifade etmektedir. Bu hüküm tam zamanında tedarik sözleşmesine de uygulanabilir. Buna göre, aksine bir âdet veya anlaşma olmadıkça, işin görülmesi için gerekli olan araç ve gereçleri sağlamak ve bunların masraflarını karşılamak tedarikçiye aittir[595]. Bu durumda, BK. m. 357/I'i kıyasen uygulayarak, tedarikçinin imal ettiği şeyde kullandığı malzemenin iyi cinsten olmamasından dolayı ana üreticiye karşı sorumlu olacağı söylenilebilir.

C. Parça Hazırlama Borcu

Parça hazırlama borcu olarak isimlendirdiğimiz bu kavram, tedarikçinin, özel olarak ana üretici için hazırlamadığı, deposunda daha önceden stok olarak varolan ve talep halinde teslim edebileceği parçaları, kararlaştırılan yer ve zamanda teslim için

---

[590] Alt müteahhitlik (Taşeronluk) Sözleşmesi konusunda geniş bilgi için bkz. **Akkanat**, Halil: Taşeronluk (Alt Müteahhitlik) Sözleşmesi, İstanbul 2000; **Yalçınduran**, Türker: Alt İstisna (Taşeronluk) Sözleşmesi, Ankara 2000; **Centel**, Tankut: Taşerona Ait Tehlike Sınıf ve Derecesinin Asıl İşverene Etkisi ve Uygulama Esasları, Prof. Dr. Ömer Teoman'a 55. Yaş Günü Armağanı, C. II, İstanbul 2002, s. 1013 – 1018.

[591] Asıl müteahhit ile alt müteahhit ve iş sahibi ile alt müteahhit arasındaki ilişki hakkında geniş bilgi için bkz. **Gauch**, Werkvertrag, s. 43 vd.; **Aral**, s. 329 vd.

[592] **Gauch**, Werkvertrag, s. 41 vd.; **Aral**, s. 328.

[593] **Nagel**, Lieferant, s. 2291; **Bernhard** – **Eckel**, s. 57; **Steckler**, s. 41; **Bremer**, s. 12.

[594] **Bernhard** – **Eckel**, s. 60.

[595] **Bernhard** – **Eckel**, s. 88.

hazırlamasını ifade eder. Burada özel bir imal, nitelikleri belirtilerek talep edilen bir üretim yoktur. Önceden imal edilmiş parçaların, talep halinde teslim için hazırlanması sözkonusudur. Hazırlanan parça, satım sözleşmesinin unsurlarından olan, satım konusunu oluşturan eşyaya karşılık gelmektedir.

II. Parça Teslim Borcu

A. Genel Olarak

Tedarikçinin parçayı imal etmesi veya hazırlaması onun sözleşmede kararlaştırılan edimini ifa etmesi anlamına gelmemektedir. Bununla birlikte, sözkonusu parçayı ana üreticiye belirtilen yer ve zamanda teslim etmesi gereklidir. Menkul eserlerde teslim (Ablieferung), tamamlanmış bir eserin fiilen, fizikî varlığı ile ana üreticinin doğrudan doğruya zilyetliği, başka bir deyişle hâkimiyet alanına sokulmasıyla gerçekleşir[596]. Teslim borcu, tam zamanında tedarik sözleşmesinde, parça ürünün ifa amacıyla alacaklının fiilî hâkimiyet alanına geçirilmesi ve onun doğrudan doğruya zilyet kılınmasını ifade eder[597].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin özellikleri gereği parça ürün, ana üretici tarafından üretim bandında kullanılabilecek şekilde ana üreticinin hâkimiyet alanına sokulduğu anda teslim gerçekleştirilmiş olur[598].

Menkul eserlerde teslim borcu genellikle, mülkiyeti geçirme borcu şeklinde ayrı bir borçtur. Bu borcun ifası için, öncelikle menkul eserin tamamlanmış olması gerekir. Şayet menkul eser henüz tamamlanmamışsa, eser iş sahibine teslim edilse de ifa gerçekleşmez. Ancak iş sahibi eseri eksik haliyle kabul ederse, ifa gerçekleşmiş sayılır. Doktrinde tamamlanmamış eser ile ayıplı eser arasında bir ayırım yapılmıştır. Ana üreticiye ifa olarak arz edilen parçanın ayıplı olması bu anlamda teslime engel

[596] **Gauch**, Werkvertrag, s. 25; **Tandoğan**, C. II, s. 125; **Aral**, s. 86, 345; **Altaş**, s. 80.
[597] **Martinek**, Bd. III, s. 299.
[598] **Martinek**, Bd. III, s. 292.

değildir. Parçanın ayıpsız olması, teslim edilmesinin ve teslim alınmasının şartını oluşturmaz[599].

B. Teslim Borcunun İfa Zamanı ve Bunun Hukukî Niteliği

1. Teslim Borcunun İfa Zamanı

Tedarikçi tarafından sağlanan ürünün ana üreticiye ne zaman teslim edileceği taraflar arasında kararlaştırılmaktadır. Başka bir deyişle, tam zamanında tedarik sözleşmesinde ifa zamanı[600] sözleşme ile belirlenir. Bu sözleşmede taraflar belirli bir teslim tarihi belirleyebildikleri gibi, bazen teslim saatini bile kararlaştırmaktadırlar. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde teslim zamanı sözleşmenin önemli bir unsurudur.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, borçlunun edimini ifa zamanı bir vadeye bağlanır. Temerrüt halinin doğumu ve alacaklının temerrütten kaynaklanan haklarını kullanma biçimi üzerindeki etkisine göre, üç tür vadeden söz edilebilir. Bunlardan birisi belirlenebilir vade[601], diğeri belirli vade[602] ve sonuncusu da kesin vadedir[603].

---

[599] Karş. **Gauch**, Werkvertrag, s. 31; **Tandoğan**, C. II, s. 126; **Altaş**, s. 80.

[600] İfa zamanı (Erfüllungszeit) birbirinden farklı iki anlamada kullanılmaktadır. Buna göre, ifa zamanı alacaklının borçludan edimin ifasını isteyebileceği, gerektiğinde bu amaçla dava açabileceği zamanı ifade eder. Yine, borçlunun da edimi ifa zorunda olduğu zamandır. İkinci anlamda ifa zamanı ise, borcun borçlu tarafından ifa edilebileceği anı gösterir. Borcun ifa zamanı bir vade veya süre ile belirlenir. Vade; zaman süresi içinde belirli bir anı (Termin) ifade ederken, süre ise belirli bir zaman aralığını (Frist) belirtmektedir. Vadesi belirlenmemiş borçlar, kural olarak doğar doğmaz muaccel olurlar (ifaları istenebilir). Vadeli bir borcun ise vadesi gelene kadar ifası istenemez. Bir borcun vadeye bağlı olması, tarafların anlaşması veya işin mahiyeti veyahut bir kanun hükmü gereği sözkonusu olur. Ancak kural, borcun vadeye bağlı olmamasıdır. Diğer bir deyişle, borcun doğumunu takiben alacaklının ifayı derhal talep edebilmesidir. Bu husus BK. m. 74'de "Ecel meşrut olmadığı veya işin mahiyetinden anlaşılmadığı takdirde borcun hemen ifa ve derhal icrası talep olunabilir." şeklinde ifade edilmiştir (**Koller**(**Schnyder/Druey**), s. 236; **Huguenin**, s. 128; **Serozan**, Rona: Borçlar Hukuku Genel Bölüm; İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme, C. III, İstanbul 2002, s. 46 vd.; **Eren**, s. 906 vd.; **İnan**, Ali Naim: Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara 1979, s. 469; **Oğuzman/Öz**, s. 247 vd.; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/ Altop**, s. 800 vd.; **Kılıçoğlu**, s. 417 vd.; **Akıncı**, Şahin: Borçlar Hukuku Bilgisi Genel Hükümler, Konya 2003, s. 204 - 205).

[601] Belirlenebilir vade, doktrinde farklı isimlerle ifade edilmiştir. Bu kavramı ifade etmek için olağan vade (**Eren**, s. 909), belirtilebilir tarih (**Kılıçoğlu**, s. 408), takribi vade (**Tekinay/Akman/Burcuoğlu/ Altop**, s. 805; **Akıncı**, s. 206), gayrı muayyen vade (**Oğuzman/Öz**, s. 251), gayri muayyen (belirsiz) ecel (**İnan**, s. 470) kavramları kullanılmıştır. Bu türde vade ne zaman meydana geleceği bilinmeyen,

Çalışma konusunu oluşturan tam zamanında tedarik sözleşmesinde hangi tür vadenin sözkonusu olabileceği aşağıda ele alınmıştır.

---

fakat mutlaka meydana gelecek bir olaya göre tayin edilmiştir. Mesela, bir şahsın ölümü, harman sonu, inşaatın sıcaklar bittikten sonara teslim edileceğinin, müteahhidin inşaatın ruhsatını aldığı tarihten itibaren işe başlayacağının kararlaştırılması gibi. Belirlenebilir vade, borcun ifa edilebilir olduğu, alacaklının edimi talep edebileceği, borçlunun da bunu ifa etmek zorunda olduğu zamanı ifade eder. Bu tür vadenin sözkonusu olması halinde borçlunun temerrüde düşmesi için, vadeye ilaveten alacaklının onu ifaya davet eden bir ihtarda bulunması gereklidir (BK. m. 101/I). Bkz. **Eren**, s. 910; **İnan**, s. 470; **Oğuzman/Öz**, s. 251; **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 805; **Kılıçoğlu**, s. 408.

[602] Belirli vade için de doktrinde farklı isimler kullanılmıştır. Mesela, belirli vade (**Eren**, s. 910; **Akıncı**, s. 207), belli tarih (**Kılıçoğlu**, s. 408), açıkça belli edilmiş vade (**Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 806). Belirli vade, vadenin gün, ay, yıl şeklinde bir tarih olarak belirlenmesidir. Mesela, vade olarak berlili bir tarihin (26.05.2009), üç hafta sonra gibi bir sürenin kararlaştırılması gibi. Bu tür vade, borcun muaccel olduğu zamanı gösterdiği gibi, aynı zamanda borçlunun, borcu ifa etmemesi halinde alacaklının ihtarına gerek olmadan, kendiliğinden temerrüde düşeceğini de göstermektedir (**Eren**, s. 910, 1051; **İnan**, s. 470; **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 806; **Kılıçoğlu**, s. 408).

[603] Kesin vade, taraflarca borçlanılan edimin belirli bir vadede veya belirli bir süre içinde ifa edilmesinin ve sonraki ifanın kabul edilmeyeceğinin kesin olarak kararlaştırıldığı vadedir. Alacaklı için bu vade çok önem taşımaktadır. Bu sebeple, sadece ifa zamanı kesin olarak belirlenmiş olmamakta, aynı zamanda taraf iradelerinden sonraki ifa imkânı da peşin olarak önlenmiş olmaktadır. Vadenin kesin olduğu hususu (belirli vadeden farklı olarak), tarafların ifa zamanıyla ilgili anlaşmada kullandıkları açık ifadeden, en geç, mutlaka vb. sözlerinden anlaşılır. Ancak bununla sınırlı değildir. İşlemin kesin vadeli olduğu, iradeyi belirtici olgulardan da anlaşılabilir. Sözleşmenin konusunu, niteliği gereği ancak kısa bir süre için kullanılabilecek veya çık kısa süreler içerisinde kıymet değişikliklerine maruz kalacak şeylerin oluşturması durumunda, taraflarca bir vadenin kararlaştırılmış olması da kesin vadeli işlemin varlığına karine oluşturur. Yine aynı şekilde sözleşmede ifa zamanının tarih ve saat olarak belirlenmiş olması halinde de işlemin kesin vadeli olduğu kabul edilir (**Koller**, Bd. II, s. 59 vd.; **Eren**, s. 1069 – 1070; **Kılıçoğlu**, s. 409; **Oğuzman/Öz**, s. 422; **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 806; **Seliçi**, Özer: Kesin Vadeli İşlemler, MHAD, Y. 1968, S. 3, (Seliçi, Kesin Vade), s. 92 vd.; **Akıncı**, s. 207; **Keskin**, A. Dilşad: Kesin Vadeli İşlemlerde İfa Etmeme: Temerrüt ve İmkânsızlık, GÜHFD, Y. 2007, C. XI, S. 1 – 2, s. 212 vd.). Alman hukuk doktrini, kesin vadeli işlemleri, "mutlak kesin vadeli işlem – absolute fixgeschäft" ve "nispi kesin vadeli işlem – relative fixgeschäft" olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Konusu kesin olarak belirlenmiş bir vadede ifası gereken ve bu vadede ifa edilmediği takdirde sonradan ifa edilmesi mümkün olmayan bir edimin teşkil ettiği işlemler mutlak kesin vadeli işlemlerdir. Bu tür işlemlerde ifa zamanı taraflarca edimin muhtevasına dâhil edilir. Bu yüzden kararlaştırılan vadede ifa edilmeyen edimin daha sonraki bir tarihte ifa edilmesinin mümkün olmadığı, dolayısıyla bu tür işlemler bakımından temerrüt değil, imkânsızlık hükümlerinin uygulanmasının gerektiği belirtilmektedir. Buna karşılık, edim için bir ifa zamanının kesin olarak belirlendiği ve ifa zamanının bu şekilde kesin olarak belirlenmesinin, alacaklı için edimin esaslı bir unsurunu oluşturduğunun da kabul edilebileceği, ancak edimin, kesin olarak belirlenmiş bu vadeden sonraki bir anda ifasının mümkün olduğu işlemler, nispi kesin vadeli işlemlerdir (**Larenz**, s. 306). Nispi kesin vadeli işlemlerde zaman, işlemin önemli bir unsuru haline getirilmiştir. Eğer zamana daha büyük bir önem verilmiş ve zaman sözleşmenin esaslı unsuru haline getirilmişse (mutlak kesin vadeli işlem), edimin kesin olarak belirlenen vadede ifa edilmemiş olması durumunda temerrüt değil sonraki imkânsızlık hükümleri uygulanır. Bkz. **Tunçomağ**, s. 941; **Serozan**, s. 47.

2. Teslim Zamanının Hukukî Niteliği

Üretim sisteminden kaynaklanan nitelik gereğince kararlaştırılan teslimat süresine tam olarak uyulması, tam zamanında tedarik sözleşmesinin karakteristik özelliklerinden birisini oluşturmaktadır. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin içeriğini oluşturan münferit sözleşmelerle sipariş edilen parça ürünlerin tam zamanında teslim edilmesi büyük önem arz eder. Çünkü üretimle eş zamanlı tedarik durumunda münferit sözleşmelerle sipariş edilen parça ürünlerin saat olarak kararlaştırılan zaman noktasından sapmadan teslim edilmesi büyük önem arzeder. Bu tür üretim tarzında bütün parçalar tam zamanında üretim bandında hazır olmalı ki üretim bir problem çıkmadan devam edebilsin. Aksi halde üretim gecikir, belki de durur. Bu tür bir duruma meydan vermemek için bütün parçalar tam kararlaştırılan tarihte (saat kararlaştırılmışsa bu saatte) teslim edilmelidir. Bu sözleşme ile kararlaştırılan teslim tarihi kesindir. Bu şekilde kararlaştırılan teslim zamanı üretim tarzına ve sözleşmeye adını vermiştir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ifa zamanı olarak sözleşmeyle belirli bir tarih kararlaştırıldığı için, burada belirlenebilir (olağan) bir vadenin olmadığı açıktır. Yine bu sözleşmede vadenin taraflar (özellikle ana üretici) için çok önemli olması sebebiyle belirli vadeden de bahsedilemez.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, tarafların hem kısa vadeli hem de imalatla eş zamanlı yapılan teslimatlarda kararlaştırılan teslimat sürelerine tam olarak uymalarında büyük menfaatleri vardır. Belirli bir sürede yapılması gerektiği halde bu süre içinde gerçekleştirilemeyen teslimat dramatik ekonomik sonuçlara yol açar. Ana üreticinin üretim bandının durmasına sebep olabilir ve bu bandın yeniden çalışması saatler sürebilir. Üretim bandının durması ayrıca üreticinin aynı şekilde üretimlerini durdurmak zorunda kalacak olan diğer tedarikçilerini de etkiler. Teslimata saatler,

hatta dakikalarla ifade edilecek şekilde uyulmasını sağlamak için, sözleşme tarafları karmaşık bir tam zamanında üretim altyapısı kurarlar[604].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde daha ziyade kesin vadeli işlemler söz konusu olur. Çerçeve sözleşmelerinde sıklıkla bulunan kesin vadeli işlem şartları münferit sözleşmelerin kesin vadeli işlemler olarak nitelendirilmesi için de bir dayanak noktası oluşturur. Bu şartlar münferit sözleşmelerde de aynı ölçüde geçerlidir. Sözleşmede "mutlaka", "kesinlikle" gibi kavramlar kullanılmasa bile, tam zamanında tedarik çerçeve sözleşmenin genel bağlamından, sözleşmenin özelliğinden ve tarafların menfaat durumundan, münferit sözleşmelerin kesin vadeli işlem niteliğinde olduğu sonucu çıkarılabilir[605].

Kesin vadeli işlemler (Fixgeschäft) konusunda Türk hukukunda egemen doktrinde bir ayırım yapılmazken[606], Alman doktrininde mutlak (absolute Fixgeschäft) ve nisbî kesin vade (relatives Fixgeschäft) olmak üzere ikili bir ayırım yapılmaktadır[607]. Buna göre konusu kesin olarak belirlenmiş bir vadede ifası gereken ve bu vadede ifa edilmediği takdirde sonradan ifa edilmesi mümkün olmayan bir edimin teşkil ettiği işlemler mutlak kesin vadeli işlemlerdir. Meselâ, saat 12.30 uçağına yetişmek üzere havaalanına gitmek için bir taksici ile anlaşılması halinde durum böyledir. Bu tür işlemlerde ifa zamanı taraflarca edimin muhtevasına dâhil edilir. Bu yüzden kararlaştırılan vadede ifa edilmeyen edimin daha sonraki bir tarihte ifa edilmesinin mümkün olmadığı, dolayısıyla bu tür işlemler bakımından temerrüt değil, imkânsızlık hükümlerinin uygulanmasının gerektiği belirtilmektedir. Ancak bu görüş Türk doktrininde eleştirilmiştir. Bununla ilgili olarak Seliçi, "*Kesin vadeli*

---

[604] **Zirkel**, s. 347; **Martinek**, Bd. III, s. 316; **Bernhard** – **Eckel**, s. 144; **Bremer**, s. 56.

[605] **Nagel**, s. 320; **Martinek**, Bd. III, s. 316; **Bernhard** – **Eckel**, s. 144; **Maischein**, s. 27; **Bremer**, s. 56 – 57.

[606] Benzer ayırım için bkz. **Tunçomağ**, s. 941; **Keskin**, s. 215 vd.

[607] **Larenz**, s. 306 vd.; **Heinrichs**, Helmut: Bürgerliches Gesetzbuch, (Hrsg. Otto Palandt), Bd. 7, § 271 BGB, 52. Aufl., München 1993, s. 311; **Riehm**, Thomas: JuS Lern – CD Zivilrecht I, BGB Allgemeiner Teil; Schuldrecht Sachenrecht, (Hrsg. Stephan Lorenz/Thomas Riehm), § 275 BGB, Edition 3, München 2002, Rn. 199; **Ernst**, Wolfgang: Münchener Kommentar Bürgerliches Gesetzbuch, Schuldrecht Allgemeiner Teil, 5. Aufl., München 2006, § 286 BGB, Rn. 38 vd. Benzer açıklamalar için bkz. **Koller**, Bd. II, s. 59 vd.

işlemleri ifa zamanının geçmesile ifanın imkânsızlaştığı hallerden ayırmak gerekir. Kesin vadeli işlemler Borçlar Kanunu sistematiğinde iki tarafa borç yükleyen akidlerde temerrüt halinde bahis konusudurlar. Bu türlü işlemlerin özelliği kendisini, tarafların BK. 107 m./3. bende göre edimin ancak kesin bir vadede veya sürede yerine getirilebileceği hususunda anlaşmış olup, borçlu, temerrüde düşerse, alacaklının süre tayinine lüzum kalmadan BK 106 m./2 f. daki haklarını kullanabilmesinde gösterir." demektedir[608]. Buna göre kesin vadeli işlem, doğuracağı sonuç bakımından tek bir kavramdır. Bununla birlikte, BK. m. 101 ve BK. m. 107/b. 3 hükümleri ile borçlu temerrüdünde özel bir durum olarak düzenlenmiştir[609].

Kesin vadeli işlemlerin ikinci türü, nisbî kesin vadeli işlemlerdir. Bazı kesin vadeli işlemlerde ise, her ne kadar taraf iradeleri ifanın belirlenen kesin bir vadede veya sürede gerçekleştirilmesine yönelmiş ise de, belirlenen tarihten sonra gerçekleşecek ifa, gecikmiş olmasına rağmen, alacaklının menfaatine hizmet eder. Bu tür kesin vadeli işlemlere nisbî, gerçek anlamda kesin vadeli işlemler denir[610]. Türk hukukunda kesin vadeli işlemler kavramı, bu tür işlemleri içermektedir[611].

İfa zamanının bu şekilde tayin edilmesinin önemi, borçlunun kararlaştırılan zamanda edimini ifa etmemesi halinde alacaklının borçluya bir süre vermeden borçlunun temerrüdü hükümlerinin kendisine tanıdığı yetkileri kullanabilmesinde (BK. m. 107) görülür.

---

[608] **Seliçi**, Kesin Vade, s. 94.

[609] Oğuzman/Öz de ifa zamanının rolü bakımından çeşitli ihtimalleri değerlendirirken, kesin vadeli işlem ile ifa imkânsızlığını farklı olarak ele almış ve "*Bazen ifa zamanı, bir borcun ifasının söz konusu olabileceği yegâne zaman parçasını ifade eder. Meselâ, bir toplantıda konferans verme borcunu yüklenen kimse borcunu ancak o toplantıda zamanında ifa edebilir. Bir kimse adına bir müzayedeye iştirak etme borcunu yüklenen vekil borcunu ancak o müzayede sırasında ifa edebilir. Borçlunun ister kusuru bulunsun, ister kusuru bulunmasın, söz konusu zaman kaçırılırsa artık borcun ifası imkânsızlaşır... Bazen ifa zamanı bir borcun ifa edilebileceği yegâne zaman parçasını değil, fakat tarafların ifa için kesin olarak kararlaştırdıkları zamanı ifade eder. Bu zaman geçtikten sonra da ifa mümkündür; fakat taraflar ifanın mutlaka kararlaştırılan zamanda yapılmasında anlaşmışlardır. Bu tarzda, ifa zamanı kesin olarak kararlaştırılan borç muamelelerine "kesin vâdeli muameleler", "mutlaka muayyen zamanda ifası gereken muameleler" (Fixgeschaefte) denilmektedir.*" şeklinde ifade etmiştir. Bkz. **Oğuzman/Öz**, s. 247.

[610] **Keskin**, s. 214.

[611] **Eren**, s. 1069; **Kılıçoğlu**, s. 408 – 409; **Oğuzman/Öz**, s. 247; **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 806; **Akıncı**, s. 207.

Tam zamanında tedarik sistemine göre çalışan ve büyük miktarlarda sanayi ürünleri üretenlerin her bir parça ürün ihtiyacını karşılamak için çok az sayıda tedarikçisi vardır. Yukarıda açıklandığı üzere parça ürünler piyasada başka türlü kullanılmaları mümkün olmayacak şekilde sadece bir üreticiye mahsus olarak üretilir. Bu durum üreticiler için ihtiyaç duyulan parça ürünlerin serbest piyasadan temin edilemeyeceği anlamına gelir. En azından yedek bir tedarikçinin özel parça ürünleri üretme imkân ve kabiliyetine ulaşıncaya kadar, üreticiler, o ana kadarki tedarikçilerinin yapacağı teslimata muhtaçtırlar. Üreticinin bu tür parça ürün stoku küçük tampon depolarla sınırlıdır. Herhangi bir tedarikçi geçici olarak parça ürünleri sağlayamasa ve bu yüzden de üretim bandı dursa bile, üreticilerin bu parça ürünleri gecikmiş olmakla birlikte mümkün olduğunca hızlı bir şekilde elde etmelerinde büyük bir menfaatleri vardır. Üreticinin bu halde de ifa talebini saklı tutmasında büyük menfaati bulunur. Bu sebeple gecikmiş bir edim sözleşmenin gecikmeli ifası olarak görülebilir. Tali taleplerin mevcut olmasıyla birlikte asıl edimin ifa edilmesi talebinin ortadan kalkması sonucunu doğuran imkânsızlık kurallarının uygulanmasında tarafların bir menfaati bulunmaz. Bu açıklamalardan yola çıkarak tam zamanında tedarik sözleşmesinde geçerli olan vadenin kesin vade (dar anlamda kesin vade – nisbî kesin vade) olduğu sonucuna ulaşılabilir[612].

C. Teslim Borcunda Kararlaştırılan İfa Zamanına Uyulmaması

Vadeye bağlı olmayan borçlarda, alacaklı derhal ifayı talep edebilir; borçlu da ifayı derhal arz edebilir. Vadeye bağlı borçlarda ise, alacaklı vadeden önce ifayı talep edemez. Ancak kural olarak borçlu vadeden önce borcu ifa yetkisine sahiptir. Vadeli bir borç, taraflarca kararlaştırılan vadenin dolması halinde vadeye bağlı olmayan borçlar gibi olur.

[612] **Zirkel**, s. 347; **Nagel**, s. 321; **Martinek**, Bd. III, s. 317 vd.; **Bernhard – Eckel**, s. 144¸ **Steckler**, s. 17 vd; **Maischein**, s. 29 – 30; **Bremer**, s. 57 – 58.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde kararlaştırılan ifa zamanına uyulmaması, iki şekilde ortaya çıkabilir. Bunlardan ilki, kararlaştırılan vadeden önce yapılan ifa, diğeri ise, kararlaştırılan vadeden sonra yapılan ifadır.

Tedarikçinin sözleşmede teslimat süresi ile ilgili belirlenen hükümlere uymaması halinde, cezai şart[613] ödeyeceği hükmü kural olarak tam zamanında tedarik sözleşmelerinde bulunur[614]. Yüklenici teslimatın gecikmesinde kusurlu olmasa bile, bu ödeme muaccel hale gelir.

1. Kararlaştırılan Vadeden Önce İfa

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, vadeye bağlı olarak yapılan bir sözleşmedir. Bu sebeple vadeye bağlı olmayan borçlardaki gibi derhal talep edilemez. Vadeye bağlı borçlarda BK. m. 80 hükmü gereğince borçlu kural olarak vadeden önce borcu ifa yetkisine sahiptir. Bu kural, vadenin borçlu lehine konulduğu fikrine dayanmaktadır. Sözkonusu durumda alacaklı böyle bir ifayı reddederse, alacaklı temerrüdüne düşer. Böyle bir ifada bulunan borçlu da ifa dolayısıyla borçtan bir indirim yapamaz. Ancak, sözleşme veya âdet böyle bir indirime cevaz veriyorsa o takdirde borçlu ıskonto yapma hakkına sahip olur[615].

Borçlunun vadeden önce ifa edebilme yetkisi, tarafların aksini kararlaştırmaları ile yasaklanabilir. Vadeden önce ifa yetkisinin taraflarca bertaraf edildiği, halin icabından veya sözleşmenin niteliğinden de anlaşılabilir. Meselâ, sözleşme ile kararlaştırılan vadenin yalnız borçlu lehine değil, alacaklı lehine de olduğu anlaşılıyorsa, tarafların vadeden önce borcun ifa edilmemesini

---

[613] Cezai şart konusunda geniş bilgi için bkz. **Bilge**, Necip: Cezai Şart, E. Arsebük Armağanından Ayrı Bası, Ankara 1957; **Tunçomağ**, Kenan: Türk Hukukunda Cezai Şart, İstanbul 1963; **Demir**, Mehmet: Cezai Şart Kaydına Genel İşlem Koşulları Arasında Yer Verilmesi Sorunu, Prof. Dr. A. Şeref Gözübüyük'e Armağan, Ankara 2005, s. 437 – 448; **Kocaağa**, Köksal: Türk Özel Hukukunda Cezai Şart, Ankara 2003; **Aşçıoğlu**, Çetin: Yargı Kararında Cezai Şart, XIV. Ticaret Hukuku ve Yargıtay Kararları Sempozyumu, s. 109 – 125; **Ekinci**, Hüseyin: Doktrin ve Uygulamada Cezai Şart, Ankara 2004; **Gökçeoğlu**, Kamil Haluk: Cezai Şart ve Güncel İçtihatlar, İstanbul 2007; **Dirican**, Gökhan: Eser Sözleşmesinde Temerrüde Dayalı Cezai Şart ve Yargıtay Uygulaması, İstanbul 2007.

[614] **Steckler**, s. 62 vd.; **Bremer**, s. 62.

[615] **Kramer**, s. 200; **Eren**, s. 907; **Kılıçoğlu**, s. 413 – 414; **Oğuzman/Öz**, s. 248; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 804 – 805; **Akıncı**, s. 205.

kararlaştırdıkları söylenebilir. Nitekim satın alınan malı alıcının koyacak yeri bulunmadığı için, malın teslimi bir vadeye bağlanmışsa, borçlunun vadeden önce ifa yetkisini tarafların bertaraf ettiklerini kabul etmek işin niteliği gereğidir[616].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ifanın kararlaştırılan zamandan önce yapılmasının önemli etkileri olur. Meselâ, ana üreticinin depo kapasitesinin yetersiz olduğu durumlarda teslim edilecek parça ürünler için bir yer bulmak genellikle mümkün olmaz. Ana üretici tarafından üretimde kullanılacak parça ürünlerin, üretimle eş zamanlı olarak teslimatının yapılması gerekirken, önceden yapılması, parça ürünlerin teslimat sırasını bozacağından telâfisi mümkün olmayan sonuçlar doğurabilir. Bu sebeple, tam zamanında tedarik sözleşmelerinde, zamanından önce teslimat yapılması kesinlikle yasaktır. Zamanından önce teslimat yasağı sözleşmede açıkça kararlaştırılmamış olsa bile, BK. m. 80 gereğince, hal ve şartlara göre yine de zamanından önce teslimatın yapılamayacağı sonucu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de, tedarikçinin teslim borcunu kararlaştırılan vadeden önce ifa etme hakkına sahip olmadığı tam zamanında tedarik sözleşmesinin anlam ve amacından da anlaşılmaktadır[617].

Tedarikçi teslim borcunu kararlaştırılan vadeden önce ifa eder ve bu yolla ana üreticiye ek maliyetler getirirse, üretici aksi sözleşmede açıkça belirtilmemişse sözleşmenin müspet ihlâli (borcun gereği gibi ifa edilmemiş olması veya kötü ifa edilmiş olması) kurallarına göre tazminat ileri sürme hakkına sahip olur[618].

Teslim borcunun zamanından önce ifa edilmesi yasağının bir diğer sonucu da alacaklı temerrüdü yoluyla ortaya çıkmaktadır. Ana üretici kararlaştırılan vadeden önce yapılan ifayı kabul etmezse, genel hükümlerin aksine, tam zamanında tedarik sözleşmesinde alacaklı temerrüdüne düşmez. Ancak tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üreticinin kararlaştırılan vadeden önce yapılan ifayı reddetmesi

---

[616] **Kramer**, s. 200; **Kılıçoğlu**, s. 414; **Oğuzman/Öz**, s. 249; **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 805.
[617] **Bernhard** – **Eckel**, s. 146 – 147.
[618] **Bernhard** – **Eckel**, s. 147; **Bremer**, s. 60.

sınırsız değildir. Meselâ, ana üretici için zamanından önce teslim edilen ürünleri önemli bir masraf yapmadan kendi imalathanesinde depolama imkânı varsa, tam zamanında tedarik sözleşmesinde taraflar arasındaki yoğun güven ilişkisinden dolayı bu teslimatı kabul etmek zorundadır (TMK. m. 2/I)[619].

2. Kararlaştırılan Vadeden Sonra İfa

Bir sözleşmede kararlaştırılan vadenin türü çok önemlidir. Çünkü bunlar farklı sonuçlar doğururlar. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde kararlaştırılan vadenin kesin vade olması da bazı açılardan önem taşır. Meselâ, borçlunun temerrüdü için borcun muaccel olması yeterli olmayıp, alacaklının borçluya ihtarda bulunması gerekir (BK. m. 101/I). Ancak vadenin kesin olduğu tam zamanında tedarik sözleşmesinde borçluya böyle bir ihtarın yapılması gerekmemektedir (BK. m. 101/II)[620]. Başka bir deyişle, tam zamanında tedarik sözleşmesinde edimini zamanında ifa etmeyen tedarikçinin temerrüde düşmesi için, ana üreticinin bir ihtarda bulunması gerekmez[621].

BK. m. 106/II ile tam iki tarafa borç yükleyen sözleşmede borçlunun temerrüde düşmesi bir özellik gösterir. Bu halde alacaklıya şu iki seçimlik hak tanınmıştır. Bunlardan ilki; gecikmiş ifa ile gecikme tazminatının talep edilmesi, ikincisi ise, gecikmiş ifayı reddederek doğan zararın tazmin edilmesi (müspet zarar) yahut sözleşmenin feshedilerek[622] menfi zararın talep edilmesidir[623]. Belirlenebilir veya belirli vade sözkonusu olduğunda alacaklının, mehil dolunca borçlanılan edimin

---

[619] **Bernhard – Eckel**, s. 147; **Bremer**, s. 61.

[620] **Seliçi**, Kesin Vade, s. 105; **Keskin**, s. 218; **Serozan**, s. 193.

[621] **Martinek**, Bd. III, s. 319; **Bremer**, s. 60.

[622] BK. m. 106/II'de "*…akdi fesh edebilir.*" denilmiştir. Bu doktrinde eleştirilmiş ve burada fesih değil sözleşmeden dönmenin sözkonusu olduğu belirtilmiştir. Bu konu ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. **Öz**, s. 153 vd.; **Serozan**, Dönme, s. 80 vd.; **Buz**, Vedat: Borçlunun Temerrüdünde Sözleşmeden Dönme, Ankara 1998, s. 80vd.; **Ergezen**, Muaz: İstisna Sözleşmesinde Tarafların Sözleşmeyi Sona Erdirme Hakkı, Ankara 2007, s. 106 vd. "*Nihayet şunu belirtelim ki, sözleşmeyi bozma (feshi ihbar) hakkı, devamlı borç ilişkilerinde – şartları varsa – sözleşmeden BK. 106. madde hükmüne göre dönülmesine engel olmaz. Bu iki hak birbirinden bağımsızdır.*" **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 967.

[623] **Eren**, s. 1070 vd.; **Kılıçoğlu**, s. 550 vd.; **Oğuzman/Öz**, s. 405 vd.; **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 960 vd. ; **Serozan**, s. 194 vd.; **Havutçu**, Sözleşme, s. 36 vd.

aynen ifası ile gecikme tazminatını talep etmesi veya bundan vazgeçtiğini borçluya derhal bildirmesi gerekmektedir[624]. Bu şekilde derhal bildirmesi halinde alacaklı ya sözleşmeyi muhafaza ederek müspet zararını veya sözleşmeyi feshederek menfi zararının giderilmesini talep edebilir[625]. Kesin vadeli işlemlerde ise, Kanun alacaklıya sadece mehil vermeden sözleşmeden dönme hakkı verir. Oğuzman/Öz'e göre, kesin vadeli işlemlerde derhal bildirilmesi halinde, diğer seçimlik hakları kullanma imkânı ortadan kalmaz[626]. Eren'e göre ise, taraf iradeleriyle tayin edilen kesin vadenin dolmasından sonraki ifa imkânı başlangıçta önlenmektedir. Buna göre kesin vadeli işlemlerde, edimin borçlu tarafından ifa edilebilirliği ortadan kalkmakta, ancak, alacaklı tarafından talep edilebilirliği devam etmektedir[627]. Bu açıklamalardan yola çıkarak, kesin vadeli sözleşmelerde, alacaklının öncelikli olarak ikinci seçimlik hakkından birisini kullanacağı karine olarak kabul edilebilir. Dolayısıyla alacaklı ikinci seçimlik hakkından birisini kullanmayıp, aynen ifa ve gecikme tazminatı talep edecekse bunu derhal bildirmek zorundadır denilebilir.

Ticarî satışlar yukarıda açıklanan sonuçlar bakımdan bir özellik taşır. Çünkü, BK. m. 187/I hükmüne göre, ticarî satışta satılan malın teslim edileceği belirli bir tarih tespit edilmiş olup da satıcı bu süreye uymazsa, alıcının teslim talebinden

---

[624] Belirli vadeli tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmede, alacaklının gecikmiş ifayı reddederek müspet zararın tazmin edilmesini isteyebilmesi için, borcun muaccel olması ve borçluya ihtar çekilmesi gibi temerrüdün genel koşulları yeterli olmayıp, ayrıca borçluya ek bir süre verilmesi gerekir. Ancak, BK. m. 107/b. 3'de borcun ifa edileceği vadenin kesin olması halinde, BK. m. 106'daki seçimlik hakların kullanılabilmesi için, borçluya ayrıca bir süre vermeye gerek yoktur (**Seliçi**, Kesin Vade, s. 105; **Serozan**, s. 193 vd.; **Eren**, s. 1069 – 1070; **Kılıçoğlu**, s. 409; **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 952 – 953; **Keskin**, s. 218 – 219; **Havutçu**, Sözleşme, s. 53 vd.). Borçluya süre vermeden seçimlik hakların kullanılabileceği diğer iki durum BK. m. 107/b. 1 ve 2 de düzenlenmiştir. Buna göre; borçlunun hareketlerinden süre vermenin bir faydasının olmayacağı anlaşılıyorsa veya borçlunun temerrüdü sonucunda alacaklı için edimlerden bir fayda kalmamışsa, borçluya ek bir süre vermeye gerek yoktur.

[625] **Eren**, s. 1071 vd.; **Kılıçoğlu**, s. 550 vd.; **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 961 vd.; **Havutçu**, Sözleşme, s. 65 vd.; **Keskin**, 219. Alacaklı bu haklardan hangisini seçtiğini borçluya bildirmediği takdirde Yargıtay tarafından artık aynen ifa ve gecikme tazminatını istediğine hükmedilmektedir. Bu konuda bkz. Yarg. 13. HD.,T. 15.06.1995, E. 1995/5604, K. 1995/5908; Yarg. 15. HD., T. 27.05.2002, E. 2002/423, K. 2002/2813 (www.kazanci.com) (13.03.2009). Karşı görüş ve eleştiriler için bkz. **Tekinay/Akman/ Burcuoğlu/Altop**, s. 955.

[626] **Oğuzman/Öz**, s. 422.

[627] **Eren**, s. 1069 – 1070.

vazgeçerek, edimin ifa edilmemesi sebebiyle zarar ve ziyanını (yani müspet zararını) isteyeceği kabul edilmiştir. Burada bir kanunî karine öngörülmüştür. Buna göre, ticarî satımlarda belirli vade kararlaştırılmış olması halinde, kanun bunu kesin vadeli bir sözleşmenin sonuçlarına tâbi kılmıştır[628]. Bu maddeden yola çıkarak tam zamanında tedarik sözleşmesinde belirli vade kararlaştırılmış olması halinde bile kesin vade hükümlerine tâbi olacağı sonucunu çıkarabiliriz. Çünkü bu tür sözleşmede yapılan işlemler genellikle iki tarafta şirket olduğu için ticarî işlemlerdir.

Kesin vadeli sözleşmelerde temerrüt halinde seçimlik haklardan müspet zararın talep edileceği ifade edilmesine rağmen, tam zamanında tedarik sözleşmesinde, sözleşmenin niteliğinden kaynaklanan ve bu halden farklı bir durum sözkonusudur. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, tedarikçi geçici olarak parça ürünleri sağlayamasa ve bu yüzden de üretim bandı dursa bile, ana üreticinin bu parça ürünleri gecikmiş olmakla birlikte mümkün olduğunca hızlı bir şekilde elde etmesinde büyük menfaatleri vardır. Anılan sebeple ana üretici bu tür sözleşmede aynen ifa ve gecikme tazminatı[629] talep hakkını açık veya örtülü olarak saklı tutmaktadır. Gecikme tazminatına hangi kalemlerin girdiği tedarikçinin ödemesi gereken tazminatın hesaplanmasında önemlidir. Gecikme tazminatı, alacaklının yaptığı masrafları (takip giderleri, karşı edimi zamanında teslim almak için yapılan hazırlık masrafları, alacaklının geciken edim yerine kullanmak üzere kiralama veya satın alma şeklinde sağladığı şeyler için ödediği paralar) ve geciken ifadan dolayı kendi edimini geciktiren alacaklının üçüncü kişilere ödemek zorunda kaldığı

[628] **Seliçi**, Kesin Vade, s. 101; **Tandoğan**, C. I/1, s. 133 vd.

[629] Borçlanılan edimin gecikerek yapılan aynen ifası, alacaklının gecikme sebebiyle uğradığı zararı karşılamaya yetmeyebilir. Bu durumda alacaklı, borçludan aynen ifa ile birlikte gecikme dolayısıyla uğradığı zararının da tazmin edilmesini talep eder. Gecikme zararı, borçlunun borçlanılan edimi zamanında ifa etmesi halinde, alacaklının malvarlığının göstereceği durumla sözkonusu ifanın geç yapılmış olmasından dolayı şimdiki arzettiği durum arasındaki farktır. Gecikme zararı, hukuki niteliği itibariyle müspet zarardır. Borçlunun gecikme tazminatından kurtulabilmesi için temerrüdün gerçekleşmesinde kusurunun bulunmadığını ispat etmesi gerekir (BK. m. 102). Gecikme zararının varlık ve miktarını alacaklı ispat etmelidir. Bkz. **Eren**, s. 1059 – 1060; **Kılıçoğlu**, s. 521 – 522; **Oğuzman/Öz**, s. 386 – 387.

tazminat ve cezai şartlar ile fiyat değişikliklerinden kaynaklanan zararlar ve yoksun kalınan kârı kapsar[630].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ifanın uzun zaman geciktirilmesi halinde üreticinin üretim bandı durma noktasına gelebilir[631]. Bu ihtimal genel hayat tecrübesine uygundur. Bu sözleşmenin en yaygın olarak kullanıldığı otomobil sanayisinde üretici için gecikmenin uzunluğuna göre milyarlarca TL'sı tutarında bir zarar oluşabilir. Ekonomik olarak vasat durumunda olan bir tedarikçi, ana üreticinin temerrütten kaynaklanan tüm zararlarını tazmin etmek zorunda kalırsa, işletmesinin iflâs etmesi yüksek bir ihtimaldir. Ödenecek tazminatın kapsamı tedarikçinin ifa edeceği edimin toplam kapsamı ile bu edimim karşılığı olarak alacağı bedelle orantılı olmaz. Fırsatların ve risklerin bir sözleşme içerisinde eşit olması böylece ciddi ölçüde bozulmuş olur[632].

Tam zamanında üretim sisteminde ana üretici kendi işletmesinin stoklarını yok ederek, teslimatı geciktirerek meydana gelecek çok yüksek zarar riskini bilinçli olarak göze almaktadır. Ana üretici bundan başka parça ürünler için tedarikçi işletmelerin sayısını sıklıkla sınırlandırarak (bir parça için amaç tek kaynaktan tedariktir), kendini başka bir kaynaktan ürün tedarik etme imkânından bilinçli olarak mahrum bırakır. Bunlar ekonomik açıdan son derece akıllıca ama riskli tedbirlerdir. Rasyonelleşme potansiyelinin tam olarak kullanılması ana üreticinin riskin azaltılmasındaki kendi menfaatini ihlâl etmesini ortadan kaldırmaz. Hukuk, riski en iyi şekilde yönetebilen tarafa sorumluluk yükler. Bir tarafta tüm rasyonelleşme avantajlarından yararlanılmasına diğer tarafta ise hukukun fark gözetmeksizin

---

[630] **Eren**, s. 1059 – 1060; **Kılıçoğlu**, s. 521 – 522; **Oğuzman/Öz**, s. 386 – 387.

[631] "*Kısa süreli imalat aksaklıkları veya imalatın durması bile yüksek ölçüde zarara sebebiyet vereceğinden teslimatın durması tabudur… nakliye aracının 10 veya 15 dakikalık bir gecikmesinde kullanılmamış parçaların geri gönderilmesi ve tedarikçinin nakliye araçlarını daha sonra yeniden hazırlaması gerektiği olayları vuku bulabilir. Daha sonra hazırlama eğer mümkün değilse ve teslimatın gerçekleşmemesinden dolayı bantların durması riski mevcutsa, eksik parçaların hava yolu ile tedarik edilmesi gerekir.*" **Nagel/Riess/Theis**, s. 1508.

[632] **Martinek**, Bd. III, s. 319 – 320; **Bernhard** – **Eckel**, s. 147 – 148; **Bremer**, s. 61. "*Uygulamada imalatçılar birçok kez teslimat temerrüdünde zarar tazminatı ödenmesinden feragat ederler, çünkü bu tedarikçiyi iflasa götürebilir.*" **Nagel**, Lieferant, s. 2292.

uygulanmasıyla tüm risklerin taşınmasına izin verilmemelidir. Yapılan açıklamalar sonucunda olması gereken hukuk bakımından (de lege ferenda) bir değerlendirme yapılınca, tedarikçi ile ana üretici tam zamanında tedarik ilişkisinin sisteme bağlı işletme tehlikesini birlikte göğüslemelidirler[633]. Burada "*Tazminatın tenkisi*" başlığını taşıyan BK. m. 44 hükmünden faydalanılabilir. Gerçekten de sözkonusu maddeye göre, "*Mutazarrır olan taraf … kendisinin fiili zararın ihdasına veya zararın tezayüdüne yardım ettiği veya zararı yapan şahsın hal ve mevkiini ağırlaştırdığı takdirde hâkim, zarar ve ziyan miktarını tenkis … edebilir. … Eğer zarar kasten veya ağır bir ihmal veya tedbirsizlikle yapılmamış olduğu ve tazmini de borçluyu müzayakaya maruz bıraktığı takdirde hâkim, hakkaniyete tevfikan zarar ve ziyanı tenkis edebilir.*" hükmünden faydalanılabilir. Buna göre temerrütten doğan zarar işletmelerin gücüne göre dağıtılabilir. Böylece tam zamanında tedarik ilişkisinin orta halli bir tedarikçi için öngörülemez bir risk haline dönüşmesi engellenmiş olur.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ard arda teslim sözkonusu olduğu için, teslim edilecek her kısmın muacceliyet tarihi birbirinden farklıdır. Bu sözleşmede tedarikçi herhangi bir parçanın ifasını geciktirdiği takdirde, sadece bu kısım için temerrüde düşmüş olur. Diğer kısımlar için temerrüde düşmez. Bu tür sözleşmelerde kural, tedarikçinin teslim edilecek her kısım için ayrı ayrı temerrüde düşmesidir. Ana üretici, BK. m. 106 – 108'e göre tedarikçi aleyhine yalnız temerrüde düşülen kısım için harekete geçebilir. Buna karşılık, tedarikçinin durum veya davranışlarından sonraki kısımları da zamanında ifa etmeyeceği sonucu çıkıyorsa, bu takdirde ana üretici sözleşmenin tamamından dönebilir[634].

[633] **Bernhard – Eckel**, s. 149 – 150.
[634] **Martinek**, Bd. III, s. 319; **Steckler**, s. 17; **Eren**, s. 1082.

III. Ayıba Karşı Tekeffül Borcu

A. Genel Olarak

Satım sözleşmesinde ayıp, satıcının varlığını vaad ettiği veya alıcının dürüstlük kuralına göre beklediği vasfın satılanda bulunmamasıdır[635]. Buna göre ayıp[636], satılanın mevcut vasıflarının, onun taşıması gereken vasıflardan farklı olmasını ifade eder[637]. Satılan şeyin, satımdan beklenen gayeyi sağlayacak vasıfları[638] taşıması ticarî doğruluk gereğidir[639]. İstisna sözleşmesinde ayıp ise, eserin sözleşmeyle taahhüt edilen veya dürüstlük kuralı gereğince kendisinden beklenen

---

[635] BK. m. 194 anlamında vasıf (nitelik), iş hayatındaki telakkilere veya alıcının satıcı tarafından bilinen veya bilinebilen ferdi menfaatine göre satılanın değerini veya kullanılmaya elverişliliğini etkileyen her türlü özellikleridir. Bu özellikler satılanın değerini ve kullanılabilirliğini, kullanmaya elverişliliğini etkilemektedir Bkz. **Locher**, Christoph: Leistungsstörungen im Kauf- und Werkvertragsrecht – Länderbericht Schweiz, Gewährleistungsrecht im Kauf- und Werkvertrag, 31. Tagung der DACH in Budapest vom 23. bis 25. September 2004, Zürich 2005, s. 4; **Edis**, Seyfullah: Türk Borçlar Hukukuna Göre Satıcının Ayıba Karşı Tekeffül Borcu, Ankara 1963, s. 8 – 9; **Tandoğan**, C. I/1, s. 164; **Aral**, s. 111; **Yavuz**, Cevdet: Satıcının Satılanın (Malın) Ayıplarından Sorumluluğu, İstanbul 1989, s. 61 vd.

[636] Ayıp, satılanın ayıptan etkilenen vasıflarına göre, başlıca üç kısma ayrılır: **aa) Maddî ayıp**: Bu tür ayıplar, satılanın fiziki özelliklerini (şekil, renk, mukavemet gibi) etkiler; satılan şey dış görünüş itibariyle kararlaştırılana uygun olmakla beraber nitelik eksikliği sebebiyle alıcının ondan beklediği değer ve yararlanma özelliğine sahip değildir: Yeni arabanın kullanılmış olması veya kullanılmış arabanın bir kazaya uğramış olması, mücevherin çizik olması; bir tablonun sahte olması hallerinde maddî ayıp (Sachmangel) söz konusu olmaktadır. **bb) Ekonomik ayıp**: Satılanın, alıcının ondan beklediği geliri getirmemesi veya verimi sağlamaması, ekonomik ayıp sayılır. **cc) Hukuki ayıp**: Satılan üzerinde, alıcının ondan yararlanmasını veya onun üzerinde tasarruf etmesini engelleyen kamu hukukundan doğan sınırların bulunması hukuki ayıp sayılır: Arsa üzerinde inşaat müsaadesinin bulunmaması veya beklenenden sınırlı olması; yapılarda iskân izninin bulunmaması. Buna karşılık, üçüncü kişilerin satılan üzerindeki üstün hak iddiaları, zapta karşı tekeffül (BK. m. 189) teşkil eder. Bkz. **Edis**, s. 13 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 168; **Aral**, s. 112 vd.; **Şahiniz**, s. 47 vd. Bu çalışmada ayıp kavramı ile maddi ayıp anlatılmaktadır. Hukukî ve ekonomik ayıp çalışma dışı bırakılmıştır.

[637] **Edis**, s. 8; **Aral**, s. 111; **Oktay – Özdemir**, Saibe: Yargıtay Kararları Işığında Ticari Satış Sözleşmesinde Ayıp Kavramı ve Ayıba Bağlı Hakları Kullanmak İçin Uyulması Gereken Külfetler, Prof. Dr. Hüseyin Ülgen'e Armağan, C. I, İstanbul 2007, s. 42.

[638] Sözleşme yapılırken taraflar bazen, satılanın taşıyacağı vasıflar konusunda açıkça veya örtülü (zımni) olarak anlaşmazlar. Bu durumda, satılanın taşıyacağı vasıflar, taraflar arasında yapılmış olan "varsayılan anlaşmanın" içeriğine göre tayin edilir. Taraflar arasında yapıldığı varsayılan anlaşmanın içeriğini tayin etmek için, satılan şeyin "varsayılan kullanma amacına" bakmak gerekir. Satılanın varsayılan kullanma amacı ise, alışveriş hayatındaki anlayışa, halin icaplarına, sözleşmenin özel şartlarına, malın fiyatına, benzer şartlar altında ne gibi vasıflar aranacağına, satılan şeyin alışılmış olarak hangi işlerde kullanıldığına bakılarak tayin edilebilir. Bu durumda, satılan şey, varsayılan kullanma amacına elverişli olmadığı takdirde ayıplı kabul edilmelidir. **Şahiniz**, C. Salih, Tacirler Arası Ticari Satımlarda Sarıcının Ayıplı İfadan (Ayıplı Mal Tesliminden) Sorumluluğu, Ankara 2008, s. 46.

[639] **Tandoğan**, C. I/1, s. 167.

vasıfları taşımamasıdır. Başka bir ifadeyle, ayıp, eserde sözleşme veya dürüstlük kuralına göre olması gereken vasıfla fiilen mevcut vasıf arasındaki farktır[640]. Bu açıklamalardan yola çıkarak tam zamanında tedarik sözleşmesinde ayıbı şöyle tarif edebiliriz. Ayıp, tedarik sözleşmesinde tedarikçinin sağladığı ürünün, sözleşmeyle taahhüt edilen veya dürüstlük kuralı gereğince o üründen beklenen vasıfları taşımamasıdır.

Ayıba karşı tekeffül borcu, hem satım sözleşmesinde (BK. m. 194 – 207 ve TTK. m. 25) [641] hem de istisna sözleşmesinde (BK. m. 359 – 363) ayrı ayrı düzenlenmiştir. Ancak istisna sözleşmesindeki ayıba karşı tekeffül hükümleri, satım sözleşmesindekine benzer hükümler içermekte, hatta bazı konularda göndermelerde bulunmaktadır[642].

Ayıba karşı tekeffül borcu, satıcının, satılanın, hasarın geçtiği anda[643] vaad edilen nitelikleri[644] veya dürüstlük kuralı gereğince ondan beklenen lüzumlu

---

[640] **Gauch**, Werkvertrag, s. 378; **Steckler**, s. 81; **Locher**, s. 4; **Tandoğan**, C. II, s. 161; **Aral**, s. 352; **Uçar**, Ayhan: İstisna Sözleşmesinde Müteahhidin Ayıba Karşı Tekeffül Borcu, Ankara 2003, s. 35. Yarg. 15. HD, T. 24.06.2008, E. 2008/2466, K. 2008/4205. (www.kazanci.com) (12.03.2009)

[641] Tacirler arasındaki ticari satımlardan kaynaklanan ayıplı ifa hallerinde, "alıcının muayene ve ihbar külfetlerinin süresi" ile "alıcının dava haklarının tâbi olduğu zamanaşımı" hakkında, TTK. 25/b. 3 ve 4'te düzenlenmiş olan "özel hükümler" uygulanacaktır. Satıcının ayıplı ifasına ilişkin diğer konularda ise BK. m. 194 vd.'daki hükümler uygulama alanı bulacaktır (TTK m. 25).
Doktrin ve Yargıtay tarafından haklı olarak ifade edildiği gibi, Türk hukuk sistemine göre ticaret şirketlerinin tüm işlemleri ticaridir (TTK. m. 21/I). TTK. m. 21'den de anlaşılacağı üzere, sadece gerçek kişi tacirlerin işlemleri, istisnaen özel amaçlı olabilir. Bu sebeple şirket adına yapılan işlerde kural olarak özel amaç olamaz. Bu cümleden çıkarılacak sonuca göre de iki şirket arasında yapılan bir işleme, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun hükümleri uygulanamaz. TKHK. m. 3/b. e'ye göre, "*Tüketici: Bir mal veya hizmeti ticari veya mesleki olmayan amaçlarla edinen, kullanan veya yararlanan gerçek ya da tüzel kişiyi*" ifade eder. Anılan düzenleme gereği, alıcının ticaret şirketi olduğu satımlarda, satıcının ayıplı ifası halinde, TKHK. hükümleri uygulanmaz **Zevkliler**, Aydın/**Aydoğdu**, Murat: Tüketicinin Korunması Hukuku, Ankara 2004, s. 81). Bu konu ile ilgili Yargıtay kararları için bkz. **Zevkliler/Aydoğdu**, s. 924 vd.

[642] **Gauch**, Werkvertrag, s. 378; **Uçar**, s. 36. Mesela, BK. m. 363/I; "Yapılacak şeyin kusurlu olmasından dolayı iş sahibinin haiz olduğu haklar, alıcının haklarının tâbi olduğu müruru zaman hükmüne tâbidir."

[643] Satım sözleşmesinde hasarın geçişi hakkında geniş bilgi için bkz. **Altay**, Sabah: Satım Sözleşmesinde Hasarın Geçişi, İstanbul 2008.

[644] Vasıf vaadi, satıcının, satılanın olumlu vasıflara sahip olduğunu ve olumsuz niteliklerinin bulunmadığını ileri sürmesidir. Mesela, satılan mobilyanın halis cevizden olduğunun, zeytinyağının şu kadar asitli olduğunun, kullanılmış arabanın bu ana kadar x km yol yaptığının ve kaza geçirmemiş olduğunun vaad edilmesi gibi. Vasıf vaadinin hukuki niteliği tartışmalıdır. Bir fikre göre, satıcının vasıf vaadi, hukuken bağlayıcı bir irade beyanı olup, sözleşmenin muhtevasına dâhildir; satıcının vasıf

vasıfları[645] taşımamasından dolayı satılan şeyin değerini yahut sözleşme gereğince ondan beklenen faydaları azaltan veya kaldıran noksanları bulunmasından sorumlu olmasıdır (BK m. 194)[646].

Doktrinde hâkim görüşe göre, satıcının ayıba karşı tekeffül sorumluluğu, bu sorumluluğun ortaya çıktığı bütün hallerde, bir gereği gibi ifa etmeme sorumluluğu şeklinde değerlendirilmelidir[647]. Satıcının ayıba karşı tekeffül sorumluluğunun gerçekleştiği her durumda, satıcının, satılanı teslim etme ve mülkiyetini geçirme borcunun ihlâli sözkonusudur[648].

Ayıba karşı tekeffül borcunda amaç, edimler arasındaki değişim amacının ihlâline karşı alıcının "ifa menfaatini" korumaktır[649]. Satılan şeyin ayıplı olması[650]

---

vaadinden dolayı sorumluluğu akdi bir sorumluluktur. Buna karşılık doktrindeki hâkim fikre göre, satıcının vasıf vaadi, sadece bir tasavvur (veya bilgi) açıklaması olup akdin muhtevasına dâhil olmayan, sonuçta dürüstlük kuralına irca edilebilen, kanuni bir sorumluluktur. Satıcının vaad edilen vasıflardan sorumlu olması için, vasıf eksikliği veya ayıbın satılanın değerini veya faydalanılabilirliğini gidermesi veya önemli ölçüde azaltılması şart değildir; satılanın vasıf vaadinin kapsamına giren özelliklerden herhangi birinden yoksun olması bunun için yeterlidir. Bkz. **Edis**, s. 49 vd.; **Tandoğan**, C.I/1, s. 164 vd.; **Aral**, s. 113 vd.; **Şahiniz**, s. 52 vd.

[645] BK. m. 194, satıcının, satılanın değerini veya varsayılan kullanma amacına elverişliliğini kaldıran veya önemli ölçüde azaltan ayıplardan da sorumlu olduğunu ifade etmektedir. Buradaki "değer"den maksat, satılanın mübadele değeri, "elverişlilik"ten maksat ise, satılandan normal kullanma tarzına göre beklenen faydadır. Kanunda yer alan ve eksikliği ayıp teşkil eden bu vasıflar, beklenen veya varsayılan vasıfları vaad edilen vasıflardan ayırmak amacıyla belirtilmiştir. Kanun koyucunun bu şekilde nitelikli ayıp aramasının sebebi, alıcıya BK. m . 202 vd.'nda sağlanan hukuki imkânlar ve satıcının doğrudan doğruya zararlardan kusursuz sorumlu olması (BK. m. 205/II) esası karşısında, vasıf vaadinde bulunmayan satıcı lehine denge sağlamaktır. Böylece, vaad edilen vasıfların bulunmaması halinden farklı olarak, burada satıcının sadece önemli ayıplardan sorumlu olması esası kabul edilmiş bulunmaktadır. Alıcının ayıbı bilmesi durumunda satılanı hiç iktisap etmeyeceği veya daha düşük bir satım parası ödeyeceği hallerde ayıbın önemli olduğu kabul edilir. Böylece, tarafların haklı niyetleri, ilgili çevrelerde hâkim olan teamüller ve somut olayın hal ve şartları göz önünde tutularak ayıbın önemli olup olmadığı tespit edilir. Bkz. **Edis**, s. 57 vd.; **Yavuz**, Ayıp, s. 71 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 167 vd.; **Şahiniz**, s. 45 vd.

[646] **Aral**, s. 110. Benzer tanımlar için bkz. **Edis**, s. 7; **Yavuz**, Ayıp, s. 12 vd.; **Tandoğan**, C.I/1, s. 163. BK. m. 194; "Satıcı alıcıya karşı satılanın zikir ve vaadettiği vasıflarını mütekeffil olduğu gibi, maddî veya hukukî bir sebeple kıymetini veya maksut olan menfaatini izale veya ehemmiyetli bir suretle tenkis eden ayıplardan salim bulunmasını da mütekeffildir."

[647] **Tandoğan**, C. I/1, s. 164; **Yavuz**, Ayıp, s. 23; **Şahiniz**, s. 28 – 29; **Uçar**, s. 36.

[648] **Şahiniz**, s. 28.

[649] **Havutçu**, Ayşe, Türk Hukukunda Örtülü Bir Boşluk: Üreticinin Sorumluluğu, Ankara 2005, s. 33; **Şahiniz**, s. 28.

[650] Satıcının ayıba karşı tekeffül sorumluluğunun konusu, kural olarak, sadece satılan şeydir. Ancak, satıcının sorumluluğu, satılan şeyle beraber onun teferruatını (eklenti) da kapsayabilir. Bu sebeple satıcı, satılanın teferruatındaki ayıp sebebiyle, ayıba karşı tekeffül hükümleri uyarınca, alıcıya karşı

durumunda, tarafların satım sözleşmesini yaparken taahhüt ettikleri edimler arasındaki denge bozulmuş olmaktadır. Kanunda, tarafların edimleri arasında bozulan bu dengeyi yeniden kurma amacıyla satıcının ayıba karşı tekeffül borcu öngörülmüştür. Bu şekilde anılan hallerde, satıcının alıcıya ayıba karşı tekeffül hükümleri çerçevesinde sorumlu tutulabilmesi imkânı düzenlenmiştir[651].

İstisna sözleşmesinde ayıba karşı tekeffül, teslim edilen eserin, zikredilen (vaadedilen) ve sözleşmede öngörülen tahsis yönü bakımından gerekli nitelikleri taşımaması yüzünden müteahhidin sorumlu olmasıdır[652].

Miktar eksikliği ise genel olarak ayıp sayılmaz. Miktar eksikliğinden kasıt, ağırlık, hacim, yüzölçümü gibi eksikliklerdir. Çeşit satımında miktar itibariyle eksik ifa, BK. m. 68 anlamında kısmi ifa sayılır. Alıcı, kısmi ifayı kabul etmesi halinde, ifa edilmeyen kısmın ifasını da talep edebilir. Alıcının kısmi ifayı reddetmesi halinde ise, borcun tamamı için temerrüt hükümlerine (BK. m. 96 vd. veya m. 187) başvurulabilir. Buna karşılık kararlaştırılan miktar ve sayı, satılanın niteliğini belirliyorsa ve alıcının kullanma amacı açısından önem taşıyorsa, miktar eksikliği vasıf eksikliği olarak kabul edilebilir. Mesela, bir kumaşın cm^{2}'sindeki örgü miktarının normalden az olması, bir dondurucunun hacmi; bir aletin çapı, bir evin genişliği, tekrar satılmak üzere alınan paketler halindeki malın ağırlığının az olması gibi. Miktar eksikliği ile birlikte miktar fazlalığı da bu anlamda vasıf eksikliği olarak kabul edilmelidir. Mesela, bir aletin çapının az olması gibi fazla olması da bir vasıf eksikliğidir[653]. Teslim edilen şeyin miktarında alıcı lehine bir fazlalık sözkonusu ise, bu durum Borçlar Hukukunun genel hükümlerine (sebepsiz zenginleşme) göre çözümlenecektir.

---

sorumlu tutulabilir. Satılanın ambalajının, satım konusunun alıcıya teslim edilmesine hizmet etmeyip, satım konusunun korunması veya tekrar başkasına satılması için gerekli olduğu hallerde, ambalaj da ayıba karşı tekeffül sorumluluğunun kapsamına girer. Meselâ, sigara, çikolata gibi orijinal ambalajında satılan mallarda durum böyledir. **Yavuz**, Ayıp, s. 64.

[651] **Yavuz**, Ayıp, s. 11 vd.; **Şahiniz**, s. 27; **Uçar**, s.38.

[652] **Tandoğan**, C.II, 160; **Uçar**, s. 37.

[653] **Edis**, s. 9 vd.; **Yavuz**, Ayıp, s. 52 vd.; **Aral**, s. 112; **Şahiniz**, s. 42 – 43.

Satılandan başka bir şeyin teslimi (aliud) halinde, çeşit borçlarında kararlaştırılan cinsin bütün özelliklerini taşımayan bir eşyanın teslim edilmesi sözkonusudur. Meselâ, köpek balığı eti yerine balina eti tesliminde bu durum vardır. Yine, parça satımlarında, ferdi nitelikleriyle belirlenmiş bir şey yerine başka bir şey teslim edilmişse aliud vardır. Buna karşılık sözleşmeyle kararlaştırılan şey teslim edilmiş ise, o şey kararlaştırılan temel nitelikleri taşımasa da, başka bir şeyin tesliminden (aliud'dan) söz edilemez. Bu durumda alıcı borcun ifa edilmemesine değil, ayıba karşı tekeffül hükümlerine dayanarak dava açabilir. Satılandan başka bir şeyin tesliminde ise, BK. m. 96 anlamında bir ifa etmeme sözkonusudur. Bu sebeple başka bir şeyin teslimi satım aktinde ifa etmemenin (BK. m. 96 vd.) hükümlerine tâbidir[654].

B. Tedarikçinin Ayıba Karşı Tekeffül Borcu

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde tedarikçinin ayıba karşı tekeffül borcu incelenirken, üstlendiği teslim borcunun konusunu oluşturan parçaların hukukî niteliği önem taşımaktadır. Gerçekten de, doktrinde, tedarikçinin ayıba karşı tekeffül borcu incelenirken, teslim borcunu oluşturan parçanın misli eşya (vertretbare Sache) veya misli olmayan eşya (unvertretbare Sache) olmasına göre bir ayrım yapılmakta ve tedarikçinin borcu da bu ayrıma göre şekillendirilmektedir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi ile tedarikçinin üstlendiği parça ürün, misli olmayan bir mal niteliğinde ise, tedarikçinin ayıba karşı tekeffül borcunun eser sözleşmesinde müteahhidin ayıba karşı tekeffül borcuyla ilgili düzenlemelere tâbi olduğu kabul edilmektedir. Ancak, satım ve misli mallarla ilgili bir sözleşme söz konusu olursa, ayıplı malların teslim edilmesi durumunda, satım sözleşmesi ile ilgili düzenlemeler uygulanır (BK. m. 183 vd.; BGB § 651)[655].

---

[654] Satılandan başka şeyin teslimi konusunda geniş bilgi için bkz. **Şenocak**, Zarife: Borçlar Kanunu'nun 96 vd. ve 194 vd. Maddeleri Açısından "Aliud"un (Başka Şeyin) Teslimi, BATİDER, Y. 1989, C. XV, S. 1, s. 113 – 135; **Steckler**, s. 73; **Aral**, s. 111 – 112; **Edis**, s. 11 – 12; **Yavuz**, Ayıp, s. 47 vd.

[655] **Bernhard** – **Eckel**, s. 150.

Satım sözleşmesi ile istisna sözleşmesi düzenlemelerinin ortak tarafı ayıp kavramıdır. Buna göre, tarafların sözleşme kurulurken kararlaştırdıkları ve sözleşmeyle belirlenen kullanım amacına uygun olmayan bir parça ayıplı kabul edilecektir. Tedarikçi sözleşme ile belirlenen özelliklerden önemli ölçüde sapan parça ürünleri teslim ederse, üreticiye ayıba karşı tekeffül hakları tanınır[656].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ayıpla ilgili farklı bir risk sözkonusudur. Bu sistemde genel olarak giriş kontrolü yapılmadığı için ayıplı parça nihai ürüne monte edilebilir. Bunun sonucunda meselâ, masraflı tamirat ve parça değiştirme maliyetleri, ürünlerin geri çağırılması[657] ve dağıtımın geçici olarak durdurulması gerekebilir[658].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde münferit teslimatlar sözkonusudur. Bu teslimatlardan birindeki parçalar ayıplıysa, sadece bu ayıplı parçalar için ayıba karşı tekeffül hükümlerine başvurulabilir. Buna karşılık, diğer parça teslimatlarının ifa edilmesine bu durum hiçbir etki yapmaz[659].

1) Ayıba Karşı Tekeffül Borcunun Maddî Şartları

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ayıba karşı tekeffül borcunun maddî şartları, normal bir satım ve istisna sözleşmesindeki ayıba karşı tekeffül borcundan bir farklılık göstermez. Bu sözleşmenin uygulanma aşamasında, somut olayda satım sözleşmesi veya istisna sözleşmesi hükümlerinden hangisi uygulanacaksa, o sözleşmeye ilişkin ayıba karşı tekeffül borcunun maddî şartlarının varlığı aranır.

Somut olayda tam zamanında tedarik sözleşmesinde satım sözleşmesi hükümleri uygulanacaksa, bu takdirde aranacak maddî şartlar şunlardır: Her şeyden önce tedarik sözleşmesinin konusu oluşturan şey ayıplı olmalıdır. Tedarikçi, talep edilen bu ayıplı parçayı ifa amacıyla teslim etmelidir. Satıcının, ayıptan dolayı sorumlu tutulabilmesi için öncelikle talep edilen parçanın ana üreticiye teslim

[656] Karş. **Oktay – Özdemir**, s. 42.
[657] Ürünlerin geri çağırılması konusunda geniş bilgi için bkz. **Martinek**, Bd. III, s.343 vd.
[658] **Bernhard – Eckel**, s. 151.
[659] **Steckler**, s. 86.

edilmesi gerekir. Gerçi BK. m. 194'de böyle bir şart ileri sürülmemiştir. Fakat teslim, ayıba karşı tekeffül borcunun doğumu için bir ön şarttır[660].

İkinci olarak hasarın geçtiği anda satılan ayıplı olmalıdır. Satıcının ayıba karşı tekeffülden dolayı sorumlu olabilmesi için, ayıbın en geç hasarın alıcıya geçtiği anda (BK. m. 183) mevcut olması gerekir. Hasarın geçtiği anda ayıp sebebinin bulunması, BK. m. 194 anlamında ayıbın varlığı için yeterlidir; ayrıca onun sebeplerinin haricen görülebilir olması gerekmez[661].

Üçüncü olarak alıcının ayıbı bilmemesi gerekir. BK. m. 197'ye göre, satıcı, satım sözleşmesinin kurulduğu sırada alıcının bildiği ayıplardan sorumlu değildir. Buradaki ayıp kavramına hem vaadedilen hem de lüzumlu vasıflardaki ayıp dâhildir. BK. m. 197'de yer alan ayıbın bilinmesi deyimi, ayıbın kapsamı ve önemi hakkında tam bilgi sahibi olma anlamına gelir; sadece ayıbın varlığından haberdar olmak yeterli değildir. Yine aynı maddenin devam eden düzenlemesine göre, satıcı, alıcının satılanı yeterli derecede (mutad) dikkatle muayene etmekle fark edeceği ayıplardan, bunların bulunmadığını vaad etmedikçe sorumlu değildir. Bu çözüm tarzı, TMK. 3/II'deki iyiniyete ilişkin düzenlemeye uygundur. Burada sözleşmenin kurulması sırasında veya kurulmasından önce BK. m. 198 ve TTK. m. 25/b.3 anlamında esaslı bir muayene ve araştırma beklenmemekte; ondan sadece satım konusunun seçiminde ve gözden geçirilmesinde yeterli derecede (mutad) özenin gösterilmesi istenmektedir. Doktrin ve uygulamadaki hâkim fikir, BGB § 460'a uygun olarak, ayıbı bilmemenin ağır ihmal teşkil ettiği, yani bakıldığı takdirde kolaylıkla görülebilecek ayıplarda alıcının ayıba karşı tekeffülden yararlanamayacağını kabul etmektedir. Buna karşılık satıcının ayıbın varlığını bilmemesi, onun ayıba karşı tekeffülden dolayı sorumlu

---

[660] Benzer açıklamalar için bkz. **Grunewald**, s. 1778; **Locher**, s. 5; **Zimmermann**, Peter: Leistungsstörungen im Kauf- und Werkvertragsrecht – Länderbericht Schweiz, Gewährleistungsrecht im Kauf- und Werkvertrag, 31. Tagung der DACH in Budapest vom 23. bis 25. September 2004, Zürich 2005, s. 31; **Edis**, s. 47 vd.; **Yavuz**, Ayıp, s. 43 vd.

[661] Bkz. **Steckler**, s. 72; **Edis**, s. 63 vd.; **Yavuz**, Ayıp, s. 86 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 175; **Şahiniz**, s. 61 – 62.

olmasını ortadan kaldırmaz (BK. m. 194/II). Satıcının satılandaki ayıbı bilmesi hile açısından önem arzeder[662].

Diğer bir maddî şart olarak alıcı ayıbı kabul etmemiş olmalıdır. Kanunda açıkça düzenlenmemiş olmakla beraber, alıcı, satılanı ayıbı ile kabul ettiği takdirde, ayıba karşı tekeffülden doğan haklarını kaybeder. Kabul bir irade açıklaması olup, alıcı bununla ayıba karşı tekeffülden doğan haklarını kullanmaktan vazgeçtiğini satıcıya bildirir. Kabul açık veya örtülü (zımni) bir irade beyanı ile gerçekleşebilir. Muayene ve ihbar külfetlerinin yerine getirilmemesi halinde de, zımni kabul beyanı gerçekleşmiş olur[663].

Nihayet, ayıba karşı tekeffül borcu sözleşmeyle kaldırılmış olmamalıdır. Ayıba karşı tekeffüle ilişkin kanun hükümleri yedek hukuk kuralı olduğu için taraflar satıcının ayıba karşı tekeffülden doğan sorumluluğunu sözleşmeyle kaldırabilir, sınırlayabilir veya ağırlaştırabilirler[664]

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, istisna sözleşmesi hükümleri uygulanacaksa, bu takdirde de ayıba karşı tekeffül için aranacak maddî şartlardan birincisi, tedarikçinin üretiği parçanın ayıplı olması gerekir. Yine bu ayıplı parçanın teslim edilmiş olması gerekir. İstisna sözleşmesinde müteahhidin ayıba karşı tekeffülden sorumlu olabilmesi için eserin tamamlanarak iş sahibine teslim edilmiş olması gerekir. Teslim, müteahhidin bütün kısımlarıyla sözleşmeye göre tamamladığı eseri/parçayı ifa amacıyla iş sahibine vermesi ve eser üzerinde onun doğrudan

[662] **Aral**, s. 118 – 119; **Şahiniz**, s. 60 – 61.

[663] **Aral**, s. 119; **Uçar**, s. 90. İstisna sözleşmesinde eserin teslimi ile işin kabulü farklı kavramlardır. Eser, iş sahibinin faaliyet alanında müteahhit tarafından yapılmış veya tamir edilmiş olabilir. Bu halde zaten zilyetliği iş sahibinde ise teslim edilmiş sayılır. Müteahhit tarafından eserin bitirildiğinin iş sahibine bildirilmesi ve iş sahibinin de eserin tamamlanmış olduğunu kabul etmesi ile müteahhit eseri teslim etmiş ve iş sahibi de teslim almış olur. Bununla birlikte eserin kabulü ise, teslim edilen eserin muayenesi sonucu, eserin sözleşmeye uygun olduğunun iş sahibi tarafından beyan edilmesiyle gerçekleşir (**Uçar**, s. 90).

[664] Bu konu ile ilgili açıklama, "Kanunî Külfetlerin Sözleşme ile Değiştirilmesi" başlığı altında yapılmıştır.

zilyetliğini sağlamasıdır. Zira ayıplı eser, aynı zamanda ayıplı bir iş görme sonucudur[665].

İkinci maddî şart, ayıbın iş sahibine yüklenememesidir. Müteahhidin ayıba karşı tekeffülden sorumlu tutulabilmesi için eserdeki ayıbın iş sahibine yüklenmemesi gerekir. Müteahhidin açıkça yaptığı uyarılara rağmen, yapılan şeyin ayıplı olması, iş sahibinin, eserin yapımı hakkında verdiği emirlerden doğmuş veya herhangi bir sebeple iş sahibine dayandırılabiliyorsa, iş sahibi o şeyin ayıplı olmasından doğan hakları ileri süremez (BK. m. 361). BK. m. 361 hükmü, iş sahibinin eserin meydana gelmesinde aktif bir rol oynadığı düşüncesine dayanmaktadır. Çünkü istisna sözleşmesinde, kural olarak plan ve projeleri temin eden, talimat veren ve bazen malzemeleri sağlayan iş sahibidir. Ayıbın iş sahibine yüklenememesinin şartları şunlardır; a) Eserdeki ayıp iş sahibinin talimatından veya ona dayandırılan bir sebepten ileri gelmemelidir. Buradaki talimattan amaç, iş sahibinin istisna sözleşmesi çerçevesinde verdiği bağlayıcı emirlerdir. Bağlayıcı olmayan görüş ve tavsiyeler bu madde anlamında talimat sayılmaz. b) Müteahhit uyarma ve aydınlatma yükümünü yerine getirmiş olmalıdır. Müteahhidin iş sahibinin veya yetkili temsilcisinin verdiği emir ve talimatların yanlış olduğunu ve buna uyulması halinde eserin ayıplı olacağını, bunun sorumluluğunun kendisine ait olmayacağını iş sahibine bildirmesi gerekir. Müteahhidin bu yükümü, onun mesleğinde uzman kişi olduğu gerekçesiyle açıklanmaktadır. c) Eserdeki ayıp ile iş sahibinin talimatı veya ona isnat edilebilen sebep arasında uygun illiyet bağı bulunmalıdır. Eserdeki ayıbın, özellikle iş sahibinin verdiği talimattan veya ona isnat edilebilen diğer bir hukuki sebepten doğması gerekir. İş sahibinin müteahhidi denetleme yükümü bulunmayıp, sadece koordinasyon yükümü vardır. Bu itibarla, iş

[665] **Gauch**, Werkvertrag, s. 378; **Locher**, s. 5; **Tandoğan**, C. II, s. 161; **Aral**, s. 352; **Öz**, s. 104 vd.; **Uçar**, s. 30.

sahibinin müteahhidi denetlemesi veya denetletmesi halinde önlenebilecek ayıplar BK. m. 361'in kapsamına girmez[666].

Nihayet, diğer bir maddî şart da iş sahibinin eseri kabul etmemiş olmasıdır[667]. BK. m. 362/I hükmü gereğince, teslim edilen eser, iş sahibi tarafından açıkça veya zımnen kabul edilirse, bu takdirde müteahhit, ayıba karşı tekeffülden dolayı sorumluluktan kurtulur. Ancak, müteahhidin ayıbı kasten gizlemesi hali ile normal bir muayeneden anlaşılamayacak gizli ayıpların bulunması halinde[668], müteahhidin sorumluluğu devam eder. İş sahibi, kanunla öngörülen muayene ve ihbarı yerine getirmezse, eseri zımnen kabul etmiş sayılır (BK. m. 362/II). Eserdeki ayıp, sonradan ortaya çıkarsa iş sahibi, ayıbı öğrenir öğrenmez durumu müteahhide bildirmeye mecburdur. Aksi takdirde iş sahibi eseri kabul etmiş sayılır (BK. m. 362/III).

2) Tedarikçinin Ayıptan Sorumlu Tutulmasının Şeklî Şartları

Borçlar Kanununun 198 ve 362'nci maddeleri satım ve istisna sözleşmesinde ayıba karşı tekeffülden doğan hakların kullanılabilmesini teslim edileni muayene etme ve tespit edilen ayıpları da ihbar etme şartına bağlamaktadır[669]. Muayene ve

---

[666] **Gauch**, Werkvertrag, s. 509 vd., **Eren**, Fikret, İnşaat Sözleşmelerinde Müteahhidin Borçları ve Bu Borçların Yerine Getirilmemesinin Sonuçları, İnşaat Sözleşmeleri Yönetici – İşletmeci Mühendis ve Hukukçular İçin Ortak Seminer, Ankara 1996, s. 79 vd.; **Aral**, s. 353 vd.; **Öz**, s. 111 vd.

[667] **Gauch**, Werkvertrag, s. 548 vd.; **Aral**, s. 355.

[668] "*Gizli ayıp, eserin tesliminden sonra genellikle kullanım sonucu kendini gösteren ve o eserde sözleşme ve dürüstlük kurallarına göre olmaması gereken farklılıklardır.*" Yarg. 15 HD, T. 21.06.2004, E. 2003/6321, K. 2004/3464. (www.kazanci.com) (12.02.2009)

[669] Satılanın ifa yerinden başka bir yere gönderilmesi şartıyla yapılmış bir satımda, başka bir deyişle mesafe satımlarında, alıcı, ayıplı şeyi kabul etmek niyetinde değilse, teslim yerinde kendisi veya temsilcisi bulunmayan ve bu sebeple ayıplı olduğu iddia edilen mal ile ilgilenemeyen satıcıyı, BK. m. 201 korumak istemiştir. Bunu da alıcıya ek yükümler yüklemek suretiyle yapmaktadır. Bu yükümlerin ihlali bazı sonuçlar doğurur. Misal olarak, alıcı için, zararı tazmin borcunu doğurur (BK. m. 201/I ve III). Yine alıcı için iddia edilen ayıpla ilgili ispat kolaylığını kaybetmesi (BK. m. 201/II) sonucunu da doğurur. BK. m. 201'in uygulanabilmesi için bazı şartlar gereklidir. Bunlardan ilki, bir mesafe satımının bulunmasıdır. Kanunun bu hükmü, satılanın kanunî ifa yerinden başka bir yerde teslim edilmesinin kararlaştırılması halinde uygulanır. İkinci olarak, satıcının teslim yerinde kendisinin veya bir temsilcisinin bulunmaması gerekir. Bundalardan başka, alıcı kendisine teslim edilen satım konusunu ifa olarak kabul etmemelidir. Bunlarla birlikte, BK. m. 201'in uygulanabilmesi için, alıcının ayıp iddiasının haklı olması veya satıcının ayıbı kabul etmiş olması gerekli değildir. Açıklanan bu şartlar yerine geldiğinde alacaklıya yüklenen ek yükümler şunlardır: İlk olarak alacaklının muhafaza yükümünden (BK. m. 201/I) bahsedilebilir. Buna göre alıcı, satılanı muhafaza için gerekli olan tedbirleri almaksızın satıcıya gönderemez. Aksi halde satıcının bu yüzden uğradığı zararları gidermek

ihbar hukukî niteliği itibariyle bir borç değil, bir külfettir. Bu külfetler ayıba karşı tekeffül hükümlerinden yararlanmanın bir şartıdır. Yoksa bunların yerine getirilmemesi, bir tazmin borcu doğurmaz. Ancak, alıcı veya iş sahibini, tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üretici, ayıba karşı tekeffülden kendi lehine doğan talepleri ileri sürme imkânından yoksun bırakır[670]. Bu konu ile ilgili olarak BK. m. 198/II bir kanunî karine ihtiva etmektedir. Buna göre; alelâde bir muayene ile anlaşılabilecek ayıplarda, muayene ve ihbar külfetlerinin yerine getirilmesi gerekir. Şayet bu külfetler yerine getirilmezse, sözkonusu maddede satılanın kabul edilmiş sayılacağı düzenlenmiştir. Benzer bir hüküm istisna sözleşmesiyle ilgili olarak BK. m. 362/II'de düzenlenmiştir. Muayene ve ihbar külfetlerinin kanunla, "*derhal*" şeklinde düzenlenmesinin amacı, taraflar arasındaki hukukî ve fiilî durumun mümkün olduğu kadar çabuk açıklığa kavuşturulması içindir. Bu durum işlerde güvenlik yönünden yararlı olur[671]. Aradan geçen uzun bir zamandan sonra ayıbın varlığı çok zor tespit edilebilir. Böylece ispat problemi ortaya çıkar.

a) Muayene külfeti

Borçlar Kanunu'nun 198/I'inci maddesine göre, alıcı örf ve âdete göre imkân hâsıl olur olmaz satın alınan şeyi muayene etmekle mükelleftir. Buna karşılık, TTK. m. 25/b. 3'te tacirler arasındaki ticarî satımlarda, emtianın ayıplı olduğu teslim sırasında açıkça belli ise alıcı iki gün içinde keyfiyeti satıcıya bildirmeye

---

zorunda kalır. Sözkonusu muhafaza işlemleri için gerekli masraflar satıcıya aittir. Alıcıya yüklenen diğer bir yüküm, satılanın durumunu vakit kaybetmeksizin tespit ettirmektir (BK. m. 201/II). Alıcı, ayıbın varlığını ispat etmek için, satılanın durumunu tespit ettirmek zorundadır. Bu tespit mahkeme yoluyla yapılır. Satılanın durumunu tespit ettirme, alıcı için bir borç değil, bir külfettir. Külfet olduğu için, tespit yaptırılmaması, alıcı için tazmin borcu doğurmaz. Satılanın kısa zamanda bozulma tehlikesi varsa, alıcı için doğan diğer bir yüküm ise, satım yetki ve yükümüdür (BK. m. 201/III). Satım, teslim yerindeki görevli mahkeme vasıtasıyla yapılır. Alıcı, bu satımdan satıcıyı, mümkün olan en kısa zamanda haberdar etmelidir. Aksi halde, alıcı, satıcının zararlarını tazmin etmekle yükümlü olur. Bkz. **Edis**, s. 92 vd.; **Yavuz**, Ayıp, s. 118 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 185 vd.; **Aral**, s. 126 vd.

[670] **Grunewald**, s. 1779; **Steckler**, s. 88; **Edis**, s. 75 vd.; **Yavuz**, Ayıp, s. 105 – 107; **Tandoğan**, C.I/1, s. 176; **Erdoğan**, s. 138; **Oktay – Özdemir**, s. 51 vd.; **Uçar**, s. 137.

[671] **Nagel**, s. 322; **Martinek**, Bd. III, s. 332; **Bremer**, s. 43; **von Sorge /Knopf**, s. 21; **Locher**, s. 5 – 6; **Zimmermann**, s. 32; **Tandoğan**, C.I/1, s. 176 – 177; **Aral**, s. 120; **Uçar**, s. 137.

mecburdur[672]. Ayıp açıkça belli değilse, alıcının teslimden itibaren sekiz gün içinde şeyi muayene ettirmekle yükümlü olduğu hükme bağlanmıştır[673]. İstisna sözleşmesi ile ilgili olarak da, BK. m. 359/I'de bir düzenleme sözkonusudur. Buna göre; imal olunan şeyin tesliminden sonra iş sahibi, işlerin alışılmış işleyişine göre imkânını bulur bulmaz şeyi muayeneye mecburdur. Muayene edilecek eserin niteliği ve özellikleri göz önünde tutularak, makûl ve özenli bir muayene için gerekli bir sürenin iş sahibine tanınması gerekir[674].

Muayene külfetinin amacı, teslim edilen parçadaki mevcut niteliklerin, sözleşmede kararlaştırılan veya normal olarak eserde bulunması gereken niteliklere uygun olup olmadıklarının tespit edilmesidir[675].

Muayenenin şekli ve kapsamı, satılanın niteliğine ve bu tür şeylerin alınıp satıldığı çevredeki alışılmış uygulamaya göre belirlenir[676]. Alıcının alışılmış şekilde yapılan muayene ile anlaşılmayan, gizli ayıpları araştırma zorunluluğu bulunmamaktadır[677]. Çok büyük miktarda teslim edilen seri halinde imal edilmiş mallarda uygun sayıda rastgele bir numunenin muayene edilmesi yeterlidir[678]. Bu

---

[672] Ayıp, teslim zamanında satılan malın bünyesinde bulunup bulunmamasına göre ikiye ayrılır: Bunlardan birincisi, teslim zamanında malda bulunan ayıplardır. Bu da kendi arasında ikiye ayrılır. İlki açık ayıptır. Teslim anında teslim konusunda bulunan ve alıcının çıplak gözle veya eli ile yapacağı normal bir inceleme ile anlaşılabilecek eksikliklerdir. İkincisi ise, muayene ile ortaya çıkabilen ayıplardır. Ayıp eğer teslim anında bulunmakla birlikte çıplak gözle ve basit bir muayene ile tespit edilemeyecek, ancak özel bir muayene ile tespit edilebilecek nitelikte ise bu durumda da muayene ile ortaya çıkabilen ayıptan söz edilir. Teslim zamanında satılan malın bünyesinde bulunup bulunmamasına göre ayıbın ikincisi ise gizli ayıptır. Gizli ayıp, teslim anında bulunan, bir sebep yüzünden çıplak gözle veya normal bir muayene ile varlığı tespit edilemeyen, kullanmayla sonradan ortaya çıkan ayıptır. Bkz. **Oktay – Özdemir**, s. 45 vd. Yarg. 15. HD, T. 21.06.2004, E. 2003/6321, K. 2004/3464; Yarg. 19. HD, T. 17.10.2003, E. 2003/1215, K. 2003/10021; Yarg. HGK, T. 5.10.2005, E. 2005/4 – 487, K. 2005/553 (www.kazanci.com) (12.03.2009).

[673] **Oktay – Özdemir**, s. 39 vd. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde iki tarafta tacir ve yapılan işte ticarî işletmeleri ile ilgili olduğu için, burada ticarî satımla ilgili hükümler uygulama alanı bulur.

[674] **Grunewald**, s. 1778; **Gauch**, Werkvertrag, s. 555 vd.; **Zimmermann**, s. 32; **Edis**, s. 80 vd.; **Yavuz**, Ayıp, s. 107 vd.; **Uçar**, s. 142.

[675] **Uçar**, s. 139.

[676] "*Alıcının, muayene amacının gerektirdiği ölçüde, satılanın bir kısmını kullanması (mesela, makinalarda), tadına bakması (mesela, şişe içindeki meşrubata), işlemesi (mesela, kumaşlarda) veya paketini açması, ticari branşlarda mutad muayenelerden sayılır ve bunlar satılanı kabul anlamına gelmez.*" **Aral**, s. 123. Benzer açıklamalar için bkz. **Grunewald**, s. 1779.

[677] **Aral**, s. 122.

[678] **Locher**, s. 6; **Oktay – Özdemir**, s. 49.

şekilde seçilen numunelerin ayıpsız olmasına rağmen incelenmeyen diğer malların ayıplı çıkması halinde, BK. m. 198/II, c. 2 anlamında gizli ayıp sözkonusu olur[679].

Muayene süresi kural olarak satılanın veya imal edilen parçanın ana üreticiye, vekiline veya temsilcisine teslim edilmesinden itibaren başlar[680].

b) İhbar külfeti

Borçlar Kanunu'nun 198/I ve 359/I maddeleri, satım ve istisna sözleşmelerinde ayıbı satıcıya/müteahhide derhal ihbar etme külfeti yüklemektedir. Ayıp ihbarında ayıbın çeşidi somut olarak belirtilmeli ve kabul edilmediği açıklanmalıdır. Tedarikçi bu bildirimden, ayıbın sebebini ve kapsamını anlayabilmelidir. Açıkça bir sebep bildirmeden genel bir ayıp iddiasında bulunmak yeterli değildir[681]. İhbarın geçerliliği bir şekil şartına bağlı değildir. İspat kolaylığı sağlaması bakımından yazılı şekilde yapılması faydalı olur[682]. Tacirler arasında da aynı esas geçerli olup, sonradan ayıp sebebiyle sözleşmeden dönülse bile, ayıp ihbarının TTK. m. 20/III'te belirtilen şekilde[683] yapılması gerekmez[684].

İhbarın yapılacağı süre ile ilgili olarak kanun, satım ve istisna sözleşmelerinde belirli bir süre düzenlemek yerine "*derhal*", "*imkân bulur bulmaz*" gibi kavramlar koymuştur. Sadece ticarî satımda iki ve sekiz günlük süreler düzenlenmiştir[685].

---

[679] **Aral**, s. 123.
[680] **Aral**, s. 124.
[681] **Grunewald**, s. 1779 vd.; **Gauch**, Werkvertrag, s. 560; **Locher**, s. 6; **Edis**, s. 87; **Yavuz**, Ayıp, s. 117; **Tandoğan**, C. I/1, s. 180, C. II, s. 172; **Aral**, s. 125, 357; **Oktay – Özdemir**, s. 55; **Uçar**, s. 147.
[682] **Steckler**, s. 90; **Locher**, s. 6; **Zimmermann**, s. 33; **Uçar**, s. 153. "*Yargıtayın istikrar kazanan içtihatlarda ayıp ihbarının tanık sözleri ile de kanıtlanabileceği kabul edilmektedir. Zira, ayıp ihbarının yazılı olarak yapılması iş sahibine yalnızca ispat kolaylığı sağlar*" Yarg. 15 HD, T. 21.06.2004, E. 2003/6354, K. 2004/3459 (www.kazanci.com)(13.05.2009).
[683] TTK. m. 20/III; "*Tacirler arasında, diğer tarafı temerrüde düşürmek veya mukaveleyi fesih yahut ondan rücu maksadiyle yapılacak ihbar veya ihtarların muteber olması için noter marifetiyle veya iadeli taahhütlü bir mektupla yahut telgrafla yapılması şarttır.*"
[684] **Yavuz**, Ayıp, s. 114 – 115; **Tandoğan**, C. I/1, s. 180; **Aral**, s. 125. Yarg. 11 HD, T. 15.12.1997, E. 1997/8253, K. 1997/9220 (www.kazanci.com)(13.05.2009). Karşı görüş için bkz. **Edis**, s. 86.
[685] **Tandoğan**, C. I/1, s. 180 vd.

Alıcı, muayene ve ihbar külfetlerini yerine getirmediği takdirde satılanı kabul edilmiş sayılır ve kabul etmiş sayılan ayıba karşı tekeffülden doğan haklarını kaybeder (BK. m. 198/II – III, 362/II). Kanundan doğan bu kabul karinesi, gizli ayıplarda ayıbın ortaya çıkmasından sonra ihbarın hemen yapılmamasıyla gerçekleşir (BK. m. 198/III)[686]. Kabul karinesine bağlı olarak, ayıba karşı tekeffülden doğan hakların kaybı, muayenenin ihmalinin değil, ihbarın zamanında yapılmamış olmasının sonucudur[687].

Satıcının ayıbı hile ile gizlemesi halinde, o, ayıbın vaktinde ihbar edilmediğini ileri sürerek sorumluluktan kurtulamaz (BK. m. 200)[688].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde olduğu gibi kısım kısım ifa edilen bir bir mal varsa, bu takdirde ayıp ihbarı teslim edilecek malın tamamını mı, yoksa o kısmını mı kapsayacaktır? Bu konu ile ilgili olarak Oktay – Özdemir, hazır olan bir malın kısım kısım ifası sözkonus ise ayıp ihbarının tüm mal için, başka bir deyişle ifa edilmeyen kısım için de yapılmış olacağını belirtmektedir. Bununla birlikte eğer hazır olmayan bir malın kısım kısım ifasından bahsedilecek olursa, bu halde ise ayıp ihbarı sadece ifa edilen kısım için geçerli olur, diğer kalan mallar için ayıp ihbarı geçerli olmaz. Bu takdirde her bir kısım mal teslim edildiğinde ihbar süresine uygun olarak ayıp ihbarının yapılması gerekir[689].

c) Kanunî külfetlerin sözleşme ile değiştirilmesi

Ayıba karşı tekeffül borcunu düzenleyen hükümler yedek (dispositif) hukuk kuralı niteliğindedir[690]. Bu sebeple taraflar, akit serbestîsi ilkesine uygun olarak, kanunun çizdiği sınırlar dâhilinde (BK. m. 99, 100/III) satıcının ayıba karşı tekeffülden doğan sorumluluğunu sözleşmeyle kaldırabilir veya sınırlayabilirler. Uygulamada çok rastlanmamakla beraber, bu sorumluluğun ağırlaştırılması da

[686] **Grunewald**, s.1780 vd.; **Locher**, s. 7; **Tandoğan**, C. I/1, s. 181 – 182.
[687] **Aral**, s. 126.
[688] **Yavuz**, Ayıp, s. 99 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 181; **Aral**, s. 126.
[689] **Oktay – Özdemir**, s. 51.
[690] **Martinek**, Bd. III, s. 332; **Steckler**, s. 93; **Locher**, s. 7; **Zimmermann**, s. 34; **Yavuz**, Ayıp, s. 106; **Oktay – Özdemir**, s. 40; **Uçar**, s. 40.

mümkündür. BK. m. 196'ya göre, "*Satıcı, satılanın ayıbını hile ile gizlemiş ise satımda tekeffül hükmünü ıskat veya tahdit eden her şart batıldır.*" Bu hükmün mefhumu muhalifinden, alıcı ve satıcı arasında, geçerli bir şekilde, satıcının ayıba karşı tekeffül sorumluluğunu kaldıran veya sınırlayan bir anlaşmanın yapılabileceği sonucuna varılabilir. Sorumluluğu kaldıran veya sınırlayan kayıtların kapsam ve muhtevası, tarafların ifadelerinin, güven ilkesine ve somut şartlara göre yorumlanması suretiyle belirlenir. Açık olmayan sorumsuzluk kayıtları dar ve alıcı lehine yorumlamak gerekir. Sözleşmeye konan genel sorumsuzluk kayıtları, alıcının dürüstlük kuralına göre tahmin edemeyeceği ayıpları kapsamaz[691]. Bu açıklamalardan çıkan sonuca göre; sözleşmede alıcının/müteahhidin kanunî külfet ve yükümlülükleri, ortadan kaldırılabileceği[692] gibi, kanunî hükümlere göre daha geniş veya daha dar kapsamlı olarak düzenlenebilir[693].

Tam zamanında tedarik sözleşmesi bu konuda bir özellik göstermektedir. Tam zamanında üretim sisteminde, tam zamanında hatta belki de "tam saatinde" teslimatta ana üretici aracılığıyla malların ayrıntılara giren bir muayenesine zaman kalmaz. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, etraflıca bir muayene talep edilirse, bu hem üretim sistemine hem de sözleşmenin amacına aykırı olur[694].

Gerçi ana üretici tedarik edilen parçaların denetlenmesini üçüncü bir kişiye yaptırtabilir. Meselâ, özel bir kuruluş veya kurum tarafından bu yapılabilir. Ancak bu durumda da muayene ve ihbar külfeti ana üreticide kalmaya devam eder. Çünkü yabancı kalite kontrollerinin seri hataları ve taşıma (nakliye) zararları sadece mal giriş kontrollerinde fark edilebilir[695].

---

[691] **Steckler**, s. 96 vd.; **Edis**, s. 21 – 22; **Yavuz**, Ayıp, s. 99 vd.; **Şahiniz**, s. 62 vd.; **Uçar**, s. 41.

[692] Bu sorumsuzluk anlaşması veya sorumsuzluk kaydı ile mümkün olur. Sorumsuzluk anlaşması ile ilgili geniş bilgi için bkz. **Akman**, Sermet Galip: Sorumsuzluk Anlaşması, İstanbul 1976; **Erten**, Ali: Sorumsuzluk Şartları, Ankara 1977; **Erten**, Ali: Müteselsil Sorumluluk Yönünden Sorumsuzluk Şartları, Prof. Dr. Akif Erginay'a 65. Yaş Günü Armağanı, Ankara 1981, s. 113 – 122.

[693] **Grunewald**, s.1782 vd.; **Nagel**, s. 322; **Martinek**, Bd. III, s. 326 vd; **Bremer**, s. 43 vd.; **Locher**, s. 7; **Zimmermann**, s. 34; **Yavuz**, Ayıp, s. 126; **Şahiniz**, s. 87.

[694] **Müller**, § 377, Rn. 75.

[695] **Grunewald**, s. 1783; **Steckler**, s. 88; **Bremer**, s. 50.

Üretim sisteminden kaynaklanan sebeplerle, tam zamanında tedarik sözleşmesinde muayene yükümlülüğü tedarikçiye kaydırılmıştır. Tam işleme sokulacağı saatte üretim bandına kadar getirilip teslim edilen parçaların muayenesi için zaman ayrılamaz. Bu durum emek ve zaman kaybına sebep olduğu için, en uygun hale getirilmiş süreçlerde uygulanamaz. Anılan sebeplerle, uygulamada muayene külfeti, sözleşme ile tedarikçiye kaydırılmaktadır[696]. Böylelikle ana üretici muayene ve ihbar yükümlülüğü olmaksızın ayıba karşı tekeffül hükümlerine başvurabilir[697].

d) İhbardan vazgeçme şartı olarak garanti beyanları

Muayene ve ihbar yükümlülüğünün sözleşme ile kaldırılmasından başka bir de tedarikçi, tedarik ettiği parçalar için bir garanti üstlenebilir. Garanti, bağımsız bir garanti sözleşmesiyle taahhüt edilebileceği gibi, tam zamanında tedarik sözleşmesinde sözleşmenin bir parçası olarak da taahhüt edilebilir.

Kusurdan bağımsız olarak taahhüt edilen garanti sorumluluğu hem ayıplı maldan kaynaklanan zararları hem de teminat altına alınmış olmasına karşın istenilen vasıfta olmayan ürün yoluyla önlenmesi gereken takip eden zararları kapsar. Bu durum tedarikçi için sözleşme kurulurken ana üreticinin üretim bandının durması veya ürünleri kapsamlı olarak piyasadan toplama ve parça değiştirme eylemleriyle oluşacak olan çok yüksek zararlar için bile kusurdan bağımsız olarak sorumlu olmaya hazır olduğunu ifade etmek zorunda kalacağı anlamına gelir. Bu zararlar bazen sorumluluk halinde tedarikçinin varlığını tehdit edecek boyuta ulaşabileceği ve bunun neticesinde de tedarikçinin gücünü aşacağı için, tedarikçinin teminatının bu tür takip eden zararları kapsamaması gerektiğinden yola çıkılabilir. Ortaya çıkabilecek öngörülemeyen maliyetler teminatın koruma alanı dışında bulunur[698].

---

[696] **Grunewald**, s. 1781; **Nagel**, s. 322; **Martinek**, Bd. III, s. 320; **Steckler**, s. 91 vd.; **Bremer**, s. 43.
[697] **Nagel**, s. 322; **Steckler**, s. 91.
[698] **Grunewald**, s. 1784; **Nagel**, s. 324; **Martinek**, Bd. III, s. 331; **Bernhard – Eckel**, s. 152 – 153; **Steckler**, s. 80.

Tam zamanında tedarik sözleşmesiyle ana üretici, tedarikçinin kalite kontrol sistemine etki yapar. Üretici kendi bilgisayarlarıyla kurduğu düzenli iletişim ve müdahale imkânları sayesinde parça ürünlerin kalitesiyle ilgili sürekli olarak bilgi edinir. Üretici ayrıca ürünün boyutu, ağırlığı, materyal özelliği ve dayanıklılığı gibi özelliklerini çoğunlukla kendisi belirler. Bu sebeple ayıplı ürünlerin ortaya çıkması halinde üreticinin önemli bir birlikte sorumluluğunun olduğu sonucuna varılabilir. Zararın nasıl dağıtılacağı somut olayın şartlarının değerlendirilmesine, yani özellikle de yükümlülük ihlâllerinin hangi ağırlıkta olduğuna bağlıdır[699]. Bu bağlamda garanti sözleşmesine bakılacak olursa, şahsî bir teminat oluşturan garanti sözleşmesi, en genel anlamıyla, bir kimsenin, başkasını belirli bir hareket tarzına teşvik etmek amacıyla, bu hareket tarzından o kişi için doğacak tehlikeleri kısmen veya tamamen üzerine alması borcunu doğuran, bağımsız nitelikte[700] bir sözleşmedir[701]. Garanti sözleşmesi, Borçlar Kanununda bir düzenlemeye konu edilmemiştir. Ancak, uygulamada ve doktrinde BK. m. 110'da düzenlenen üçüncü kişinin fiilini (edimini) taahhüt hükmü konusunda tartışmalar sözkonusudur[702]. Doktrindeki hâkim görüşe

---

[699] **Grunewald**, s. 1778; **Nagel**, s. 324; **Bernhard – Eckel**, s. 153; **Bremer**, s. 52.

[700] Tandoğan, "fer'i olmayan" kavramını, "bağımsız" kavramına tercih etmektedir. Buna gerekçe olarak da, garanti taahhüdünün, üçüncü şahsın bir borcunun fer'isi olmamakla birlikte başka bir sözleşmeye bağlı bulunabileceğini belirtmektedir. Başka bir deyişle garanti sözleşmesinin tamamen bağımsız olmayabileceğini ileri sürmektedir (**Tandoğan**, Halûk: Garanti Mukavelesi, Ankara 1959, s. 8). Ancak anılan yazar daha sonra kaleme aldığı Borçlar Hukuku Özel Borç İlişkileri (C. II) isimli kitabında garanti sözleşmesini anlatırken bu konuya hiç değinmeyerek, "bağımsız yükümlülük altına girme" kavramını kullanmaktadır (**Tandoğan**, s. 812 vd.). Reisoğlu ise, bağımsız olmanın fer'i olmamanın karşılığı olduğunu belirtmektedir. Yoksa garanti sözleşmesinin daima tek başına kurulmasının gerektiğinin kastedilmediğini, bu sözleşmenin başka bir sözleşme ile bulunabileceğini ifade etmektedir (**Reisoğlu**, Seza: Garanti Mukavelesi, Ankara 1963, s. 20).

[701] **Tandoğan**, Garanti, s. 12. Garanti sözleşmesinin unsur ve sınırları ilk defa Alman hukukçularından Stammler tarafından tespit edilmiştir. Birçok eleştirilere rağmen garanti sözleşmelerinin sonradan yapılan tariflerine Stammlerin yaptığı tarif esas olmuştur. Stammler'in yaptığı tanım ve başka tanımlar için bkz. **Stammler**, Rudolf: Der Garantievertrag, Archiv für die Zivilistische Praxis, Bd. 69, 1886, s. 1 (Reisoğlu, Garanti, s. 6'dan naklen); **Larenz**, Karl**/Canaris**, Claus – Wilhelm: Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. II/2, Besonderer Teil, München 1994, s. 66; **Reisoğlu**, Garanti, s. 9; **Yavuz/ Özen/Acar**, s. 870 – 871; **Develioğlu**, Hüseyin Murat: Kefalet Sözleşmesini Düzenleyen Hükümler Işığında Bağımsız Garanti Sözleşmeleri, İstanbul 2009, s. 34. YİBK., T. 11.06.1969, E. 1969/4, K. 1969/6 (www.kazanci.com) [05.03.2009].

[702] Bu tartışmalar konusunda geniş bilgi için bkz. **Yüce**, Melek Bilgin: Garanti Sözleşmesinin Bir Türü Olarak Üçüncü Kişinin Fiilini Taahhüt Sözleşmesi, İstanbul 2007, s. 5 – 20; **Çebi**, Hakan: Üçüncü Kişinin Fiilini Taahhüt, Prof. Dr. Tahir Çağa'nın Anısına Armağan, İstanbul 2000, s. 111 –

göre bu düzenlemenin, garanti sözleşmesinin özel bir uygulaması olduğu kabul edilmektedir[703]. Garanti sözleşmesinin, hukukî niteliği itibariyle, kendine özgü yapısı olan (sui generis) bir isimsiz sözleşme olduğu kabul edilmektedir[704]. Yine garanti sözleşmesi, tek tarafa borç yükleyen ivazsız sözleşmeler kategorisine girmektedir[705].

Garanti veren, garanti sözleşmesiyle satım konusunun sözleşmeye uygun vasıflar taşımasından daha ileri olan belirli bir sonuçtan (verim veya sürüm gibi), kusur veya imkânsızlığa bakılmaksızın sorumlu olmayı taahhüt eder (BK. m. 110)[706].

Garanti taahhüdü ile BK. m. 194 anlamındaki "vasıf vaadi"ni birbirinden ayırdetmek güçlük arzedebilir. Bu ikisi arasındaki farkın pratik bakımdan büyük önemi vardır. Garanti taahhüdü ile vasıf vaadi arasındaki farklar şunlardır[707]:

Her şeyden önce, satıcının, satım konusunun mevcut vasıflarının, gelecekteki belirsiz olaylara bağlı olarak devamını vaad etmesi halinde, bir "garanti sözleşmesinin" varlığı kabul edilmelidir. Aynı şekilde, hasarın alıcıya geçmesinden sonra, satılan şeyin, şu kadar verim sağlayacağının veya şu kadar kazanç getireceğinin vaad edilmesi halinde de, bir garanti sözleşmesinin varlığı kabul edilmelidir. Meselâ, satılan dairenin gelecekte de ayda x lira gelir getireceğinin veya ticarî işletmenin gelecekte de aylık safi kârının x lira olacağının taahhüt edilmesi halinde, durum böyledir. Bununla birlikte, vasıf vaadi satılanın sadece hasarın geçtiği anda mevcut vasıflarına ilişkindir. Başka bir deyişle, satılan şeyin, hasarın alıcıya geçtiği anda mevcut vasıflarının bildirilmesi, BK. m. 194 anlamında "vasıf vaadi" olarak kabul edilmelidir. Meselâ, satım konusu taksinin ayda x lira gelir getirdiğinin

---

138; **Franko**, Nisim: Üçüncü Şahsın Fiilini Taahhüt, Prof. Dr. Nuri Çelik'e Armağan, C. I, İstanbul 2001, s. 567 – 597.

[703] **Tandoğan**, Garanti, s. 44 vd; **Reisoğlu**, Garanti, s. 5; **Eren**, s. 1107; **Oguzman/Öz**, s. 762 – 763; **Tekinay/ Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 228; **Yüce**, s. 11 vd.; **Yavuz/ Özen/Acar**, s. 872.

[704] **Yüce**, s. 8.

[705] **Reisoğlu**, Garanti, s. 22; **Yavuz/ Özen/Acar**, s. 871.

[706] **Larenz/Canaris**, s. 68; **Aral**, s. 114. BGH, Urteil vom 12-03-1986 - VIII ZR 332/84 (Hamm) (NJW, Y. 1986, C. 31, s. 1927 – 1928).

[707] **Larenz/Canaris**, s. 67 vd.; **Edis**, s. 26 – 27; **Aral**, s. 114; **Şahiniz**, s. 55 – 56.

veya ticarî işletmenin aylık safi karının x lira olduğunun bildirilmesinde durum böyledir.

Garanti taahhüdü ile vasıf vaadi arasındaki ikinci fark ise, garanti sözleşmesindeki taahhüt, niteliği itibariyle, bağımsızdır. Satım sözleşmesinden ayrı olarak yapılabilir. Vasıf vaadi ise, satım sözleşmesine dâhildir, satım sözleşmesinden ayrı olarak yapılamaz.

Üçüncü olarak, garanti sözleşmesinden doğan hakların kullanılması, vasıf vaadinde sözkonusu olan ayıba karşı tekeffülden farklı olarak, ayıp ihbarının yapılmasına (BK. m. 198, TTK. m. 25/b.3, BK. m. 359/I) ve BK. m. 207 – 363/I ve TTK. m. 25/b. 4'te öngörülen kısa zamanaşımı süresine bağlı değildir.

Bir diğer fark olarak, satıcının ayıba karşı tekeffül sorumluluğu, bağımsız olmayan bir tazminat taahhüdüdür. Hâlbuki garanti sözleşmesi, bağımsız bir tazminat taahhüdü niteliği taşımaktadır.

Yine bir fark olarak, garanti sözleşmesi, bir sözleşme olması sebebiyle iki tarafın bulunmasını gerekli kılar. Ayıba karşı tekeffül borcunda ise böyle bir şart yoktur. Hatta zikir ve vaad edilmiş vasıflar bile, bir tasavvur açıklaması niteliğindedir.

Başka bir fark da, satıcının ayıba karşı tekeffül borcu, kanuni bir borçtur. Garanti sözleşmesi ise sözleşmeye dayanan bir sorumluluk doğurur.

Bunlarla birlikte bir diğer fark da, garanti sözleşmesinde garanti edilen husus meydana gelmezse, garanti alan yalnızca tazminat talep etme hakkına sahip olduğu halde, vaad edilen vasıfların bulunmaması halinde ise gerekirse ayıpsız malın teslimi talep edilebilir.

Nihayet, garanti sözleşmesinde garanti veren bir üçüncü şahıs olabileceği halde, ayıba karşı tekeffülde borçlu daima satıcıdır.

Yapılan bir sözleşmede sadece garanti kavramının kullanılması, garanti sözleşmesinin varlığı için yeterli değildir. Vasıf vaadi, normal olarak akdin

kurulmasından önce veya kurulurken yapılır; bununla beraber, güven teorisine göre kurulmuş bir satım akdinin tamamlanması olarak nitelendirilebildiği takdirde, sonradan da yapılabilir[708].

Uygulamada en sık rastlanan garanti taahhütleri, onarım garantileridir[709]. Onarım garantisi ile satıcı, sözleşme konusu şeyin garanti sözleşmesinde belirlenen türde bir bozukluğunun ortaya çıkması halinde, satılan şeyi yenisi ile değiştirmeyi ya da onarmayı taahhüt etmektedir[710].

3) Ayıba Karşı Tekeffülden Ana Üretici Lehine Doğan Seçimlik Haklar

Ayıba karşı tekeffülün esas ve şekle ilişkin şartları gerçekleşince, ana üretici lehine bazı seçimlik haklar doğar (BK. m. 202 vd. ile 360)[711]. Satım sözleşmesi hükümlerinin uygulanması halinde bu seçimlik haklar; sözleşmenin feshi, semenin indirilmesi ve satılanın ayıpsız bir benzeri ile değiştirilmesidir. BK. m. 202'ye göre, satılanın ayıplı olması halinde, alıcı, sözleşmeden dönme veya semenin indirilmesi imkânlarından birini dava yoluyla ileri sürebilir. Aynı şekilde, BK. m. 203, çeşit (misli mal) satımında, alıcıya, dönme ve semenin indirilmesinden başka, satılanın ayıpsız bir benzeriyle değiştirilmesini talep hakkı da tanımaktadır.

İstisna sözleşmesinin uygulanması halinde ise; sözleşmenin feshi, ücretin indirilmesi seçimlik hakları burada da talep edilebilir. Bunlara ek olarak istisna sözleşmesinde ana üreticiye, parçanın tamirini ve tazminat talep etme hakları da tanınmıştır (BK. m. 360).

---

[708] **Aral**, s. 115.

[709] Meselâ, "satılan araba, malzeme, işçilik ve imalat kusurlarına karşı 3 yıl süre ile garanti edilmiştir" ifadesinde durum böyledir.

[710] **Şahiniz**, s. 56.

[711] Alıcının ayıba karşı tekeffülden doğan seçimlik haklarının hukuki niteliği tartışmalıdır. Ancak, bizim de katıldığımız fikre göre, alıcının seçimlik hakları yenilik doğuran hak olmayıp, tarafların bu hususta anlaşmaları veya mahkemenin vereceği yenilik doğuran bir kararla gerçekleşir. Hâkime dönme yerine semenin indirilmesi (BK. m. 202/II), semenin indirilmesi yerine dönmeye (BK. m. 202/III) karar verme yetkisinin tanınması, ancak bu takdirde bir anlam kazanır (**Aral**, s. 130).

a) Sözleşmeyi feshetme hakkı

Borçlar Kanununda ayıba karşı seçimlik haklar sayılırken satım sözleşmesinde fesih (hakkından açıkca bahsedilmiştir (BK. m. 202/I). İstisna sözleşmesinde ise konu ile ilgili olarak BK. m. 360/I'de "… *iş sahibi o şeyi kabulden imtina edebilir*" denilmektedir. Doktrinde satım ve istisna sözleşmeleri ani edimli sözleşmeler olarak kabul edildiği için, bu kavramlar dönme olarak anlaşılmaktadır[712].

Sözleşmeden dönme hakkının kullanılabilmesi için, ayıba karşı tekeffülün genel şartları ile birlikte, BK. m. 360/I' göre eserin, iş sahibinin kullanamayacağı veya onun hakkaniyete göre kabul etmesinin beklenemeyeceği derecede önemli ayıplı olması şartı aranmaktadır[713].

İnceleme konumuz olan tam zamanında tedarik sözleşmesi ise, satım ve istisna sözleşmelerinden farklı olarak, sürekli borç ilişkisi doğuran bir sözleşme olduğu için burada artık dönmeden değil, fesihten bahsedilebilir.

Fesih, sözleşmenin sona ermesi başlığı altında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

b) Semenin/ücretin indirilmesini talep hakkı

Tedarikçi tarafından teslim edilen parçanın ayıplı olması halinde, ana üreticinin bir diğer hakkı semenin/ücretin indirilmesini talep (Minderung) hakkıdır (BK. m. 202, 360). Teslim edilen parçadaki ayıp sözleşmeyi feshetme hakkına imkân verecek derecede önemli olmadığı takdirde, ana üretici, parçanın değerindeki eksiklik oranında ücretin indirilmesini talep edebilir. Ücretten indirim yapılabilmesi

---

[712] **Eren**, İnşaat, s. 84; **Öz**, s. 90 vd; **Yavuz**, Ayıp, s. 166; **Uçar**, s. 172 vd.; **Ergezen**, s. 87 vd. Doktrinde Edis (**Edis**, s. 103 vd.) konuyu anlatırken fesih kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. Tandoğan ise satım sözleşmesinde ayıba karşı tekeffülü anlatırken fesih, istisna sözleşmesinde ayıba karşı tekeffülü anlatırken dönme kavramlarını kullanmıştır (**Tandoğan**, C. I/1, s. 190 vd.; C. II, s. 177 vd.)

[713] **Uçar**, s. 177.

için, ayıp sebebiyle eserin değerinde bir eksiklik meydana gelmiş olmalıdır. Eserdeki değer eksikliği, ayıplı olarak teslim edilen eser ile ayıpsız eser arasındaki farktır[714].

Tam zamanında tedarik sözleşmesi ile kurulan üretim sisteminin devam edebilmesi için, önemli olan ayıpsız ürünlerin teslim edilmesidir. Fakat ayıplı bir ürün teslim edildiğinde de semenin/ücretin indirilmesi, üretim sistemi sebebiyle ana üreticiye bir fayda sağlamaz[715]. Çünkü ana üretici ayıplı olan bu parçayı nihai ürüne takacaktır. Ayıplı parçanın nihai ürüne takılması, bu ürünün de ayıplı olması sonucunu doğurur. Bu durumda ana üretici de üçüncü kişilere karşı sorumlu olmakla karşı karşıya kalabilir. Bu yüzden semenin/ücretin indirilmesi ana üretici için kullanılabilir bir seçimlik hak değildir.

c) Ayıplı eşyanın değiştirilmesini talep hakkı

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde misli bir parçanın satımı hükümlerini içeren bir durum sözkonusu ise, BK m. 203 hükmü gereğince ana üretici satılanın ayıpsız bir benzeri ile değiştirilmesini (Nachlieferung) de talep edebilir[716]. Bu maddenin uygulanması açısından ölçü, satılanın alış veriş hayatındaki telâkkilere göre misli mal sayılması değil, tarafların anlaşmasına göre parça satımının söz konusu olmamasıdır[717]. Satılanın alıcının kusuruyla ortadan kalkması, onun tarafından başkasına satılması veya şeklinin değiştirilmesi hallerinde, alıcı, ancak semenin indirilmesini isteyebilir[718].

Borçlar Kanununun 203'üncü maddesinin ikinci fıkrası, yerinde satımlarda, satıcıya, derhal satılanın ayıpsız bir benzerini teslim etmek ve alıcının uğradığı zararı

---

[714] **Nagel**, s. 322; **Steckler**, s. 74; **Gauch**, Werkvertrag, s. 443 vd.; **Meub**, Michael H.: Borçlar Hukuku Reformu: Yeni İstisna Sözleşmesi Hukuku, (Çev. Mehmet Demir), BATİDER, Y. 2002, C. XXI, S. 4, s. 36; **Edis**, s. 122 vd.; **Yavuz**, Ayıp, s. 179 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 195 vd. ve C. II, s. 186 vd.; **Eren**, İnşaat, s. 85; **Aral**, s. 141 vd. ve 359; **Öz**, s. 95 vd.; **Uçar**, s. 185 vd.
[715] **Bernhard** – **Eckel**, s. 151.
[716] **Steckler**, s. 74 vd.; **Edis**, s. 127; **Yavuz**, Ayıp, s. 190 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 198 vd.
[717] **Aral**, s. 144 vd.
[718] **Aral**, s. 146.

tamamen tazmin etmek suretiyle alıcının açacağı davadan kurtulmak yetkisi vermektedir[719].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ayıplı parçanın ayıpsızı ile değiştirilmesi, tam zamanında üretim sistemindeki işleyiş tarzı sebebiyle kullanışlı olmayabilir. Bu sistemde her şey tam zamanında yapıldığı için ayıpsız parçanın tekrar getirilmesi zaman alabilir. Bu da üretim bandının durmasına sebep olabilir[720]. Ancak bu sistemin uygulamasında acil durum programları geliştirilmiştir. Mesela, ayıplı parça yerine ayıpsızını tedarikçiden mümkün olduğunca hızlı bir şekilde tedarik etmek amacıyla helikopter kullanılması bu tür programlardan biridir[721].

d) Parçanın tamirini (düzeltilmesini) talep hakkı

Teslim edilen parçadaki ayıbın sözleşmeden dönmeyi haklı gösterecek derecede önemli olmaması halinde, ana üretici, ücretin indirilmesi talebi yanında, parçanın tamirini isteme (Nachbesserung) hakkını da elde eder. Tamir isteme hakkı yalnız iş sahibine, tam zamanında tedarik sözleşmesinde ana üreticiye tanınmıştır. Ana üreticinin parçanın tamirini talep hakkını kullanabilmesi için, parçanın tamirinin objektif olarak mümkün olması ve tamirinin aşırı masrafları gerektirmemesi gerekir (BK. m. 360/II)[722].

Tedarikçinin tamiri kabul etmemesi veya ayıbı giderebilecek durumda olmaması halinde, ana üretici, tamiri üçüncü bir şahsa yaptırabilir ve bunun masraflarını tedarikçiden talep edebilir. Bunun için tedarikçinin temerrüde düşmüş

---

[719] "Mesafe satımlarında satıcıya bu hak verilmemiştir. Bu ayırımın yapılmasının sebebi, çeşit satımının niteliği ile ilgili olmayıp, tamamen teknik düşüncelerden kaynaklanmaktadır. Ancak günümüzde çabuk ve güvenli taşıma araçlarının bulunması göz önünde bulundurularak, değiştirmenin önemli külfet getirmediği ve sürenin fazla aşılmasına yol açmayacağı hallerde, mesafe satımlarında da satıcıya değiştirme hakkı tanımak gerekir." **Aral**, s. 146.

[720] **Bernhard – Eckel**, s. 151.

[721] **Bernhard – Eckel**, s. 151, dpn. 151.

[722] **Nagel**, s. 323; **Steckler**, s. 78; **Gauch**, Werkvertrag, s. 470 vd.; **Locher**, s. 9; **Öz**, s. 97 vd.; **Şenocak**, Zarife: Eser Sözleşmesinde Ayıbın Giderilmesini İsteme Hakkı, Ankara 2002, s. 36 vd.; **Uçar**, s. 191 vd. İstisna sözleşmesinde müteahhit eserle ilgili nitelik vaadinde bulunmuşsa, iş sahibi masrafın büyüklüğüne bakmaksızın eserin tamirini isteyebilir. Bkz. **Eren**, İnşaat, s. 85.

olması gerekir. İşin başkasına yaptırılması için kural olarak hâkimden izin alınması gerekir (BK. m. 97/I)[723].

Borçlar Kanunu, alıcıya, satım sözleşmesinde ayıbın tamir yoluyla giderilmesini isteme hakkı veren bir hüküm içermemektedir. Doktrinde, taraflar arasında aksine bir anlaşma olmadıkça tamir isteme hakkının istenemeyeceğini kabul eden yazarlar olduğu gibi, tamir hakkının MK. 2 den çıkartılabileceği görüşünü savunanlar da vardır. Yine, istisna sözleşmesi ile ilgili olan BK. m. 360/II hükmünün satım sözleşmesinde de kıyas yoluyla uygulanabileceği ve böylece tamir hakkının istenebileceğini ileri süren yazarlar da vardır[724].

e) Tazminat talep etme hakkı

İstisna sözleşmesini düzenleyen hükümlerde ayıplı parça teslimi halinde iş sahibine, dönme, ücretin indirilmesi veya tamir isteme haklarının yanında, müteahhidin kusuru varsa, satım sözleşmesinde olmayan, tazminat talep etme hakkı da tanınmaktadır. Bu maddede öngörülen tazminat talep etme hakkı, diğer seçimlik hakların yerine kullanılacak bir hak değildir; bu üç seçimlik hakka ek olarak ve onlarla birlikte kullanılabilen bir hukukî imkândır[725]. Tedarikçiden talep edileceği belirtilen tazminat, ayıbı takip eden zararların karşılığıdır. Ayıbı takip eden zarar, iş sahibinin, ayıbın sonraki sonucu olarak ortaya çıkan ve ayıplı eserdeki değer eksikliği dışında kalan her türlü zarardır[726]. Başka bir deyişle, iş sahibinin ayıplı eseri kullanması sebebiyle uğradığı maddî, şahsî veya kazanç kayıpları ayıp sonucu uğranılan zararları oluşturur[727]. Müteahhidin ayıbı takip eden zararlardan sorumlu

[723] **Nagel**, s. 323; **Locher**, s. 10.

[724] **Steckler**, s. 78; **Locher**, s. 8; **Yavuz**, Ayıp, s. 192 vd.; **Aral**, s. 129; **Uçar**, s. 51. Satım sözleşmesinde ayıplı malın tamir edilmesiyle ilgili geniş bilgi için bkz. **Arbek**, Ömer: Satım Konusu Ayıplı Malın Tamir Edilmesi, Ankara 2005, s. 64 vd.

[725] **Gauch**, Werkvertrag, s. 494 vd.; **Tandoğan**, C. II, s. 204; **Aral**, s. 362; **Uçar**, s. 209 vd.

[726] **Tandoğan**, C. II, s. 204; **Aral**, s. 363; **Uçar**, s. 211 vd.

[727] **Uçar**, s. 212. Yanlış olarak değiştirilen motor yağının motorun arızalanmasına sebep olması, gönderilen makinenin ayıplı ürünler üretilmesine sebep olması yüzünden işletmenin işinin durması, iş sahibine ait diğer malzemelerin zarar görmesi, müşteri kaybedilmesi gibi durumlarda uğranılan zararlar, ayıp sonucu uğranılan zararlara misal olarak gösterilebilir. Burada özellikle dikkat edilmesi gereken durum, zararın eserde değil, tam aksine iş sahibinin diğer mal ve şahıs varlığı değerleri

tutulması için kusurlu olması gerekir[728]. BK. m. 360, satım sözleşmesinden (BK. m. 205/II ve III) farklı olarak, bu hususta doğrudan doğruya zarar dolaylı zarar ayırımı yapmamıştır[729]. Ancak, ayıbı takip eden zararların müteahhidin yardımcılarının davranışından ileri gelmesi halinde, BK. m. 100 uyarınca kusursuz sorumluluk sözkonusu olur[730].

Tazminat talebi ancak tedarikçinin parça ürünlerin ayıplı olmasından sorumlu olması halinde söz konusu olur. Ayıplı mal bakımından kusurlu olan tedarikçi sözleşmenin müspet olarak ihlâl edilmesinden doğan takip eden zararlardan sorumlu olabilir. Üreticinin tedarikçiyi sürekli olarak kontrol ettiği, aynı zamanda da üreticinin kendisi tarafından denetlenen ve belgelenen kapsamlı kalite güvence tedbirleri almaya sevk ettiği düşünüldüğünde, tedarikçinin kusurunun kanıtlanması somut olayda çok zor olabilir. Üretici tedarikçinin kusuru söz konusu olmazsa ve kusurun kimden kaynaklandığı kanıtlanamıyorsa ayıplı maldan doğan takip eden zararları kendisi karşılamak zorunda kalır. Bu yüzden üretici ayıplı parçaların yol açtığı zararlar için kusurdan bağımsız bir sorumluluğu oluşturmak ister. Üretici bu sorumluluğa kusurdan bağımsız garanti anlaşmaları yaparak veya ürünün tüm özelliklerini güvence altına alarak ulaşmayı amaçlar[731].

üzerinde ortaya çıkmasıdır. Bu nedenle BK. m. 360 hükmü gereğince iş sahibi tarafından tazmini talep edilebilecek zararlar yukarıda anlatılan türden zararlardır. **Uçar**, s. 212.

[728] **Uçar**, s. 217.

[729] **Uçar**, s. 48. Doğrudan doğruya zarar – dolaylı zarar ayırımı hakkında geniş bilgi için bkz. **Yıldırım**, M. Fadıl/**Başpınar**, Veysel: Doktrin ve Uygulama Açısından Türk – İsviçre Hukukunda Doğrudan Doğruya ve Dolaylı Zarar Ayrımı, Prof. Dr. Bilge Öztan'a Armağan, Ankara 2008, s. 1093 – 1125. Bu ayırımın kaldırılmasının gerektiği hakkında geniş bilgi için bkz. **Kırca**, Çiğdem: Kaldırılması Gereken Bir Ayırım: Satım Sözleşmesinde Satılanın Zaptı ve Satılan Malın Ayıplı Olması Sebebiyle İstenebilecek Tazminat Açısından Yapılan Doğrudan Zarar – Dolaylı Zarar Ayırımı, Prof. Dr. Ali Naim İnan'a Armağan, Ankara 2009, s. 433 – 458.

[730] **Gauch**, Werkvertrag, s. 504 vd.; **Locher**, s. 9; **Aral**, s. 363.

[731] **Bernhard** – **Eckel**, s. 151.

4) Zamanaşımı

Satım ve istisna[732] sözleşmelerinde ayıba karşı tekeffülden doğan her türlü dava parçanın tesliminden itibaren bir sene geçince zamanaşımına uğrar (BK. m. 207/I ve 363/I). Bu süre ticarî satımlarda teslimden itibaren altı ay olarak belirlenmiştir (TTK. m. 25/b. 4). Bu bir yıl ve altı aylık süreler, gizli ayıplar için de teslimden itibaren işlemeye başlar[733]. Ancak taraflar yapacakları anlaşma ile bu süreleri uzatıp, kısaltabilirler. Fakat uzatılan süre her durumda genel zamanaşımı süresi olan on yılı geçmemelidir[734]. Zamanaşımının kesilmesi ve durmasına ilişkin genel hükümler (BK. m. 132 – 137) burada da uygulanır[735]. Ard arda teslimli satımlarda, zamanaşımı süresi, her münferit teslim tarihinden itibaren ayrı ayrı işlemeye başlar[736].

Ayıba karşı tekeffülden alıcı lehine doğan haklar, zamanaşımı süresinin dolmasıyla eksik borç haline gelir. Bu durumda, BK. m. 207/II, alıcıya, satılanın tesliminden itibaren bir yıl geçmeden ihbar ettiği ayıplardan doğan haklarını def'i yoluyla ileri sürme imkânı tanımaktadır[737].

Satıcı, hile ile ayıbı gizlediği takdirde, bir yıllık zamanaşımı süresinden yararlanamaz (BK. m. 207/III); bu halde, BK. m. 125'te öngörülen on yıllık genel zamanaşımı süresi uygulanır. Zira ayıba karşı tekeffülden doğan alacaklar akdi niteliktedir[738].

---

[732] BK. m. 363/I'e göre, "*Yapılan şeyin kusurlu olmasından dolayı iş sahibinin haiz olduğu haklar, alıcının haklarının tabi olduğu müruru zaman hükmüne tabidir*".
[733] **Locher**, s. 11; **Tandoğan**, C. I/1, s. 200.
[734] **Steckler**, s. 99; **Edis**, s. 131; **Tandoğan**, C. I/1, s. 201.
[735] **Locher**, s. 11 vd.; **Tandoğan**, C. I/1, s. 201.
[736] **Edis**, s. 131; **Aral**, s. 148.
[737] **Aral**, s. 150.
[738] **Edis**, s. 132; **Aral**, s. 150 – 151.

§ 13. ANA ÜRETİCİNİN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme olduğundan, tedarikçinin hakları, ana üreticinin borçlarını teşkil eder. Bu sebeple, tedarikçinin parça tedarik borcu, parça teslim borcu ve ayıba karşı tekeffül borcuna karşılık, ana üreticinin de tedarik edilecek parça için talepte bulunma ve tedarikçiye ücret ödeme borçları vardır. Aşağıda üreticinin borçları sırasıyla ele alınmıştır.

I. Talepte Bulunma Borcu

Ana üreticinin aslî edim borcundan ilki, tedarikçiye tedarik edilecek parçalarla ilgili talepte bulunmasıdır[739]. Çerçeve sözleşmenin içi üreticinin somut teslimat talepleri sonucunda gerçekleştirilen münferit işlemler (Ausführungsgeschäfte) ile doldurulur[740]. Ana üreticinin tedarikçiden talepte bulunması, çerçeve sözleşme içinde münferit sözleşmelerin kurulabilmesi için gerekli olan icabı oluşturur[741]. Bu talep olmadan münferit sözleşmeler kurulmuş olmaz. Çünkü tam zamanında tedarik çerçeve sözleşme, kurulacak sözleşme ile ilgili genel olarak kuralları düzenlerken, ana üreticinin göndereceği bu talepler münferit sözleşmenin icabı olarak tedarik edilecek parçanın özelliklerini, miktarını ve niteliklerini belirten bir sözleşme iradesidir[742].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin edim yükümlülüklerinin içeriğinin baştan tam olarak belirli olmaması veya belirlenebilir olmaması hususu bir problem olarak ortaya çıkar. Burada ana üreticiye edim konusu ve ifa şekilleri bakımından geniş ölçüde ifayı belirleme hakları tanınır. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin kendisi doğrudan doğruya teslim ve ödeme yükümlülüğü doğurmaz. Bu

---

[739] **Bremer**, s. 31; **Maischein**, s. 19. *"Bir "talebe göre satış"ta talep yükümlülüğü olağan olarak sadece yan edim yükümlülüğü oluştururken, tam zamanında üretim süreçleri bağlamındaki taleplerde ana edim yükümlülüğü sözkonusu olur."* **Steckler**, s. 45.

[740] **Bernhard – Eckel**, s. 56.

[741] **Bremer**, s. 24.

[742] Tedarikçi de talep edilen ürünleri kısa süre içerisinde üreterek ve alıcıya teslim ederek, teklifi zımnen kabul etiğini açıklar. Münferit sözleşme böylece tedarikçinin yapılan teklifi kabul ettiği yönde objektif olarak anlaşılabilen bir faaliyette bulunmasıyla kurulmuş olur (**Bernhard-Eckel**, s. 79; **Bremer**, s. 24).

yükümlülükler tarafların iradesi doğrultusunda ancak ürünün tesliminin talep edilmesi ile doğar[743].

Bir tam zamanında tedarik ilişkisinde düzenli olarak muhtemel yıllık gereksinim duyurulur. Ana üretici tedarikçiye nihai teslimat süresi yaklaştıkça giderek belirginleşen ihtiyacı konusunda bir fikir vermek zorundadır. Tedarikçilere kendi üretim plânlamasını mümkün kılmak için yıl, ay, hafta vb. ile ilgili alım hacmi öngörülerinin duyurulması amacıyla vadeler kararlaştırılır. Bu şekilde daha uzun süreli tahminlere periyodik olarak değer biçilir ve kararlaştırılmış kısa vadeli süreler için her defasında sabit sipariş verilir. Üretim ve teslimat için kararlaştırılmış süre veya vadeler kesin şartlar ile donatılabilirler. Bu sayede, artık bir veya iki sonraki talep süreleri için şartlar (özellikle üretim miktarları) değişmez. Tarihe uygun teslimatları garantilemek ve talep dalgalanmalarını dengede tutabilmek için tedarikçinin kararlaştırılmış stok ürünlerini depoda hazır bulundurması üzerine bir anlaşmanın da yapılması gerekir. Önceleri tahmini olarak bildirilen ve gittikçe belirginleşen talep edilecek miktarın tespit edilmesi, tedarikçinin asgari ölçülerde güvenli bir plânlama yapmasını garanti altına almak için gereklidir[744]. Öngörülen ile gerçek miktar arasında hangi değişimler olabileceği müzakere yoluyla karara bağlanır[745]. Ana üretici bir asıl edim yükümlülüğü olan talepte bulunma yükümlülüğünü yerine getirmezse alacaklının temerrüdü[746] sözkonusu olur[747].

Çerçeve sözleşmede düzenlenmemesi halinde tedarikçinin ana üreticiye karşı belirli bir adet münferit sözleşme yapmayı talep etme hakkı yoktur. Ancak ana üreticinin de, tam zamanında tedarik çerçeve sözleşmedeki anlaşmada bir hüküm

---

[743] **Martinek**, Bd. III, s. 301; **Bernhard-Eckel**, s. 74 – 75.
[744] "*Tedarikçiler genelde talep edilen malları üreticinin öngördüğü kesin plana göre üretirler, ancak üretici planlarını tedarikçinin planlarına göre belirler.*" **Martinek**, Bd. III, s. 290.
[745] **Zirkel**, s. 345; **Steckler**, s. 19; **Bernhard-Eckel**, s. 57.
[746] Alacaklının temerrüdü konusunda geniş bilgi için bkz. **Eren**, s. 968 vd.; **Kılıçoğlu**, s. 500 vd.; **Oğuzman/Öz**, s. 280 vd.
[747] **Steckler**, s. 47.

bulunmasa dahi münferit sözleşme yapılması borcuna sadık kalma yükümlülüğü vardır[748].

II. Ücret Ödeme Borcu

Ücret, tedarik edilen parça karşılığında ana üreticinin tedarikçiye ödemekle yükümlü olduğu karşılığı oluşturur. Ücret ödeme borcu tam zamanında tedarik sözleşmesinin aslî unsurlarından birisidir[749].

İş sahibinin aslî edim yükümünü ve istisna sözleşmesinin zorunlu unsurunu teşkil eden ücret ödeme borcu, genellikle taraflarca istisna sözleşmesinde tespit edilir. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin ise uzun süreli bir sözleşme olarak düzenlenmesi, ana üreticinin talep edeceği ihtiyaç miktarının önceden tam olarak belirlenememesi ve münferit teslim talepleriyle bu ihtiyacın somutlaştırılması gerektiğinden, çoğu kez sözleşme yapılırken ürünlerin kapsamı, özellikleri, teslim tarihi ve ücreti önceden kesin olarak kararlaştırılmaz[750]. Aksine bu sözleşme sürekli bir değişime tâbidir[751]. Bununla birlikte taraflar ürün için sözleşmede bir ücret de belirleyebilirler[752]. Uzun süreli bir sözleşme olan tam zamanında tedarik sözleşmesinde ücret belirlenirken dürüstlük ilkesine uygun davranılmalıdır[753].

---

[748] **Bernhard** – **Eckel**, s. 79; **Bremer**, s. 24.
[749] **Steckler**, s. 60; **Bernhard** – **Eckel**, s. 94; **Martinek**, Bd. III, s. 309 vd.
[750] **Bernhard** – **Eckel**, s. 74; **Bremer**, s. 22.
[751] **Steckler**, s. 60; **Bernhard** – **Eckel**, s. 64.
[752] "S*özleşme ürünleri için yukarıdaki çerçeve siparişinde adı geçen alım fiyatları tüm işlem zamanı için sabit fiyatlardır. Eğer taraflar için sözleşme ürünlerinde öngörülmeyen önemli piyasa fiyat kaymaları veya üretim masraf değişiklikleri meydana gelirse, aşağıdaki şartlar geçerlidir:*
Sözleşme ile fiyatın tespit edilmesinden sonra Üretici AŞ, sözleşme ürünlerinin piyasa fiyatlarında aşağıya doğru inişte önemli bir değişiklik kanıtlar veya tedarikçi, sözleşme ürünleri için kendi masraflarında önemli bir değişikliğin yukarıya doğru tırmandığını kanıtlarsa, sözleşme tarafları sözleşme ürünleri alım fiyatları için bir tarafın yazılı talebi üzerine gecikmeden yeniden müzakere etme yükümlülüğü altına girerler. Eğer değişiklikler en az % 5 artar veya eksilirse önemlidir. Yazılı talepten sonra iki ay içerisinde alım fiyatları değişikliği için fiyat anlaşması meydana gelmezse, çerçeve sözleşmesi taraflarca üç aylık bir süre belirlenerek feshedilebilir. Bu zamana kadar önceden kararlaştırılmış fiyatlar geçerliliğini sürdürür." **Steckler**, s. 60.
[753] **Bremer**, s. 49.

Tedarikçiyi düşük ücretler karşılığında çalışmak zorunda bırakan sözleşmeler genel işlem şartları bakımından denetlenmelidir[754].

Satım sözleşmesinde ücretin ödenmesi ile ilgili olarak aksine bir âdet veya anlaşma yoksa satıcı ile alıcı borçları aynı zamanda ifa etmekle yükümlüdürler (BK. m. 182/II). İstisna sözleşmesinde ise ücret, işin teslimi zamanında ödenir (BK. m. 364/I)[755]. Yine istisna sözleşmesinde, yapılan şey parça parça teslim edildikçe bedelinin ifa edileceği sözleşmede kararlaştırılmışsa, her kısmın ücreti o kısmın teslim edildiği zamanda ödenmesi gerekir (BK. m. 364/II).

BK. m. 182/III, satım sözleşmesinin kurulabilmesi için semenin belirlenebilir olmasını yeterli görmektedir. Bir edimin belirlenebilir olması (Bestimmbarkeit), edimin sözleşmenin kurulmasından sonra, yeni bir anlaşmaya gerek olmadan somut bir içerik kazanma imkânını ifade eder. Böylece taraflar, sözleşmenin kurulması sırasında edimin sonradan (ifa anında) belirlenmesini sağlayan kıstasları belirleyebilirler[756]. İstisna sözleşmesinde de BK. m. 366 hükmü gereğince ücretin sözleşme ile kararlaştırılması zorunlu olmayıp, daha sonra da belirlenebilir. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ise yukarıda ifade edildiği gibi, ücretin baştan kararlaştırılması zorunlu değildir. Bu halde, BK. m. 366 hükmü kıyasen uygulanarak, ücret işin değerine ve müteahhidin yaptığı masraflara göre belirlenebilir[757]. Buna göre ücretin belirlenmesinde öncelikle "*işin değerine (yapılan şeyin kıymetine)*" bakılmalıdır. İşin değeri hesap yoluyla bulunan bir değerdir. Müteahhidin yaptığı iş karşılığı elde edecek olduğu kârı ve o işe düşen genel giderler payını ifade eder[758]. Eserin teslim alınması anındaki rayiçlerin dikkate alınması lazımdır. Burada ücret

---

[754] **Steckler**, s. 59.

[755] Steckler Japonya'da ücret ödemesinin teslimatta hemen gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Bkz. **Steckler**, s. 5.

[756] **Aral**, s. 60; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 48. Bu kıstaslar, genellikle borsa kurları veya carî fiyatlara yollamada bulunmak suretiyle objektif bir nitelikte olabileceği gibi, taraflardan birinin irade beyanına veya üçüncü bir şahsa bırakılması şeklinde de olabilir (**Aral**, s. 60).

[757] **Aral**, s. 368; **Baygın**, s. 48; **Gürpınar**, Damla: Eser Sözleşmesinde Ücretin Artırılması ve Eksiltilmesi, İzmir 2006, s. 72.

[758] Bu konuda meslekî kuruluşların asgarî ücret tarifeleri, meslekî teamüller, resmî birim fiyat listeleri göz önünde tutulmalıdır. Bununla birlikte gerektiğinde bir bilirkişiye başvurulmalıdır (**Yavuz/Özen/Acar**, s. 536).

tespitinde kullanılan işin değeri kıstasına, müteahhidin bu işle elde edeceği mûtad (alışılmış, normal) kârı da eklemek gerekir. Bunlarla birlikte BK. m. 366 anlamında "*müteahhidin masrafı*", fiilen yapılan harcamalar tutarını ifade eder ve sözleşmede kararlaştırılan eserin meydana getirilmesi için müteahhidin kendisinin sağladığı malzeme için giriştiği harcamaları, başvurduğu yardımcı kişilere ve alt müteahhitlere fiilen ödediği ücretleri ve işte kullandığı araç ve gereçler için yaptığı giderleri kapsamına alır. Giderlerin fiilen yapıldıkları zamandaki tutarı göz önünde tutulur[759].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde tedarikçideki bilinen rasyonelleştirme potansiyeli sonuna kadar kullanılır. Ana üretici bu süreci sürekli denetleme hakkına sahiptir ve gerektiğinde destek sağlayarak bu sürece müdahale edebilir. Bu yolla kazanılan maliyet avantajları ana üreticiye yansıtılmalıdır. Bazen ücrette yıllık bazda bir indirim yapılması konusunda en baştan anlaşmaya varılır veya üretici durum değerlendirmesine göre fiyatları tek taraflı olarak değiştirme imkânını elde eder. Buna ek olarak yılsonunda müzakere yapmak konusunda anlaşma yapılabilir. Bu müzakerelerde gelecek yıl için fiyatlar ve tam zamanında yapılacak teslimin diğer şartları tespit edilir. Bazen de fiyatlar tahmin edilen miktarlar üzerinden üç aylık olarak tespit edilir. Taraflar fiyatların uyarlanması konusunda anlaşamazlarsa, taraflardan biri sözleşmeyi belli bir süre içinde feshedebilir. Taraflar tam zamanında tedarik çerçeve sözleşmede yükün dağılımını sigorta masraflarını ve riskin tedarikçiden alıcıya ne zaman geçeceğini belirlerler[760].

§ 14. TAM ZAMANINDA TEDARİK SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, uzun süreli ve sürekli borç ilişkisi doğuran sözleşmelerdendir[761]. Bu tür sözleşmeler, taraflar arasında karşılıklı güvene dayanan sıkı bir işbirliğini gerektirmektedir. Anılan bu özellik, sözleşmenin sona

[759] **Tandoğan**, C. II, s. 298 vd.; **Yavuz/Özen/Acar**, s. 536; **Baygın**, s. 48 vd.; **Gürpınar**, s. 75 vd.
[760] **Bernhard – Eckel**, s. 58 – 59.
[761] **Bernhard – Eckel**, s. 60.

ermesi konusunda da kendisini gösterir. Bu sebeple sözkonusu sözleşme, ani edimli sözleşmelerden farklı olarak, sözleşmeden doğan borçların zamanında ve gereği gibi ifa edilmesiyle sona ermez. Buna karşılık, süresinin sona ermesi veya fesih yahut tarafların anlaşması sebepleriyle sözleşme sona erer. Birinci durumda sürekli borç ilişkisi kendiliğinden sona ermektedir. İkinci durumda ise sürekli borç ilişkisinin sona ermesine, dolaylı olarak bazı sebepler vesile olmaktadır. Bu sebepler ortaya çıkınca sürekli borç ilişkisi, sürenin sona ermesinden farklı olarak kendiliğinden sona ermez. Sürekli borç ilişkisinin sona erdirilmesi, ortaya çıkan bu sebebe dayanan tarafın irade beyanına bırakılmaktadır. Sözleşmenin sona ermesi bir tarafın irade beyanı ile olmaktadır. Ancak bu irade beyanı ile hukukî sonucun geçerlik kazanması, irade beyanına sebep olan olayın bu irade beyanını haklı göstermesine bağlıdır. Bu durumda dolayısıyla sona erme sözkonusudur[762]. Sürekli borç ilişkisinde dolayısıyla sona erme sebepleri, bu sebeplere dayanan tarafa, sözleşmeyi zamanından önce sona erdirme imkânı vermektedir[763].

Teslim ilişkisinde sözleşme kurulurken dikkate alınmayan bir anlaşmazlık çıkarsa, ürünün tam zamanında teslim edilmesini anlaşmazlık giderilinceye kadar askıya almak, karşılıklı bağımlılıktan dolayı mümkün değildir. Sözleşme taraflarından birisinin veya her ikisinin karşılamak zorunda olduğu, öngörülemeyen maliyetler ortaya çıkabilir. Bu sebeple sözleşmelere çoğunlukla bilgi verme yükümlülüğü, sürekli temas halinde bulunma ve üçüncü kişilerin tavsiye niteliğindeki veya bağlayıcı olan kararlarının dikkate alınması (meselâ bağımsız denetim kuruluşları) gibi anlaşmazlıkları önleyici veya frenleyici şartlar konur. Sözleşmelerde bunun dışında yeniden müzakere etme şartları, sözleşmenin kendiliğinden olarak uyarlanması veya taraflardan sadece birinin vereceği karara uyma gibi başka mekanizmalar da bulunur. Taraflar sözleşmenin yürütülmesi için kullanılan bu araçlar vasıtasıyla sorun çıkması ve fikir ayrılığı oluşması halinde kısa

[762] **Gauch**, s. 26 vd.; **Seliçi**, s. 103.
[763] **Gauch**, s. 26 vd.; **Seliçi**, s. 103.

sürede anlaşmazlığı ortadan kaldırabilirler veya ihtilâflı konuda bir karara varabilirler[764].

Sürekli borç ilişkisinin kendiliğinden sona ermesiyle ilgili olarak, "*ölüm*", "*fiil ehliyetinin sınırlandırılması veya kaybı*", "*ödeme yeteneğinin kaybı*" ve "*imkansızlık*"da sayılmaktadır. Ancak çalışma konusunu doğrudan ilgilendirmeyen bu sona erme halleri burada incelenmeyecektir[765].

Tam zamanında tedarik sözleşmesi yukarıda da belirtildiği üzere belirli sebeplerle sona erebilir. Bunlar; sürenin sona ermesi, olağan ve olağanüstü fesih ile tarafların anlaşmasıdır. Aşağıda bu sebepler sırasıyla ele alınmış ve ayrıntılı olarak incelenmiştir.

I. Sözleşme Süresinin Sona Ermesi

Belirli bir süre için yapılan sözleşmelerde, sözleşme ile kararlaştırılan sürenin dolması ile, bir bildirimde bulunulmaksızın, sözleşme kendiliğinden sona erer. Tam zamanında tedarik sözleşmeleri genellikle bir yıl için kurulurlar[766]. Bazen bu süre daha uzun olabilir. Doktrinde azami sürenin ne kadar olacağı konusunda bir fikir birliği yoktur. Konuyla ilgili olarak Martinek ve Nagel[767], azamî sürenin beş yıl olabileceği görüşünü savunurken, Bernhard-Eckel[768] "*Martinek tarafından tespit edilen azamî 5 yıllık süre yerinde bir tespit değildir. Bu süreden daha uzun olarak akdedilen sözleşmeler mevcuttur. Örneğin Opel ile Lear Seating arasında akdedilen sözleşmenin süresi 8 yıldır*" demektedir[769].

Sözleşme süresi tam zamanındaki tedarik sözleşmesindeki sürekli edimlerin yerine getirilmesi için gerekli olan ve taraflarca kararlaştırılan sürelerdir. Tam

---

[764] **Bernhard-Eckel**, s. 61.
[765] Sözkonusu sebeplerle ilgili geniş bilgi için bkz. **Gauch**, s. 63 vd.; **Seliçi**, s. 81 vd.
[766] **Martinek**, Bd. III, s. 296; **Gebhardt**, s.28. Nagel bu süreyi iki yıl olarak belirtmektedir. Bkz. **Nagel**, s. 326.
[767] **Martinek**, Bd. III, s. 296; **Nagel**, s. 326.
[768] **Bernhard**-**Eckel**, s. 60, dpn. 177.
[769] Bununla birlikte tam zamanında tedarik sözleşmeleri otomobil sanayisinde özellikle bir sonraki model opsiyonlu olmak üzere bir modelin toplam ömrüne karşılık gelen bir süre için (günümüzde yaklaşık olarak 5 – 6 yıl) kurulur (**Nagel**, s. 326; **Bernhard – Eckel**, s. 61, dpn. 178).

zamanında tedarik sözleşmesi bu sürenin sonunda kendiliğinden sona ermekle birlikte, geçerlilik süresinin sözleşmenin sona ermesinden sonra uzatılma imkânı da bulunmaktadır. Bu sebeple, taraflardan birisinin, sözleşme ile kararlaştırılan sürenin sona ermesinden önce sözleşme ile bağlı olmak istemediğine dair bir irade açıklamasında bulunmaması gerekir[770]. Tarafarca bu sürenin suskunlukla geçirilmesi halinde, sözleşme süresinin yenilenmiş sayılacağı kabul edilmektedir[771].

Türk hukukunda susma ile taraflar arasında, kararlaştırılan hukukî ilişkiye devam etme hususunda iradelerinin varlığı karine olarak kabul edilmektedir[772].

Kanunla düzenlenen sürekli borç ilişkilerinden adî kira sözleşmesinde, sözleşmenin susma ile yenilenmesi halinde belirsiz bir süre için yenilenmiş sayılacağı açıkça düzenlenmiştir (BK. m. 263). Yine hizmet sözleşmesinde de, belirlenen sözleşme süresinin sonunda tarafların sessiz kalması halinde sözleşmenin yenilenmiş sayılacağı ancak yenilenen sözleşme süresinin en fazla bir yıl ile sınırlanacağı hüküm altına alınmıştır (BK. m. 339). BK. m. 287'de düzenlenen hâsılat kirasında da, yine susma ile yenilemenin birer yıllık sürelerle mümkün olacağı düzenlenmiştir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde yenilenme, sözleşme tarafların menfaat durumları göz önüne alındığında belirsiz bir süre için veya kararlaştırılan süreye uyularak fesih yapma imkânı saklı kalmak şartıyla, en çok uygulama alanı

---

[770] *"Buradaki irade açıklaması, sürekli borç ilişkisini sona erdiren bir beyan değildir. Sürekli edimin sona ermesi sürenin geçmesi dolayısıyla olmaktadır. Beyanla ifade edilen, sürenin geçmesine rağmen, ilişkiyi sürdürme davranışının yenileme anlamına gelmeyeceği ve sürenin bitmesi ile sürekli edimin kendiliğinden sona erme sonucunun geçerli olduğudur.*" **Seliçi**, s. 78.

[771] **Nagel**, s. 326; **Bernhard-Eckel**, s. 5.

[772] "*İfa süresinin bitmesi, sürekli borç ilişkisinin süreklilik niteliğine son vermekte, sürekli edim borcu ortadan kalkmaktadır. Ancak belirli bir süre sonra sona erme, sürekli borç ilişkisinin bünyesinden doğan "sürme eğilimine", dolayısıyla istikrar unsuruna ters düşmektedir. Kanun en önemli sürekli borç ilişkilerinde istikrar unsuruna, sözleşme ile ifa süresinin sonunun belirlenmesi karşısında bir ölçüde ağırlık tanımakta, süre ile kendiliğinden sona erme sonucunu "sükût ile tecdit" kurumu ile yumuşatmaktadır. Adî kira (BK. md. 263), ürün kirası (BK. md. 287), hizmet (BK. md. 338), adî ortaklık (BK. md 536/f.2, c.2) ilişkilerinde tarafların ifa süresi bitmesine rağmen susarak ilişkiyi fiilen sürdürme davranışlarına ilişkin yenilendiği hukuki sonucu bağlanmıştır.*" **Seliçi**, s. 75.

bulduğu otomobil sanayisinde, bir otomobil modelinin ömrüne[773] karşılık gelen belirli bir süre için geçerli olabileceği kabul edilmektedir[774].

Sözleşme süresi taraflar arasında sözleşme özgürlüğü çerçevesinde serbestçe kararlaştırıldığı için, bu sürenin dolması ile sözleşmenin sona ermesine taraflar hazırlıklıdır. Bundan dolayı, tam zamanında tedarik sözleşmesinin, sözleşme gereğince yapılan yatırımların amorti edilemeyecek kadar kısa bir süre için yapılmış olması halinde, tedarikçi bağımsız bir işletmeci olarak ekonomik riski üstlenmek zorundadır. Başkaları tarafından sebep olunsa da tüm işletme giderleri tedarikçinin risk alanı içindedir. Yatırımların amortismanına ilişkin genel bir talep ileri sürülmesi de mümkün değildir[775].

Tedarikçi, ana üreticinin sözleşmeyi uzatacağına güvenmiş, hatta bu konuda ana üretici tarafından tedarikçinin yapacağı yatırımlar desteklenerek teşvik edilmiş ise farklı bir durum geçerli olur. Başka bir ifade ile sözkonusu halde tedarikçinin korunmaya değer bir güveni vardır. Bu şartlar altında ana üreticinin sona erme konusunda ısrar etmesinin güven ilkesine aykırılık teşkil edeceği düşüncesiyle, yatırımlar amorti edilene kadar sözleşmeyi uzatmakla yükümlü olacağı kabul edilmektedir[776]. Bu durum TMK. m. 2'de yer alan dürüstlük kuralınında bir gereğidir. Aynı sonuca hakkaniyet ilkesinden hareket edilerek de varılabilir.

Sözleşmenin sona ermesiyle tedarik güvenliği tehlikeye düşen ana üretici için de benzer durum geçerlidir. Ana üretici bu durumda yeni bir tedarikçi aramak zorunda kalır. Bununla birlikte her iki tarafın birbirine karşı bilgi verme yükümlülüğü bulunmaktadır. Taraflar, sözleşmeyi devam ettirmeme iradesi ile ilgili olarak diğer tarafı bilgilendirmekle yükümlüdür. Tedarikçi, ana üreticiyi nihai

[773] Bu yıllarda bir otomobilin ömrü ortalama 5 – 6 yıl olduğu için tam zamanında tedarik sözleşmesi de ortalama olarak 5 – 6 yıllığına kurulmaktadır. **Bernhard-Eckel**, s. 5, dpn. 11.
[774] **Bernhard-Eckel**, s. 5.
[775] **Bernhard-Eckel**, s. 82 - 83.
[776] **Bernhard-Eckel**, s. 83; **von Sorge/Knopf**, s. 25.

ürünün üretimi için herhangi bir tehlike doğmayacak şekilde ve zamanında haberdar etmekle yükümlüdür.

II. Fesih

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, belirli bir süre kararlaştırılmamış veya belirli bir süre kararlaştırılmış, ancak sözleşme zımnen yenilenmişse belirsiz süreli bir sözleşmenin varlığından söz edilir. Belirsiz süreli bir sözleşmenin varlığı, sözleşmenin hiçbir zaman sona erdirilemeyeceği anlamına gelmez[777]. Bu durumda sözleşmedeki boşluk, sözleşme hükümlerine ilişkin tamamlayıcı yorumlarla giderilir[778]. Borçlar Kanunu, belirsiz süreli sözleşmeyi tamamlamak amacıyla olağan fesih[779] yolunu düzenlemiştir[780].

Fesih (Kündigung), sürekli bir sözleşme ilişkisini geleceğe etkili olarak[781] sona erdiren, bozucu yenilik doğuran[782] bir haktır[783]. Hüküm ve sonuçlarını muhatabın hâkimiyet alanına ulaştığı anda meydana getirir. Fesih hakkı hak sahibinin tek taraflı, varması gerekli bir irade beyanı ile kullanılır. Bu hak şarta bağlanılamayacağı gibi, kullanıldıktan sonra geri de alınamaz.[784]

---

[777] **Seliçi**, s. 104.

[778] **İşgüzar**, s. 144.

[779] Borçlar Kanunu'nda, olağan fesihle ilgili olarak "*feshin ihbarı*" kavramı kullanılmaktadır. Bu kavrama adi kira için BK. m. 262'de, ürün kirası için BK. m. 285'de, hizmet ilişkisi için BK. m. 340'de, adi ortaklık için BK. m. 535/f.1, b. 6 ve m. 536'da rastlanmaktadır. Hiç kuşkusuz bu ilişkilerde olağan fesih (kanunun tabiri ile feshin ihbarı) düzenlenmiştir. Fesih hakkının herhangi bir sebebe dayanması gerekmeksizin, sürekli borç ilişkisi feshedilebilir. Bkz. **Seliçi**, s. 133.

[780] **Seliçi**, s. 104. Sürekli borç ilişkisi doğuran sözleşmelerde, eski hale getirmeyi amaçlayan dönme hakkının kullanılamayacağı, ancak ileriye etkili feshin sözkonusu olabileceği kabul edilmektedir (Yarg. HGK, T. 06.10.1982, E. 1982/15 – 356, K. 1982/817) (www.kazanci.com.).

[781] Edimlerin ifasına başlanmış sürekli borç ilişkilerinde tarafların çıkarları, uygulama kolaylığı ve adalet duygusu ileriye etkili olarak sona ermenin kabulünü gerekli kılmaktadır. Çoğu kez, yerine getirilmiş olan edimlerin geri verilmesi imkânsızdır. Böyle bir imkân bulunsa bile edimlerin geri verilmesini istemek özellikle ekonomik bakımdan yetersiz kalmakta ve birçok hesap işlerini gerektirmektedir (**Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 965, dpn. 46. **Seliçi**, s. 210 vd.; **Serozan**, Dönme, s. 176 vd.; **Tunçomağ**, s. 1158). Ancak taraflar henüz edimlerini ifa etmemişlerse bu takdirde sözleşmeden geçmişe etkili olarak dönmek de mümkün olacaktır (**Seliçi**, s. 223).

[782] Yenilik doğuran haklar konusunda geniş bilgi için bkz. **Buz**, Vedat: Medeni Hukukta Yenilik Doğuran Haklar, Ankara 2005; **Demirbaş**, Harun: Yenilik Doğuran Haklar, İstanbul 2007.

[783] **Koller**, Bd. I, 460; **Seliçi**, s. 115; **Serozan**, Dönme, s. 121; **Eren**, s. 1211; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 965; **Tunçomağ**, s. 1158.

[784] **Eren**, s. 1211 – 1212.

Sürekli borç ilişkisi oluşturan tam zamanında tedarik sözleşmesinin de sona erme sebeplerinden birisi fesihtir. Sözleşmeden dönme, ancak sözleşme henüz ifa edilmeye başlanılmamışsa mümkündür[785]. Yine, karşı tarafın edimi bölünemiyorsa da dönme mümkündür[786].

Fesih, olağan fesih ve olağanüstü fesih olmak üzere ikiye ayrılır. Aşağıda olağan ve olağanüstü fesih ile bunların tam zamanında tedarik sözleşmesinde uygulanmaları incelenmiştir.

A. Olağan Fesih

Olağan fesih (Ordentliche Kündigung); sözleşme taraflarından her birinin süresi belirsiz sürekli bir borç ilişkisini, bir sebebe dayanmaya gerek olmaksızın, tek taraflı ve varması gerekli bir irade beyanı ile ileriye etkili olarak sona erdirmesidir[787]. Tarafların olağan fesih haklarını kullanmaları, dürüstlük kuralına (MK. m. 2) aykırı olmamalıdır. Yine tam zamanında tedarik sözleşmesi, taraflar arasında yoğun güvene dayalı ve sürekli borç ilişkisi kuran bir sözleşme olması sebebiyle, dürüstlük kuralı ve hakkın kötüye kullanılması[788] yasağı ile sınırlandırılmıştır[789].

Ana üreticiye henüz kendini amorti etmemiş olan yatırım harcamalarını tazmin yükümlülüğü doğurmadan, her an sözleşmeyi fesih hakkı tanıyan şartlar geçersizdir. Ana üreticinin tam zamanında tedarik sözleşmesinde, tedarikçisinin teşkilatını iyileştirmek için yatırım harcamalarını teşvik ettiği ve bunu müteakiben sözleşmeyi olağan olarak feshettiği hallerde de tedarikçinin korunması gerekir. Bu durum özellikle tedarikçinin sözleşmenin devamına güvenebileceği ve bu güvenin de korunmaya değer olduğu yatırımlar için geçerlidir. Ana üretici, burada tedarikçinin sözleşmenin devam ettirilmesi için kendisine duyduğu güveni boşa çıkarır.

---

[785] **Nagel**, s. 321; **Bremer**, s. 39.
[786] **Koller**, Bd. I, s. 460.
[787] **Kramer**, s. 35; **Seliçi**, s. 132; **Eren**, s. 1212.
[788] Dürüstlük kuralı ve hakkın kötüye kullanılması yasağı konusunda geniş bilgi için bkz. **Akyol**, Şener, Dürüstlük Kuralı ve Hakkın Kötüye Kullanılması Yasağı, 2. Baskı, İstanbul 2006; **Uyar**, Talih: Yargıtay kararlarında "dürüstlük (objektif iyiniyet)" kuralı (MK.2/I) ve "hakkın kötüye kullanılması yasağı" (MK.2/II), Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan, İzmir 2000, s. 439 – 466.
[789] Karş. **Martinek**, Bd. II, s. 133 – 134.

Yatırımların teşvik edilmesi ile sözleşmenin yatırımların kendini amorti etmeden önce sona erdirilmesi arasında ana üreticinin kural olarak haklı olmayan bir çelişkisi bulunur. Tedarikçi haklı olarak sözleşmenin devam ettirileceğine güvenirse, ana üretici karşılıklı güven yükümlülüğünden dolayı sözleşmeyi yatırımlar kendini amorti edene kadar sürdürmekle yükümlüdür. Sözleşmenin devam ettirilmesi yükümlülüğünün bulunması önceki ve sonraki davranış arasındaki çelişki yasağından (venire contra factum proprium)[790] da anlaşılabilir[791].

Ana üreticinin tedarik ilişkisini kesin olarak bitirmek istemesi halinde, kendisine fesih hakkı tanınmalıdır. Bu hak kendini henüz amorti etmemiş olan ve tedarikçi tarafından başka türlü değerlendirilemeyen harcamaların tazmin edilmesi halinde kullanılabilir[792].

Kural olarak Kanunla (BK. m. 19 – 20) korunan sözleşme özgürlüğünün (burada sözleşmeyi sona erdirme özgürlüğü) güven yükümlülüğünün artırılması yoluyla üreticinin aleyhine olacak şekilde çok geniş olarak sınırlandırılması düşünülemez. Ana üretici, tedarikçinin yaptığı yatırımların kendini amorti edinceye kadar sözleşmenin sürdürülmesi ile tazminat yükümlülüğü sonucunu doğuracak sözleşmenin feshi arasında bir seçim yapmak zorunda kalır. Ancak burada tedarikçinin sadece menfi zararı tazmin edilebilir[793].

Hukuk düzeni sözleşme özgürlüğünün sınırlandırılmasına, özellikle de sürekli borç ilişkilerinde sözleşmenin sona erdirilmesi özgürlüğünün sınırlandırılmasına icazet vermektedir. Bu sınırlandırmalar hukukî işlemlerde mağdur duruma düşenlerin korunması amacıyla düşünülmüştür[794].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde sözleşme süresi taraflarca kararlaştırılmadığı veya kararlaştırılmasına rağmen, sözleşme süresinin bitmesi ile

---

[790] Çelişki yasağı konusunda geniş bilgi için bkz. **Akyol**, Şener, Medeni Hukukta Çelişki Yasağı, İstanbul 2007.
[791] **Nagel**, s. 326; **Bernhard-Eckel**, s. 83; **von Sorge/Knopf**, s. 25 – 26.
[792] **Bernhard-Eckel**, s. 84.
[793] **Bernhard-Eckel**, s. 84; **von Sorge/Knopf**, s. 25 – 26.
[794] **Bernhard-Eckel**, s. 84.

yenilenmesi sebebiyle belirsiz süreli olması halinde fesih sürelerine uyularak sona erdirilmesi gerekir. Yapılan sözleşmede olağan fesih süresi kararlaştırılmışsa, feshedecek taraf bu süreye uymak zorundadır. Ancak sözleşmede fesih süresi kararlaştırılmamışsa bu takdirde hangi sürenin esas alınacağı tartışılmalıdır. Feshi ihbar süresi belirlenirken, taraflar arasındaki ilişkinin eskiliği, sözleşme ile üstlenilen yükümlülüklerin kapsamı, tedarikçi tarafından yapılan yatırımların büyüklüğü, tedarikçinin işlerini yeniden düzenleyebilmesi için gereksinme duyacağı süre gibi hususlar göz önünde tutulmalıdır[795].

Yukarıda tam zamanında tedarik sözleşmesi ile ilgili yapılan açıklamalar neticesinde, bu sözleşmede kurulan yoğun ilişkinin çözülebilmesi ve tarafların kendilerini yeni duruma uydurabilmeleri için uzun fesih sürelerine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Gerçekten de, tam zamanında tedarik sözleşmesinde tedarikçinin veya ana üreticinin yeni bir sözleşme tarafı bulması için uzun süreli bir hazırlık dönemine ihtiyacı vardır. Bu sözleşme ile tedarikçinin tam zamanında üretim sistemine sıkı bir şekilde entegre olması da yine uzun süreleri gerekli kılmaktadır. Bu şekilde fesih süresinin uzun olması tedarikçinin menfaatinedir. Bu sebeple sözkonusu sözleşmenin feshedilmesi ile ilgili olarak, BK. m. 536/I'de düzenlenen, adi ortaklık sözleşmesinin feshine ilişkin altı aylık fesih süresinin, burada da kıyasen uygulanması tarafların menfaatine uygun olur kanaatindeyiz. Yine Borçlar Kanunu'nun sözleşmenin uygun olmayan bir zamanda feshedilmesine izin vermeyen 536/II'inci maddesi de tam zamanında tedarik sözleşmesinde uygulama alanı bulabilir[796]. Aksi hal hakkın kötüye kullanılması teşkil edebilir.

B. Olağanüstü Fesih

Olağanüstü fesih (haklı/önemli sebeple fesih - Außerordentliche Kündigung), haklı sebeplerin varlığı halinde, belirli veya belirsiz süreli sürekli borç ilişkisinin

[795] **İşgüzar**, s. 152.
[796] **Nagel**, s. 326; **von Sorge/Knopf**, s. 27.

süresinden önce ileriye etkili olarak sona erdirilmesidir[797]. Olağanüstü fesih, fesih beyanının karşı tarafa ulaşmasıyla birlikte derhal sonuçlarını doğurur.

Sürekli bir borç ilişkisi oluşturan tam zamanında tedarik sözleşmesi, taraflar arasında sıkı bir işbirliği ve karşılıklı güveni gerektirir. Bununla birlikte, sözleşmede öngörülemeyen sebeplerin ortaya çıkması veya taraflardan birinin borçlarını yerine getirmemesi, onların sözleşmeyi sürdürmelerini dürüstlük kuralına göre haklı kılmazsa, sözleşmenin olağanüstü fesih yoluyla sona erdirilmesi mümkündür[798]. Bunun için belirli fesih sürelerine veya dönemlerine uyulması gerekmez.

Sözleşme yükümlülüğünün ihlâl edildiği her durum olağanüstü fesih hakkını doğurmaz. Olağanüstü fesih hakkının doğabilmesi için sözleşmeye aykırılığın taraflar arasındaki güven ilişkisini ortadan kaldıracak şekilde ağır ve önemli olması gerekir. Meseâ tedarikçinin teslimde kısa süreli bir temerrüdü veya ana üreticinin ücret ödemede önemsiz bir miktar için temerrüdü halinde bu durum tek başına sözleşmenin haklı sebeple feshi için yeterli değildir. Buna karşılık, temerrüde düşenin tutum ve davranışlarından, ilerideki edimlerini de süresinde ve gereği gibi yerine getirmeyeceği açıkça anlaşılıyorsa, bahsedilen durumu sözleşmenin olağanüstü feshi sebeplerinden birisi olarak saymak gerekir[799].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, çerçeve sözleşmenin veya münferit sözleşmenin birindeki eksiklik ve sakatlıkların diğer sözleşmeyi etkileyip etkilemeyeceği, etkileyecekse nasıl bir sonuç doğuracağı sorusu karşımıza çıkmaktadır. Tam zamanında tedarik çerçeve sözleşme geçerli olmazsa, bu durumda münferit sözleşmelerin kurulması için bir yükümlülük bulunmaz. Bununla birlikte, münferit sözleşmelerden biri veya birden fazlasında bir sakatlık sözkonusu olursa, sadece ilgili münferit sözleşme bundan etkilenir[800]. Buna göre tam zamanında tedarik çerçeve sözleşmeden doğan diğer münferit sözleşmelerin kurulması yükümlülüğü

[797] **Kramer**, s. 35; **Seliçi**, s. 156 vd.; **Eren**, s. 1212.
[798] **Seliçi**, s. 192 vd.
[799] **İşgüzar**, s. 156
[800] **Schmidt**, Rn. 22.

sona ermez. Münferit sözleşmelerin kendine özgü hukukî niteliğinden dolayı bir münferit sözleşmede ortaya çıkan aksaklık daha önce ifa edilmiş veya gelecekte kurulacak münferit sözleşmeler üzerinde herhangi bir etki doğurmaz. Münferit sözleşmelerden birisinin butlanı çerçeve tedarik sözleşmesinin butlanına yol açmıyorsa, ortada BK. m. 20/II anlamında kısmî butlan sözkonusu olur. Böyle bir halde ana üretici veya tedarikçi, sözkonusu münferit sözleşme olmadan çerçeve tedarik sözleşmesini yapmayacağı iddiasında bulunamaz. Bu durum TTK m. 1466/II'de yer alan hükmün bir gereği olduğu kadar, dürüstlük kuralının da bir gereğidir.

Münferit sözleşmelerde ortaya çıkan aksaklıklar, sözleşmenin yerine getirilmesinde sürekli aksaklıklar çıkmasından (chronische Vertragsstörungen) söz edilecek tarzda bir boyut kazanabilir. Bir münferit sözleşmede ortaya çıkan aksaklık diğer münferit sözleşmelerde de ortaya çıkarsa, bu durumda sözleşmenin yerine getirilmesinde sürekli aksaklık çıktığından söz edilebilir. İlgili taraf o zaman önemli bir sebebe dayanarak çerçeve sözleşmeyi feshetme hakkını elde eder. Çünkü bu durumda ilgili taraftan sözleşmeye sıkı sıkıya bağlı kalması beklenemez. Çok sayıda münferit sözleşmede aksaklığın ortaya çıkması bu bakımdan çerçeve sözleşmeyi de etkiler.[801]

Borç ilişkisini çekilmez hale getirebilecek durumların mutlaka taraflardan birisinin davranışından doğmuş olması şart değildir. Tarafların davranışları dışında bazı durumlar da sürekli borç ilişkisi üzerinde, dolayısıyla tam zamanında tedarik sözleşmesi üzerinde etkili olabilir. Özellikle sözleşmenin kurulduğu sıradaki mevcut şartlarda sonradan gerçekleşen objektif değişikliklerin borç ilişkisini çekilmez hale getirmesi mümkündür. Başka bir ifadeyle işlem temelini teşkil eden şartların yokluğu veya çökmesi[802] biçiminde ortaya çıkan durumlar tam zamanında tedarik

[801] **Bernhard** – **Eckel**, s. 18; **Steckler**, s. 16; **Serozan**, Dönme, s. 180.

[802] Bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. **Kocayusufpaşaoğlu**, Necip, İşlem Temelinin Çökmüş Sayılabilmesi İçin Sosyal Felaket Olarak Nitelenebilecek Olağanüstü Bir Olayın Gerçekleşmesi Şart Mıdır?, Prof. Dr. M. Kemal Oğuzman'ın Anısına Armağan, İstanbul 2000, s. 502 – 514; **Topuz**,

sözleşmesinin olağanüstü feshedilmesinde haklı sebep oluşturabilir[803]. Ancak, bu durumda sözleşmenin değişen şartlara uyarlanması da mümkündür[804]. Zira Eren'in de[805] belirttiği gibi, sürekli borç ilişkisi doğuran sözleşmelerde, zamanından önce haklı sebeple fesihle sözleşmenin içeriğini oluşturan hak ve borçlarda değişiklik değil, sözleşmenin süresinde değişiklik yapılmaktadır. Bu itibarla, haklı sebeple fesih geniş anlamda uyarlama kavramına[806] dâhil olup, kanunî bir uyarlama şeklidir[807]. Sözleşmenin haklı sebeple feshi yerine değişen şartlara uyarlanması, hakkaniyet bunu gerektiriyorsa ve bu durum tarafların menfaatinin daha fazla gerçekleşmesini sağlayabilecekse kabul edilmelidir[808].

Türk hukukunda tam zamanında tedarik sözleşmesinin kendisini düzenleyen olmadığı gibi, bunun olağanüstü feshini düzenleyen kanunî bir düzenleme de bulunmamaktadır. Bununla birlikte sözkonusu hakkın varlığı, sözleşmenin sürekli borç ilişkisi olma niteliğinden çıkarılmaktadır. Hizmet sözleşmesinde olağanüstü (muhik sebeplerden dolayı) feshi düzenleyen BK. m. 344 hükmü, bu sözleşmede de

---

Seçkin, Türk – İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda Denge Bozulması ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale, Ankara 2009; **Arat**, Ayşe, Sözleşmenin Değişen Şartlara Uyarlanması, Ankara 2006.

818 sayılı Borçlar Kanununda düzenlenmeyen "aşırı ifa güçlüğü", Türk Borçlar Kanunu Tasarısının 137'nci maddesinde hüküm altına alınmıştır. Tasarıda da belirtildiği üzere, bu yeni düzenleme, öğreti ve uygulamada sözleşmeye bağlılık (ahde vefa) ilkesinin istisnalarından biri olarak kabul edilen, "işlem temelinin çökmesi"ne ilişkindir. İmkânsızlık kavramından farklı olan aşırı ifa güçlüğüne dayanan uyarlama isteminin temeli, Türk Medenî Kanununun 2 nci maddesinde öngörülen dürüstlük kuralıdır. Tasarıdaki düzenleme şöyledir: *"Sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülmeyen ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum, borçludan kaynaklanmayan bir sebeple ortaya çıkar ve sözleşmenin yapıldığı sırada mevcut olguları, kendisinden ifanın istenmesini dürüstlük kurallarına aykırı düşecek derecede borçlu aleyhine değiştirir ve borçlu da borcunu henüz ifa etmemiş veya ifanın aşırı ölçüde güçleşmesinden doğan haklarını saklı tutarak ifa etmiş olursa borçlu, hâkimden sözleşmenin yeni koşullara uyarlanmasını isteme, bu mümkün olmadığı takdirde sözleşmeden dönme hakkına sahiptir. Sürekli edimli sözleşmelerde borçlu, kural olarak dönme hakkının yerine fesih hakkını kullanır."* Bkz. **TBK Tasarısı**, s. 34.

[803] **Nagel**, s. 326; **Seliçi**, s. 194.

[804] **Kırca**, s. 183.

[805] **Eren**, s. 439.

[806] "*Uyarlama, uzun ve sürekli borç ilişkilerinde söz konusu olabilir.*" Yarg. HGK., T. 07.05.2003, E. 2003/13 – 332, K. 2003/340; Yarg. 13. HD., T. 21.04.2003, E. 2002/15326, K. 2003/4726; Yarg. 13. HD., T. 15.10.1998, E. 1998/5829, K. 1998/7843. (www.kazanci.com)

[807] *"…işlem temelinin yokluğu veya çökmesi, doğruluk ve dürüstlük kuralları gereğince önce "sözleşmenin yeni şartlara uydurulması" imkânını doğuracak veya bu mümkün değilse sözleşmeden dönme hakkı tanınacaktır."* **Seliçi**, s. 195, dpn. 284.

[808] **Kırca**, s. 183.

kıyasen uygulanabilir. Bu durumda haklı (önemli) sebebin varlığının takdiri hâkime aittir. Buna göre her somut olayda hâkim haklı sebebin varlığını, bunun sözleşmenin amacı ve yapısı için anlamını, TMK. m. 4'ün kapsamında, hakkaniyet ölçüsünde değerlendirir[809].

Olağanüstü fesih hakkı da olağan fesihte olduğu gibi dürüstlük kuralına (TMK. m. 2) uygun olarak kullanılmalıdır. Dürüstlük kuralına aykırı olarak fesih hakkının kullanılması halinde sözleşmenin karşı tarafının zararının giderilmesi gerekir. Olağanüstü feshe kendi kusuruyla sebebiyet veren taraf, bu kusur sebebiyle karşı tarafın uğradığı zararı da tazmin etmelidir (BK. m. 96)[810].

Franchise sözleşmesinde olduğu gibi, haklı sebeple feshedilen tam zamanında tedarik sözleşmesinde de feshe konu olan sebebin haklı olmadığı tespit edilirse ve fesheden taraf her halükârda sözleşme ile bağlı olmak istemediği ve yoğun güven ilişkisi gerektiren tam zamanında tedarik sözleşmesinin devamının her iki taraf için de yararlı olmayacağı anlaşılıyorsa, olağanüstü fesih beyanı olağan fesih beyanı olarak kabul edilebilir[811].

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde, tarafların hangi durumlarda olağanüstü fesih yapma imkânına sahip olabileceği önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Öncelikle, taraflar hangi hallerde sözleşmenin olağanüstü fesih yoluyla sona erdirilebileceğini tek tek öngörmüş olabilirler. Böyle bir durumda, öngörülen sebeplerden birinin gerçekleşmesi halinde, taraflar sözleşmeyi olağanüstü fesih yoluyla her zaman sona erdirebilirler. Ancak taraflar arasında bu şekilde öngörülen sebeplerin kararlaştırılması, sözleşmenin diğer haklı sebepler meydana geldiğinde feshedilemeyeceği anlamına gelmez[812]. Bunun dışında bahsedilen şartlarda sadece tarafların takdirine göre ilişkinin devamının beklenemez olduğunu mazur gösteren sebepler de belirtilebilir. Buna karşılık, haklı bir sebepten dolayı fesih yapılan somut

[809] **Seliçi**, s. 196.
[810] **Kırca**, s. 185.
[811] **Kırca**, s. 185.
[812] Bkz., (BGB 723 III, HGB 89a I 2)

olayda sözleşmenin devamının beklenemezliği gerçekten de söz konusu olmalıdır. Gerektiğinde bu durum hâkim tarafından incelenebilir[813].

Taraflar arasında, sözleşmenin hangi hallerde haklı sebeplerle feshedileceği (olağanüstü fesih) kararlaştırılmamış ise, artık sözleşmenin haklı sebeplerle feshedilemeyeceği anlamına gelmez. Kaldı ki, taraflar arasında yoğun güven kurallarının geçerli olduğu sürekli borç ilişkisi niteliğindeki tedarik sözleşmesi, kanunda veya sözleşmede açık bir düzenleme olmadan da haklı bir sebepten dolayı feshedilebilir. Ancak bunun için sözleşmenin uygulanmasının önemli ölçüde tehlikeye düşmüş olması ve bu yüzden de sözleşmenin devamının çekilmez hale gelmesi gerekir[814]. Bu durumların söz konusu olduğu özellikle sözleşme taraflarından birinin tam zamanında tedarik sözleşmesi ile üzerine yüklenen yükümlülüğünü kasıtlı olarak veya ağır ihmal sonucunda ihlal etmesi ya da bu tür yükümlülüğün yerine getirilmesinin imkânsız hale gelmesi halinde kabul edilebilir[815].

Önemli bir sebepten dolayı olağanüstü feshi haklı çıkaracak durumların olup olmadığına ilişkin tartışmalarda öncelikle "pacta sunt servanda" (ahde vefa) ilkesi dikkate alınmalıdır. Bu ilkenin ihlâli her zaman *en son çare* olarak (ultima ratio) düşünülür. Güçlü güven bağının bulunduğu uzun süreli olarak akdedilen tam zamanında tedarik çerçeve sözleşme için öncelikli olarak tedarik ilişkisinin sürdürülmesine imkân sağlayan ve her iki taraf için de kabul edilebilir nitelik taşıyan daha esnek araçlar aranmalıdır[816].

III. Sürekli Borç İlişkisinin Tarafların Anlaşması İle Sona Erdirilmesi

Sözleşme özgürlüğünün alt türlerinden biri de, sözleşmeyi ortadan kaldırma hürriyetidir. Bu özgürlüğün gereği olarak sözleşme, tarafların yeni bir sözleşme yapması ile ortadan kaldırılabilir. Böyle bir sözleşme Türk Borçlar Kanununda

[813] **Bernhard-Eckel**, s. 84.
[814] Yarg. 18. HD., T. 06.07.2004, E. 2004/4251, K. 2004/5769. (www.kazanci.com)
[815] **Bernhard-Eckel**, s. 163 vd..
[816] **Bernhard-Eckel**, s. 164.

düzenlenmemiştir[817]. Bununla birlikte taraflar irade özerkliği ilkesi uyarınca aralarındaki borç ilişkilerine son veren bir sözleşme yapabilirler. Bu tür bir sözleşmenin yapılabileceği doktrinde ittifakla kabul edilmektedir[818]. Borçlar Kanununun tek tarafın iradesine dönme veya fesih yoluyla borç ilişkisini sona erdirme yetkisi tanımasına rağmen, aynı sonucun iki tarafın anlaşması ile elde edilememesi düşünülemez[819]. Tarafların aralarında yapacakları bu sözleşmeye "*yapılmış bir sözleşmeyi ortadan kaldırma sözleşmesi*" (ikale, Aufhebungsvertrag) denilmektedir[820]. Taraflar bu sözleşme ile daha önce aralarında yaptıkları bir sözleşmeden doğan alacak ve borçtan karşılıklı olarak vazgeçmekte, alacaklı ve borçlu sıfat ve durumlarına son vermektedirler.

Sona erdirme sözleşmesi münferit bir borç ilişkisini sona erdirmeye yönelik olabileceği gibi, tam zamanında tedarik sözleşme ilişkisini sona erdirmeye yönelik de olabilir[821]. Sona erdirme sözleşmesi kural olarak geçmişe etkili sonuçlar doğurur. Fakat taraflar bunun aksini de kararlaştırabilirler.

Sürekli borç ilişkisinde sona erdirme sözleşmesinin nasıl bir sonuç doğuracağı konumuz bakımından önemlidir. Bu konuyu incelerken öncelikle sözleşmenin icrasına başlanılıp başlanılmadığı önem kazanır. Sözleşme icra edilmeye başlanılmamışsa, sona erdirme sözleşmesi, genelde sürekli borç ilişkisi doğuracak sözleşmenin özelde ise tam zamanında tedarik sözleşmesinin ortadan kalkmasına münhasır kalır. Bu durumda tarafların borçları sona erer, henüz ifa edilmiş edim

---

[817] İsviçre Borçlar Kanunun 115'inci maddesi "alacağın tarafların anlaşması" ile ortadan kaldırılmasını düzenlemiştir. Ancak bu madde, Türk Borçlar Kanununa alınmamıştır. Alman Hukukunda da BGB'de açık hüküm bulunmamaktadır. Bununla birlikte Alman doktrininde de bir alacağın veya borç ilişkisinin tarafların anlaşması ile sona erdirilebileceği kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bkz. **Kramer**, s. 65, 81; **Fikentscher**, s. 201 – 202; **Larenz**, s. 272 vd.

[818] **Kramer**, s. 65; **Fikentscher**, s. 201 – 202; **Larenz**, s. 272 vd.; **Seliçi**, s. 104 vd.; **Eren**, s. 1210 vd.; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 985 vd.; **Oğuzman/Öz**, s. 414 (1998 baskı)

[819] **Fikentscher**, s. 202; **Kramer**, s. 65; **Seliçi**, s. 104.

[820] Doktrinde bu sözleşme için, "sözleşmeyi ortadan kaldırma sözleşmesi", "bozma sözleşmesi" (**Eren**, s. 1210), "sona erdirme sözleşmesi" (**Seliçi**, s. 104), "ibra akti" (**Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 985 vd.; **Oğuzman/Öz**, s. 414 (1998 baskı)) isimleri de kullanılmaktadır.

[821] Karş. **Seliçi**, s. 104; **Tekinay/Akman/Burcuoğlu/Altop**, s. 987

olmadığı için geri verme problemi ortaya çıkmaz. Bununla birlikte, tam zamanında tedarik sözleşmesi ifa edilmeye, sürekli edimler yerine getirilmeye başlanılmışsa, bu takdirde sona erdirme sözleşmesi tam zamanında tedarik sözleşmesini ileriye etkili olarak sona erdirir.[822]

[822] Genel olarak bkz. ve karş. **Seliçi**, s. 107; **Eren**, s. 1211.

SONUÇ

Küresel bir krizin içinde bulunduğumuz şu günlerde benzer bir durum içinde, ikinci dünya savaşı sonrasında, kaynak ve işgücü sıkıntısı içinde bulunan Japonya'da Toyota Şirketi tarafından geliştirilmeye başlanılan ve 1970'li yıllardaki enerji krizi ile ülke çapında uygulanmaya başlanılan tam zamanında üretim sistemi, yeni ve modern bir üretim sistemidir. Bu üretim sisteminin en önemli özellikleri verimliliği artırması, sürekli iyileştirme sağlaması, israfı önlemesi ve stok tutmayı en aza indirmesidir. Bu özellikleri sebebiyle önemli bir kaynak tasarrufu sağlamaktadır. Bunun sonucunda nihai üretici bu kaynağı başka alanlara kaydırmakta ve rekabetin yoğun olarak yaşandığı günümüzde avantaj elde etmektedir. Tam zamanında üretim sistemi, üretim, yönetim, insan kaynakları ve müşteri ilişkileri açısından bütünlük oluşturan bir felsefedir. Yine bu sistem eş zamanlı bir üretim sistemidir. Adı geçen üretim sistemi, özellikle otomotiv ve elektronik üretiminde uygulanmaktadır.

Tam zamanında üretim sisteminde diğer üretim sistemlerinden farklı olarak sık ve küçük miktarlarda teslimatın yapılması ve kalite kontrol ile parça giriş kontrolünün genellikle tedarikçiye kaydırılması gibi özellikler, ana üretici ile ona parça sağlayan tedarikçi arasında özel bir ilişki kurulmasını gerektirmiştir. Bu üretim sisteminin uygulanması ile ortaya yeni bir sözleşme türü çıkmıştır. Doktrinde daha çok "Just-in-Time Sözleşmesi" olarak isimlendirilen bu sözleşmeye biz çalışmamızda "Tam Zamanında Tedarik Sözleşmesi" demeyi uygun bulmaktayız.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi yaklaşık 40 yıllık bir geçmişe sahip olduğu için henüz hukuk sitemlerinde düzenleme konusu yapılmamıştır. Ancak taraflar sözleşme özgürlüğü, özellikle de sözleşmenin içeriğini belirleme özgürlüğü ilkesi gereğince böyle bir sözleşmeyi yapabilmektedirler.

Tam zamanında tedarik sözleşmesini kendine benzeyen sözleşmelerden ayıran en önemli unsurlardan birisi, bu sözleşmenin ani edimli bir sözleşme olmayıp, sürekli borç ilişkisi doğuran bir niteliğe sahip olmasıdır. Bu sözleşmede aslî edim, sözleşme süresince talebe göre aralıklarla tekrarlanan edimlerle yerine getirilir.

Tedarikçi, ana üreticinin talebi halinde ifada bulunmak için sürekli hazırdır. Sözkonusu sözleşme uzun süreli yapılan bir sözleşmedir. Genellikle bir yıl veya daha uzun süreli yapılır. Otomotiv sanayisinde daha çok bir modelin ömrü (yaklaşık 5 yıl) kadar bir süre için akdedilir. Tam zamanında tedarik sözleşmesi uzun süreli kurulan bir sözleşme olduğu için güven ve karşılıklı sadakat yükümlülüğü özel bir önem taşımaktadır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesini diğer sözleşmelerden ayıran bir diğer unsur, çerçeve sözleşme niteliği taşımasıdır. Çerçeve sözleşme ileride aynı türden birden fazla sözleşme yapmaya niyetli olan kişilerin, her bir sözleşmenin kuruluşu sırasında ayrıca kararlaştırılmasına gerek kalmaksızın, belirli bir takım şartları kısmen veya tamamen bu sözleşmede, şimdiden düzenleyen sözleşmedir. Tam zamanında tedarik sözleşmesi gelecekte uzun süreli tedarik ilişkisini oluşturmak amacıyla kurulur. Adı geçen sözleşmede tedarik edilecek parçalarla ilgili çerçeve sözleşmenin asıl edimi münferit sözleşmelerin müteaddit defalar akdine dayanır. Bu sözleşmede tedarik edilecek parçalar, nihaî ürüne piyasada olan talebe göre belirleneceği için tedarik edilecek parça miktarı ve teslim zamanı çerçeve sözleşme kurulurken belirlenemez. Bunlar daha sonra kurulacak münferit sözleşmelerde belirlenir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde bir tarafı oluşturan tedarikçi, kendi ad ve hesabına çalışan bağımsız bir işletmecidir. Tedarikçi, işini kendi işletmesinde yapar. Yine işletmesinin yürütülmesi ile ilgili kararları kendisi alır; çalıştıracağı kişileri ve çalışma zamanını kendisi belirler. Fakat çalışma zamanını belirlerken, tam zamanında tedarik sözleşmesi ile dâhil olduğu üretim sistemindeki eş zamanlı üretime uygun tedarikte bulunmalıdır. Tedarikçinin kendi ad ve hesabına çalışması ve bağımsız olması, bu sözleşmeyi hizmet, vekâlet sözleşmelerinden ve şirketler topluluğu ilişkisinden ayırmaktadır.

Çalışma konusu sözleşme rızaî bir sözleşmedir. Aynı zamanda tam iki tarafa borç yükleyen bir sözleşmedir. Tedarikçinin parça tedarik etme borcuna karşılık, ana

üreticinin de ona ücret ödeme borcu sözkonusu olmaktadır. Ücret her parça tesliminde ödenebileceği gibi, belirli dönemler sonunda da ödenebilir. Ücret ödeme zamanı sözleşme ile taraflarca kararlaştırılır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi henüz kanun tarafından düzenlenmemiştir. Anılan sebeple adı geçen sözleşme; isimsiz sözleşmedir. Bu sözleşme hem kanunda düzenlenmiş (satım – istisna) sözleşmelerin, hem de kanunda düzenlenmemiş (know – how) sözleşmenin unsurlarını taşımaktadır. Belirtilen sözleşmelerin unsurları kanunun öngörmediği tarzda bir araya getirilerek yeni bir sözleşme oluşturulduğu için burada bir karma sözleşme sözkonusudur. Tam zamanında tedarik sözleşmesinin karma sözleşmelerin hangi türüne dâhil olduğunu tespit etmek için tarafların borçlarına bakmak gerekir. Adı geçen sözleşmede, tedarikçinin borçları; bir parçanın tedariki, tedarik edilecek parçanın teslimi ve ayıba karşı tekeffüldür. Buna karşılık ana üreticinin borçları ise; ücret ödeme ve talepte bulunmadır. Tarafların borçlarına bakıldığında tam zamanında tedarik sözleşmesinin kombine tipli karma sözleşmelere dâhil olduğu kabul edilmektedir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde kalite kontrolü ve mal giriş kontrolü kavramları, diğer mübadele sözleşmelerinden farklılık göstermektedir. Belirtilen sözleşmenin dayanağını oluşturan üretim sisteminde kalite kontrolü, her aşamada ve her çalışan tarafından yapılmaktadır. Yine bu sistemde her aşama kendisinden sonraki aşamayı müşteri olarak kabul etmektedir. Adı geçen sözleşme ile ana üreticinin mal giriş kontrolü, tedarikçinin mal çıkış kontrolü haline getirilmektedir. Üretim sisteminden kaynaklanan sebeplerle mal giriş kontrolü, dolayısıyla ana üreticinin muayene ve ihbar külfeti sözleşme ile kaldırılabilir. Muayene ve ihbar külfeti yedek hukuk kuralı olduğu için taraflar bunları, dürüstlük kuralını göz önünde bulundurmak suretiyle, istedikleri gibi düzenleyebilirler. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde ayıp büyük zararlara sebep olabileceği için taraflar genellikle bağımsız veya çerçeve sözleşmeye bağlı olarak bir garanti sözleşmesi akdetmektedirler. Böylece "sıfır ayıplı ürün" idealine ulaşılmaya çalışılmaktadır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, uzun süreli ve sürekli borç ilişkisi doğuran sözleşmelerdendir. Bu tür sözleşmeler, ani edimli sözleşmelerden farklı olarak, sözleşmeden doğan borçların zamanında ve gereği gibi ifa edilmesiyle sona ermez. Bunun yerine sözleşme, sürenin sona ermesi, olağan ve olağanüstü fesih ile tarafların anlaşması suretiyle sona erer.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinin geçerli olmaması halinde münferit sözleşmelerin kurulması için bir yükümlülük bulunmaz. Bununla birlikte sözleşmenin ihlali münferit sözleşmelerden biri veya birden fazlasında sözkonusu olursa, sadece ilgili münferit sözleşme bundan etkilenir; diğer münferit sözleşmelerin kurulması yükümlülüğü sona ermez. Ancak, münferit sözleşmelerde ortaya çıkan aksaklıklar diğer münferit sözleşmelerde de ortaya çıkarsa, bu durumda sözleşmenin yerine getirilmesinde sürekli aksaklık çıkması sebebiyle ilgili taraf önemli bir sebebe dayanarak tam zamanında tedarik sözleşmesini feshedebilir.

Bu çalışma göstermiştir ki, işletme ve ekonomi kaynaklı yeni sözleşme türleri incelenirken, sözkonusu bilimlerin verilerinden yararlanılmalıdır. Yoksa incelenen sözleşme türünün hukuki niteliğinin belirlenmesi zor olacaktır. Yine sözleşme türlerini ayırırken kullanılan mübadele sözleşmesi, ortaklık sözleşmesi ayırımı artık önemini kaybetmektedir. Çünkü yapılan incelemede görüleceği üzere bu ayırım her türlü ilişkiyi açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Tedarikçi ile ana üretici arasındaki ilişkiye bakarken bir çırpıda bu ilişkinin mübadele ilişkisi olduğunu söylemek zordur. Yeni sözleşme türleri, özelde de tam zamanında tedarik sözleşmesi, hukukî düzenlemelere dâhil edilmelidir. Bu, uygulamacılar için yol gösterici olacağı gibi, ekonomik gücün dengeli olmaması dolayısıyla bir tarafın ekonomik menfaatlerini diğer tarafa kabul ettirmesi de bu yolla engellenebilir.

ÖZET

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, "Tam Zamanında Üretim Sistemi"nden doğmuş bir sözleşme türüdür. Bu üretim sistemi, ilk defa Japonya'da, Toyota otomotiv fabrikasında uygulanmıştır. Sözkonusu sistem 2000'li yıllardan itibaren de ülkemizde uygulanmaya başlanılmıştır.

Tam zamanında tedarik sözleşmesi, modern ekonominin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çok yeni bir sözleşmedir. Taraflar sözleşme özgürlüğü ilkesi gereğince bu tür bir sözleşmeyi yapabilirler. Tam zamanında tedarik sözleşmesi, henüz bir kanunla düzenlenmediği için isimsiz sözleşmelere dâhildir. İsimsiz sözleşmelerden kombine tipli karma sözleşmeler ayırımına dâhildir. Bu sözleşme, borç doğurucu, rızaî, iki tarafa borç yükleyen, sürekli borç ilişkisi doğuran, bir çerçeve sözleşmedir. Bu sözleşmede tedarikçi, ana üreticiden bağımsız bir işletmecidir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde tedarikçinin, parça tedarik etme, tedarik ettiği bu parçayı teslim etme ve ayıba karşı tekeffül yükümlülükleri vardır. Buna karşılık ana üreticinin ise talepte bulunma ve ücret ödeme yükümlülüğü sözkonusudur. Tam zamanında tedarik sözleşmesinde kararlaştırılan vade kesin vade (relatives Fixgeschäft) dir.

Tam zamanında tedarik sözleşmesinde sözleşme, sürenin sona ermesi, olağan ve olağanüstü fesih ile tarafların anlaşması suretiyle sona erer.

ZUSAMMENFASSUNG

Just in time (JIT) Beschaffungsvertrag ist eine Art des Vertrags, der aus dem System der JIT Produktion hervorgeht. Das System dieser Produktion wurde zum ersten Mal in der Automobilfabrik Toyota in Japan durchgeführt. Die Durchführung des genannten Systems wurde auch in unserem Land seit 2000er Jahren begonnen.

Infolge der modernen Wirtschaft hat sich der JIT Beschaffungsvertrag herausgestellt. Dieser Vertrag ist ganz neu. Die Parteien können nach dem Grundsatz

der Vertragsfreiheit einen solchen Vertrag abschliessen. JIT Beschaffungsvertrag gehört zu den atypischen Vertragsarten, weil er noch nicht durch ein Gesetz geregelt wurde. Er gehört zu der Gruppe der atypischen Vertragsarten, die kombiniert und gemischt ist. Dieser Vertrag ist ein Rahmenvertrag, aus dem Schuldverhältnis, dauernd Schuldverhältnis hervorgehen und der übereinstimmende gegenseitige Willensäusserung der Parteien erfordert und auf beide Seiten Schuld auferlegt. Bei diesem Vertrag ist der Lieferant ein Betreiber unabhängig vom Hauptproduzent.

Der Lieferant verpflichtet sich bei dem JIT Beschaffungsvertrag die Teile zu beschaffen und die beschaffenen Teile abzuliefern und er hat Gewährleistungspflicht wegen Sachmangel. Demgegenüber hat der Hauptproduzent Anrecht auf Forderungen und er soll den Kaufpreis begleichen. Die vereinbarte Frist bei dem JIT Beschaffungsvertrag ist definitiv (relatives Fixgeschäft).

Der Vertrag bei JIT Beschaffungsvertrag wird durch Ablauf der Frist und durch Vereinbarung der Parteien mit einem Aufhebungsvertrag und auch durch ordentlichen und ausserordentlichen Kündigung beendet.